

VITORLÁSZ, (vitorla-ász) fn. tt. *vitorlász-t*, tb. —ok. L. VITORLAMESTER.

VITORLÁTLAN, (vitorla-atlan) mn. tt. *vitorlátlan-t*, tb. —ok. Vitorlával el nem látott, föl nem szerelt; evezőkkel hajtott. *Vitorlátlan dunai hajók.*

VITORLATŰ, (vitorla-tű) ősz. fn. A vitorla-készítők háromszögű vastag varrótüje.

VITORLAVÁSZON, (vitorla-vászon) ősz. fn. Kenderből szőtt erős csinnavászon, melyből a vitorlákat készítik. Szélesb ért. hasonló nemű csinnavászövet, melyet kelmeül holmi öltözetekre, p. porköpenyre, kabátra, nadrágra stb. használnak.

VITORLAVONAL, (vitorla-vonal) l. VITORLASOR.

VITORLÁZ, (vitorla-az) önh. és áth. m. *vitorláz-tam*, —tál, —ott, par. —z. Széltől hajtott vitorlás hajón balad, utazik, hajókéz. *Europából Amerikába vitorlázni.* Áth. ért. vitorlával felszerel, ellát. *Vitorlázni, föl vitorlázni az indulóban levő hajókat.*

VITORLÁZÁS, (vitorla-az-ás) fn. tt. *vitorlázás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Vitorlás vízi járművön utazás, hajózás. 2) Vitorlakkal ellátása, felszerelése a hajónak.

VITORLÁZAT, (vitorla-az-at) fn. tt. *vitorlázat-ot*, harm. szr. —a. Vitorlák, és a hozzájuk tartozó készülétek, melyekkel a hajó fel van szerelve.

VITTENCZ, m. város Nyitra m.; helyr. *Vittencz-re*, —én, —ról.

VITUS férfi kn. tt. *Vitus-t*, tb. —ok. L. VIT, (1).

VITY, l. VIT, (2).

VITYA, puszta Somogy m.; helyr. *Vityá-ra*, —n, —ról.

VITYÁLÓDÁS, (vita-al-ó-od-ás) fn. tt. *vityálódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szóval vitázás, vikatolás; legénykedés. V. ö. VITYÁLÓDIK.

VITYÁLÓDIK, (vita-al-ó-od-ik) k. m. *vityálód-tam*, —tál, —ott. A székeleyknél Kriza J. szerint am. a szintén székeley *vikotál*, t. i. élces szavaltásokba vegyül, kötölődve vitáz; le-énykedik. *Ne vityálódj velem.* A törzs *vitya* egy a *vita* szóval.

VITYÁS, puszta Baranya m.; helyr. *Vityás-ra*, —on, —ról.

VITYILLÓ, fn. tt. *vityilló-t*, tb. —k. Szegény pórias hajlék, kunyhó, gurgyó, kaliba; különösen Sándor I. érdemnyezése szerint, fűzesszöből font sövényházikó. „Ama sötét nyárfák alatt . . . ott egy *vityilló*.“ „Felégetem azt a *vityillót*“ (Csokonai, parasztdal.)

Elemzésére nézve hihetőleg rokon *villa* szóval V. ö. VITLA. Változattal: *vitykó*, máskép: *viskó*. A *vityilló* szó hasonló képzetetésűnek látszik a polyvás kunyhót jelentő *kutyoló*, röviden *kutyó* szóval.

VITYKÓ, l. VITYILLÓ.

VÍV. l. VÍ.

VIVÁROK, (vív-árok) l. VÍÁROK.

VIVÁS. v. VIVÁS, (vív-ás) fn. tt. *vívás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán azok cselekvése, akik vívnak; különösen csatázás, birkozás, küzdés, harcizás, ostromlás. V. ö. VÍ.

VIVÉS, (vi-v-és) fn. tt. *vívés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés midőn valaki valamit visz stb. V. ö. VISZ, (2).

VIVHATATLAN, VIVHATLAN (vív-hat-[at]lan) mn. tt. *vívhatatlan-t*, tb. —ok. Amit vívni, megvívni nem lehet.

VIVHATÓ, (vív-hat-ó) mn. tt. *vívhatót*. Amit vívni, megvívni lehet.

VÍVIK, székely tájszó. pl. *vívnek a halak* am. ívnek, v. előtéttel. (Tájszótár) L. VÍVIK.

VÍVNOK, (vív-nok) ősz. fn. tt. *vívnök-ot*, harm. szr. —a. L. VÍVÓ; VÍMESTER.

VÍVÓ, v. VÍVÓ (vív-ó) mn. tt. *vívó-t*, tb. —k. Általán, aki valakivel, v. valaki ellen ví; küzdő, harcizoló, csatázó, ostromló. Mint önálló főnév jelent ily munkával, vagyis vívással foglalkodó személyt. V. ö. VÍ.

VÍVÓBÁRD, (vívó-bárd) ősz. fn. A régiek bárd vagy szekercze alakú harci fegyvere.

VÍVÓDÁS, (vív-ó-od-ás) fn. tt. *vívódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Küzködés, birkozás. l. VÍVÓDIK.

VÍVÓDIK, (vív-ó-od-ik) belsz. m. *vívód-tam*, —tál. —ott. Küzdve, birkozva erőlködik, ellenkezik, tusakodik. Átv. *halállal vívódik*, azaz, haldoklik. „Dicsértessék az úr Isten, kisasszonyunk *vívódik*, tegnapóta a halállal mondják, igen kintlódik.“ (Kisfaludy S. Csobáncz) V. ö. VAJUDIK.

VÍVÓFOGÁS, (vívó-fogás) ősz. fn. Fortélyos, az ellenfélt cselbe ejtő mozdulás, csapás stb. a bajvívásban.

VÍVÓHELY, (vívó-hely) l. VÍHELY.

VÍVÓISKOLA, (vívó-iskola) l. VÍOSKOLA.

VÍVÓKARD, (vívó-kard) ősz. fn. 1) Általán minden kard, melyet vívásra vagyis harcizban, csatában használnak, különböztetésül a diszkardtól. 2) Különösen sajtáságos alakú kard, melyet a víoskókban használnak.

VÍVÓMESTER, (vívó-mester); VÍVÓMESTERSÉG. l. VÍMESTER; VÍMESTERSÉG.

VÍVÓÓRA, (vívó-óra) l. VÍÓRA.

VÍVÓPÁLYA, (vívó-pálya) ősz. fn. A harcizjátékok gyakorlatára kitűzött tér, vagy pálya. „Puszta már a vívópálya, Csak magában szálldogálja Azt olasz vitéz.“ (Vörösmarty.) Szélesb átv. ért. akár-miféle versenyre, pályázásra nyitott alkalom.

VÍVÓSÁNCZ, (vívó-sáncz) ősz. fn. Mellvéddel ellátott sáncz, vagy sánczok, melyeket az ostromlók különféle irányu kanyarulatokban az ostrom alá vett hely felé vezetnek, hogy hozzá közeledhessenek.

VÍVÓSEGÉD, (vívó-segéd) ősz. fn. Az egymással vívók egyike vagy másika részén levő segéd. (Secundant).

VÍVÓSZABLYA, (vívó-szablya) ősz. fn. Sajtás-

ságos alakú hosszú szablya, melyet a vioskolákban használnak.

VIVÓSZÁL, (vivó-szál) ösz. fn. Vioskolai gyakorlatokra szolgáló, keskeny, egyenes, hosszú, s végén gombbal ellátott szablyaféle eszköz.

VIVÓSZÖKÉS, (vivó-szökés) ösz. fn. Szökés, vagyis ugrás néme a vimesterség szabályai szerint, melynek a bajvivásban, illetőleg párvíadalban van helye.

VIVÓTÁRS, (vivó-társ) ösz. fn. 1) Akik egymással, vagyis egymás ellen vínak. 2) Akik egy másik vagy többek ellen együtt, öszvetartva vínak, bajtársak.

VIVÓ, (vi-v-ő) mn. és fn. tt. *vivő t.* Aki v. ami valamit visz. *Levélvivő. Zászlóvivő.* Némely összetételekben átvitt értelmű pl. *ügyvivő, szóvivő, könyvvivő*; L. ezeket, és v. ö. **VÍSZ**, (2).

VIVÓSZÉK, (vivő szék) ösz. fn. Nyélféle rudakkal ellátott székemű készület, melyen embereket, különösen betegeket, gyöngéldöket stb. tovább szállítani szoktak; máskép: *gyaloghintó*.

VÍZ, fn. tt. *viz-et*, harm. szr. —e. Az ékvesztők közé tartozik, s ezek szabályai szerint az önhangzón kezdődő legtöbb képzők és ragok előtt állandóan röviden hangzik: *viz-et, viz-ek, viz-em, —ed, —e, viz-es, viz-el, viz-ecs-ke* stb. A régieknél úgy nevezett élőtető állatok — elementumok — egyike, mely földünk nagyobb részét borítja, tengerek, tavak, folyók stb. alakjában és nevök alatt, s belsejének bő tartalmát is alkotja; mely egész vagy csak kevésbé háborított tisztaságában szín, íz és szag nélküli éghetetlen folyadék, kisebb, nagyobb fokú melegség által gőzzé, köddé, felhővé vékonyulva feloldódik, alantabb fokon ismét cseppekké sűrűsödik; s még alantabb fokon (a hőmérő zéroján alul) többé-kevésbé szilárd testté, (dérre, hóvá, jéggé) lesz. *Folyó víz, álló víz v. holt víz, forrásvíz, kútvíz, esővíz, tengeri víz. Fris, hideg, fagyos, jeges, langyos, meleg, forró víz. Hévíz, hóvíz. Ivóvíz. Szőlő v. ugróvíz. Tiszta, sáros, iszapos, zavaros víz. Fürdővíz. Gyógyvíz. Ásványvíz, savanyúvíz, erdélyiesen: borvíz. Lágy víz, kemény víz, édes víz, sós víz, szentelt víz. Árvíz, alacson víz, lassu, mély, sekély víz. Vízet inni. Vizzel keverni a bort. Vizzel mosdani. Vízbe fúlni, veszni, halni. Vizzel öntözni a növényeket. Vízben áztatni húst, kendert stb. Kapkod, mint a vízbe haló ember. (Km.). A vízbe haló ember a nád- vagy szalmaszállhoz vagy habhoz is kapkod. (Km.). Vízen és kenyéren koplattatni, bójtoltetni valakit. Fris, mint hal a vízben. Vízet húzni, méríteni, csapolni, melegíteni, forralni. Árad a víz, midőn tömege szaporodik s magasodik; ellenkező esetben apad. Mind a vizig szárazon, tréfás bucsuszó a távozóhoz. *Csurvíz v. csuromvíz*, mely a ruhaneműbe csordultig beveszi magát. *Csuromvíz* vagyok, csurog rólam a víz, az izzadság. *Tóvíz. Igyál ökörtóvíz* (km.), az ökör a tóvizet is megiszszá. *Keresztvíz, keresztelővíz. Még a keresztvizet is levenné róla. (Km.). Egy kalán vízbe elvesztené, ha lehetne. (Km.). Különösen ilyenmű folyadék nagyobb tömegben**

*véve. Vízen szállítani holmit. Vízre bocsátani a hajót. Vízen utazni, tengeren, folyón. Vizeket szabályozni, csatornába vezetni. Vízen és szárazon v. szárazföldön lakó állatok. Víz járja a határt. A különféle vegyrésszel bővebben telt illeten folyadékok az ásványos, keserű, büdös, kénes, salétromos, vasas stb. vizek. A Tájcsótárban eléjön víz öttu fa am. víz oldta v. oldotta azaz vízjárta fa. Használatik többféle átv. ért. a) Vízhez hasonló, s főleg vízrészeket tartalmazó, vagy mesterségesen készített vegyfolyadék. *Szagos vizek, rózsavíz, levendulavíz, violavíz, kölni víz, kendőző víz.* b) Gyógyfolyadék neme. *Gyomorvíz, szemvíz* stb. c) Különféle nedvek, levek, nyirkok. *Nyírvíz, málnavíz, fenyővíz, meggyvíz. A fogak közül kiszívargó víz.* d) Több képes kifejezési mondatok, illetőleg példabeszédek vezérszava. *Valakinek malmára hajtani a vizet, célját előmozdítani, alkalmasan segíteni. Ez jó víz az ő malmára, Vízre vezetni v. vinni valakit, veszélyes, rossz utra csalni.**

„Nem hittem én, de már hiszem,
Hogy a leány vízre viszen“.

Székely népdal.

*Dunába, tengerbe vizet hordani, annak adni, akinek úgy is sok van, vagy valamely fölösleges, szükségtelen munkát tenni. A jó vér nem válik vízzé, őseinek valódi unokája, állhatatos hű rokon, atyafi. Nem zavar vizet, együgyű csendes, tétlen, nem tesz galibát. *Sohol sem jobb a víz, mint tulajdon forrásánál. Leghamisabb víz az asszonyok könnyhullatása. Átkozott a hal a harmadik vízben, melyet t. i. rája isznak. Egy kalán vízben elvesztené, ha lehetne, elszánt, eskütt ellenség. Még a keresztvizet is levette róla, nem hagyott rajta semmi becsületet, rútul legyalázta, pogánynak mondta. Igyál ökörtóvíz, nesze, ez inyedre való étel ital. Szomjus ökörnek a zavaros víz is jó, akinek nagy étvágya van, nem szokott válogatni. Víz ellenében nehéz úszni, az akadályok ellen nehéz küzdeni. Elül tűz, hátul víz, mindenfelől veszedelem, kelepce. Lassú víz, partot mos, máskép: alázatos macska nagyot ugrik.**

A régi Halotti Beszédben elé fordul: *vize*, „Es az gyimicsnek oly keserűv vála vize hogy torkokat mige szakasztjá vála“. Itt a 'vize' szót Mátyás Flórián 'nedv' szóval értelmezi. Mások, mint Révay Miklós, Toldy Ferencz a v jegyet szelletnek (spiritus lenis, gyöngye lehentés-nek) tartják, minthogy ugyan ezen Halotti Beszédben több szónál mind a szók elején, mind a szók közepén és végén kétségtelenül ezen szellet fordul elé, ú. m. *vv* ('ö), *vvt* ('öt), *wimagguc* ('imádjuk), *bodvug* (bó'dug), *jovben* (jó'ben), *iarov* (járó') stb. És így 'ize am. ize.

A 'vize' szónak ős régisége kiténik onnan, hogy különmemű nyelvelsaladokban rokon, még pedig többnyire ajak- és foghangokkal fordul elé; t. i. Budenz J. szerint finn nyelven: *vete* (nominativ: *vesi*), észt ny. *vesi*, lív ny. *veiž*, vogul ny. *vit*, *ut*, *ujt*, déli vogul ny. *ujt'*, votják ny. *vu*, mordvin ny. *ved'*, *ved*,

erza-mordvin ny. *ved, vüd', vetša, vetšana* (=híg), cseremis ny. *vitt*, hegyi cseremis ny. *vit, vid, vüdin*. (Ezek közül közelebből több egyezik a magyar *ned* v. *med*, gyökkel, *nedv*, *nedves* v. *medves* szókban). Továbbá goth nyelven : *vato*, norvég ny. *vas, vatn*, svéd ny. *vatten*, izland ny. *vats, vat, vaten*, angolszász ny. *waet, waes* stb. (Adelung, Heyse, Kaltschmidt. A német *Wasser*, angol *water* s több hason jelentésű és végzetű szóról azt mondja Adelung, hogy az *er* végzet újabb képző : „Die letzte Sylbe ist eine neuere Ableitungssylbe“). Ide tartozik még a *v* ajakhang elhagyásával a mongol *uszun* v. *uszu*, (mely a Budenz J. érintette vogul *ut, ujt, ujt'* szókhoz is közel áll) és a török-tatár *szu*. Különösen a mongolban találjuk ezen kifejezéseket is : *uszun* úker vízi ökör azaz bivaly, *uszunu* tekerme, vízi malom, *uszunu gharoma*, vízesatorna, vízvezeték, *uszunu czorgho* vízi cső, csatorna, *uszutu* mn. vízi (aquatik), vízü, pl. *czüükün uszutu* csekély (v. kevés) vízü, *uszuda-khu*, vízesed-ni (devenir aqueux) stb. Heyse felhozza a „Wasser“ szónál figyelemztetésül a szanszkrit *und* *fliessen*, *uda* Meer, a latin *unda* Welle, *uvidus* feucht, *udor* Nässe szokat is.

VIZA, fn. tt. *vizá-t*. A tokok neméhez tartozó halfaj, mely néha nyolcz, tíz mázsányira s 24 lábnyi hosszúra is megnő. Húsa szálkátlan, porczogós, izletes, ikráját sokan nyalánkságul szeretik. Rendes hazája a Fekete- és Kaspi-tenger, honnan a Dunába, s azon tengerekbe ömlő némely más nagy folyókba is fölúszik, kivált tavasszal ívás idejében. Húsát és ikráját besózva is szokták árulni. (Acipenser huso). Dunai halászaink nyelvén az úgy nevezett kötélhalak között első helyen áll. Régibb korban is éljén. „És ott az szegyen (gát félén) fogtanak tizenkét vizát“. Levél 1558-ból. (Szalay Ág. 400 m. 1.).

Németül : *Hausen*, melyről azt mondja Adelung, hogy (mint rendszerénti hazája is mutatni látszik, a török *uszun* után (mely egyezik a magyar *hosszú* szóval) képeztetett volna. Szerént a később kori latin *huso* már a németből módosított Gesner, Aldrovand s mások által. Egyébiránt a szláv nyelvekben is éljén, ú. m. Miklosich szerint csehül : *vyz*, *vyza*, új szlávul és szlovákul : *viza*; utána teszi : (németül) *Hausen*; tehát úgy látszik, hogy amazokat ettől származtatja.

VIZABROSZ, (váz-abrosz) ősz. fn. Abrosz, mely valamely víznek, pl. folyónak, tengernek térképét ábrázolja.

VIZAGY (váz agy) l. AGYVÍZKÓR.

VIZÁGY, (váz-ág) VÍZ ÁGYA. Általán azon kivülgyelt mélyedés, melynek határai közé akár a folyó, akár az álló vizek szorulnak. Különösen v. folyók medre, teknője, meddig ezt a víz belepi.

VIZAHÓLYAG, (viza-hólyag) ősz. fn. A vizahálnak úszóhólyaga. Különösen nemesak a viza, hanem a kecsege és sőreg hólyaga, megtisztítva, fölmetélve, kovászszá gyúrva, és megszáritva, melyet enyv gyanánt, továbbá bortisztításra használnak. Készí-

tenek hasonló, de amannál alábbvaló enyvanyagot más halak hólyagaiból és porczogóiból is.

VIZAHÓLYAGENYV, (viza-hólyag-enyv) ősz. fn. Enyvnemű anyag, melyet vizahólyagból készítenek. V. ö. VIZAHÓLYAG.

VIZAIKRA, (viza-ikra) ősz. fn. A vizának, továbbá a kecsege nek, és sőregnek besózott, s nyalánkságul elkészített ikrája. (Caviar). Az oroszok kedves eledele.

VÍZAKNA, VIZAKNA (1), (váz-akna) ősz. fn. Kút nemű gödör, melyben a vízetlen helyeken az esővizet öszvegyűjtik, s használatra tartogatják. Bányákban víz ellepte akna, vagy olyan akna, melyből a vizet szivattyúzzák.

VÍZAKNA, (2), erdélyi m. város A. Fejér m.; helyr. *Vizakná-ra*, —n, —ról.

VÍZAKÓLÓ, (váz-akóló) ősz. fn. Eszköz, melylyel meg lehet mérni, mennyi vizet képes adni valamely cső pl. vízvezetéki cső, bizonyos idő alatt.

VÍZAL v. VÍZALJ, v. VIZALY, (váz-al v. —alj v. —aly) ősz. fn. Diószegi-Fazekas szerint az egylakiak seregébe tartozó növény nem; himvirágának csészéje, bokrétája, hímszála nincs; porhonya gömbölyű a magzat mellett; anyavirágának szintén se csészéje, se bokrétája, se anyaszára nincs; bibéje öt; gyümölcse egy kis bogyó, egy rekeszű, sok magvú. Víz alatt tenyészik. (Chara). Fajai a főntebbi szerzőknél *büdös*, *borzas*, *molghos*, *hajlós* vizaly.

VÍZÁLLÁS, (váz-állás) ősz. fn. 1) A víznek áradási vagy apadási állapota. *Magas, alacson vízállás*. 2) Alacson fekvésű, öblös mélyedésű térség, melyen a kiöntött árvíz megtelepedve vesztegel, vagy az esővíz kisebb-nagyobb ideig mocsárt, tavat képez.

VÍZÁLLÁSOS, (váz-állásos) ősz. mn. Mocsárral, pocsétákkal lepett; fenékvizes. *Vízállásos völgyek, mezőségek*. V. ö. VÍZÁLLÁS.

VÍZÁLLÓ, (váz-álló) ősz. mn. Amin a víz át nem hat, sűrű, tömött, át nem ázható. *Vízálló szövet, vázson posztó, kalapnemez*. Másképp : *vízellenes*.

VIZALY l. VIZAL.

VÍZANY, (váz-any) fn. tt. *vízany-t*. Anyag, mely a víznek föloldhatatlan alkatrésze, úgymint a köneny és éleny, honnan együtt véve *kön-éleg* = *víz*, mely két térfogatu könenyből és egy térfogatu élenyből áll. Némelyek a *köneny* elemi testet értik alatta.

VÍZANYSZESZ, (váz-any-szesz) ősz. fn. A vízből melegség által kifejtett szesz. (Gas hydrogenium.)

VÍZAPÁLY, (váz-apály) ősz. fn. A víz állapota, midőn megapad.

VÍZÁR, (váz-ár) ősz. fn. A víznek azon állapota, midőn bizonyos arányon és mértéken túl sokasodik, nagyobbodik, illetőleg magasodik, széleseedik, midőn rendes medréből kicsap, kiözönlik. Másképp : *vízdagály*; Ellentéte; *vízapály*. V. ö. ÁR-VÍZ.

VÍZÁRAMLÁS, (viz-áramlás) ösz. fn. A viznek rendes határon, arányon túl ömlése, terjedése.

VÍZARÁNY, (viz-arány) ösz. fn. A csendesen álló víznek felszíne, mennyiben látszólag minden pontjaik egyenlő magasságúak, s mintegy sima, egyenes lapot képeznek. V. ö. **VÍZARÁNYOS**.

VÍZARÁNYMÉRŐ, (viz-arány-mérő) ösz. fn. Mérészköz, mely által meghatározzák, ha bizonyos térnek vagy testnek felszíne, illetőleg fekvése vízarányos e vagy nem?

VÍZARÁNYOS, (viz-arányos) ösz. mn. A csendesen álló víz felszínével v. felületével egyező vagy párhuzamos menetelű. (Eléjön Sándor Istvánnál) Másképp : *fekirányos, vízszintes, vízszintes*. (Horizontális). Ellentéte : *függőleges*.

VÍZARÁNYOSAN, (viz-arányosan) ösz. ih. A csendesen álló víz felületével egyezőleg vagy párhuzamosan. (Horizontáliter). V. ö. **VÍZARÁNYOS**.

VÍZÁRKOLÁS, (viz-árkolás) ösz. fn. Árokhoz, árokásás a végett, hogy az álló, mocsáros, vagy rendetlen folyású vizeket bele vezessék, leszívárogtassák, lecsapolják stb.

VÍZÁRKOLAT, (viz-árkolat) ösz. fn. Vízárkolás által keletkezett mű.

VÍZÁROK, (viz-árok) **VÍZ ÁRKA**. Árok, melybe vizet vezetnek, csapolnak stb. A víz árka különbözik a víz medrétől, mert ez utóbbi a víz árkanak és folyásának legmélyebb vonala, hova a víz mindenütt összehöly. V. ö. **ÁROK**.

VÍZBARÁZDA, (viz-barázda) ösz. fn. 1) Esővíz, vagy vékonyan szivárgó csermely, vagy pedig árvíz által hasított barázdaféle völgyelet, meder. 2) A réteken, vagy kertekben akár öntözés, akár eltávolítás végett mesterségesen csinált illetén vízvezető meder.

VÍZBEFOJTÁS, (vizbe-fojtás) ösz. fn. Erőszakolt halál neve, midőn az embert vagy más állatot vízbe vetnek, buktatnak, s megfúlni kényszerítnek; másképp : *vízbefúlasztás*.

VÍZBEFÚLÁS, v. — **FÚLADÁS**, (vizbe-fúlás v. — fúladás) ösz. fn. Halálozás neve, midőn az ember vagy más állat a vízbe vesz.

VÍZBEFÚLASZTÁS, (vizbe-fúlasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn embert, vagy más állatot vízbe fúlni azaz veszni, halni kényszerítene.

VÍZBEHALÁS, (vizbe-halás) l. **VÍZBEFÚLÁS**. **VÍZBEHÁNYÁS**, (1) (vizbe-hányás) ösz. fn. Több tárgynak egymás után vízbe vetése.

VÍZBEHÁNYÁS, (2), (viz-be-hányás) ösz. fn. Valamely vizes helynek szilárd testekkel, mint földdel, kövel stb. behányása, betömése.

VÍZBEHÁNYÓ, (vizbe-hányó) ösz. fn. Husvét-hétfő, midőn némely vidékeken a legények a leányokat öntözik, s néha a vizes váluban megfürösztik. V. ö. **VÍZONTÓNA**.

VÍZBELL, (viz-bel-i) mn. tt. *vízbeli-t*, tb. — *ek*. Vízben lakó, létező, tartózkodó, növény, termő. *Vízbeli állatok, növények*. Vízre vonatkozó, azt illető.

VÍZBEÖLÉS, (vizbe-ölés) l. **VÍZBEFÚLASZTÁS**.

VÍZBÉR, (viz-bér) ösz. fn. Általán bér, mely bizonyos víz használatáért az illető tulajdonosnak jár, pl. melyet valaki más kútjából vagy napszámók által hordott vízért fizet.

VÍZBEVESZTÉS, (vizbe-vesztés) l. **VÍZBEFÚLASZTÁS**.

VÍZBÉVITEL, (viz-bé-vitel) ösz. fn. Víznek bevezetése pl. a városba csatornákon. (Szabó D.).

VÍZBORÍTOTT, (viz-borított) ösz. mn. Lapályos területről mondják, melyet akár valamely vízár lepett el, akár a föld alacson fekvésénél fogva vízenyős. Más viszonyítással : *víz borította*.

VÍZBOROZDA, (viz-borozda) ösz. fn. l. **VÍZBARÁZDA**.

VÍZBŐ, (viz-bő) ösz. mn. Vízrel bővelkedő, elegendő vizet tartó, szolgáltató.

VÍZBŐSÉG, (viz-bőség) ösz. fn. Vízrel bővelkedő állapot. Víznek elégsége.

VÍZBUBORÉK, (viz-buborék) ösz. fn. Vízből képződő buborék, különböztetésül másnemű folyadékok bukorékjától. V. ö. **BUBORÉK**.

VÍZCSATORNA, (viz-csatorna) ösz. fn. Különösen vízvezetésre szolgáló csatorna. V. ö. **CSATORNA**.

VÍZCSAVAR, (viz-csavar) ösz. fn. Eszköz, mely egy henger körül tekerődő csavarból áll, s forgatás által a vizet fölfelé hajtja; másképp : *Archimedes csavarja* v. *csigája*, mivel annak feltalálását Archimedesnek tulajdonítják.

VÍZCSÉPP, (viz-csépp) ösz. fn. Cseppnyi mennyiség a vízből; különböztetésül másnemű folyadékok cseppjeitől. V. ö. **CSÉPP**.

VÍZCSŐ, (viz-cső) ösz. fn. Mindenféle cső, melyen vizet vezetnek, folytatnak, húznak. V. ö. **CSŐ**.

VÍZDAGÁLY, (viz-dagály) l. **VÍZÁR**.

VÍZDAGANAT, (viz-daganat) ösz. fn. Víz-
mű anyagot tartalmazó daganat az állati testen.

VÍZESKE, (viz-ecs-ke) kicsiny fn. tt. *vízecskét*. 1) Kicsi víz pl. kicsi folyó, kicsi patak. 2) Kevés víz. Adj *vízecskét*, adj egy kevés vizet.

VÍZEDÉNY, (viz-edény) ösz. fn. Általán, minden edény, melyben különösen vizet tartanak, p. vízcsőbőr, dézsa, kanna, rocska stb.

VÍZEG, (viz-eg) fn. tt. *vízeg-ét*, harm. szr. — *e*. Víz-
mű nedvvel tölt hólyagocskák a kóros emberi testen, pl. midőn valaki megégeti magát. Különösen a szemhéjak táján támadni szokott illetén átlátszó vizes hólyagocskák. (Hydatis palpebrarum.)

VÍZEJTÖTT, (viz-ejtött) ösz. mn. Szabó Dávidnál am. vízenyős, Molnár Albertnél (Eder kiadásában) : aquosus, wässerig, gewässert.

VÍZEKE, (viz-eke) ösz. fn. Ekenemű eszköz, melylyel a vízenyős helyen asandó árok fenekéül, s irányául barázdát húznak.

VIZEL, (viz-el) önh. m. *vizel-t.* Tisztesb kifejezéssel am. húgyik v. hugyozik v. pisál, pesel. Néhutt az *l-et* kettősen ejtik : *vizell.*

VIZELÉS, (viz-el-és) fn. tt. *vizelés-t,* tb. — *ék,* harm. szr. — *e.* Húgyás, hugyozás, pisálás, peselés, a húgyhólyag kiürítése. *Nehéz, megszorult, csepegő vizelés.*

VIZELET, (viz-el-et) fn. tt. *vizelet-et,* harm. szr. — *e.* A húgyhólyagból kiürülő s vízhez némileg hasonló folyadék; köz nyelven : húgy v. pisa. *Tiszta, sárga, zavaros, üledékes, nyálkás vizelet.*

VIZELETHAJTÓ, (vizelet-hajtó) ősz. mn. és fn. Ami a vizelet kifolyását sürgeti, vizelésre ingerlő, ösztönző. *Vizelethajtó szerek, italok. Vizelethajtót venni be.*

VIZELETSZORULÁS, (vizelet-szorulás) ősz. fn. Kór állapot, midőn húgycsőszűkítés, görcs, vagy más oknál fogva a vizelet rendes folyása megakad.

VIZELL; VIZELLÉS stb. l. VIZEL; VIZELÉS stb.

VÍZ ELLEN v. ELLENÉBE, vizen a víz folyásával ellenkező irányban, folyó vízen fölfelé. *Víz ellen úszás, vontatás.*

VÍZELLENES, (víz-ellenes) l. VÍZÁLLÓ.

VÍZELLENI, (víz-elleni) ősz. mn. A vizen a víz folyásával ellenkező menetű; a vizen fölfelé irányban uszó.

VIZELŐ, (viz-el-ő) mn. tt. *vizelő-t.* 1) Hugyozó pisáló, peselő. *Ágyba vizelő gyermek.* 2) Amiben a vizelet összevegyül vagy amin kifoly; továbbá, amibe vagy a hová vizelni szokás. *Vizelőhólyag, vizelőcső. Vizelőedény, vizelőzug.*

VIZELŐHÓLYAG, (vizelő-hólyag) ősz. fn. Az altestben fekvő hólyag, melyben a vizelet összevegyül; másképp : *húgyhólyag.* V. ö. HÓLYAG.

VIZELŐZUG, (vizelő-zug) ősz. fn. Zug az árnyékszékben, udvaron, utcán stb. hová vizelni szoktak.

VÍZEMELTYŰ (víz-emeltyű) ősz. fn. Vízemelésére szolgáló mű vagy gép.

VÍZÉNFUTOSÓ, (vízén-futosó) ősz. mn. Ami a víz felületén könnyűségénél fogva ide-oda futos. V. ö. VÍZIPÓK.

VÍZÉNJÁRÓ, (vízén-járó) ősz. mn. Aki bizonyos eszközök segítségével vagy ami természeti alkatanál fogva a víz felületén jár. *Vízénjáró könnyű fereg,* Molnár Albertnél Éder kiadásában am. tipula, vízi pók.

VÍZÉNKÓRÁSZ, (vízén-kórász) ősz. fn. Kis bogárfaj, mely az állóvizet nagy számmal szokta ellepni, azok felszínén úszkál, s napfénynél sebesen keringő mozgásokat tesz. (Gyrinus).

VÍZÉNLÁBBOGÓ, (vízén-lábbogó) ősz. fn. Tészta étel neve. V. ö. SZABÓGALLÉR.

VIZENY, (viz-eny) fn. tt. *vizeny-t.* 1) Mint a *vizenyő, vizenyős* szók törzse jelent vízeséget, vízbőiséget, vizanyagot. 2) Víz nemű anyagot tartalmazó daganat az állati testen.

VIZENYŐ, (viz-eny-ő v. viz-eny-ű) mn. tt. *vizenyő-t.* 1) Mondják térségről, melynek felszíne vizes, nedves, mocsáros, vízállásos, söppedékes, vagy fenékvizes. *Vizenyő rétek, legelők.* 2) Ami aránylag sok víznemű nedvet tartalmaz, víziú. *Vizenyő gyümölcs,* melyben kevés a cukoranyag, izetlen.

VIZENYŐS, (viz-eny-ő-ös) mn. tt. *vizenyős-t,* v. — *et,* tb. — *ek.* Ami rendesen vizenyő szokott lenni, vizenyes tulajdonsága. V. ö. VIZENYŐ. Átv. amiben kevés a szesz, vagy szellem; a maga nemében izetlen. *Vizenyős beszéd, verseset.*

VIZENYŐSSÉG, (viz-eny-ő-ös-ség) fn. tt. *vizenyősség-t.* harm. szr. — *e.* Vizenyős állapot, vagy tulajdonság. V. ö. VIZENYŐS.

VÍZÉPÍTÉS, (víz-építés) ősz. fn. 1) Általán minden építés a vizeken vagy vizek mellett, pl. töltések, gátok, eszterók, hidak, zúgók, vízimalmok stb. építése. 2) Mesterség, melynek tárgyát ilyen mű munkálatok teszik.

VÍZÉPÍTÉSZ, (víz-építész) l. VÍZÉPÍTŐ.

VÍZÉPÍTÉSZET, (víz-építészet) ősz. fn. Vízépitéssel foglalkodó mesterség v. tudomány.

VÍZÉPÍTŐ, (víz-építő) ősz. fn. Építész, aki különösen vízépitéssel foglalkodik; Sándor Istvánál : *vízimester.* V. ö. VÍZÉPÍTÉS.

VÍZÉPÜLET, (víz-épület) ősz. fn. Vízben emelt, vagy vízzel közvetlenül össze függő épület, p. hidak, malmok.

VÍZÉR, (víz-ér) ősz. fn. Szűk menetek a föld színén, vagy gyomrában, melyek vizet tartalmazzanak. Bonczani ért. nyírkedények, melyek a vér közé víznemű nedveket vezetnek. A hajósoknál jelent kivülről a hajó fenékén kiszűrődött vagy kiereszkedett fűvet, finom növényt, mely tartós állás közben a hajó alját ellepi. (Bart am Schiff. Kenessey A.). V. ö. ÉR, fn.

VÍZERES, (víz-eres) ősz. mn. Vízerekkel bővelkedő. *Vízeres rétek, mezők, hegyek.* V. ö. VÍZÉR.

VÍZERESZ, (víz-eresz) ősz. fn. Nyílás, vagy lejtő, melyen a vizet bizonyos térre kifolyatni, elfolyatni szokták.

VÍZERESZTŐ, (víz-eresztő) ősz. mn. és fn. Aki vagy ami vizet ereszt, a vizet el, levezeti; különösen csatorna, barázda, vagy bármely nyílás, melyen a vizet ki- és elfolyatják.

VÍZERŐ, (víz-erő) ősz. fn. A víznek erőhatása annak folyamában más testekre, különösen azon ereje, mely főleg a víznek össze nem nyomhatóságán alapszik. V. ö. VÍZIERŐ.

VÍZERŐMŰ, (víz-erő-mű) ősz. fn. Erőmű, vagy is gép, melyet víz hajt, mozgat, vagy melyet némi vízi munkálatokra, vízépitéséknél stb. használnak.

VÍZERŐTAN, (víz-erő-tan) ősz. fn. Tan, mely a szilárd testek és vizek viszonyos erőhatását tárgyalja, s gyakorlatban a vízépitésnek alapját teszi, (Hydraulica).

VIZES, (1) (viz-es) mn. tt. *vizes-t*, v. *et*, tb. —*ek*. 1) Vizzel bővelkedő, vízzel lepett, víztől nedves. *Vizes vidék, határ. Vizes ruha*. 2) Vizzel vegyített. *Vizes bor, pálinka*. 3) Amiben vizet tartanak v. hordanak. *Vizes korsó, hordó, vizes edények*. Néha összeírják: *vizeskorsó* stb.

VIZES, (2), pusztá Csanád m.; helyr. *Vizes-re*, —*én*, —*ról*.

VIZESDJA, NAGY—, KIS—, faluk Torontál m.; helyr. *Vizesdjára*, —*n*, —*ról*.

VIZESEDÉNY, (vizes-edény) ősz. fn. Edény, melyben vizet tartanak v. hordanak.

VIZESÉDÉS, (viz-es-éd-és) fn. tt. *vizesedés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Állapot, illetőleg változás, midőn valami vizesedik, azaz, vizesé lesz. V. ö. VIZESÉDIK.

VIZESÉDIK, (viz-es-éd-ik) k. m. *vizeséd-tem*, —*tél*, —*étt*. Vizesé leszen, víztől megnedvesedik, lueskosodik. V. ö. VIZES.

VIZESEN, (viz-es-en) ih. Vizes állapotban; vízzel nedvesítve, vízbe mártva; vízzel keverve. *A vadászatról sárosan, vizesen megtérni. A ruhát vizesen vette magára. Vizesen issza a bort*.

VIZESÉS, (viz-esés) ősz. fn. 1. ZUHATAG.

VÍZESÉT, (víz-eset) ősz. fn. A folyóvízek lejtési állapota, melynélfogva hovatovább alászállanak, alább lejtnek.

VÍZESETMÉRŐ, (víz-eset-mérő) ősz. fn. Eszköz, melylyel a víztesetet, vagyis a víznek bizonyos távolságonként változó lejtését mérik.

VIZESGYÁN, falu Bihar m.; helyr. *Vizesgyánba*, —*ban*, —*ból*.

VIZESHELY, (vizes-hely) 1. VÍZHELY, 1).

VIZESHORDÓ, (vizes-hordó) ősz. fn. Hordó, melyben víz áll, vagy melyben vizet szoktak tartani, vinni.

VIZESÍT, VIZESIT, (viz-es-it) áth. mn. *vizesít-étt* par. —*s*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Vizesé tesz; vízzel nedvesít, belocsol, befecskendez; vízzel kever, vegyít valamit.

VIZESÍTÉS, VIZESITÉS, (viz-es-ít-és) fn. tt. *vizesítés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, mely által vizesé tesznek valamit. V. ö. VIZES.

VIZESKÁD, (vizes-kád) ősz. fn. Kád, melyben víz áll, vagy melyben vizet szoktak tartani.

VIZESKANNA, (vizes-kanna) ősz. fn. Kanna, melyben vizet tartanak v. melyből locsolnak, öntöznek.

VIZESKANTA, (vizes-kanta) ősz. fn. Kanta, melyben vizet tartanak v. hordanak.

VIZESKORSÓ, (vizes-korsó) ősz. fn. Korsó, melyben vizet tartanak v. hordanak.

VIZESPALACZK, (vizes-palaczk) ősz. fn. Palaczk, melyben vizet, különösen ivóvizet tartanak.

VIZESPATONY, máskép: BÖGÖLYPATONY, falu Pozsony m.; helyr. —*Patony-ba*, —*ban*, —*ból*.

VIZESPOHÁR, (vizes-pohár) ősz. fn. Pohár, melyből vizet isznak.

VIZESRÉT, falu Gömör m.; helyr. *Vizesrét-re*, —*én*, —*ról*.

VIZESSEG, (vi-es-ség) fn. tt. *vizesseg-et*, harm. szr. —*e*. Vizes tulajdonság; vizes állapot.

VIZESTETÜ, (vizes-tetü) ősz. fn. Leginkább a fagyos lábujjakat bántalmazó viszketeg.

VIZESÜL, VIZESÜL, (viz-es-ül) önh. mn. *vizesül-t*. Vizes tulajdonságúvá lesz; nedvesül.

VIZESÜLÉS, VIZESÜLÉS, (viz-es-ül-és) fn. tt. *vizesülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. L. VIZESÉDÉS.

VÍZESZÜ, (víz-eszü) ősz. mn. Átv. ért. hig velejű, könnyű gondolkozásu, könnyelmű; buta, ostoba.

VIZESZÜLEG, (víz-eszüleg) ősz. ih. Könnyelmű módon; ostobán.

VÍZESZÜSÉG, (víz-eszüség) ősz. fn. Híg velejűség, könnyelműség, ostobaság.

VIZETLEN, (viz-etlen) mn. tt. *vizetlen-t*, tb. —*ék*. Víz hiányában szenvedő; aminek kiszáradt, elenyészett a vize. *Vizetlen pusztá, sivatag, homokság. Vizetlen kútak*.

VIZETLENSÉG, (viz-et-len-ség) fn. tt. *vizetlenség-et*, harm. szr. —*e*. Vizetlen állapot, vagy tulajdonság, vízhiány.

VIZETT, a Debreczeni Legendáskönyvben, Nádor-codexben így olvasandó: *viczett* 1. ezt.

VIZEZ, (viz-ez) áth. m. *vizez-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Vizzel kever, vegyít, vagy nedvesít, behint, befecskendez, lustosít stb. *Vizezni a bort, tintát. A vasalás alá vett ruhát bevizetni. A harmatos fűben bevizetni a csizmát*.

VIZEZÉS, (viz-ez-és) fn. tt. *vizesés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Vizzel keverés, vegyítés; vagy nedvesítés, behintés stb.

VÍZFA, (víz-fa) ősz. fn. 1) Amerikában tenyé sző magas fa, melynek gyümölcse az olajbogyóhoz hasonló. (Nyssa). 2) A vízjátékokban mesterségesen csinált vízmű, midőn a víz fához hasonló alakban szökik föl.

VÍZFAKADÁS, (víz-fakadás) ősz. fn. A forrás vagy fenékvíznek ki- és felbugyogása.

VÍZFENÉK, (vízfének) ősz. fn. Elkülönítve: *víz feneke*. Valamely álló vagy folyóvíznek legalsó része, mely a meder vagy árok alsó földrétét érinti.

VÍZFESTÉK, (víz-festék) ősz. fn. Festékanyag, melyet vízzel szoktak fölereszteni, s ilyképen használni, különböztetésül az olajfestéktől.

VÍZFESTÉS, (víz-festés) ősz. fn. Festés, mely vízfestékekkel történik, továbbá, az ily módon festett kép. V. ö. OLAJFESTÉS.

VÍZFÉSZÉK, (víz-fészék) ősz. fn. Általán, lápos, lankás, ingoványos, posványos, dűnás hely,

vagy kopolya. Továbbá áradásnak kitett táj, vidék, határ stb. V. ö. SÁRFÉSZEK.

VÍZFOGÓ, (víz-fogó) ösz. fn. Kútfele gödör, vagy medence, melyben az esővizet és hólevet öszvegyűjtik, kivált a kutak szűkében szenvedő vidékeken.

VÍZFOK, (víz-fok) ösz. fn. Valamely víz medréből kifolyó ér alkotta fok; vagy az egyesülő vizek, folyók által alkotott fok. V. ö. FOK.

VÍZFOLT, (víz-folt) ösz. fn. Folt, melyet valamely testnek fényességén, színén stb. a rácsépenp víz ejt. *Posztón, asztalon, padlón, kövön látszó vízfoltok.*

VÍZFOLYAM, (víz-folyam) ösz. fn. 1) L. **VÍZFOLYÁS**. 2) Vízből álló folyam.

VÍZFOLYÁS, (víz-folyás) ösz. fn. A víznek menete, haladása bizonyos mederben, teknőben, ágyban, vagy földalatti erekben. *Egyenes kanyargó, kigyózdó, lassú, sebes vízfolyás. Vízfolyás iránya.* Átv. ért. tekervényes vízfolyáshoz hasonló hímezés, varrás.

VÍZFONAL, (víz-fonal) ösz. fn. 1) A folyóvíz menetének fő, rendszeren középiránya, nyila; néhutt: *víz sodra*. 2) Fűveszi ért. a moszatok seregébe tartozó vízi növényem, vagyis vékony fonalszálak, melyek majd egyenlők, majd öszvecsapzottak, rajtok látszó apró bibircsókka. (Conferva).

VÍZFORGATAG, (víz-forgatag) ösz. fn. Azon érdekes természeti tűnemény, midőn a tengerből egy víztömeg tekealakban fölemelkedik, és nagy zúgással tovább sodródik, s az útjába akadt tárgyakon nagy rombolást visz véghez.

VÍZFORRÁS, (víz-forrás) ösz. fn. Nyílás, melyen a föld gyomrából víz fakad, bugyog.

VÍZFŐ, (víz-fő) ösz. f. Általán azon hely, hol valamely víz ered, forr, különösen a folyóvizek kezdete, vagyis legmagasabban fekvő vége. Honnan e nevezetek: *Kútfő, Pinkafő, Kaposfő, Tapolczafő, Balatonfő* stb. V. ö. **VÍZTŐ**.

VÍZFÜRDŐ, (víz-fürdő) ösz. fn. Fürdésre használt közönséges, vagy ásványos víz, különböztetésül másnemű fürdőtől, milyenek: sárfürdő, gőzfürdő, savofürdő, malátafürdő stb.

VÍZGÁT, (víz-gát) ösz. fn. A víz kiáradó csapongásának korlátozására, vagy öszveszorítására csinált gát, különböztetésül másnemű gátoktól. V. ö. **GÁT**, **ESZTERÓ**.

VÍZGÉP, (víz-gép) ösz. fn. Víz erejével működő gép.

VÍZGÖDÖR, (vízgödör) ösz. fn. Általán gödör, melyben víz van. *Mesterséges, ázott, esőfogó vízgödör. Ingoványos réteken levő vízgödörök.*

VÍZGŐZ, (víz-gőz) ösz. fn. Gőz, mely a fölmelegített, fölforralt vízből fejlík ki.

VÍZGYÓGYINTÉZET, (víz-gyógy-intézet) ösz. fn. A víznek, különösen hideg víznek többféle használatára, pl. abban fürdés, azzal burogatás, mosás, annak ivása által bizonyos betegségeket gyógyító intézet.

VÍZGYÓGYÍTÁS, (víz-gyógyítás) ösz. fn. Gyógyítás módja, mely bizonyos betegségek ellen a vizet használja gyógyszerül, nevezetesen a vízivást, fürdést, vizes burogatást stb.

VÍZGYÚJTÉS, (víz-gyűjtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bizonyos mederbe, gödörbe stb. esővizet, hólevet, vagy kised erekből fakadó és csörgedező vizet gyűjt.

VÍZHAJTÁS, (víz-hajtás) ösz. fn. A víz hajtó erejének működése, pl. a vízi malmoknál.

VÍZHÁNYADÉK, (víz-hányadék) ösz. fn. Mindenféle gízgáz, töredék, hulladék, melyet a víz magával ragad, s idővel a partokra kihány.

VÍZHÁNYÓ, (víz-hányó) ösz. mn. és fn. 1) L. *Vízokádó*. 2) A mivel vizet hányanak. *Vízhányó lapát, vagy szapoly a hajókon.*

VÍZ HÁNYTA, mn. Mondják mindenféle gízgázról, töredékről, fagalyak- s tönkökről, melyeket a víz a partra kihány. *Víz hányta fa* (Treibholz).

VÍZHÁT, (víz-hát) ösz. fn. 1) A víznek felszíne, különösen, mennyiben valamit visz. *Vízhatón utazni*. 2) Vizekkel bővelkedő, árvíznek kitett vidék, tartomány. Mindkét jelentésben szokottabb birtokviszonyt használni: *víz hátán utazni. Víz hátán nyúlat ne less.* (Km. Dugonicsnál).

Hasonló észjárás szerint képeztettek: *cserhát, hegyhát, erdőhát, homokhát*.

VÍZHATÁRKÖ, (víz határ-kő) ösz. fn. Határkő, mely a folyókon, tavakon stb. áthuzódó határvonalat jelöli ki.

VÍZHATLAN, (víz-hatlan) ösz. mn. Amin a víz át nem hat; ami át nem ázik, máskép: *vízálló, vízelenes. Vízhatlan szurkosváson, posztó, nemez, bőr.*

VÍZHATLANÍT, (víz-hatlanít) ösz. áth. Vízhatlaná, vízállóvá tesz. *Halzsirral vízhatlanítani a lábbelinek való bőrt.*

VÍZHATLANSÁG, (víz-hatlanság) ösz. fn. Vízhatlan tulajdonság.

VÍZHELY, (víz-hely) ösz. fn. 1) Általán hely, melyet vizek, különösen tavak, mocsárok lepnek. 2) Oly tengeri szigetek, vagy kikötők, vagy partok, melyeken a hajósok frís ivóvízzel elláthatják magokat.

VÍZHIÁNY, (víz-hiány) ösz. fn. Víz szűke, vagy teljes nélkülözése, nem léte.

VÍZHIMLŐ, (víz-himlő) ösz. fn. Himlőfaj, melynek hólyagcsái víznemű nedvvel töltvők.

VÍZHINTÓ, (víz-hintő) ösz. fn. Általán nyéllel ellátott eszköz, melylyel vizet szoktak hinteni, p. üreges és likaesokkal ellátott gömb vasból, rézből stb.; vagy borosta, milyennel a katolikusok templomaiban a pap a szenteltvizet hinti; tájnyelven: *karapoló*.

VÍZHOMOK, (víz-homok) ösz. fn. Homok a folyók, tavak, tengerek fenekén, vagy vizeik közét vegyítve, különböztetésül a szárazföldi homoktól. V. ö. **HOMOK**.

VÍZHORDÁS, (víz-hordás) ösz. fn. 1) Víznek mint tehernek hordása. *Vízhordással foglaltató nap*.

számosok, fuvarosok. 2) Föld, iszap, homok, melyet az árvíz magával ragadván, bizonyos helyen lerakott.

VÍZHORDÓ, (víz-hordó) ősz. mn. és fn. 1) Aki vagy ami rendszeren vizet hord. *Vízhordó napszámosok. Vízhordó szekér, taliga, számár.* 2) Amiben vizet szoktak hordani. *Vízhordó edény, putton, kanna, rocska.* 3) Hordóféle edény, melyben vizet tartanak, pl. a községi föcskendők mellett.

VÍZ HORDTA, amit folyóvíz hordott valahová, pl. viz hordta föld, fa, kövek.

VÍZI, VÍZI, (víz-i) mn. tt. — ét, tb. — ek. 1) Vízben levő, lakó, tartózkodó, növény, termő. Ellentéte : szárazföldi. Mennyiben az illető alany lényegéhez tartozik, a szokás oda látszik hajlani, hogy azzal öszvetéve irassék : *vízibika, vízbolha, víziborju, vízigomba, víziló, vízipók* stb. Mi a különírást helyesebbnek tartanók, azonban a következőkben az általánosabb szokást követtük. 2) Vízre vonatkozó vizet, illető, azzal némi viszonyban lévő, vizen történő. *Vízi munkálatok. Vízi utazás, veszedelem, kár, halál. Vízi erő, vízi sebesség.*

VÍZIÁLLAT, (vízi-állat) ősz. fn. Általán mindenféle állat, mely vízben él; ellentéte : szárazföldi állat.

VÍZIBETEG, (vízi-beteg); **VÍZIBETEGSÉG** 1. **VÍZKÓROS**, **VÍZKÓRSÁG**.

VÍZIBIKA, (vízi-bika) 1. **BÖLÖNBIKA** v. **DOBOSGÉM**.

VÍZIBODZA, (vízi-bodza) ősz. fn. Vizes helyen termő bodzafaj. (Sándor I. szerint : *Sambucus palustris*).

VÍZIBOGÁR, (vízi-bogár) ősz. fn. A vízben élő bogárfaj. (*Hydrocantharus*).

VÍZIBOLHA, (vízi-bolha) ősz. fn. Az állóvizeken tanyázni szerető s úszkáló bogárfaj, melynek testét kemény burok fedi, s szemei oly közel vannak egymáshoz, mintha csak egy szemü volna. (*Monoculus*).

VÍZIBORJU, (vízi-borju) ősz. fn. 1) L. **GÖTE**. 2) L. **TENGERIBORJU**.

VÍZIBORS, (vízi-bors) ősz. fn. Növényfaj népies neve a czikszárak neméből, másképp szintén népiesen : *vízihúnyor, balhafű, ebgyömbér, légyfű, keserűfű*, növénytani néven : *borsos czikszár*. (*Polygonum hydropiper*).

VÍZIBÖSÖVÉNY, (vízi-bösövény) ősz. fn. A bösövény nemű növény faja; népies névvel : *vízikapor*. (*Phallendrium aquaticum*).

VÍZIBÜRÖK, (vízi-bürök) ősz. fn. Sándor I. szerint am. méregbürök v. csomorika.

VIZIDIÓ, (vízi-dió) 1. **SULYOM**, 2).

VÍZIEGÉR, (vízi-egér) ősz. fn. Vizek mellett tartózkodó nagyobb fajta egér, mely apró vízi állatokból és növényekből él.

VÍZIEPE, (vízi-epe) 1. **VÍZITORMA**.

VÍZIERŐ, (vízi-erő) ősz. fn. Vízi haderő.

VÍZIFÉREG, (vízi-féreg) ősz. fn. Vízben v. vízben élősdő féreg.

VÍZIFOGHAJMA, (vízi-foghajma) ősz. fn. Népies neve a *hajmaszagú tarorja* (*teucrium scordium*) növényfajnak; másképp szintén népiesen : *fodorka*.

VÍZIFONAL, (vízi-fonal) 1. **VÍZFONAL**, 2).

VÍZIGESZTENYE, (vízi-gesztenye) 1. **SULYOM**, 2).

VÍZIGUVAT, (vízi-guvat) ősz. fn. Guvatfaj a gázlók rendéből; mocsáros helyeken tartózkodik.

VÍZIHÍDŐR, (vízi-híd-őr) 1. **VÍZIÚTIFŰ**.

VÍZIGYÍK, (vízi-gyík) ősz. fn. Vízben lakó gyíkfaj.

VÍZIHAD, (vízi-had) 1. **VÍZIERŐ**.

VÍZIHÚNYOR, (vízi-húnyor) 1. **VÍZIBORS**.

VÍZIHISTÉN, (vízi-isten) 1. **VÍZISTEN**.

VÍZIKAPOR, (vízi-kapor) 1. **VÍZIBÖSÖVÉNY**.

VÍZIKAPU, (vízi-kapu) ősz. fn. A vízhez vagy víz felé vezető kapu.

VÍZIKÁR, 1. **VÍZKÁR**.

VÍZIKÍGYÓ, (vízi-kígyó) ősz. fn. Vízben lakó, nem mérges kígyófaj.

VÍZIKENDER, (vízi-kender) ősz. fn. Népies neve a *kenderpakócza* (*eupatorium cannabinum*) növényfajnak; másképp : szintén népiesen : *keresztes-bodza, paszkoncza, pakócza*.

VÍZIKÓRSÁG, 1. **VÍZKÓRSÁG**.

VÍZILAPU, (vízi-lapu) 1. **VÍZILÓROM**.

VÍZILEÁNY, (vízi-leány) 1. **HABLEÁNY**.

VÍZILÓ, (vízi-ló) ősz. fn. A legnagyobb emlős állatok egyike, mely vizen és szárazon él. Fogai nagyok, lábai rövidek és vastagok, farka rövid és kevés szőrrel fűdött, bőre vastag, és feketés. Rendes lakása a Nilus vize. (*Hippopotamus*).

VÍZILÓHAL, (vízi-ló-hal) ősz. fn. Müller természetrajzában, a tülhalak hetedik faja, melynek feje és nyaka a lóéhoz, testének hátsó része pedig féregéhez hasonló. (*Syngnathus hippocampus*).

VÍZILÓROM, (vízi-lórom) ősz. fn. A lórom nemű növény faja; szirmai épülők, levelei szívessék, vagy tojáskerek lánçaságak, nagyok, simák, hegyesek; népiesen : *vízilapu*. (*Rumex aquaticus*).

VÍZIMADÁR, (vízi-madár) ősz. fn. Minden madár, mely a vizen és vizek mellett szokott tartózkodni és élni.

VÍZIMÉNTA, (vízi-ménta) ősz. fn. A ménta nemű növény faja; a szárhegyen virággomb; azon alul a levéltöveken kocsános gyűrűk; levelei tojáskerek, nyelesek, szőrösek; hímszállai a bokrétnál hosszabbak; köznépiesen : *vízi feketeménta*. (*Mentha aquatica*).

VÍZIMÉREG, (vízi-méreg) ősz. fn. Diószegi Fazekasnál népies neve a *torzsika szironták* (*rannunculus sceleratus*) növényfajnak. Másképp szintén népiesen : *torzsika, istárj, lator koldús, sebesítőfű*.

VÍZIMESTER, (vízi-mester) 1. **VÍZÉPÍTŐ**.

VÍZIMESTERSÉG, (vízi-mesterség) 1. **VÍZ-ÉPÍTÉS**, 2).

VÍZIMOGYORÓ, (vízi-mogyoró) ősz. fn. Népies neve a haramag nemű növény egyik fájának; máskép szintén népiesen : *vízi petrezselyem*; növénytani néven : *mogyorós haramag*. (Oenanthe pimpinelloides).

VÍZIMOH, (vízi-moh) 1. **VÍZFONAL**, 2).

VÍZIMŰ, (vízi-mű) ősz. fn. A víz ereje által eléállított mű, pl. a víz vezetése, emelése, szöktetése stb. végett.

VÍZINÁPICZ, (vízi-nápicz) ősz. fn. A nápicz nemű növény faja; bugája kinyílt; ondója kalásztalan, a csészénél hosszabb, levelei laposak; ízéke tövön görbe, gyökerező. (Aira aquatica).

VÍZINÖVÉNY, (vízi-növény) ősz. fn. A vízben vagy víz mellett élő, tenyésző növény.

VÍZIPETREZSELYEM, (vízi-petrezselyem) ősz. fn. L. **VÍZIMOGYORÓ**.

VÍZIPESZÉRCZ, (vízi-peszércz) ősz. fn. A peszércz nemű növény faja; levelei mélyen fűrészek, pillempáttyosak, alul ikráspontosak; népiesen : *vízipeszercze*. (Lycopus europaeus).

VÍZIPILLE, (vízi-pille) Sándor Istvánnál pilleforma vízi rovarfaj (Wassernymphé).

VÍZIPÓK, (vízi-pók) ősz. fn. Vízen futosó hatlábú pók. (Tipula. Páriz-Pápai).

VÍZIPÓLÉ, (vízi-pólé) 1. **VÍZISALÁTA**.

VÍZIPUSKA, (vízi-puska) ősz. fn. A köznép nyelvén szokottabb neve a fecskendőnek.

VÍZIRÁNY, (víz-irány) ősz. fn. 1) Azon irány, melyet a mozgásban vagyis folyásban levő víz menetele, fonala követ. 2) A csendesen álló víznek felszínén elhúzódó vonalak, mennyiben lát-szólag minden pontjaik egyenlő magasságúak, s mintegy sima egyenes lapot képeznek; helyesebben : *vizarány*.

VÍZIRÁNYMÉRŐ, (víz-irány-mérő) 1. **VÍZ-ARÁNYMÉRŐ**.

VÍZIRÁNYOS, (víz-irányos) ősz. mn. 1) A folyásban levő víz menetével egyező. 2) Helyesebben 1. **VÍZARÁNYOS**.

VÍZIROVAR, (vízi-rovar) 1. **VÍZIBOGÁR**.

VÍZIRTÓZAT, (víz-irtózat) ősz. fn. Betegség neme, amelyben sinlődő a víztől irtózik, iszonyodik; máskép : *víziszony*; 1. ezt.

VÍZISALÁTA, (vízi-saláta) ősz. fn. Népies neve a *derécszigoráll* (veronica beccabunga) növényfajnak; máskép szintén népiesen : *vízipólé*, *deréce*, *téli saláta*.

VÍZISÁSA, (vízi-sása) 1. **VÍZITORMA**.

VÍZISEREGÉLY, (vízi-seregély) ősz. fn. Seregélyfaj az északi Európa leghidegebb vidékein, mely nagyságra a közönséges seregélyhez hasonló, fekete hátú, fehér mellű, farkát billegények módjára illegető; sebesen fut és repül, s ügyesen bukdácsol a víz alá. (Sturnus cinclus).

VÍZISME v. —**ISMERET**, (víz-isme v. —is-

meret) ősz. fn. Jártasság a víz, különösen tenger sajátságaiban és hajózási jelekben, mely által valaki bizonyosan megismeri azok hollétét és tudja merre és miként kelljen hajóját vezetnie.

VÍZISMERŐ. (víz-ismerő) ősz. mn. és fn. Aki vízismerettel bír. V. ö. **VÍZISME**.

VÍZISTEN, (víz-isten) ősz. fn. A régi hellen és latin mythoszok szerint, a vizeken különösen uralkodó főisten, azaz Neptun; továbbá ilyenmő kisebb istenek, és istennők, mint Triton, Nereus, és ennek leányai stb.

VÍZISULYOM, (vízi-sulyom) ősz. fn. L. **SULYOM**, 2).

VÍZISZA, (víz-isza) ősz. mn. Aki rendesen vagy kizárólag vizet szokott inni, nem bort vagy más szeszes italt; máskép : *bornemisza*.

VÍZISZAP, (víz-iszap) ősz. fn. L. **ISZAP**.

VÍZISZONY, (víz-iszony) ősz. fn. Az ebeket, s néha más állatokat, sőt az ezek által megmart embereket is meglepő dühféle igen veszélyes kórság, mely a víztől iszonyodásban is mutatkozik (Hydrophobia).

VÍZISZONYOS, (víz-iszonyos) ősz. mn. A víztől iszonyodó veszett, dühös, ebduhós.

VÍZITAL, (víz-ital) ősz. fn. Víz, mint italul használt szer. *Vízitaltól nád terem az orrodban*. (Az iszákosok közmondata).

VÍZITEKNŐCZ, (vízi-teknőcz) ősz. fn. Vízben lakó teknősbéka.

VÍZITEVE, (vízi-teve) ősz. fn. A hajósoknál ládaféle készülék, mely úgy van szabva, hogy felső nyílt részével a hajó aljához, fenekéhez szorosan illjék. Hajóknak vízben fölemelésére használják; t. i. megtöltve vízzel, a hajó, különösen lyukadt hajó alá tolják, és szorosan ahhoz kötik, s midőn vízellesen zárkózott : el kezdik belőle a vizet kiszivattyúzni, mire a rajta fekvő hajó, kivált ha egyszerre ilyen több is alkalmaztatott, el kezd emelkedni.

VÍZITORMA, (vízi-torma) ősz. fn. A zsombor nemű növény fájának népies neve, máskép szintén népiesen : *forrási torma*, *vízizsáza* vagy —*sása*, Sándor Istvánnál *vízi epe*; növénytani néven : *zsázsaszsombor*. (Sisymbrium nasturtium).

VÍZITÖK, (vízi-tök) ősz. fn. Népies neve a nimfa növénynek. (Nymphaea).

VÍZITÜZJÁTEK, (vízi-tűzjáték) ősz. fn. Valamely vízen, folyón tartott v. tartandó látványos tűzjáték.

VÍZITYÚK, (vízi-tyúk) ősz. fn. Vízimadár a gázlók vagy buvárok neméből; máskép *hóda*. Némelyek szerint a *fű* nevű madárral azonos.

VÍZIÚT, (vízi-út) ősz. fn. Vízen használtatni szokott út. Különösen vízen hajózás segítségével tett v. tétetni szokott v. teendő útazás.

VÍZIÚTIFŰ, (vízi-úti-fű) ősz. fn. Népies neve a vízi hídörnek; szára három szegű, gyűrűsen szétágazó, virágkocsányi az ágakon gyűrűsek; gyökérlevelei nyelesek, széles tojásdadok, hegyesek; tokjai

tompán háromszögűk. A kiszáradt réteken levelei keskenyebbek, láncsásak, a folyókban pedig a víz alatt levők szálasak.

VÍZÍV, (víz-ív) ősz. fn. A vízijátékokban, felszökő s ívet képező vízsugarak.

VÍZIVARJU, (vízi-varju) ősz. fn. Vízimadár-faj; másképp: *sárca* v. *sárcsa*; l. ezt.

VÍZIVÁROS, (vízi-város) ősz. fn. Víz mellett fekvő város vagy városrész, pl. Budán a Duna mellett.

VÍZIVÁS, (víz-ivás) ősz. fn. A víznek italul használása.

VÍZIVESZEDELEM, (vízi-veszedelem) l. **VÍZVESZÉLY**.

VÍZIVIRÁG, (vízi-virág) ősz. fn, 1) Vízi növény virága. 2) Maga a vízi növény, mely virágot szokott hozni.

VÍZIVÓ, (víz-ivó) ősz. mn. Aki vizet iszik, vagy rendszeren és kizárólag azzal él; másképp: *víz-ísz*, *bornemísz*.

„Hej! vízivók! be sürű
Pocsolyában foly világtok!”

Csokonai.

„Patrónusunk szent Ivó,
Soha sem volt vízivó”.

Régi jurátusdal.

VÍZISZÁZSA, (vízi-zsázsa) l. **VÍZITORMA**.

VÍZJÁRADÉK, (víz-járadék) ősz. fn. Kijáró v. kivett rész valamely mesterségesen vezetett vízből.

VÍZJÁRATLAN, (víz-járatlan) ősz. mn. 1) Amit az árvizek jární, azaz elönteni nem szoktak. *Vízjáratlan határ, homokhatár*. 2) Vízhatlan, vízálló, vízellenes, amit a víz át nem jár.

VÍZJÁRATLANÍT, (víz-járatlanít) ősz. áth. 1) A vízjárás, vagyis áradás ellen biztossá tesz, mentesít. 2) Oly tömötté, sűrűvé csinál valamit, hogy a víz át ne járhasssa.

VÍZJÁRÓ, (víz-járó) ősz. mn. és fn. Személy, ki bizonyos segédeszközök által a víz fölött jární képes.

VÍZJÁTEK, (víz-játék) ősz. fn. Játék neme, midőn a vizen és vízből mesterséges módon különféle tüneményeket idéznek elő.

VÍZJOG, (víz-jog) ősz. fn. Jog valamely vizet, folyót használni, pl. abban halászni, azon malmot építeni.

VÍZJÓS, (víz-jós) ősz. fn. Személy, ki a víznek különféle változataiból, mozgásából, tüneményeiből jóslatokat mond.

VÍZJÓSLÁS, (víz-jóslás) ősz. fn. A vízjósok babonás mestersége, s ennek gyakorlása. V. ö. **VÍZJÓS**.

VÍZKÁD, (víz-kád) ősz. fn. Kád, melyben vizet tartanak, különösen elöngondoskodásból a ne-

talán támadható tűzveszély esetére; magyarosabban: *vizeskád*.

VÍZKALAPÁCS, (víz-kalapács) ősz. fn. Kevés vízzel megtöltött, légmentes, és mindkét végén bezárt üvegeső, melynek egyik vége hegyes csúcsra megy ki. Ha e csőben levő vizet lassacskán annak csúcsos végébe folytatják, azután az egész csövet hirtelen fölfordítják, hogy a víz a másik végébe folyjon: akkor ez nagyot pattan, s az üveget, ha nem eléggé erős, elrepesztí. Ha a cső ürege nem légmentes, a pattanás gyöngébb lesz.

VÍZKANYARULAT, (víz-kanyarulat) ősz. fn. Karingós irányvonal, melyet néha-néha a folyónak, patakknak menete képez.

VÍZKÁR, (vízkár) ősz. fn. Általán, mindenféle kár, melyet a víz, különösen árvíz a vetésekben, réteken, épületekben, hajókban stb. okoz. *Vízkár ellen biztosítani a gabonás hajókat, hidakat*.

VÍZKÁRMENTŐ, (víz-kár-mentő) ősz. mn. és fn. A vizen károsultakat mentesítő (egyén v. intézet).

VÍZKÉK, (víz-kék) ősz. mn. Oly színű kék, milyent néha a folyók, tavak, különösen a tenger tükre játszik.

VÍZKELET, (1), (víz-kelet) ősz. fn. Sándor I. szerint vízfakadás; és átkelés, átjárás a vizen.

VÍZKELET, (2), falu Pozsony m.; helyr. *Vízkelet-re*, —*én*, —*ról*.

VÍZKÉP, (víz-kép) ősz. fn. l. **VÍZABROSZ**.

VÍZKÉRÉSZT, (víz-kérészt) ősz. fn. Három királynapja v. ünnepe, mely január 6-dikára esik, vízkérészt napja. Ennek előestéjén a római kathol. egyházban vizet szokás szentelni, s innen származott „vízkérészt” neve.

VÍZKÉRÉSZTSÉG, (víz-kérészttség) ősz. fn. A tulajd. ért. vett kereszttség, mely víz által történik. V. ö. **KÉRÉSZTSÉG**. Különböznek tőle az átv. ért. *vérkérészttség* (baptismus sanguinis) és *tűz- v. lángkérészttség* (baptismus flaminis).

VÍZKETEG, némely régi iratokban am. *vízketeg*.

VÍZKÓR, (víz-kor) ősz. fn. Kór neme, midőn a testnek bizonyos részében vízfélé nedvek tolnak össze, s azt fölfújják, vagy pötytyedté teszik.

VÍZKÓROS, (víz-kóros) ősz. mn. és fn. Vízkórban szenvedő, sinlődő.

VÍZKÓRSÁG, (víz-kórság) ősz. fn. A vízkórban szenvedőnek állapota; egyszerűbben: *vízkór*.

VÍZKÓRSÁGOS, (víz-kórságos) l. **VÍZKÓROS**.

VÍZKORTY, (víz-korty) ősz. fn. Korty, melyet valaki a vízből iszik, leereszt a torkán. V. ö. **KORTY**.

VÍZKÖZ, (víz-köz) ősz. fn. Folyóktól, tavaktól körülvett vidék, terület, tartomány, sziget. Hasonló képeztetésűek: *tóköz*, *sárköz*, *nyírköz*, és folyókról nevezett több köz, pl. *Rábaköz*, *Muraköz*, *Bodrogköz* stb.

VÍZKÖZI, (víz-közi) ösz. mn. Vízközből való, azt illető, arra vonatkozó, ott levő, fekvő. stb. *Vízközi lakosok, termények, rétek.*

VÍZLÁBOLÁS, (víz-lábolás) ösz. fn. Fennállva uszás a vízben, mintha csak gázolná valaki a vizet.

VÍZLÁBOLÓ, (víz-láboló) ösz. mn. és fn. A vízben fennállva uszó, mintha csak lábolná v. gázolná a vizet. (Wassertreter).

VÍZLAPÁT, (víz-lapát) ösz. fn. Lapátféle eszköz, melylyel a vízi járművekből a beszivárgott vizet kihányják, máskép : *szapoly*.

VÍZLECSAPOLÁS, (víz-le-csapolás) ösz. fn. Általán, a fölösleges vagy álló víznek csövek, csatornák, árkok s hasonló mivek által elvezetése, s leapasztása.

VÍZLEIRÁS, (víz-le-írás) ösz. fn. Valamely vidék, vagy tartomány, ország vizeinek, illetőleg forrásainak, folyóinak, tavainak stb. leírása. (Hydrographia.)

VÍZLEIRÓ, (víz-le-író) ösz. fn. Vízleirással foglalkodó személy.

VÍZLÉK, (víz-lék) ösz. fn. Általán, lék, azaz, ablakforma nyílás a hajónak oldalán, melyen a fenékre beszivárgott vizet szapolylyal kihányják. A tengeri vagy más lapos földelű hajókon, a földélnet oldalain csinált négyszögű nyílások, melyeken az esővíz, vagy a fölsapongó hullámok vize lefoly.

VÍZLENDVA, (Tót-szentgyörgy) falu Somogy m.; helyr. — *Lendvá-ra*, —n, —ról.

VÍZLEVES, (víz-leves) ösz. fn. Vékony, hig, sovány leves, melyben nincsen vagy csak alig van más táplálék.

VÍZMA, falu Temes m.; helyr. *Vizma-ra*, —n, —ról.

VÍZMAGASSÁG, (víz-magasság) ösz. fn. A víznek fenéktől fölfelé vagy bizonyos ponttól függőleges irányban vett mértéknagysága. *Hat, nyolcz lábnyi vízmagasság.*

VÍZMEDENCZE, (víz-medencze) ösz. fn. Általán medencze, melyben vizet tartanak. Különösen mosdóvíznek való illetén edény. V. ö. MEDENCZE.

VÍZMEDER, (víz-meder) **VÍZ MEDRE** I. **VÍZ-ÁGY**.

VÍZMELLÉK, (víz-mellék) ösz. fn. Víz mentében elterjedő térség, tájék.

VÍZMELLÉKI, (víz-melléki) ösz. mn. Vízmelléken létező, fekvő, lakó, oda való, ott termett, arra vonatkozó, oda tartozó stb. *Vízmelléki helységek, kertek, földek, lakosok. Vízmelléki növények.*

VÍZMELETTI, (víz-melletti) I. **VÍZMELLÉKI**.

VÍZMÉLYSÉG, (víz-mélység) ösz. fn. A víznek nagyságmértéke annak felszínétől fenekéig véve, különösen azon állapota, vagy tulajdonsága, midőn színvonala a fenéktől távol esik. V. ö. **VÍZMAGASSÁG**.

VÍZ MENTE, a víz menetele vagy folyása. *Víz mentében*, a víz folyásával ugyanazon irányban. *Víz*

mentére bocsátkozik (Pázmánynál) a víz folyását indúl követni.

VÍZMERÍTŐ, (víz-merítő) ösz. mn. I. **VÍZMERŐ**.

VÍZMÉRLEG, (víz-mérleg) ösz. fn. Mérő eszköz a folyó vízesése, különösen a vízarány meghatározásában, valamely vonalnak vagy térnek vízárnyossá tételében. Különbözik *vízmérő*, és *vízmérték*.

VÍZMERŐ, (víz-merő) ösz. mn. 1) Aki vizet mer, vagy merni szokott; máskép : vízmerítő. *Vízmerő kerti napszámosok.* 2) Amivel mernek, mérítnek. *Vízmerő csésze, lapát, edények. Vízmerő kerék.*

VÍZMÉRŐ, (vízmérő) ösz. fn. 1) Személy, ki bizonyos eszközzel a vizek magasságát, v. mélységét, szélességét stb. méri. 2) E végre használt eszköz.

VÍZMÉRTAN, (víz-mér-tan) ösz. fn. A mértannak azon ága, melynek tárgyát különösen a víz sulyának, sokaságának, sebességének, nyomásának stb. meghatározása teszi.

VÍZMÉRTÉK, (víz-mérték) ösz. fn. Vizek mérésére szolgáló eszköz. Különbözik a *vízszulmérő*.

VÍZMOSÁS, (víz-mosis) ösz. fn. Eső, zápor, vagy árvíz által kivájt gödrök, mélységek, horhok, barázdák, szakadások a földeken, réteken, hegyek oldalain, partokon stb.

VÍZMOZDONY v. —**MOZGONY**, (víz-mozdony v. —mozgony) ösz. fn. Általán minden mozgony, melyet víz hajt, különösen illetén mozgonyok a bányákban.

VÍZMŰ, (víz-mű) ösz. fn. 1) Víz által hajtott, mozgatott mű, pl. malom, vízmozdony. 2) Az úgy nevezett vízjátékokban mesterségesen előállított tüntemények, pl. vízfák vízívek stb.

VÍZMŰTAN, (víz-mű-tan) ösz. fn. Mesterség, melynek tárgyát különféle vízművek készítése teszi.

VÍZNEMŰ, v. —**NEMŰ**, (víz-nemű) ösz. mn. A közönséges vízhez némileg hasonló. *Víznemű nyirkok, nedvek az állati és növényi testekben.*

VÍZNYOMÁS, (víz-nyomás) ösz. fn. Nyomás, melyet a víz természeti nehézkedésénél és sulyánál fogva más testekre gyakorol, s melyen a vízművek működései, s tünteményei alapszanak, p. a szökőkutaknál, vízimalmoknál stb.

VÍZNICZE, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Bereg m.; helyr. *Vízniczé-re*, —n, —ról.

VÍZODOR, (víz-odor) ösz. fn. A folyóvíz által mélyen kivájt odor, azaz gödör. V. ö. **ODOR**.

VÍZOKÁDÓ, (víz-okádó) Ami valamely nyíláson szakadáson, résen, mintegy állati torokból öti a vizet. *Vízokádó csövek, zsülipek, sziklaszorulatok.*

VÍZOMLÁS, (víz-omlás) ösz. fn. A víznek erősebb folyása, szakadása pl., midőn meredekről esik alá, vagy a gáton rést útve áttör stb.

VÍZÓRA, (vízóra) ösz. fn. 1) Mesterségesen készített mű, mely a benne foglalt, s belőle egyenlő

cseppekben folydogáló víz által az órákat mutatja. Éltek vele a régi rómaiak. V. ö. HOMOKÓRA. 2) Vízevezetékóra, mely által megismerik, hogy valamely háznál bizonyos időben mennyi vizet fogyasztottak. 3) Jelenthet víz által mozgatott óramívet is.

VÍZOSZLÁS, (víz-oszlás) ősz. fn. A medréből, forrásából kiömlött víznek szétterjedése, szétömlése.

VÍZOSZLOP, (víz-oszlop) ősz. fn. 1) **VÍZ-FORGATAG**. 2) A vízjátékban oszlophoz hasonló vastag vízszög. 3) Egy tömegvíz felszínétől fenéig, melyet oszlop gyanánt elvonva képzelünk.

VÍZ ÓTTA FA l. **VÍZ** alatt.

VÍZÖBÖL, (víz-öböl) ősz. fn. Vízzel töltött öböl, vagy a forgó víz által képzett, s öbölhöz hasonló gyűrűs karima.

VÍZÖNTŐ, (víz-öntő) ősz. fn. 1) Aki v. ami vizet önt. 2) Csillagzat neve az állatkörben (zodiacuson), mely képen oly embert ábrázol, aki kantából vizet önt. Sorozatra nézve a *bak* és *halak* között van. (Amphora).

VÍZÖNTŐNAP, (víz-öntő-nap) ősz. fn. Husvét másod napja, midőn az ország több vidékein divatos szokás szerint a férfiak a nőket megöntözik, mit utána következő kedden a nők viszonzoznak. Más-kép: *öntöző hetfő, kedd*.

VÍZÖNTÖTT, (víz-öntött) l. **VÍZBORÍTOTT**.

VÍZÖNTÖZÉS, (víz-öntözés) ősz. fn. A víznek valamely tárgyra öntözése; vízzel öntözés.

VÍZÖRVÉNY, (víz-örvény) ősz. fn. l. **ÖRVÉNY**.

VÍZÖSME l. **VÍZISME**.

VÍZÖZÖN, (víz-özön) ősz. fn. Molnár Albertnél (Eder kiadásában) így is áll: *vízezön*. Messze terjedő vizár, mely egész vidéket, tartományt, országot elborít. Szorosb vagyis bibliai ért. azon világeseményü árvíz, mely Noé korában pusztított. Fordítva: *özönvíz*. A kettő között szabatosan véve az a különbség, hogy az elsőben alapfogalom az *özön* a másodikban a *víz*, vagyis amabban az *özön* nemét, ebben pedig a vizét határozzuk meg; a *vízözön* = vízbőség, vízsokaság víznagyság, az *özönvíz* pedig = bőséges, sokaságos, nagy víz. Hasonlóan különböznek *vízár* és *árvíz*.

VÍZÖZÖN ELŐTTI, a bibliai vízözönt megelőző; átv. ért. igen régi, réges régi.

VÍZPÁRA, (víz-pára) ősz. fn. l. **VÍZGÖZ**.

VÍZPART, (víz-part) ősz. fn. Part, mely a víz medrének, ágyának, tekenőjének fölemelkedő oldalát képezi. V. ö. **PART**.

VÍZPÉP, (víz-pép) ősz. fn. Vízben főtt pép.

VÍZPOLOSKA, (víz-poloska) ősz. fn. l. **ÚSZKA**.

VÍZPOROND, (víz-porond) ősz. fn. Porond, vagyis apró kövecses fűvény a vizek fenekén, különböztetésül a szárazföldi porondtól.

VÍZPRÓBA, (víz-próba) ősz. fn. Próba, vagyis kísérlet, melyet víz által szoktak tenni, pl. az ér-

cek vízpróbája, midőn víz alatt mérlegelik. Különösen a középkorban a vádlottnak ítélőszéki vízpróbája, midőn ártatlansága bebizonyítására forró vízbe vetett követ kelle sértetlenül kivennie, vagy, ha babonáról, boszorkányságról vádoltatott, öszve-kötött kézzel-lábbal a vízbe vettetett, s ha el nem merült, bűnösnek ítéltetett.

VÍZPUTTON, (víz-putton) ősz. fn. Puttonféle edény, melyben vizet szoktak hordani és tartani, különböztetésül más czélra szolgáló puttonoktól.

VÍZREKESZ, (víz-rekesz) ősz. fn. Általán mindennemű rekesz, mely bizonyos térségen, helyen a vizet elzárja, hogy szét vagy tovább ne folyhasson, milyenek a zúgók, gátok, eszterók, kertí víz-medenczék, víztartók stb.

VÍZREKESZTÉS, (víz-rekesztés) ősz. fn. Víz-rekesz készítése, vagyis cselekvés, melynél fogva bizonyos gátok által akadályozzák, hogy a víz szét vagy tova ne folyhasson, ki ne ömölhessék.

VÍZSÉRV, (víz-sérv) ősz. fn. Sérülés neve az emberi testben, midőn a tőkcacsó vízzel telik meg. (Hernia aquosa, Hydrocele).

VÍZ SODRA, a folyóvíznek fő menetiránya, fonala, nyila.

VÍZSODRÓ, (víz-sodró) ősz. fn. l. **VÍZÉNKÓRÁS**.

VÍZSOROMPÓ, (víz-sorompó) ősz. fn. A vizen keresztül vetett sorompóféle korlát, mely ideiglen a hajókat elzárja.

VÍZSUGÁR, v. —**SUGÁR**, (víz-sugár) ősz. fn. A vízjátékokban mesterségesen előidézett és sugárhoz hasonló vízi tűnemény, vagy a szökőkutakból sugárként fellövellő víz.

VÍZSULY, (víz-suly) ősz. fn. A víznek saját-nemű, s más testekhez mért aránylagos sulya.

VÍZSULYMÉRŐ, (víz-suly-mérő) ősz. fn. Mérő eszköz, mely különösen a vízsuly meghatározására szolgál.

VÍZSULTAN, (víz-suly-tan) ősz. fn. A sulytannak azon ága, mely különösen a vízsulyt tárgyalja.

VÍZSZAKADÁS, (víz-szakadás) ősz. fn. l. **VÍZÖMLÉS**, **ZUHATAG**.

VÍZSZEGÉNY, (víz-szegény) ősz. mn. Kevés vizü, pl. vidék.

VÍZSZEGÉNYSEG, (víz-szegénység) ősz. fn. l. **VÍZ SZÜKE**.

VÍZSZÉL, (víz-szél), **VÍZ SZÉLE**, a partnak a vízzel érintkező része, víz nyalta part.

VÍZSZELŐ, (víz-szelő) ősz. fn. Hajósoknál a hajó orra élének azon része, mely kivált vízszínt metszi a habokat.

VÍZSZENTÉLÉS, (víz-szentelés) ősz. fn. Szer-tartás a latin és görög egyházban, midőn a pap többnemű templomi és szent buzgósági gyakorlatokra szánt vizet bizonyos imádságok által innepélyesen megáldja, mi rendesen a Vízkereszt innepének elő-napján történik. Ugyan ez ünnepen szokásban van

a görögöknél a vizeket, vagyis patakokat, folyókat stb. általán megáldani, s megszentelni. V. ö. BÚZASZENTELÉS.

VÍZSZILVÁS, erdélyi falu Doboka m.; helyr. *Szilvás-ra*, —on, —ról.

VÍZSZÍN, (víz-szín) ösz. fn. 1) A víznek sajátnevi színe, mennyiben azt a világosság sugarai különböző módosításokkal, s árnyéklatokkal tüntetik elé. 2) A víznek felszíne, tetőlapja, színvonala. Néha írva mindkét jelentésben: *víz színe*. 3) L. VÍZSZÍNŰ.

VÍZSZÍNLEG, (víz-színleg) ösz. ih. 1) A víz felszínén. 2) A csendesen álló víz színével egyenlő vagy párhuzamos vonalban, vízarányosan.

VÍZSZINLEGES, (víz-szinleges) ösz. mn. 1. VÍZARÁNYOS.

VÍZSZÍNÉRŐ, (víz-szín-mérő) 1. VÍZARÁNYMÉRŐ.

VÍZSZINT, v. —SZINTT, (víz-szint v. szintt) ösz. ih. 1. VÍZSZINLEG.

VÍZSZINTES, (víz-szintes); **VÍZSZINTESEN**, 1. VÍZARÁNYOS; **VÍZARÁNYOSAN**.

VÍZSZÍNŰ, v. —SZINŰ (víz-színű) ösz. mn. A minek színe a vízéhez hasonló. *Vízszínű drágakövek, gyöngyök*.

VÍZSZÍNVONAL, (víz-szín-vonal) 1. VÍZVONAL.

VÍZSZIVATYÚ, v. —SZIVATTYÚ (víz-szivatyú v. —szivattyú) ösz. fn. Szivatyú, melylyel vizet szivatnak, különböztetésül másnemű p. légszivatyútól. V. ö. SZIVATYÚ.

VÍZSZIVÓ, (víz-szivó) 1. SZIVACS.

VÍZ SZÜKE, a víznek többé-kevésbé érezhető elégtelensége.

VÍZTAN, (víz-tan) ösz. fn. Tan, mely általán a víznek természeti tulajdonságait, elemeit, erejét stb. tárgyalja.

VÍZTANI, (víz-tani) ösz. mn. Víztanra vonatkozó, víztant illető, víztanban tárgyalt.

VÍZTÁR, (víz-tár) ösz. fn. Nagyobbféle víztartó edény, medence, kád, csöbör stb. vízkészlettel ellátva.

VÍZTÁRNA, (víz-tárna) ösz. fn. Tárna a bányákban, mely vizet foglal magában. V. ö. TÁRNA.

VÍZTARTÓ, (víz-tartó) ösz. fn. 1. VÍZTÁR.

VÍZTÉR v. —TERÜLET, (víz-tér v. terület) ösz. fn. Valamely víz színének, avagy folyásának terjedelme.

VÍZTISZTÁS, (víz tisztás) ösz. fn. Tisztás hely valamely vízen, folyón, mely körül több apró szakadások, szigetek szemlélhetők.

VÍZTOLULÁS, v. —TOLULÁS, (víz-tolulás) ösz. fn. Az áradó, emelkedő v. szűkebbült medrében fenntartóztatott víznek összeszorulása; vagy az egymásba ömlő vizek hullámainak mintegy egymás ellenében nyomulása.

VÍZTORKOLAT, (víz-torkolat) 1. VÍZTŐ.

VÍZTORLÁS, v. —TORLÓDÁS, (víz-torlás v. —torlódás) ösz. fn. A víznek emelkedése, dagadása, ha folyásában valamely akadályra talál; vagy midőn holmit, különösen homokot, fővenyt, kavicsot rakásra hord, és zátonyt alakít.

VÍZTŐ, (víz-tő) ösz. fn. Általán, a folyóvizek alsó vége, a hol más vízbe, pl. folyóba, tóba, tengerbe szakadnak. Innen ez alkalmazott nevezetek: *Mazcaltő, Berettő, Zsitvatő*. V. ö. 1. VÍZFŐ.

VÍZTÖK, (víz-tök) ösz. fn. VÍZITÖK.

VÍZTÖMLŐ, (víz-tömlő) ösz. fn. Tömlő, azaz, bőrszak, bőredény, bőrkanna, melyben vizet szoktak hordani, tartani, különösen milyet a tűzoltásoknál használnak. V. ö. SZÉLTÖMLŐ.

VÍZTÜNET, (víz-tünet) ösz. fn. Valósággal észlelt vagy csak képzeletben létező tünet, tünevény valamely vízen, vagy víz fölött.

VÍZTÜKÖR, (víz-tükör) VÍZ TÜKRE, 1. VÍZSZÍN, 2).

VÍZÚT, (víz-út) 1. VÍZÍÚT

VÍZÜREG, (víz-üreg) ösz. fn. Víz által kivájt, kitért, kikotort üreg; vízdor.

VÍZVÁLASZTÁS, (víz-választás) ösz. fn. A víznek elválasztása más valamely testtől,

VÍZVÁLÓPONT, (víz-váló-pont) ösz. fn. Pont midőn valamely folyóvíz két vagy több ágra szakad.

VÍZVÁM, (víz-vám) ösz. fn. 1) Vámdíj melyet bizonyos helyeken a hajóktól fizetni kell. 2) Vámhivatal, hol e díjat beszedik. V. ö. VÁM.

VÍZVÁR, (1), (víz-vár) ösz. fn. Vízrel kerített, vizek közt épített várerősség. Szélesb ért. vizek közt fekvő hely, helység, térség, épület.

VÍZVÁR, (2), falu és pusztaság Somogy m.; pusztaság Komárom m.; helyr. *Vízvár-ra*, —on, v. —ott, —ról.

VÍZVESZEDELEM v. —VESZÉLY, (víz-veszedelem v. —veszély) ösz. fn. Általán veszély, vagyis károk, pusztítások stb., melyeket az árvíz szokott okozni.

VÍZVETŐ, (víz-vető) ösz. fn. Épület oldalfalain elnyúló gerenda, a kereszt- és fiókgerendáknál, mely t. i. az eső vizét az épülettől elveti, eltávolítja.

VÍZVÉVŐ, (víz-vévő) ösz. mn. és fn. Némely régiéknél am. vízkutató; vízvezető, azaz víz kutatással avagy vízvezetéssel foglalkodó. (Aquilex).

VÍZVEZETÉK, (víz-vezeték) ösz. fn. Mindenféle készülék, vagy eszköz, melyen a vizet tovább lehet folytatni, pl. csatorna, árok, cső stb. A *pesti vízvezeték százazerekbe került*.

VÍZVEZETÉKI, (víz-vezeteki) ösz. mn. A vízvezetésekre vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Vízvezeteki készülékek, intézkedések, költségek*.

VÍZVEZETÉS, (víz-vezetés) ösz. fn. Cselekvés vagy intézkedés, mely által a vizet bizonyos irányban és célra odább folytatják.

VÍZVIRÁGZÁKÁNY, (víz-virág-zákány) ösz. fn. A zákányok neméhez tartozó, lopványszerű nő.

vénnyfaj, mely pelyhes szálakból áll, a vízen lebeg, és zöldes színű. (*Byssus flos aquae*).

VÍZVIVŐ, (vív-*vivő*) ösz. mn. Aki vagy ami valamely egyes esetben vizet viszen. *Vízvivő nap-számos. Vízvivő ló.* Különbözik 'vízhordó'.

VÍZVONAL, (vív-vonal) ösz. fn. A hajó oldalán azon vonal, mely mutatja, mily mélyen merül az a vízbe. A legfelső vízvonalt azt mutatja, mennyire merülhet le a hajó süllyedési veszély nélkül, s meddig szabad azt megterhelni.

VÍZZAJLÁS, (vív-zajlas) l. JÉGZAJ.

VÍZZUHANÁS, (vív-zuhanás) ösz. fn. 1) A víznek zuhanó mozgása. 2) L. ZUHATAG.

VIZS, elvont v. pusztá gyök, melyből *vizsga, vizsgál, vizsla, vizslat* és ezek származékai eredtek; melyeket némelyek pl. Szabó D., Molnár A. csak s betűvel írnak és sokan ily hanggal ejtenek mai napság is: *visga, visgál, visla, vislat*.

Mínthogy ezen szóokban alapfogalom a vigyázás, és szemeskedés: véleményünk szerint *vizs* v. *vis* nem egyéb, mint azon *vigy, figy, fity* gyökök módosított mása, melyekből *vigyáz, figyel, fityész* eredtek. V. ö. VIGYÁZ.

VIZSA, fn. tt. *vizsát*. Némely tájszokás szerint így nevezik a szőlőtáblának egy-egy szakaszát; másképp: *pászta. Hány vizsára osztotta a szőlőt?* (Szabó D.),

Mínthogy a szőlőmunkások egy vizsán végig menvén, a másikon visszafordulva folytatják munkájukat; innen úgy látszik, hogy *vizsa = vizssa*, azaz forduló, mennyiben egy ily szakaszt a másikhoz képest mintegy visszas írányban vesznek munkálatba, s a hány a vizsa, annyi a forduló.

VIZSÁK, pusztá Somogy m.; helyr. *Vizsák-ra, —on, —ról*.

VIZSGA, (vívz-g-a v. vívz-og-a) mn. tt. *vizsgá-t*. Aki valamit különösen figyelem alá vesz, megvizsgál, hogy bizonyos tudomást, ismeretet szerezzen állapota, mivolta felől; kutató, fürkésző, fityésző. Más kiejtéssel: *visga*. Az újabb korban fölelevenített szók közé tartozik. *Vizsga kémek, örök. Átv. vizsga szem, vizsga tekintet.* Divatba jött főnevel is használni 'vizsgálat' helyett; de ezt nem helyeselhetjük; mert a magyar a mellék-és főnevet — a részesülők kivételével — nem szereti összezavarni. A Molnár Albertnél előforduló 'vizsgaság' (visgaság) szóra Kresznerics azon megjegyzést teszi: *Radix itaque hujus vocis esset: vizsga.*

Eredetét és alapérteményét illetőleg l. **VIZS**, gyök. Azon *ga ge*, és *ka ke* képzőjű nevek osztályába tartozik, melyek gyakorlatos ígék részesülőiből módosultak, mint: *var(r)ga, ürge, fürge csörge*; *csacska, locska, fecske, czinke* stb. Hasonlóan az önállólag nem divatos, de hasonlóan szerént szabályszerű *vizsog* igéből, lett *vizsoga*, öszvehúzza: *vizsga*.

VIZSGÁL, (vívz-g-a-ál v. vívz-og-a-al) gyak. áth. m. *vizsgál-t*. 1) Valamit különös figyelemmel,

vigyázattal, részletesen, körülményesen stb. kutat, szemlél, fürkész, fityész, hogy mivolta vagy állapota felől tudomást szerezzen. Más kiejtéssel: *visgál*, származékaival együtt: *visgálás, visgálat, visgálódik* stb. Minden szögöt, zugot megvizsgálni. A lopásról gyanús embernek mindenét kivizsgálni. 2) Birálat, ítélet végett tudakoz, meghányvet, fontolgat. *Isten, ki a sziveket és veséket vizsgálja. Mindent vizsgálgatok, s ami legjobbat, azt tartsátok.* 3) Tudakozódás, kérdészködés, próbatét által valakinek ismeretei s tudományos képessége, vagy ügyessége felől tudomást szerezni iparkodik.

Alapérteményét s eredetét illetőleg l. **VIZS**, gyök. Képzésre hasonló ezen gyakorlatos ígékhez: *futosgál, keresgél, írkdál, szurkdál, turkdál* stb. V. ö. **VIZSGA**.

VIZSGÁLÁS, (vívz-g-a-al-ás) fn. tt. *vizsgálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, illetőleg kíváncsi tudnivágyás, midőn valamit vizsgálunk; kutatás, fürkészés; próbálás, kísérlet. V. ö. **VIZSGÁL**.

VIZSGÁLAT, (vívz-g-a-al-at) fn. tt. *vizsgálatot*, harm. szr. —a. v. -ja Vizsgálás elvont értékenyben, néha megtörtént, végrehajtott állapotban, mivoltában véve. *Iskolai vizsgálat. Érettségi vizsgálat. Ügyvédi vizsgálat. Kiállani a vizsgálatot. Birói vizsgálat. Előleges vizsgálat. Szigorú vizsgálat alá venni a rádlottakat. A vizsgálat pontjait följegyezni. A vizsgálatból kitűnt, hogy ő volt a gyilkos.* V. ö. **VIZSGÁL**.

VIZSGÁLATDÍJ, (vívz-gálat-díj) ösz. fn. A vizsgálatért fizetett vagy fizettetni szokott díj.

VIZSGÁLATI, (vívz-g-a-al-at-i) mn. tt. *vizsgálati-t*, tb. —ak. Vizsgálatra vonatkozó, azt illető. *Vizsgálati szabályok. Vizsgálati fogság.*

VIZSGÁLATLAN, (vívz-g-a-al-at-lan) mn. tt. *vizsgálatlan-t*, tb. —ok. Akit vagy amit nem vizsgáltak, meg nem vizsgáltak; nem kutattak, nem fürkésztek; késérletlen, próbálatlan. V. ö. **VIZSGÁL**.

VIZSGÁLATLANUL, (vívz-g-a-al-a-lan-ul) ih. A nélkül, hogy vizsgálták volna; fürkészés, kutatás, kísérlet nélkül.

VIZSGÁLGAT; (vívz-g-a-al-og-at) gyak. áth. mn. *vizsgálgat-tam, —tál, —ott, par. —gass.* Ismételve, gyakran, vagy kicsinyenként, lassan-lassan vizsgál; kutatgat, fürkészget. Határozóként am. vizsgálatlanul. V. ö. **VIZSGÁL**.

VIZSGÁLHATATLAN, VIZSGÁLHATLAN, (vívz-g-a-ál-hat-[at]lan) mn. tt. *vizsgálhatatlan-t*, tb. —ok. Annyira rejtélyes, titokszerű, hogy róla világos tudomást szerezni, s mint olyat felfogni lehetetlen. *Az Isten útjai, ítéletei vizsgálhatatlanok.*

VIZSGÁLÓ, (vívz-g-a-al-ó) mn. tt. *vizsgáló-t*. Általán, aki valamit vizsgál; kutató, fürkésző; kísérlet. *Sziveket vizsgáló Isten. Vizsgáló bíró, biztos, bizottság, küldöttség.* Használják önálló főnevel is, s ekkor jelent személyt, kinek különös feladata, vagy tiszte vizsgálni valamit. *Csillagvizsgáló. Ég-vizsgáló. Vizsgálóra venni Szabó Dávidnál am. vizsgálat alá venni.*

VIZSGÁLÓDÁS, (vизs-g-a-al-ó-od-ás) fn. tt. *vizsgálódás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Belterjesebb, részletesebb, kíváncsiabb, folytonosabb nemű vizsgálás. V. ö. **VIZSGÁLÓDIK**.

VIZSGÁLÓDIK, (vизs-g-a-al-ó-od-ik) belsz. m. *vizsgálód-tam*, — *tál*, — *ott*. Különös gonddal, kíváncsisággal kémlelődik, puhatólódik, tudakozódik, kérdezősködik, hogy valamit mentül körülményesebben, részletesebben, alaposabban, bizonyosabban stb. megtudjon, megismerjen, belásson, meglegljen.

VIZSGÁLÓDÓ, (vизs-g-a-al-ó-od-ó) mn. tt. *vizsgálódó-t*. Kémlelődő, puhatólódó, szaglálódó, tudakozódó, kíváncsilag fürkészkedő, fityészkedő stb. V. ö. **VIZSGÁLÓDIK**.

VIZSGASÁG, (vизs-g-a-ság) fn. tt. *vizsgaság-ot*, harm. szr. — *a*. Élénk, fürge kíváncsiság, mely mindent tudni vágy, kutatni, kémlelni, fürkészni szeret; s ami gyakran vele jár: furfangosság, fortélyosság, ravaszság.

VIZSLA, (vизs-ol-a) fn. tt. *vizslát*. Vadászbefaj, mely részént természeti hajlamánál fogva, részént betanítva, a vadak nyomait, és rejtekeit szaglászva s ide-oda futkosva fürkészni, fityészni szereti. Bérczy K. szerint nálunk négy faja ismeretes: *a cseh, franczia, spanyol és angol vizsla*. Mennyiben ezen vadászbefaj egyik jellemző tulajdonsága az ide-oda futkosás, innen némely tájakon átv. ért. jelent lőtőfutót, csélcsapot. *Vizsla leány, vizsla gyerek*. Továbbá jelent kíváncsit, kinek szemei mindenfelé járnak, és fürkésznek.

Gyöke *vizs* ugyanaz a *vizsga* szó gyökével; illetőleg a *vigy, figy, fity* gyökök módosulata, melyekből *vigyáz, figyel, fityész* származtak. Törzsének tekinthető az önállólag nem divatos *vizsol*; ennek részesülője: *vizsoló, vizsola*, öszvehúzva: *vizsla* (mint *pizsle, pizsle, hetlekotla, csoroszla, kajla*, azaz *pizzelő, hetlőkotló, csoroszló, kajló* stb.) Ugyanazon törzs (*vizsol*) származéka lehet *vizslat* is.

VIZSLÁS, falu Nógrád m.; helyr. *Vizslás-ra*, — *on*, — *ról*.

VIZSLAT, (vизs-ol-at) önh. m. *vizslat-tam*, — *tál*, — *ott*, par. *vizslass*. 1) Vizslaeb módjára fürkész, keresgél, fityész. 2) Szintén vizslaebként futkos, ide-oda szaladgál, ló, fut, csélcsapokodik, máskép: *peslet, bislet*.

Ezen ige, alakját tekintve, miveltezőnek látszik, de valósággal önható, valamint ezen mozgásra, járásra vonatkozók is: *koslat, baktat, satrat, üget, lüktet*.

VIZSLATÁS, (vизs-ol-at-ás) fn. tt. *vizslatás-t*, tb. — *ok*, hanm. szr. — *a*. 1) Fürkészés, fityészés, keresgélés, kutatás. 2) Ide oda futkozás, szaladgálás, csélcsapkodás. V. ö. **VIZSLATÓ**.

VIZSLATÓ, (vизs-ol-at-ó) mn. tt. *vizslató-t*. 1) Fürkésző, fityésző. *Vizslató eb, vizslató szemek*. 2) Ide-oda futkosó, csélcsap, koslató, satrató. *Vizslató leány, legény*.

VIZSOLY, falu Abaúj m.; helyr. *Vizsoly-ba*, — *ban*, — *ból*. Máskép: *Visoly, Vizsoly*,

VODÉR, fn. tt. *vodér-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *ja*. Ormánsági szó s am. tokmány.

VODKA I. **VADKA**.

VOGMUK, a régi Halotti Beszédben így olvasandó: *vogymuk* v. *vagymuk*, ma: vagyunk. A *muk* rag a *mük, mink* személynévmáshoz áll közelebb. Hasonló ragozása a régi könyörgésben: „*imágyomuk* (= imádjamuk) azaz imádjunk ma (imádkozzunk) ez szegény ember lilkiért“, mely mondat világosan mutatja, hogy itt *imád* nem átható, hanem önható értelemben veendő.

VOJA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Vojá-ra*, — *n*, — *ról*. V. ö. **VOLYA**.

VOJKÓCZ, falu Szepes m.; helyr. *Vojkócz-ra*, — *on*, — *ról*.

VOJLA, erdélyi falu Fogaras vid.; helyr. *Vojlá-ra*, — *n*, — *ról*.

VOJTA, fn. tt. *vojtát*. Kártyajáték neve.

VOJTÁZ, (vojta-az) önh. m. *vojtáz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Vojta nevű kártyát játszik.

VOJTEK, falu Temes m.; helyr. *Vojtek-re*, — *én*, — *ról*.

VOJTÓCZ, falu Zemplén m.; helyr. *Vojtócz-ra*, — *on*, — *ról*.

VOJVODINCZ, falu Temes m.; helyr. *Vojvodincz-ra*, — *on*, — *ról*.

VOKÁNY, falu Baranya m.; helyr. *Vokány-ba*, — *ban*, — *ból*.

VOKS, fn. tt. *voksot*. A latin *vox*-ból módosult. L. SZAVAZAT.

VOKSOL, önh. m. *voksolt*. L. SZAVAZ.

VOL I. **VAL**, (2).

— **VOL** I. — **VEL**, **VAL**, (2).

VOLA, I. **VAL**, (2); és **VALA**, (1.)

VOLGA-LABORCZ, falu Zemplén m. helyr. — *Laborcz-ra*, — *on*, — *ról*.

VOLKÁNY, erdélyi faluk, F. Fehér m. és Brassó vidékében; helyr. *Volkány-ba*, — *ban*, — *ból*.

VOLNA, a *van* ige óhajtó módjának egyes3-ik. személye; a többi személyek: *volnék, volnál, volnánk, volnátok, volnának*. Segéd igeiként is szerepel az óhajtó mód multjában: *irtam volna, irtál volna, irt volna* stb. *küldöttem volna, küldöttél volna* stb.

VOLNI, a Müncheni codexben am. a mai *lenni*. L. **VAL** (2).

VOLÓCZ, falu Bereg m.; helyr. *Volócz-ra*, — *on*, — *ról*.

VOLOSZÁNKA, falu Ung. m.; helyr. *Voloszánkára*, — *n*, — *ról*.

VOLT, (vol-t). 1) A *vol* (val=van) létige-tőnek multja, még pedig egyszerűen a mutató módban és részesülőben. *Voltam, voltál, volt, voltunk* stb. *Volt s nincs. Volt s költ.* (Fuimus Troës. Molnár Albert). *Volt bíró. Volt jezsuita* (exj. Sándor I.). 2) Ezen ígétőből származott igenév, melyet, mint tudjuk, csak ragozottan használunk: *voltom, voltod, volta* v. *voltja*; *voltért, voltomért*; *voltomban, voltodban, voltában*; *voltához, voltáról* stb. Mint igenév a) vonatkozik megtörtént létezésre, elmúlt létre. *Voltért,*

nem ad a zsidó semmit, (km) t. i. azért, ami csak volt és elmúlt, de ami már nincs. *Voltak* és *meglettek* szemérmes orczája. (Km.). *Itt voltodkor*, midőn itt voltál. *Hallgassunk a voltokról.* b) Jelenti valaminek nemcsak elmúlt, hanem jelenlétét, milétét, valóságát, tulajdonságát is. Szeretném e dolognak igazi voltát tudni. Isten jóvoltából egészségesek vagyunk. A dolog volta, szokottabban : *mi-volta*. *Bel-volta* a dolognak. (Szabó D.) *Kül-volta* = állapotja. (Ugyanaz). „És bár szavaimnak gyenge voltát érzem, a cél fenése mégis éleszti reményemet”. (Bezerédj István. 1840. febr. 20-iki országos ülésben). Mint segédige eljőn a régmúltban pl. *irtam volt*, *hallottam volt*, *kértem volt*, *mentem volt*. „Amith (összeírva) én megmonthtam volth és megis izenthem volth, azt kelleth volna mivelnetek”. Levél 1557-ből (Szalay Ág. 400 m. l. 210. l.). Régiesen igen gyakran találjuk a jelen idővel egybekapcsoltnak is, tartós múlt idő jelentésében, pl. egy 1558-diki levélben : „viszen vót hátán két vég posztót”. . . . „hallotta azt hogy ez Deres Ferencz kéri volt, hogy”. . . . Szabó Imre kegyig azt mondja volt, hogy”. . . . (Régi M. Nyelvmemlékek II. K. 138. l.). Ugyanitt a 169 lapon csak *vol* fordul elő : „mennek vol”. . . . „megyen vol”.

VOLTAKÉNT, (volta-ként) l. VOLTAKÉP.

VOLTAKÉP, v. VOLTAKÉPEN, (volta-kép v. —képen) ösz. ih. A dolog mibenlétét tekintve, tulajdonkép, igazán, valósággal, úgy amint van. A tény *voltakép* ebben áll. Tudod-e, ki vagyok én *voltaképen*? Ha a dolgot *voltaképen* veszem, neked nincs igazad,

VOLTASZERÉNT, Molnár Albetrnél am. valójában, voltaképen.

VOLYA, ALSÓ—, FELSO—, JAKAB—, JURKO—, OROSZ—, faluk Sáros m.; DOBRA—, pusztá Szepes m.; helyr. Volyára, —n, —ról. V. ö. VOJA.

VOLYTÓCZ, l. VOJTÓCZ.

VON, áth. m. von-t. Valamely veszteglő, vagy feszült állapotban levő, vagy ellenszegülő erejű testet valamely irányban, de különösen maga felé vagy maga után indulni s mozogni kényszerít. Molnár Albertnél, és némely, származékaiban tájdivatosan ma is *vony*, pl. *vonyó*, *vonyogó*, *vonyós*, *vonyalg* stb. Ellentéte: *tol v. taszit*, azaz, valamely testet nyomva, neki feszített erővel vagy eszközzel távolodó irányban mozgat. Innen ezen ellentétek : *a szekeret vonni*, és *a szekeret tolni*. A nyelvszokás gyakran azonos érteményben s fölváltva használja a *von* és *húz* igéket. Az *igásükkör a szekeret húzza v. vonja*. *Hajót húzni v. vonni*. *Valaki ellen kardot húzni v. vonni*. *Húz-von* innen : *húza-vona*, *húzó-vonó*. A *borotvát szíjon meghúzni vmegvonni*. Különböző irányu mozgásra vonatkozik az igekötőkkel használt összetételben : *bevonni*, *kivonni*, *fölvonni*, *levonni*, *elvonni*, *megvonni* *összevonni*, *szétvonni*. Átv. ért. magát *összevonni* (v. *húzni*), *megvonni* (v. *húzni*). *Szavát, igéjét visszavonni*, (v.

visszahúzni). „Mihelyt kivonta (v. kihúzta) lábát a házból”. (Szabó D.). Megjegyezzük, hogy szokottabban csak *von* divatozik, kivált átv. érteményben : *Valamire vállat vonni* (nem : húzni). *Kétségbe vonni valamit*. *Kérdőre, számadásra, feleletre vonni valamit*. *Mások haragját, boszuját vonni magára*. *Bizonyos eszméket, fogalmakat elvonni*, *Valamely szám gyökét kivonni*. Ebből azon tanulságot lehet kivonni. *Visszat vonni*. (Molnár A.). „Jó mivelkedetöktől megvontalak”, (=elvontalak. Nádorcod. 322. l.). Midőn a mozgató erő vagy eszköz neve a *von* ige származéka, akkor a mozgató cselekvést rendszeren a *húz* fejezi ki, pl. *vonogóval széndt húzni*. *A hegedűt, nótát vonóval húzzák*. *A hajót vontatólovak húzzák*. Ismét némely esetekben csak a *húz*, nem pedig a *von* divatozik; pl. *harisngát, cipőt, csizmát, nadrágot húzni*, nem : *vonni*. *Sorsot, nyilat, kártyát húzni*; *a bort lehúzni*; *az állat bőrt lehúzni*; átv. *a levegő húz*; *valakire jót húzni*, *ráhúzni*, *ráütnei*; továbbá, midőn *nyújt*, *tágit* helyett használtatik : *húzza az éneket*, *mint varga a bőrt*. (Km.). *Széthúzni a rugalmas testet*. — Magas hangú gyökben egyezik vele *vi-sz*, melynek határtalan módja *vin-ni*. Lugossy J. fen szóval hozza párhuzamba.

Ugy látszik általában, hogy *húz* és *von* valamint hangilag úgy fogalmilag véve is a *hoz* és *visz* szókkal viszonyban állanak azon különbséggel, hogy *hoz* és *visz* szók tulajdonkép a szállítási helyre vagy irányra is vonatkoznak, ellenben *húz* és *von* kivárlólag azon erőre, mely a teherrel küzdelemben valamit hoz vagy visz. Továbbá aki *hoz* az *jön*, és aki *visz*, az *megyen*; ellenben *húz-von*, mind a *jövőről*, mind a *menőről* mondható. Vö. HOZ; VISZ, HORD.

Egyezik alaphangokban a szanszkrit *vah* igével (trahere, vehere [currum], ferre stb), melytől származtatja Bopp F. a latin *veho*, *via* szókat is (az utóbbira nézve így szólván : *ejecto h* sicut in hib (ernico) *feon* currus. A Budenz J. egyeztetései egyszerű alakban inkább önható és közép jelentést mutatnak, pl. a finn *veny*-, észt *veni*-, lív *venu*-, lapp *vatne*, finn-lapp *vađna*, mordvin *veneme* stb. mind am. *nyujtód-ni*, *nyujtózkod-ni*, *nyúl-ni*.

VONA, (von-a) ezen ikerített szóban : *húza-vona* am. húzó-vonó cselekvény, zsarolás; használják, húzó-vonó helyett is.

VÓNA, tájdivatosan e helyett : volna ; l. ezt.

VONAG, (von-ag) gyak. önh. m. *vonag-tam, —tál, —ott*. Molnár A. és Szabó D. szerént am. *vonakodik*; továbbá am. teste a halállal küzdve rángatózik, vagy szélesb ért. *nyujtózik*; mai nap-ság szokottabban : *vonaglik*. A föntebbi írónál első jelentésében másképen : *vonyalog*, *vonyalkodik*, *vonyogódik*, *vonagódik*, *vonogódik*.

VONAGLÁS, (von-ag-ol-ás) fn. tt. *vonaglás-t*, tb. —ok, harm szr. —a. A testnek, tulajdonkép idegeknek rángatózása, p. bizonyos nyavalyáknak vagy halálozásokor.

VONAGLIK, (von-ag-el-ik) k. m. *vonagl-ott*,

htn. — *ani*. Idegei izogva rángatódznak; különösen midőn a halállal küzd, vívódik.

VONAGLÓ, (von-ag-ol-ó) mn. tt. *vonagló-t*. Aki vagy ami vonaglik; rángatódzó; halállal küzdő, vajdó.

VONAGÓ, (von-ag-ó) 1) L. **VONAGLÓ**. 2) L. **VONOGÓ**.

VONAGÓDIK, (von-ag-ó-d-ik) k. m. *vonagódtam*, —*tál*, —*ott*. I. **VONAG** alatt.

VONAKODÁS, (von-ag-od-ás) fn. tt. *vonakodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Visszatartózkodásnak, nem akarásnak neme, midőn vonakodik valaki. V. ö. **VONAKODIK**.

VONAKODIK, (von-ag-od-ik) k. m. *vonakodtam* —*tál* —*ott*. Átv. ért. amihez kedve, hajlama nincsen, azt tenni, végrehajtani, sürgetés daczára, nem akarja, halogatja, s attól, magát mintegy visszavonni, eltávolítani törekszik. *Sokáig vonakodott, de végre rávettem. Ugyan ne vonakodjál, hanem tedd meg a mire kérünk. Az ajánlott hivatalt vonakodott elfogadni.*

VONAKODÓ, (von-ag-od-ó) mn. tt. *vonakodó-t*. Aki valamitől, vagy valamit tenni vonakodik. V. ö. **VONAKODIK**.

VONAKOZÁS; **VONAKOZIK** I. **VONAKODÁS**; **VONAKODIK**.

VONAL, (von-al) fn. tt. *vonalt*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Mértani ért. kisebb-nagyobb távolságra nyúló hosszúsági irány, melyet elvontan, szélesség és magasság nélkül képzelünk, vagyis, bizonyos irányban egymásután következő pontoknak képzelt folytonossága; különösen: látható jel, pl. húzás, metszés, vágás, mely azon irányt kitünteti. *Egyenes, görbe, hosszú, rövid vonal, Körvonat, csigavonal, alapvonat, határvonal. A csillagászatban: délvonal, egyenlítővonal* stb. 2) Szűkebb ért. az egymással érintkező testek szélső határa, mennyiben az bizonyos irányt képez. *Az utcái házak, az út mellett fák egyenes vonalban állanak. Hosszu vonalban fölállított katonák.* 3) Hoszmérték neme, mely a hüvelyeknek egy tizenketted vagy a tizedes rendszerben egytized részét teszi.

VONALAS, (von-al-as) mn. tt. *vonalas-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Vonalakkal jegyzett, ellátott. *Vonalas papír.*

VONALAZ, (von-al-az) áth. m. *vonalaztam*, —*tál*, —*ott*, v. *vonalzott*, par. —*z*, htn. —*ni* v. *vonalzani*. Vonalakkal ellát, jegyez, osztályoz; vonalakat húz, metsz stb. bizonyos testen. *Hangjegyek alá vonalazni a papírt. Kereskedői könyveket vonalazni.*

VONALAZÁS, (von-al-az-ás) fn. tt. *vonalazást* tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Vonalakkal jegyzés, ellátás. V. ö. **VONALAZ**.

VONALAZÓ, (von-al-az-ó) mn. és fn. tt. *vonalazót*. 1) Aki vonalaz. 2) Eszköz érczből, fából stb. melynek mentében vonalakat szokás húzni.

VONALKA, (von-al-ka) kicsinző fn. tt. *vonalkát*. Rövid, kised vonal.

VONALKÁS, (von-al-ka-as) mn. Vonalkával v. vonalkákkal jegyzett, ellátott.

VONALLAP, (vonallap) ösz. fn. Tintával vastagon vonalazott papírlap, melyet a beirandó tiszta papír alá szoktak tenni, hogy átlátszó vonalai szerint egyenesen lehessen írni.

VONALOZ I. **VONALAZ**.

VONALZÓ, I. **VONALAZÓ**.

VONÁS, (von-ás) fn. tt. *vonás-t*, tb. —*ok*, háromszr. —*a*. 1) Cselekvés, midőn valaki von valamit. *Fölvonás* jelenti a színjátékok egyes szakaszát is. *Összevonás. Húzásvonás. Visszavonás*; I. ezeket külön; és v. ö. **VON**. 2) Azon látható jegy, melyet ama cselekvés létre hoz, nevezetesen írásjegy, rovat, rajzvonat stb. *Szabályos kézvonás, tollvonás, névvonás, keresztvonás. Vastag vonás, vékony v. hajszálvonás. Különösebben a magyarban írásjegy, melyet a hosszú önkhangzó jelölésére ennek fölibe írunk; másképp: húzás. Továbbá a szók között a legkisebb nyug jegye. (Comma). Innen: pontos vonás, nagyobb nyug jegye. (Semicolon). 3) Átv. ért. arcot jellemző, s megkülönböztető arány annak részei között, kiváltképen a kedélyt bélyegző, s az arczon kitünő jegyek. *Szelíd, vad, nemes, durva arcvonás. E képen egy vonás sem hasonló az eredetihez. Továbbá, szó vagy írásbeli vázolat, jellemzés. Vastag, finom vonásokkal jellemezni valakit.* 4) A hegedű-féle hangszeren vonóval játszás. *Szép vonásokat tesz a hegedűn. (Szabó D.). Öszvetételei: elvonás, fölvonás, levonás, kivonás, összevonás, visszavonás (melyben a vissza szó fn.), húzásvonás* stb. L. saját rovataik alatt.*

VONÁSFORINT, (vonás-forint) ösz. fn. Régi magyar forint, mely három (tizenhét krajczáros) máriásból, azaz ötvenegy krajczárból állott. Különbözött a *kurtaforint*, mely 50 krt tett.

VONÁSOL, (von-ás-ol) áth. m. *vonásolt*. Bemetszések által vonalaz valamit, mint pl. a rézmet-szők, aczélmetszők szoktak.

VONÁSOLÁS, (von-ás-ol-ás) fn. tt. *vonásolást*, stb. —*ok*, hrmszr. —*a*. Cselekvés, illetőleg metszés, rovas, mely által vonásolnak valamit. V. ö. **VONÁSOL**.

VONÁSOS, (von-ás-os) mn. tt. *vonásost*, v. —*at*, tb. —*ak*. Vonásokkal ellátott, jegyzett; bemetszett, bevéssett. *Vonásos érczelem, pipaszár.*

VONASZ, (von-asz) fn. tt. *vonaszt*, —*ok*. I. **VONALAZÓ**, 2)

VONAT, (von-at) fn. tt. *vonatot*, harm. szr. —*a*. Általán, amit vonás által létesítenek, eszközök. Különösen, gyógyszerészi ért. azon nedv, melyet a növényekből, illetőleg gyökereikből, leveleikből, gyümölcseikből stb. bizonyos oldószerek által elválasztanak. (Extractus). 3) Vaspályákon az együtt vontatott kocsik öszvege. (Train). *Déli, esteli, éjjeli, reggeli vonat.* 4) Szabó Dávidnál am. sorshuzás. „Első vonatra (húzásra) mindjárt nyert”.

VONATKOZÁS, (von-at-ko-zás) fn. tt. *vonatkozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Két vagy több dolognak azon viszonyállapota, melynél fogva egymásra vonatkoznak. *Ügyed e dologra semmi vonatkozással nincsen.* V. ö. **VONATKOZIK**.

VONATKOZAT, (von-at-koz-at) fn. tt. *vonatkozat-ot*, harm. szr. —a v. —ja. Vonatkozás elvont értelemben.

VONATKOZIK, (von-at-koz-ik) k. m. *vonatkoz-tam*, —tál, —ott, par. —zál. Mondjuk két vagy több dologról, melyek bizonyos tekintet és viszonynál fogva egymással öszveköttetésben vannak, vagy egymástól függenek, egymásra hatnak. Fölható ragu viszonynevet vonz. *Úgy veszem észre, hogy példázgató szavaid rám vonatkoznak, engem illetnek. Ezen rendelet a törvények szigorú megtartására vonatkozik. Beszédének vége egészen másra vonatkozik, mint a kezdete.*

Képezetetésre hasonló ezen egyszerű igékből származottakhoz : *hivatkozik, unatkozik, csalatkozik, keletkezik* stb.

VONATKOZÓ, (von-at-koz-ó) mn. tt. *vonatkozó-t*. Valakiely v. valamivel bizonyos viszonyi állapotban, összeköttetésben levő. V. ö. **VONATKOZIK**.

VONATKOZÓLAG, (von-at-koz-ó-lag) ih. Valamire vonatkozva, viszonyilag öszveköttve.

VONATKOZTAT, (von-at-koz-tat) miv. m. *vonatkoztat-tam*, —tál, —ott; par. *vonatkoztatss*. Eszközli, okozza, hogy valamely dolog egy másikra vonatkozással legyen.

VONCZALÉK, (von-cz-al-ék) fn. tt. *vonczalék-ot*, harm. szr. —a, v. —ja. Vonzolt v. vonszolt valami. Különösen a vadászoknál, dögrész, zsiger stb. melyet földön vagy havon oly czélből vonczolnak, hogy búzén rókát, farkast vagy más dűvadat bizonyos helyre csaljanak.

VONCZOL, l. **VONSZOL**.

VONDOGÁL, (von-od-og-ál v. von-o-dog-ál) gyakorító áth. m. *vondogál-t*. Gyakran, folytonosan, vagy aprózva és könnyeden von valamit. V. ö. **VON**.

VONDOGAT, (von-od-og-at) gyakorító áth. m. *vondogat-tam*, —tál, —ott, par. *vondogass*. L. **VONDOGÁL**.

VONDOS, (von-od-os) gyak. áth. m. *vondos-tam*, —tál, —ott, par. —ss Gyakran, vagy ismételve von. „Más, kertének szépségének szedi virágját; zsengejének, gyümölcsének vondossa fáját“. Régi ének a XVII. század első feléből. (Thaly K. gyűj. I. K. 280. l.). Körülbelül egy értékenyü vele *vondogál*, azon árnyalati különbséggel, hogy ez némileg kicsinyző is. Hasonló viszony van ezek közt is : *rágdos, rágdogál; faldos, faldogál; csipdes, csipdegél; röpös, röpögél* stb. Más kiejtéssel, pl. a széke-lyeknél : *vondoz*.

VONDOZ, (von-od-oz) gyakorító áth. m. *vondoz-tam*, —tál, —ott; par. —z. Azonos jelentésű *vondos* igével. „Tövel hégygyel a nagy fákat (fákat) haza vondozták“. (Krizsa J. Székely népmesék. I.). Tájédivatosan hasonlók : *fogdoz, fogdos; kapdoz, kapdos; rugdoz, rugdos; köpdöz, köpdös* stb.

VONÉKONY, (von-ék-ony v. von-ékony) mn. tt. *vonékony-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Amit vonva kinyújtani lehet. Ilyenek többnemű rugalmas testek. 2) Sándor J. szerint, vékony, karcu.

VONGÁL, (von-og-ál) gyak. áth. m. *vongál-t*. Gyakran, ismételve, vagy aprózva von valamit; *vondogál*,

VONHANGSZER, l. **VONÓHANGSZER**.

VONINT, (von-int) áth. m. *vonint-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. A *vonít* szónak kicsinyzőleg módosító változata, mint : *taszít, taszint; lódt, lódtint; bólt, bólint* stb.

VONINTÁS, (von-int-ás) fn. tt. *vonintás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Vonítás kicsiző ételemben. V. ö. **VONINT**.

VONÍT, (von-ít) áth. mn. *vonít-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. 1) Valakit v. valamit megüt, s az illető eszközzel mintegy vonást csinál rajta; ráhúz. *Mogyorópálczával jót vonított rája v. rajta*. 2) Vállmozgásra vonatkozva : *vállat vonít*, azaz, vállát megrántja, fölhúzza, s ez által azt jelenti, hogy az illető dolgot nem tudja, nem érti, vagy nem gondol vele, nem érdekli őt, nem bánja stb. *Mindenre vállat vonít, s hallgat*. 3) Mondják ebről, midőn félelem vagy fájdalom miatt különös metsző hangon kiált, p. midőn veszélyt érez vagy verést kapott. V. ö. **UGAT**, **SZÜKÜL**, **CSAHOL**. 4) Pesti G. meséiben *elvonít* am. elcsen „Mikoron az eb a mészárszékbe a mészáros elől egy darab húst elvonított volna“ (XLVII. mese). Továbbá : *elvonít* am. élvon, élvész (CCLVIII. mese); és „*elvonítá magát az erdőbe*“ am. elvoná magát, elvonúla (CXXII. mese).

VONÍTÁS, **VONITÁS**, (von-ít-ás) fn. tt. *vonítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Cselekvés, midőn valaki ütés által vonít; ráütés, ráhúzás. 2) A vállnak megrántása, fölhúzása, Átv. vállvonítással fogadni valamit, vállvonítással felelni, azaz, hallgatni, a dologgal nem gondolni. 3) Az ebnek félénk, sírmas kiáltása. V. ö. **VONÍT**.

VONITTÓRA, **VONITTÓSAN**, (von-ít-ó-ra, von-ít-ó-os-an) ih. A széke-lyeknél Kriza J. szerint nem bogra, hanem egy vonítással oldhatólag (t. i. kötni valamit). Ferenczi J. szerint *vonítórsra kötni*, azaz úgy hogy egyik szálát megvonva, megoldják.

VONÓ, (von-ó) mn. és fn. tt. *vonó-t*. 1) Átálán, aki vagy ami von valamit, vagy vonásra van rendelve. *Vonó erő*, ellentéte : *taszító*. *Húzóvonó tiszt*, aki az alattvalókat kínozza fosztogatja, zsarolja. *Vonó marha, vonó barom*. „Ninesen vonó barmom“. Levél 1554-ből. (Szalay Ág. 400 m. l. 138. l.). *Húzóvonó szegény ember*, barom módjára dolgozó. 2) Mondjuk némely eszközökről, melyeket vonva szokás használni, vagy melyekkel valamit vonnak, s akkor a viszonynévvel öszvetett szót alkot, *Vonóháló*, melyet kötélen vonnak, különböztetésül másnemű, m. meregető hálótól. *Vonókés. Vonókötél* stb. Továbbá : *fogvonó, szénavonó, fölvonóhid, —kapu* stb. 3) Nyiretyű, vagyis eszköz, melylyel a hegedű-nemű hangszereket hangoztatják. L. **NYIRETYŰ**.

VONÓCSIPESZ, v. —CSIPŐ (vonó-csipesz v. —cipő) ösz. fn. A tücsinálók, dróthúzó stb. csi-

peszféle eszköze, melylyel a vasat, rezet stb vékonyra kinyújtják.

VONÓDÁS, (von-ó-od-ás) fn. tt. *vonódás-t*. tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Mozgékony, tevékeny állapot, midőn valami vonódik; huzódás. V. ö. **VONÓDIK**.

VONÓDIK, (von-ó-od-ik) belsz. mn. *vonód-tam*, —*tél* —*ott*. Némi kényszerülés által bizonyos irányban és cél felé mozog vagy hajlik. *Kiki mit szeret, arra vonódik* (Rajnis) azaz vonzódik. *A felhők arra vonódnak, merre a szél fú. A bánatos ember magányba vonódik, a társaságtól elvonódik*; szokottabban: *vonul*.

VONOG, (von-og) l. **VONAG**.

VONOGÁL, (von-og-ál) gyak. áth. m. *vonogált*, L. **VONOGAT**.

VONOGÁLÁS. (von-og-ál-ás) l. **VONOGATÁS**.

VONOGAT, (von-o-gat v. von-og-at) gyak. áth. m. *vonogat-tam*, —*tél*, —*ott*, par. —*gass*- 1) Gyakran, ismételve, vagy aprózva, és könnyeden von; vondogál. *A fonó ujjával vonogatja a kender-, len-, gyapjuszállakat. A kazalból szénát vonogatni*: 2) Visszaható névmással: *magát vonogatni valamitől*, am. visszartartani, visszavonni. huzódozni. Képeztetésre hasonló ezen egyszerű igékből származottakhoz: *adogat, csalogat, fonogat, nyalogat, tálogat, csipeget, ütöget* stb.

VONOGATÁS, (von-o-gat-ás) fn. tt. *vonogatás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, mely által valamit vonogatunk. Átv. halogatás, késedelmezés, visszatartás, vonakodás. *Vonogatás nélkül teljesítette, a mire fölszólították volt*.

VONOGATÓDZÁS, (von-o-gat-ó-o-doz-ás) **VONOGATÓDZIK**, (von-o-gat-ó-od-oz-ik) l. **VONAKODÁS**, **VONAKODIK**.

VONOGATÓSÍP, (vonogató-síp) ösz. fn. Sándor Istvánnál fémből készült síp, melynek egyes részei egymásba nyúlhatnak s játék közben ki- s be vonogattatnak. (Posaune)

VONOGATÓZÁS, (von-o-gat-ó-oz-ás); **VONOGATÓZIK** (von-o-gat-ó-oz-ik) l. **VONAKODÁS**, **VONAKODIK**.

VONOGÓ, (von-og-ó) fn. tt. *vonogó-t*. Kajmós hegyű, nyélbe ütött, kis csáklaféle, majorsági eszköz, melylyel a kazalokból szénát, szalmát huzigálnak. Tájéjtéssel pl. Pápa vidékén, Balaton mellékén: *vonygóg, vonyagóg*, Kállay gyűjteménye szerint: *vonygóg*. (Tájszótár). Kenessey A. Hajózási Műszótárában horgas és hegyes vaseszköz valamely gyújtó hajó vitorlafáinak végén, mely a közel levő hajó köteleibe akad, s az által az utóbbi meggyúlad. (Enterhaaken).

VONOGÓDIK, (von-og-ó-od-ik, l. **VONAGÓDIK**.

VONÓGYANTA, (vonó-gyanta) ösz. fn. Gyanta, melylyel a hegedűvonókat, vagy nyirettyüket megkenik.

VONÓHÁLÓ, (vonó-háló) ösz. fn. Hosszú háló, vagy gyalom, melyet a halászhok kötélen húznak. V. ö. **GYALOM**.

VONÓHANGSZER, (vonó-hang-szer) ösz. fn. Húros hangszer, melynél a zenei hangok előállítására rendszerint vonó v. nyiretyű kívántatik, milyen a hegedű, karvas, (karos hegedű), gordonka, gordon, bőgő, brúgő Helyesebben: *vonóshangszer*. Különbözik a *fuvóshangszer*.

VONÓHÍD, (vonó-híd) ösz. fn. Híd, mely úgy van készítve, hogy padolatának egy részét föl lehet emelni, s ez által az átmenetelt, vagy ha kapu előtt áll, a ki- s bejárást gátolni. *A várkapu vonóhidját fölhozni, leereszteni*.

VONÓHOROG, (vonó horog) ösz. fn. Horogféle gajmó az álgyu talpán, melybe a kötelet akasztják, midőn továbbra akarják húzni.

VONÓKARIKA, (vonó-karika) ösz. fn. Karika az álgyutalpán, melyen a vonókötelet áthúzzák.

VONÓKES, (vonó-kés) ösz. fn. l. **KÉZVONÓ**.

VONÓKÖTÉL, (vonó-kötél) ösz. fn. Általán, köté, melylyel valamit vonnak, p. az alattságféle hajóköté, hálókötél stb.

VONÓMARHA, (vonó-marha) ösz. fn. Igás marha, melyet szekérbe fognak, s teherhordásra, vagy általán húzásra használnak.

VONÓSHANGSZER, (vonós-hang-szer) l. **VONÓHANGSZER**.

VONÓSMARHA, (vonos-marka) l. **VONÓMARHA**.

VONÓSZÉK, (vonó-szék) l. **FARAGÓSZÉK**.

VONSZ; **VONSZALOM**, l. **VONZ**, **VONZALOM**.

VONSZOL, (von-sz-ol) gyak. áth. m. *vonszol-t*. Folytonosan, s némi erőfeszítéssel von, hurezol, magával vagy maga után húzkal.

Képeztetésre hasonló hozzá: *unszol v. onszol*.

VONSZOLÁS, (von-sz-ol-ás) fn. Cselekvés, midőn vki v. vmi vmit vonszol.

VONSZON, (von-sz-on) a régieknél *vonsz* helyett; mint ma is *vesz veszen, tesz teszen, hisz hiszen*. L. **VONZ**.

VONSZORGÁS, (von-sz-or-og-ás) fn. tt. *vonszorgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Lassú, nehézkes járás, mozgás. V. ö. **VONSZOROG**.

VONSZOROG, (von-sz-or-og) gyak. önh. m. *vonszorog-tam*, —*tél*, *vonszorg-ott*, htn. —*ni v. vonszorg-ani*. Mintegy önmagát vonva, vonszolva, vonatva, lassan, nehézkesen, fáradtan megy, jár, mozog. Hangváltozattal és szokottabban: *vánszorog*, de alkalmasint más gyöktől.

VONT, (von-t) mn. tt. *vont-at*. Eredetileg a *von* igének részesülője, s annak különféle értelemnyeiben használtatik. V. ö. **VON**. *Vont kard*, melyet hüvelyéből kirántottak. *Magasra vont sátor*. *Vont arany, ezüst*, melyet húzva kinyújtottak. Igékötökökkel: *bevont, fölvent, levont, elvont, szétvont, összevont, kivont, megvont*.

VONTAN, (von-t-an) ih. Vont állapotban. V. ö. VONT.

VONTAT, (von-tat) mivel. *vontat-tam, —tál, —ott par. vontass.* 1) Eszközli, okozza, parancsolja, hogy bizonyos erő vonjon valamit. *Hajót lovakkal vontatni. A petrenczéket boglyákat ökrökkel vontatni a majorba. A megsúlyedjt szekeret bivalok által vontatni a sárból. Nagy ként szenved vala, úgy hogy két fogat neki ki kell vala vontatni* (Nádorcodex. 483. l.). V. ö. VON. 2) Átv. valamit lassan, halogatva tesz. végez. *Vontatni a dolgot, késleltetni. Vontatni a szót, megnyújtva ejteni. Időt vontatni, halasztani.*

VONTATÁS, (von-tat-ás) fn. tt. *vontatás-t.* tb. —ok, harm. szr. —a. Mivelletetés, mely által valamit vontatunk. Átv. halogatás, késleltetés, megnyújtva ejtés V. ö. VONTAT.

VONTATÉK, (von-tat-ék) fn. tt. *vontaték-ot,* harm. szr. —a. v. —ja. Vonómarha, melyet bizonyos jármű elé fognak. hogy azt tovább vonja; előfogat; továbbá, utasok vagy más teher szállítására rendelt szekér, kocsi.

VONTATÓ, (von-tat-ó) fn. és mn. tt. *vontató-t* 1) Vizi vagy szárazföldi fuvaros, ki bizonyos bérért határozott távolságra hajót vagy előfogatként szekeret vontat. *Dunaföldvár, révkomáromi vontatók.* 2) Ami által valamit vontatnak, s ez értelmében a viszonynévvel öszvetett szót alkot. *Vontatóból, mely hajót vagy előfogatul szekeret húz. Vontatókötél, alattság. Vontatóhajó* oly gözös, mely más hajókat von maga után. 3) Kaptató hely, hágó, melyen vontatót kell használni.

VONTATÓESZKÖZ, (vontató-eszköz) ösz. fn. Mindenféle eszköz, melyet vontatásra használnak. V. ö. VONTATÓ.

VONTATÓGÉP, (vontató-gép) ösz. fn. Gép, melyet vontatásra használnak V. ö. VONTATÓ.

VONTATÓHAJÓ, (vontató-hajó) l. VONTATÓ alatt.

VONTATÓKÖTÉL, (vonató-kötél) ösz. fn. L. ALATTSÁG.

VONTATÓLÓ, (vontató-ló) ösz. fn. l. VONTATÓ alatt.

VONTATÓS, (von-tat-ó-os) fn. tt. *vontatós-t,* tb. —ok. L. VONTATÓ, 1).

VONTATOTT, (von-tat-ott) mn. tt. *vontatott-at.* 1) Amit vontatnak. *Vontatott hajó.* 2) Vontatva, késedelmezve, nehezen haladó.

VONTATÓSZÁL, (vontató-szál) ösz. fn. A vontatókötélnél valamivel vékonyabb köté.

VONTATÓÚT, (vontató-út) ösz. fn. Partszélen azon néhány ölnyi út, melyet a vontató lovak számára szabadon hagynak.

VONTATVA, (von-tat-va) ih. 1) Vontató erő által. *A dunai hajók vontatva haladnak fölfelé.* 2) Átv. lassan, halogatva, késkedve, késedelmezve. *Vontatva beszélni, ejteni a szót. Ő mindent vontatva tesz.*

VONÚL, VONUL, (von-úl) önh. m. *vonúl-t.* Bizonyos helyre tér, vagy valamely irányban elindul. *Magányba, falura vonulni. Igeköttőkkel: bevonulni valahová; kivonulni a városból; elvonulni, visszavonulni a társaságtól; rejtekben megvonulni, meghúzni magát. A hadsereg hátrafelé vonult. Néha használják 'vonódik' jelentésében is. A felhők dél felé vonulnak.*

VONULÁS, VONULÁS, (von-úl-ás) fn. tt. *vonulás-t,* tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki, vagy állapot, midőn [valami vonul, el-, félre-, visszavonul stb.

VONZ, (von-z v. von-oz) gyak. áth. m. *vonz-ott,* par. —z, htn. —ani. Folytonosan, tartósan maga felé von, s mintegy nagyobb erejénél fogva kényszerít valamit, hogy feléje tartson, közeledjék, húzódjék. Különösen használtatik áttvit, s erkölcsi érteményben. *Bizonyos testek más testeket magokhoz vonzanak. Szívetem valamely ellenállhatlan erő vonzza felétek. Mi vonz ide engem? A honvágy szüntelen haza vonz. Másképp: vonsz, s a régieknél vonszon v. vonzon.* „Méndeneket vonszok en hozjám“ (Münch. cod. János ev. XII.). „Az szeretet senkivel visszat nem vonzon“ (Góry-cod. 31. l.). „Hubay Nemes Uraim hitek szerint vallják, hogy mind az sommájokat föliebb föliebb veri, mind penigh bitangot gyakran vonszon rajtok“. (1627-iki bizonyáságlevél. L. Régi M. Nyelvm. III. K. 366 l.).

Ezen ige képzője z v. sz (oz v. osz) változat: os, mely különösen doz, dos alakban gyakorlatos igéket képez, mint ettől: üld (a régi Halotti beszédben), üldöz; küld, küldöz; told, toldoz; továbbá fogdoz, fogdos; kapdoz, kapdos; rugdoz, rugdos stb. Mely hasonlat szerint vonz v. vonsz = vonoz v. vonosz v. vonos. Az sz, s és z mint szervrokonok gyakran fölcseréltetnek.

VONZALMAS, (von-z-al-om-as) mn. tt. *vonzalmas-t.* v. —at, tb. —ak. Ami vonzalmat gerjeszt maga iránt; vonzóerővel bíró. V. ö. VONZALOM.

VONZALMI, (von-z-alom-i) mn. tt. *vonzalmi-t,* tb. —ak. Vonzalomra vonatkozó, azt illető. *Vonzalmi erő, kényszerűség.*

VONZALOM, (von-z-al-om) fn. tt. *vonzalmat,* harmszr. —a. Átv. erkölcsi ért. a kedélynek azon rokonszenvi állapota, melynél fogva valaki iránt különös hajlamot érzünk, és ahhoz közeledni, ragaszkodni, s vele egyesülni törekszünk. Ezen szenv a valódi nyájasság, szeretet, szerelem, barátság, részvét, és jóakarát alapja, s ösztönszere. Ellentétei: ellenszenv, idegenség, visszavonás, utálat, gyűlölet.

VONZAT, (von-z-at) fn. tt. *vonzat-ot,* harm. szr. —a. v. —ja. 1) A nyelvtanban a szóknak, beszédrészeknek bizonyos viszonya egymáshoz. T. i. azon nevet vagy igét, mely maga mellé más nevet vagy igét kíván v. viszonyít, vonzónévnek és igének, a viszonyított nevet vagy igét pndig vonzottnak

mondjuk, s a vonzó és vonzott szó közötti viszonyt vonzatnak. Ezen vonzatot kiválsólag a névmutató, névragok és névutók alapítják meg. 2) L. VONZALOM.

VONZATLAN, (von-z-atlan) mn. tt. *vonzatlan-t*, tb. —ok. Vonzat nélküli, amit más valami nem vonz. V. ö. VONZAT.

VONZATLANUL, (von-z-atlan-ul) ih. Vonzatlan állapotban, vonzat nélkül.

VONZERŐ, (von-z-erő) ősz. fn. Általán, anyagi vagy erkölcsi erő, mely valamit magához vonz. Ellentéte: *taszító, visszataszító erő*. Különösen természettani ért. azon viszonyos erő, melynél fogva a testek egymáshoz közeledni törekednek. V. ö. VONZ.

VONZÓ, (von-z-ó) mn. tt. *vonzót*. Aki vagy ami valamit magához vonz. V. ö. VONZ; VONZAT.

VONZÓDÁS, (von-z-ó-od-ás) fn. tt. *vonzódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A rokonszeri hajlamlak kényszerű működése, midőn valakihez vonzódik. V. ö. VONZÓDIK.

VONZÓDIK, (von-z-ó-od-ik) belsz. m. *vonzód-tam*, —tál, —ott. Bizonyos rokonszeri által valakihez mintegy vonatra érzi magát; különös hajlammal viseltetik valakihez.

VONZON, (von-z-on) l. VONZ.

VONYAGÓ l. VONYOGÓ.

VONYALG v. VONYALOG, (von-al-og) önh. m. *vonyalog-tam*, —tál, v. *vonyalg-ottam*, —ottál, —ott; htn. *vonyalogni* v. *vonyalgani*. L. VONAG alatt.

VONYALGÓDIK, (von-al-og-od-ik) k. m. *vonyalgod-tam*, —tál, —ott. L. VONAG alatt.

VONYÁR, tájéjtéssel am. fanyar, vagyis magát megvont, állott. Zakál Gy. szerént őrségi szó.

VONYARCZ, falu Szala m.; helyr. *Vonyarczon*, —ra, —ról.

VONYARCZ-VASHEGY, falu Szala m.; helyr. *Vashegyre*, —én, —ról.

VONYIGÓ, l. VON-og-ó.

VONYÓ, tájdivatosan am. vonó; l. ezt.

VONYOGÓ l. VONOGÓ.

VONYOGÓDIK, (von-og-od-ik) k. m. *vonyogod-tam*, —tál, —ott. L. VONAG alatt.

VONYOGÓDIK, (von-og-ó-od-ik) k. m. *vonyogód-tam*, —tál, —ott. l. VONAG alatt.

VORCZ, természeti hang. V. ö. VORCZOG.

VORCZA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Vorcza-ra*, —n, —ról.

VORCZOG (vorez-og) gyak. önh. m. *vorczog-tam*, —tál, —ott. Mondjuk valamely kemény testről, midőn a rágiésáló fogak közt fűlsértő vorez-féle hangja hallatszik. A *kőporos dara vorezog* a fogak között; máskép: *varczog*. Legközelebbi hangrokkona: *porczog*.

VORCZOGÁS, (vorez-og-ás) fn. tt. *vorczogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Fogak közti ropogás, porczogás. V. ö. VORCZOG.

VORHOTA, falu Szala m.; helyr. *Vorhotára*, —n, —ról.

VORISTAN, máskép: SZARVKÖ. Helyr. *Voristan-ba*, —ban, —ból.

VORKOVICZA l. VALKAJA.

VORMÁGA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Vormágára*, —n, —ról.

VOROCSÓ, falu Ung m.; helyr. *Vorocsóra*, —ni, —ról.

VOROTNICZA, falu Bereg m.; helyr. *Vorotniczára*, —n, —ról.

VOS, VOSOL a székelyeknél Aranyos székben am. *vas*, *vasal*.

VOSDOCS, falu Zaránd m.; helyr. *Vosdocs-ra*, —on, —ról.

VÓTA, pusztá Somogy m.; helyr. *Vótára*, —n, —ról.

VOTIZÁL, önh. m.; *vetizált*. A latin *votum* szótól am. szavaz; l. ezt.

VOTYORÁSZ l. VATARÁSZ.

VORNICZ, falu Bars m.; helyr. *Vornicz-ra*, —on, —ról.

VOZOKÁNY l. VEZEKÉNY.

V. Ö. a „vesd össze“ szók összevázása.

VÖ, (ve-vő) fn. tt. *vő-t*, tb. —k. Személyr. *vőm*, *vőd*, *vője*, v. *vejem*, *vejed*, *veje* stb. A szülék irányában vőnek mondják azon férfit aki leányukat feleségül vette. A vő irányában pedig az illető apa = *ip* v. *após*, az illető anya = *napa* v. *anyós*. „Vőm nem fiam, menyem nem leányom“. (Km.).

Mínthogy köz szójárás szerént a házassodó emberről azt szoktuk mondani, hogy *feleséget vesz*, vagyis N. N. nevű nőt *veszi* magának házastársul; továbbá, mínthogy a fölserdült leányt *eladó* leánynak nevezik, és *eladják*, férjhez *adják*: innen ok-szerűleg állíthatni, hogy a vő nem egyéb, mint a vész igének részesülője *vővő*, honnan *vőlegény* = *vevőlegény*, valamint a *menyasszony* = (férjhez) *menőasszony*. Egyébiránt hasonlók hozzá Budenz J. szerént a finn *vävy*, *väy*, észt *väi*, *väü*, lapp *viva*, *viv*, finnlapp *vívva*, vogul *vuüps*, mind am. vő.

VÖCSÖG, fn. tt. *vöcsög-öt*, harm. szr. —e, v. —je. Tengeri buvárnemű madarak egyik faja. (Colymbus auritus). Apró vöcsög. Búbos vöcsög.

VÖCSÖK, fn. tt. *vöcsköt*. L. VÖCSÖG.

VÖCZKÖND; falu Szala m.; helyr. *Vöczkönd-re*, —ön, —ról.

VÖD régiesen am. vevéd; l. VÉSZ alatt.

VÖDÖR, fn. tt. *vödör-t* v. *vödr-öt*, harm. szr. *vödr-e* l. VÉDER.

VÖDRÖD v. VÖDRÖD, l. VEDRÖD.

VÖDRÖS, (vödör-ös) mn. tt. *vödrös-t*, v. —et, tb. —ek. Vödörrel ellátott, fölkészített. *Vödrös fűt*,

VÖDRÖSHÁZA, puszta Torontál m.; helyr. -háza-ra, —n, —ról.

VÖFÉ, VÖFÉJ I. VÖFÉL.

VÖFÉL, (vö-fél) ősz. fn. A völegénynek fele, azaz, barátja; köz népszokás szerint, nőtlen ifju, ki a házasságkötési szertartások s ünnepélyek körül saját nemű szolgálatokat tesz, u. m. a vendéket öszvehívja, a menyasszonyt esküvőre vezeti, a menyekzői lakoma alatt az ételeket és italokat föladja, a vendégeket hevenyészett tréfás ötletekkel, vagy betanult alkalmoszerű versekkel mulattatja, tyúkverőjárskor a karóhoz kötött tyúkot vagy kakast lenyarkazza stb. stb. Mindezek részletesen előadatnak a „Vöfél kötelességei“ című ismeretes könyvecsében. Némely tájszokás szerint *vöfély, vöfény, vöfél*. „A vöfények józanak, Gyorsak és igazmondók“. Régies lakodalmi ének. (Thaly K. gyűjt. I. K. 409. 1) Néhutt, különösen a palóczen kiejtésben kurtitva: *vöfé*.

VÖFÉLSÉG, (vö-félség) ősz. fn. Hivatal, melyet a házassági szertartások alatt az úgy nevezett vöfél szokott viselni. V. ö. VÖFÉL.

VÖFÉLY, v. VÖFÉNY; VÖFÉNYSÉG I. VÖFÉL; VÖFÉLSÉG.

VÖGY I. VÖLGY.

VÖK, (1), régiesen am. vevék; v. vevők, I. VÉSZ alatt.

VÖK, (2), falu Pezsony m.; helyr. *Vök-re, —ön, —ról*; máskép: *Vöök, Völk*.

—VÖL, I. —VEL, —VAL, (2).

VÖL, régiesen am. vevél; I. VÉSZ alatt.

VÖLCS, erd. falu Doboka m.; helyr. *Völcs-ön, —re, —ról*. Máskép: *Völcz, Völz, Völgy*.

VÖLCSEJ, falu Sopron m.; helyr. *Völcs-é-be, —ben, —ből*.

VÖLCSÖK, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Völcsök-re, —ön, —ról*.

VÖLCZ I. VÖLCS.

VÖLEGÉNY, (vö-legény) ősz. fn. Szoros ért. legény, vagy nőtlen habár korosabb férfi, aki valamely nőt feleségül eljegyzett magának, kinek címe *menyasszony*. Esküvő után a völegényből *férj* lesz. V. ö. VÖ.

VÖLEGÉNYSÉG, (vö-legénység) ősz. fn. Völegényi állapot, mely az eljegyzéstől vagy kézfogótól kezdve az öszvekelésig tart.

VÖLGY, VÖLGY, (1) fn. tt. *völgy-et*, harm. szr. —e. Általán, hegyek, vagy magaslatok között fekvő alacson hely, tájék, mélyedés. *Széles, keskeny, kies, termékeny völgy. Hegyvölgy, görbeország. Völgynek lassan, a hegy maga tanít.* (Km.). *Hegyenyvölgyön lakadalom* (km.), határtalan, kicsapongó vigadozás, dínomdánom. Különösen hegyek közt, akár közelebb, akár távolabb állnak azok egymáshoz, elvonuló mélyedés, melyen valamely folyó fut végig. *Vág völgye. Nyitra völgye. Garan völgye. Hernád völgye. Sajó völgye. Tisza völgye. Szamos völgye. Maros völ-*

gye stb. Átv. völgyhöz hasonló barázdánemű mélyedés, vagy vájadék. V. ö. VÖLGYEL.

A völgynek egyik lényeges jegye, vagy tulajdonsága, hogy két magaslat között fekszik, s azokat egymástól elválasztja; a másik pedig mélyedő alacsonyság. Ha alapfogalomul az első tulajdonságot vesszük, rokon azon *vál, fél* gyökökhöz, melyek választásra, felezésre vonatkoznak, miszerint *völgy* annyi volna mint *váladék*, azaz választó mélység, vagy hely, s egyeznének vele a latin *vello, di-vello, vallis*, és a magyar *valag* (Lugossy J.) Ha pedig alacson fekvését vesszük tekintetbe, azt vélhetnők, hogy gyöke *al*, melyből lett *algy*, előtétellel: *valgy* magas hangon: *völgy*. Ily fogalmi viszony van a szláv *dole* (alá) és *dol, dolina* (völgy) között. A *gy*, valamint igen sok szavainkban, itt is lágyított *d*-nek vehető, pl. ezekben *térgy, szelgy* (tájdívatosan), *Somogy, Álmagy, Szilvagy* stb. Egyébiránt hasonló hozzá a mandsu *vala* (niederer Platz; unten). Budenz J. hasonlításai: a *fian orko* rétnék mélyedése; észt *org* völgy; liv *úr-ga* patak; folyó vízzel való völgy (Niederung). — Megjegyzendő hogy Pázmány Péter Préd. 507. lapon mondja; „Mint a nád üres, és nincsen *völgye*“, Kresznerics szerint, széke, vagyis bele; és csakugyan néhány, nevezetesen Heves megyében (Dobóczy szerint) *völgy* jelent növényi bélt v. széket is. *Váj* igétől lehet annyi is mint *vájadék*.

VÖLGY, (2), KIS—, puszta, Gömör, Nyitra, NAGY—, puszta Nyitra, MÁRIA—, puszta Fejér, falu Pozsony m.; NYÁRJAS—, puszta Nógrád m.; SZÁSZ—, I. VÖLGYE. Helyr. *Völgy-re, —ön, —ról*. L. VÖLCS.

VÖLGYE, SZÁSZ—, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Völgyé-re, —n, —ról*.

VÖLGYEL, (völgy-el) áth. m. *völggel-t*. Valamely szilárd lapos testen, p. deszkán, lemezen, barázdánemű mélyedést váj, mint a sindelyek egyik szélén tenni szokás. Általán völgyelni szoktak az asztalosok, bodnárok, s egyéb famívesek. Szélesb ért. völgyhöz hasonló barázdát ás, váj, túr a földön, p. az első.

VÖLGYELEG, (völgy-el-eg) fn. tt. *völgyeleg-et* harm. szr. —e. Völgyelés által csinált, azaz vájt, véssett, gyalult hasadék, mélyedés, barázda. „A hol egy kis *völgyelege* volt, oda vette magát a víz.“ (Kresznerics.)

VÖLGYELEGES, (völgy-el-eg-és) mn. tt. *völgyelegés-t*. v. —et, tb. —ek. Amibe völgyeleget ástak, vájtak, vésstek; hornyolt. V. ö. VÖLGYELEG.

VÖLGYELÉS, (völgy-el-és) fn. tt. *völgyelés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, mely által völgyelünk valamit; barázdoló vájás, vésés, hornyolás. V. ö. VÖLGYEL.

VÖLGYELET, (völgy-el-et) fn. tt. *völgyelet-et*, harm. szr. —e. L. VÖLGYELEG.

VÖLGYELŐFURÓ, v. —FURU, (völgyelő-furó) ősz. fn. Furóféle eszköz, melyet völgyelésre használnak.

VÖLGYELŐGYALU, (völgyelő-gyalu) ősz. fn. Asztalosok, bodnárak stb. gyaluja, melylyel a munkába vett fát völgyelni szokták. V. ö. VÖLGYEL.

VÖLGYELŐKALAPÁCS, (völgyelő-kalapács) ősz. fn. Kalapácsféle eszköz, melyet völgyelés végett használnak.

VÖLGYELŐVÉSŐ v. VÉSÜ, (völgyelő-vésü) ősz. fn. Vésüféle eszköz, melylyel völgyelni szoktak, különböztetésül másféle vésüktől. V. ö. VÉSÜ.

VÖLGYES, (völgy-es) mn. tt. *völgyes-t* v. *et*, *tb*. —*ék*. 1) Mondjuk vidékről, tartományról, melynek több völgye van, melyen a hegyek és völgyek többször váltakoznak. *Hegyesvölgyes ország*. 2) Barázdás, rovatos, hornyos, homorú. *Völgyes deszka*. *Völgyes (földel-)cserép*.

VÖLGYESÍT, VÖLGYESIT, (völgy-es-ít) áth. m. *völgyesít-ett*, hm. —*ni*, v. —*eni*, par. —s. Völgyessé tesz, alakít.

VÖLGYESÍTÉS, VÖLGYESITÉS, (völgy-es-ítés) fn. tt. *völgyesítés-t*, *tb*. —*ék*, harm. sz. r. —e. Völgyessé alakítás.

VÖLGYFALU, falu Sopron m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

VÖLGYFENÉK, (völgy-fenek) ősz. fn. A völgynek legalsó része.

VÖLGYI, (völgy-i) mn. tt. *völgyi-t*, *tb*. —*ék*. Völgyben létező, fekvő, völgyből való, ott termő. *Völgyi rétek*, *szántóföldek*, *növények*. *Völgyi lakosok*.

VÖLGYIFALU, falu Szala m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

VÖLGYKEBEL, (völgy-kebel) l. VÖLGYÖBÖL.

VÖLGYOLDAL, (völgy-oldal) ősz. fn. A völgynek szélső része, mely a hegy oldalát érinti.

VÖLGYÖBÖL, (völgy-öböl) ősz. fn. A völgynek öblös része.

VÖLGYSEG, (völgy-ség) fn. tt. *völgyesség-ét*, harm. sz. —e. Völgyekkel bővelkedő tájék, több völgy együtt véve. Képezetetésre olyan, mint *hegység*, *erdőség*, *nyírség* stb.

VÖLGYSZOROS, (völgy-szoros) ősz. fn. Elválasztva: *völgy szorosa*. A völgynek azon része, melyen az összébb huzódik a keskenyebb lesz.

VÖLGYTEKNŐ, (völgy-teknő) ősz. fn. A völgynek teknőforma része.

VÖLGYTOROK, (völgy-torok) ősz. fn. Hegyek közti szorulat, mely a völgyöbölbe útát nyit.

VÖLGYZUG, (völgy-zug) ősz. fn. Elválasztva: *völgy zuga*. Zugos hely valamely völgyben.

VÖLK, l. VÖK, (2).

VÖM v. VÉM, régiesen am. *vevém*; l. VÉSZ alatt.

VÖN v. VÖN és VÖNEK l. VÉSZ alatt.

VÖNÖCZK, falu Vas m.; helyr. *Vönöczk-re*, —*ön*, —*ról*.

VÖNTÖR, fn. tt. *vöntör-t*, *tb*. —*ök*. l. VENTER.

VÖNTÖRÖG, l. VENTEREG, FENTEREG, TÉNFEREG.

VÖÖK, l. VÖK, (2).

VÖÖLCS l. VÖLCS,

VÖR, elvont gyök. máskép: *vér*, l. ezt; származékai *vörös*, *vörheny*, *vöröslík* stb., melyeket l. VÉRÉS, VÉRÉSLIK stb. rovatok alatt.

VÖRCSEG, VÖRCSÖG, puszta Szala m.; helyr. *Vörcegre*, —*én*, —*ról*, v. *Vöröcsög-re*, —*ön*, —*ról*.

VÖRFÖLYE l. VERFELY.

VÖRHENY, v. VÖRHÖNY; VÖRHENYEG, v. VÖRHÖNYÖG; VÖRHENYŐ v. VÖRHÖNYŐ l. VÉRHENY, VÉRHENYEG; VÉRHENYŐ.

VÖRNYEGÉS l. VERNYEGÉS.

VÖRÖNTY, a Tájosztárban Tóbi Antal szerint Baranyában, és Vass József szerint Göcsejben is am. fattyú. Talán *poronty* módosulata. Vass J. *vér* szótól, illetőleg *vör* gyöktől származtatja. (Magyar Nyelvészet. 1860. 153. l.)

VÖRÖS, VÖRÖSES; VÖRÖSLIK stb. l. VÉRÉS; VÉRÉSES; VÉRÉSLIK stb.

VÖRÖSALMA, falu Sáros m.; puszta Somogy m.; helyr. —*Almára*, —*n*, —*ról*.

VÖRÖSBERÉNY, falu Veszprém m.; helyr. —*Berény-be*, —*ben*, —*ból*.

VÖRÖSBÚZAHELY, puszta Pozsony m.; helyr. —*hely-én*, —*re*, —*ról*.

VÖRÖSFOLYÁS, puszta Somogy m.; helyr. —*folyás-ra*, —*on*, —*ról*.

VÖRÖSKEŐ, VÖRÖSKŐ, mváros Pozsony, falu Trencsén m.; helyr. *Vöröskő-re*, —*n*, —*ról*.

VÖRÖSKLASTROM, puszta Szepes m.; helyr. —*klastrom-ba*, —*ban*, —*ból*.

VÖRÖSMAJOR, puszta Pozsony m.; helyr. —*major-ra*, —*on*, —*ról*.

VÖRÖSMART, faluk Heves és Krassó m. helyr. *Vörösmart-ra*, —*on*, —*ról*. l. VÖRÖSMARTH.

VÖRÖSMARTH, faluk Baranya és Ugocsa m.; helyr. *Vörösmarth-ra*, —*on*, —*ról*.

VÖRÖSÖDÉS, VÖRÖSÖDIK stb. l. VÉRÉSÉDÉS; VÉRÉSÉDIK stb.

VÖRÖSSZÁLLÁS, puszta Pest-Solt m.; helyr. —*szállásra*, —*on*, —*ról*.

VÖRÖSSZEG, falu Szala m.; helyr. *Vörösszeg-re*, —*én*, —*ról*.

VÖRÖSTÓ, falu Veszprém m.; helyr. *Vöröstóra*, —*n*, —*ról*.

VÖRÖSVÁGÁS, falu Sáros m.; helyr. *Vörösvágás-ra*, —*on*, —*ról*.

VÖRÖSVÁR, mváros Vas, faluk Bars, Nyitra, Pest-Pilis m.; helyr. *Vörösvár-ra*, —*on*, v. —*ott*, —*ról*.

VÖRS, falu Somogy m.; helyr. *Vörs-re*, —*ön*, —*ról*.

VÖRSIMAJOR, puszta Somogy m.; helyr. —*major-ra*, —*on*, —*ról*.

VÖRSÖK, a Tájosztárban Lévai László szerint kemenesali szó s am. varsa fiók.

VÖRSÖND l. VERSEND.

VÖRSÖNG, (vörs-öng) gyak. önh. m. *vörsöngtem*, —*tél*, v. —*öttem*, —*öttél*, —*ött*, htn. —*ni* v. —*eni* l. VÉRSENG.

VÖRTHEGY, falu Vas m.; helyr. *Vörthege-re*,
—én, —ról.

VÖRÜ, falu Szala m.; helyr. *Vörü-be*, —ben, —ból.

VÖRZSE I. VARSA.

VÖSPÖRÖG (böstör-ög?) önh. m. *vöspörögtem*,
—tél, v. *vöspörög-öttem*, —öttél, —ött, htn. *vöspörög-*
ni, v. *vöspörögni*. Balaton melléki tájige, am. felesel,
vitálódik, székelyesen: vityálódik. V. ö. BÖSTÖR-
KÖDIK.

VÖTÁRS, (vö-társ) ösz. fn. Azon férjek, kik-
nek nejeik testvérek, egymásnak vőtársai.

VRÁSZLÓ, (1), férfi kn. A szláv Bratislav
magyaros kiejtése.

VRÁSZLÓ, (2) falu Somogy m.; helyr. *Vrász-*
ló-n, —ra, —ról.

VUCSIN, mváros Veröcze m.; helyr. *Vucsin-*
ba, —ban, —ból.

VUCSKÓMEZŐ, falu Máramaros m.; helyr.
—mező-re, —n, —ról.

VUCZA, erdélyi tájnyelven am. *Vicza*, női ke-
resztnév; I. VICZA, (1).

VUKO, falu Veröcze m.; helyr. *Vukó-n*, —ra,
—ról.

VUKOVA, falu Temes m.; helyr. *Vuková-n*,
—ra, —ról. Máskép: *Vukovár*.

VUKOVÁR, Ó—, ÚJ—, mvárosok Szerém,
falu Temes m.; helyr. *Vukovár-ra*, —on, v. —ott, —ról.

VULKA, folyóvíz, Sopron m.

VULKÁN fn. tt. *vulkán-t* tb. —ok, harm. sz.
r. —ja. Tűzokádó, tűzhányó (hegy). Latin szó, a
Vulkanus (tűzisten) névtől.

VULKÁNNEMÜ, (vulkán-nemü) I. VULKÁN-
SZERÜ.

VULKÁNSZERÜ, v. —SZERÜ, (vulkán-sze-
rü) ösz. mn. Tűzhányó, vagy ily minőségű.

VULKÁNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr.
Vulkány-ba, —ban, —ból. Ugyanott hegy és átjárás is.

VULKA-PORDÁNY, falu Sopron m.; helyr.
—Pordány-ba, —ban, —ból.

VULLÁRIA, falu Szala m.; hely. *Vullária-ra*,
—n, —ról.

VULSINKI, falu Ung m.; helyr. *Vulsinki-ba*,
—ban, —ból.

VULTUR, erdélyi falu Al-Fehérm.; helyr.
Vultur-ra, —on, —ról.

VURPÓD, erdélyi falu Szeben székben; helyr.
Vurpód-on, —ra, —ról. Máskép: HÜHALOM.

VÜN, v. VÜN, régiesen, pl. a Debreczeni Le-
gendáskönyvben am. *vive*; *vün* a *vive-ün* egybeolva-
dása, valamint *vön* am. *veve-ün*. „Önnön vállán tizen-
két kosárral vün ki^h a földben a fundamentomból.”
(93. l.) Arany Jánosnál is:

„Etelének is vün hírt Hilda futára.”

(Buda Halála. 233. l.)

VÜRES, a székelyeknél Keresztúrfiszékben am.
üres.

VÜSEL, Udvarhelyszékben am. *visel*. (Krizsa J.)

A V betűben van 5944 czikk.

Z.

Z, kiseded alakban z, harminczkilenczedik böti a
magyar ábéczerendben, s a mássalhangzók sorában
huszonnegyedik; kiejtve: zé. A nyelvhegyi, vagyis,
fogbütök osztályába tartozik, s lágyabb hangzatu
mint legközelebbi szervrokona sz. Mint sziszegő, né-
mely természetutánzóik jellemhangja, nevezetesen
ezekben: *zaj*, *zajdúl*, *zajog*, *zajgat*, *zajlik*, *zajos*; *za-*
kat, *zakatol*; *zenebona*, *zenezuna*, *zeng*, *zendít*, *zendül*;
ziv, *zivar*, *zivatar*; *zihál*; *ziz*, *zizeg*; *zok*, *zokog*; *zöcs*,
zöcsköl; *zöp*, *zöpög*; *zör*, *zörög*, *zördít*, *zördül*, *zörren*;
zuh, *zuhan*, *zuhog*, *zúdít*, *zúdül*, *zúg*, *zúgó*; *zupp*, *zup-*
pan; *zúr*, *zúr*, *zürzavar*, *zurbol*. Tájéskókás szerint,
kivált túl a Dunán, némely szók elején elhagyják,
mint: *acsó* = *zacskó*, *alog* = *zálog*, *ászló* = *zászló*,
ubony = *zubony*. Ellenben a *zóp* szóban, midőn
romlottat, büzhödtet jelent, előtét, mely eredetileg
óp, honnan *áporodik*, melynek ellentéte úgy látszik
az *ép* gyöktől eredő *éperedik*.

Szervrokonaival gyakran fölcserélődik, neveze-
tesen a) sz hanggal, mint: *zamat*, *szamat*; *zománcz*,
szománcz; *zug*, *szug*; *zöpög*, *szöpög*; *zílál*, *szílál*; *za-*
rándok, *szarándok*; *zádokfa* *szádokfa*; *csúz*, *csúsz*;
csöz, *csösz*; *váz*, *vász*; *csimaz*, *csimasz*; *retez*, *retesz*;
kelevéz, *kelevész*; *kotoráz*, *kotorász*; *hadonáz*, *hado-*
nász; *totoláz*, *totolász*; *vonz*, *vonsz*; kivált mint
középképző, kemény mássalhangzók előtt, p. *poroz-*
kál, *poroszkál*; (*rezged*) *reszket*, (*vizged*) *viszket*;
kapozkodik, *kapaszkodik*; *küzködik*, *küszködik*;
a) *aszt*, *aszt*; b) *cz*-vel, mint: *mozzan*, *moczczan*;
vonzol, *vonzol*; *evezkél*, *eviczkel*; és *t-z*, *d-z* össze-
huzásából: *bonczol* (*bontozol*); *dönczöl* (*döntözöl*);
hurczol (*hordozol*); c) *d*-vel: *csizmazia*, *csizmadia*;
büz, *büd*; *sz* névmutató régiesen: *ad*, *csizma* széke-
lyesen: *csizma*; továbbá mint közép-igeképző:
gondolkozik, *gondolkodik*, *szánakozik*, *szánakodik*;
csodálkozik, *csodálkodik*; d) *h*-val: *zahakol*, *haba-*
kol; *zavar* *palóczosan*: *zabar*, *habar*; *zuppan*, *hup-*
pan stb. Többször a *d*-t előtétül, vagy nyomatékul
szereti fölvegni, mint: *fiazik*, *fiadzik*; *kölykeszik*,
kölykedzik; *borjazik*, *borjadzik*; *csikózik*, *csikózik*;
vemheszik, *vemhedzik*, *csirázik*, *csirádzik*; *gyökerez-*
zik, *gyökerezdik*; *sarjazik*, *sarjadzik*; *bimbózik*,
bimbózik; *galyazik*, *galyadzik*; *mohozik*, *mohodik*;
pölyhözik, *pölyhődik*; *takarózik*, *takarózik*; *nyuj-*
tózik, *nyujtódzik* stb.; e) ritkábban *t*-vel, p. *rezzen*,
retten; *zömöcsköl*, *tömöcsköl* (v. *d*-vel *dömöcsköl*);
zömök, *tönkesz* (*dömöcsz*). Némely nevekben az *s* kép-
zőnek felel meg, milyenek: *igaz*, *száraz*, *nehéz*, *üdvöz*,
lemez, *doboz*; hasonlóan némely *d* középképzőjű igék-
ben az *s* mássalhangzóval azonos, pl. *kapdoz*, *kap-*
dos; *fogdoz*, *fogdos*; *faldoz*, *faldos*; *mardoz*, *mardos*;
öldöz, *öldös*; *köpdöz*, *köpdös*; *röpdöz*, *röpdös* stb.
A gyök- vagy törzsige végén a parancsoló módnak
úgy a mutatómód jelenidejében a tárgyalási igera-
gozásnak j— hangját magával azonosítja, mint:

húz-z, üz-z, fűz-z, oldoz-z, hordoz-z, húz-z-a, üz-z-e stb.; l. — Z, (1) igerag.

— Z, (1) igerag, mely az önhangzón végződő igeretök után közvetlenül következő j hangból hasonlít által 1) általán a parancsoló és kapcsoló módban pl. *öriz-z* (=öriz-j), *irgalmaz-z* (=irgalmaz-j), *hoz-z* (=hoz-j), *oldoz-z* (=oldoz-j), *üldöz-z* (=üldöz-j), stb. melyeket a régieknél gyakorta az eredeti j-vel találunk, pl. a Münchener codexben *hoz-j-a*, *leráz-j-átok*, néha h kíséretében: *örizjh*, *irgalmazjh* stb.; 2) a tárgyi ragozásban mely hangú igeéknél a mutató mód egyes harmadik és a többes minden személyében, magashangu igeéknél csak az utóbbiakban *hoz-z-a*, *hoz-z-uk*, *hoz-z-átok*, *hoz-z-átok*; *öriz-z-ük*, *öriz-z-étek*, *öriz-z-étek* stb. V. ö. — J, (2).

— Z, (2), s önhangzókkal: —AZ, —EZ, —OZ, —EZ, —ÖZ rendszerént gyakorlatos igeeket képez, még pedig mind nevekből mind igeékből; pl. *nem-z*, *kocsi-z*, *von-z*, *fő-z*, *tű-z*, *irány-z* v. *irány-oz*, *kín-z* v. *kín-oz* (pl. *kínzani* v. *kínozni*), *dagad-oz*, *vigad-oz*, *ajándék-oz*, *or-z* v. *or-oz*, *küld-öz*, *föd-öz*, *nyak-az*, *irgalm-az*, *nyíl-az*, *vég-öz*, *víz-öz*, *him-öz*, *ér-öz*, *kegyelm-öz*; *ör-iz* szóban *-iz*, de az i önhangzó ki is eshetik: *örizni* v. *örzeni* stb. stb. A föntebbi *fő-z* és *tű-z* lehet: *fő-öz* és *tű-öz* is; általában önhangzók után a teljes —oz, —öz stb. képzőket a törzs önhangzójával egybe olvadtakul tekintetjük.

ZAB, (1) fn. tt. *zab-ot*, harm. szr. —ja. Nővényem a három himesek seregéből és kétanyások rendéből; eszéje két vagy több virágu; polyvája hártyaforma; ondója hátából nő ki, a sodrosan megtekeredett kalász virágzása bugás. Fajai közül ismeretesek, a) a *közönséges* v. *abrákzab* (*avena sativa*), melynek bugája pongyola, virági lecsüggők, magvai simák; b) *ürezab* (*avena elatior*); c) *hela zab* (*avena fatua*) másképp népiesen: *szőrös*, *fekete*, *vad*, *üre zab* stb. *Ökör szánt a zab alá, de a ló eszi meg.* (Km.) Tréfásan: *tót zab*, apróra vagdalt szalma, azaz: szecska.

Hasonlók hozzá törzsükben a német *Haf-er* v. *Hab-er*, latin *av-ena* és szlovák *ov-os*. (Jancsovcisnál). Miklosich szerint *zab* alakban meg van a szerb és magyar-horvát nyelvekben is; végül megjegyzi: „Die eigentliche europäische Brodfrucht, als deren speciell Vaterland das Donaugebiet angesehen wird (Unger 1. 7.), hat ihren serb-magy. Namen von ihrer Verwendung als Pferdefutter.“ Adelung így szól: „Das lat. *avena* ist ohne Zweifel mit dem deutschen Hafer verwandt; aus dem ersten haben die Franzosen ihr *avoine* und von dem letzteren ihr *averon*.“

ZAB, (2) fn. tt. *zab-ot*, harm. szr. —ja. Apró, fehér mirigy a szarvasmarhák és juhok pofája belsején. Néhutt másképp: *zabollya*.

ZABAKOL, (zabak-ol) áth. mn. *zabakol-t*. Habar, zavar, zavarossá tesz. *Zabakolni*, fölzabakol-

ni a vizet. Másképp: *zavakol*, *zabukol*, *habakol*. L. ZABUKOL.

ZABAKOLÁS, (zabak-ol-ás) fn. tt. *zabakolás-t*. tb. —ok, harm. sz. —a. Cselekvés, mely által a vizet zavarossá tesszük, habakolás.

ZABÁL, ön. és áth. m. *zabál-t*. Mohón, torkosan, mértéktelenül eszik. *Sokat, mindig, torkig zabál. Éretlen gyümölcsöt, mindent üszve zabál. Egész vagyont fölzabálta. Ne zabálj annyit.* Különösen meg ige-kötővel ünhatólag: *megszabál* v. középigeként *megzabállik* v. *megzabállódik*, am. mohó és mértéktelen evés által gyomra megundorodik, elromlik, okádásig megtelik. Mondják különösen lóról, midőn kővér takarmánytól, pl. lóhertől fölfuvódik.

Véleményünk szerint e szónak gyöke nem az abrakot jelentő zab, hanem a mohó evésre vonatkozó *hab*, melyből lett *habzsol* s hihetőleg *zabakol* v. *zabukol* v. *zavakol* is; mintha volna *habál*, t. i. a h néha z-re szeret változni, mint: *habakol*, *zabakol*, a vizet habarja, zavarja; hörpöl, zörpöl; huppan zuppan; hupál, zupál; habar, zavar, palóczosan: zabar.

Képzetetésre hasonlók hozzá, a mátyusföldi *lakál*=mohón, sokat iszik, és *duskál*. Egyébiránt a mongolban eléjőn *zabghara* v. *dzabghara* igerőz, Schmidt szerint am, sich den Geschmack verderben (durch den reichlichen Genuss von Zwiebeln und so weiter). Figyelmet érdemel az arab-persa *zá^h* is, am. homo edax, helluo. (Vullers).

ZABÁLÁS v. ZABÁLLÁS, (zabál-ás v. zabáll-ás) fn. tt. *zabálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mohó, torkos, mértéktelen evés, dobzódás. *Megzabálás* v. *zabállás*: mohó v. mértéktelen evés által a gyomor megundorodása.

ZABÁLCZ, falu Krassó m.; helyr. *Zabálcz-ra*, —on, —ról.

ZABÁLLIK, (zabál-l-ik), k. m. *zabáll-ott*, htn. —ani. Am. az ünható *zabál*; l. ZABÁL alatt.

ZABÁLLÓDIK, (zabál-l-ó-o-d-ik) k. m. *zabállód-tam*, —tál, —ott. Am. az ünható *zabál* v. középigeként *zabállik*. L. ZABÁL alatt.

ZABÁLÓCSÜTÖRTÖK, (zabáló-csütörtök) ösz. fn. A nagybőjtöt közvetlen megelőző utolsó farsangi csütörtök, másképp: *kővér* vagy *torkos-csütörtök*, *csónka-csütörtök*. *Nincs mindig zabáló-csütörtök. Aki sok zabáló-csütörtököt tart, hosszú böjtre szorul.* (Km.)

ZABÁLÓHIDEG, (zabáló-hideg) ösz. fn. Hideg vagyis hideglelés, melyben a beteg sok ételt kíván és azt mohón eszi.

ZABÁLT, (zabál-t) mn. tt. *zabált-at*. Mohón, torkosan, mértéktelenül evett; különösen ily evés által megromlott gyomrú, fölfuvódott hasu, megundorodott. *Zabált* v. *megzabált ló*. Régiesen átv. értelemben is am. föltöbb v. mód nélkül megtelt, pl. Katalin Verseslegendájában:

„Oh (=jaj) én nyavalyás fejemnek
És búban zabált lelkemnek!

(Toldy F. kiadása 177. l.)

ZABÁLTAT, (zabál-tat) mivel mn. *zabáltat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*tass*. Mértéktelenül, tor-
kig; vagy undorodásig, fölfuvódásig, okádásig etet.
Lóherével megzabáltatni a lovat.

ZABAR, falu Gömör m.; helyr. *Zabar-ra*,
—*on*, —*ról*.

ZABARATÁS, (zab-aratás) ösz. fn. Mezei
munka, midőn az érett zabot aratják. V. ö. ARAT.

ZABASZTAG, (zab-asztag) ösz. fn. Asztagba
rakott zabkékék.

ZABÁTT, (am. zab-ál-t) mn. tt. *zabátta-t*. Göcseji
szó s am. jótestben levő, kövér (ember v. marha.)

ZABAVA, puszták Nyitra- és Szepes m.;
helyr. *Zabavá-ra*, —*n*, —*ról*.

ZABBALÉRŐ, (zabbal-erő) ösz. fn. Mondják
gyümölcsről, különösen körtéről, mely a zabbal
ugyanazon időben szokott érlelődni. Máskép: *zabérő*.

ZABDARA, (zab-dara) ösz. fn. Zabszemekből
örlött dara. V. ö. DARA.

ZABDERCZE v. —DÉRCZE, (zab-derceze v.
—*dérceze*) ösz. fn. Apróbb dara, vagy goromba liszt,
melyet zabszemekből örtenek. V. ö. DERCZE.

ZÁBÉ, fn. tt. *zábé-t*. A Székelyeknél am. ka-
pufélfá; másutt: *kapuláb*, *kapuoldal*, *kapubúvány*.

„Mond meg nekem kapuzábé,
Ki jár este melletted bé,
Bé szeretöm hajlékába,
Szép szerelmem rablására.“

Székely népd.

Talán a *záp* szónak változata, mely a szekér
oldalának szélső sugárfáját teszi; s a zápfogak is ha-
sonlóan a többit kétfelül öszvefoglalják, mint a zábé
a kapuszárnyakat. V. ö. ZÁP.

ZABERIS, pusztá Máramaros m.; helyr. *Zabe-
ris-re*, —*én*, —*ról*.

ZABÉRŐ, (zab-erő) ösz. mn. Így nevezik azon
körtefajt, mely a zabbal egyszerre szokott meg-
érni, mintegy július végén, vagy augusztus elején,
valamint az árpával egy időben ért *árpaérő* körte-
nek nevezik.

ZABFÖLD, (zab-föld) ösz. fn. Föld, melybe
zabot vetnek vagy szoktak vetni, melyben zab terem.

ZABGYERMÉK, (zab-gyermék) ösz. fn. Házas-
ságon kívül nemzett és született, törvénytelen, faly-
tyú-gyermek; kemesali tájszólással: *zabli*.

Mennyiben a zab más nemesebb gabonákhoz
képest alábbvaló edelt nyújt, s ennél fogva olesár-
lás tárgyaul is szolgál: innen azt vélhetnők, hogy a
fattyugyermek ezen elnevezésénél átv.érteményben az
olcsárlás alapfogalma rejlik. Azonban, ha a magyar-
ból elemezni lehet, valószínű, hogy valamint a *fattyu*
szó a rendkívüli buja *fajzástól* kapta nevét, hasonlóan
a zabgyermek is *szap* gyöktől; t. i. amannak első al-
katrésze *zab* rokonhangok változásával hasonló azon
szap gyökhöz, melyből *szapora* származott, vagyis a
zabgyermek oly fajzat, melyet rendkívüli buja nemző-
öszön szaporított. Figyelmet érdemel az arab persa

zab 1) membrum virile; 2) scortum puer (Vullers)
azaz fattyugyermek.

ZABGYERMEKSÉG, (zab-gyermekség) ösz.
fn. Fattyugyermeki állapot. Előjön Csúzinál. Síp.
257. l.

ZABI, (zab-i) m. tt. *zabi-t*, tb. —*ak*. Zabhoz
való, tartozó, zabban levő. Előjön Molnár Albertnél,
Szabó Dávidnál.

ZABKÁSA, (zab-kása) ösz. fn. Zablisztból
vagy derezéből főzött kása, vagyis pépféle eledel.

ZABKENYÉR, (zab-kenyér) ösz. fn. Zabliszt-
ból sült, sovány, nem igen ízes, de eléggé tápláló
kenyér. *Zabkenyéren hízott. Aki zabkenyérhez szokott,
jó ízűen eszi.* (Km.). És a szegénységnek él zabkenye-
rével. (Régi Kistükör. Árvavárm.)

ZABKÉVE, (zab-kéve) ösz. fn. Learatott vagy
lekaszált zabszálakból kötött kéve.

ZABLA, ZABLÁZ l. ZABOLA, ZABOLÁZ stb.

ZABLI, fn. tt. *zabli-t*. A Tájszótár szerint ke-
menesali szó, s am. zabgyermek; l. ezt.

ZABLISZT, (zab-liszt) ösz. fn. Zabszemekből
örlött liszt.

ZABLÓ, (zab-ol-ó) fn. tt. *zabló-t*. Lábakon
áll, s ide-oda mozgatható váluféle edény, melyből
a lovakat zabolni, azaz zabbal, de szénával és
szecskával is etetni szokták. Különösen, melyek a
csárdák s kocsmák előtt az utasok lovai számára
készen állanak. Így nevezik azon tojásdad kosarat is,
vagy kifeszített ponyvafélét, melyeket zaboláskor a ki
nem fogott lovak elé a rúd végére szoktak akasztani.

ZABLÓKOSÁR, ZABLÓVÁLU, (zabló-kosár,
zabló-válu) ösz. főnevek. L. ZABLÓ alatt.

ZABNYÁK, (zab-nyák) ösz. fn. Főzött zab-
ból készített nyákféle sűrű levesétek. V. ö. NYÁK.

ZABOL, (zab-ol) áth. m. *zabolt*. Zabbal etet.
Zabolni a lovakat, juhokat.

ZABOLA, (1) fn. tt. *zabolát*. A kantárnak
lényeges alkatrésze, vagyis azon vas, mely a kan-
tárral felszerelt lónak szájában-keresztül fekszik, s
az úgy nevezett kantár- vagy gyeplüszij által, amint
a lovagnak, vagy kocsisnak tetszik, majd feszesen
majd tágan tartható. Néha rövidítve: *zabla*. *Kereszt
v. feszítőzabola*, mely egy darab egyenes vagy görbe
vasrudacsából áll. *Csikózabla*, mely az előbbinél
valamivel kisebb és vagy lánczforma, vagy csukló-
ban hajló két darabból van öszveállítva, s a feszítő-
zabla fölött van helye. Midőn a ló szájába csak fes-
zítőzablát tesznek, akkor ezt *csigányzablá-nak* neve-
zik. A *zabolát feszesen tartani, megrántani, megeresz-
teni. Zabolából itatni*, azaz, itatáskor ki nem venni azt
a ló szájából. A *ki lator (lopott) paripán ül, zabolá-
ból itat.* (km.) *Zabola, fék, ostor, délczeg lovat megtör,*
(km.) átv. szigorú fegyelem, korlátozott állapot, mely a
kicsapongás ellen akadályt vet. *Zabolán tartani a
pajkos ifjakat.*

Midőn tulajd. ért. vétetik, mind *zabola*, mind
zabla egyaránt használható; de *zabla* csak tulaj-
don értelemben divatozik származékaival együtt,

vagyis mondhatjuk; *lovak zabolázni v. zablázni, zabolás v. zablás paripa*; de nem igen szokták mondani: *embert zablázni, zablátlan ifju, a pajkos fiút zablán tartani stb.*

Valószínűleg a tót *zubadlo*-ból kölcsönözött szó, mely *fogazót v. fogak közé valót* jelent; régi magyarosan: *ajvas, szájas, ajazó v. ajadzó.*

ZABOLA, (2) puszta Veszprém m.; erdélyi falu Orbai székben; helyr. *Zabolá-ra, —n, —ról.*

ZABOLÁS, (1) (zabola-ás) mn. tt. *zabolás-t, v. —at, tb. —ak.* Zabolával fölszerelt, zabolára fogott. *Zabolás paripa.* Átv. fegyelmes, szigorún fogott. *Zabolás fenyték.*

ZABOLÁS, (2) (zab-ol-ás) fn. tt. *zabolás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Zabbal való etetés, abrakolás.

ZABOLÁTLAN, (zabola-at-lan) mn. tt. *—t, tb. —ok.* Ami zabolával fölszerelve nincsen, zabla nélküli. *Zabolátlan szilaj paripán nem tanácsos lovagolni.* Átv. kicsapongó, szilaj, fegyelmetlen; féktelen erkölcsű. *Zabolátlan ifju. Zaboldítlan indulat, harag, kicsapongás.* Zabolátlan élet.* Határozóként am. zabolátlanul.

ZABOLÁTLANSÁG, (zabola-atlan-ság) fn. tt. *zabolátlanság-ot, harm. szr. —a.* Átv. kihágó, kirúgó, kicsapongó, szilaj, fegyelmetlen állapot v. tulajdonság, féktelenség.

ZABOLÁTLANUL, (zabola-atlan-ul) ih. Átv. szilajul, kicsapongólag, fegyelem nélkül; féktelenül.

ZABOLÁZ, (zabola-az) áth. m. *zaboláz-tam, —tál, —ott, par. —z.* Zabolával fölszerel; kantároz; fékez; néha: zabláz. *Paripát nyergelni, és zabolázni v. zablázni.* Átv. fegyelem, fenyték alá fog; valakinek daczos, makranczos indulatát megtöri; kicsapongás, kihágás, kirúgás ellen korlátoz. *Szilaj ifjút; rossz indulatot zabolázni, megzabolázni.* Ezen értelmében nem szokás mondani: *zabláz, vagyis a lóról mindkét félekép mondhatni: zabolázni v. zablázni, de az emberről csak zabolázni, zabolán tartani, zabolátlan fiú, nem: zablátlan; zabolátlanság, nem: zablátlanság, zaboldítlanul élni, nem: zablátlanul.* V. ö. ZABOLA.

ZABOLÁZÁS, (zabola-az-ás) fn. tt. *zabolázás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* Cselekvés, mely által valamit, v. valakit zabolázunk, tulajd. és átv. értelmében; fékezés; fenytetés. V. ö. ZABOLÁZ.

ZABOLLYA, fn. tt. *zabollyát.* L. ZAB 2).

ZABOLTAT, (zab-ol-tat) miv. m. *zaboltat-tam, —tál, —ott.* Eszközlí, meghagyja, hogy valamely marhafélének pl. a lónak zabot adjanak. *Zaboltatni a lovakat, csikókat, birkákat.*

ZÁBOR, falu Turóc m.; helyr. *Zábor-ra, —on, —ról.*

ZABOS, (zab-os) mn. tt. *zabos-t, v. at, tb. —ak.* 1) Zabbal bővelkedő, zabbal töltött, rakott. *Zabos földek. Zabos zsák, kamara.* 2) Zabbal kevert, vegyes. *Zabos bükkön.* 3) Zabbal tartott, táplált. *Zabos ló.*

ZABOSKA l. ZABUSKA.

ZABOZ, (zab-oz) áth. m. *zaboz-tam, —tál, —ott, par. —z.* L. ZABOL.

ZABPELYVA v. —POLYVA, (zab-pelyva v. —polyva) ősz. fn. A nyomatott vagy csépezt zabfélék és zabszárak polyvája. V. ö. POLYVA.

ZÁBRÁNY, falu Temes m.; helyr. *Zábrány-ba —ban, —ból.*

ZABRUGY, falu Ung m.; helyr. *Zabrugy-ra, —on, —ról.*

ZABSÉR, (zab-sér) ősz. fn. Zabból főzött serféle ital.

ZABSZALMA, (zab-szalma) ősz. fn. A zabféle növénynek, különösen abrakzabnak sásos levelű szalmája, mely a marhának elég izletes takarmányt nyújt.

ZABSZÉM, (zab-szém) ősz. fn. A zabnövény hosszukás hegyes magva. *Bolond az, aki egy zab-szemért a lóba bújik.* (Km.). *Bújj oda, hová a zabszem.* (Bújj a lóba). Aljas köznépi mondatok. Átv. *zab-szemre varrni*, oly nagyokat ölteni, mint a zabszem.

ZABTARLÓ, (zab-tarló) ősz. fn. A lekaszált, vagy aratott zabnak tarlója. V. ö. TARLÓ.

ZABTARTÓ, (zab-tartó) ősz. fn. Hely, a hol zabot tartanak.

ZABTERMÉS, (zab-termés) ősz. fn. Zabból álló, zabmivelés után keletkezett, gyűjtött termés.

ZABTIZED, (zab-tized) ősz. fn. A régi urbéri tartozás szerénti tized, melyet a jobbágy illető uraságának stb. a természetett zabból adott.

ZABTÓCS, (zab-tócs, azaz —tócsa?) Kriza J. szerént a székeleyknél, különösen Udvarhelyszéken vízzel megforrasztott zabliszt, miből a kiszű készül.

ZABTÖVIS, (zab-tövis) ősz. fn. Népies nyelven a zsoltina egyik faja; máskép szintén népiesen: *aszottas*; növénytan néven: *aszottas zsoltina*. (Seratula arvensis).

ZABUKOL, áth. m. *zabukolt.* A Tájszótár szerént Balaton melléki és vas megyei szó; am. valamely eszközzel lökve vizet zavar. Máskép: *zabakol, zavarakol.* Eredetire vagy *zavar* szó gyökétől származott, vagy a *hab* szótól, honnan az önható, de rokon jelentésű *habuczkol* is.

ZABUKOLÁS, (zabukolás) fn. tt. *zabukolás-t, tb. —ok, harm. szr. —a.* A víznek valamely eszközzel zavarása. V. ö. ZABUKOL.

ZABUSKA, puszta Hont m.; helyr. *Zabuskára, —n, —ról.*

ZABVETÉS, (zab-vetés) ősz. fn. 1) Mezei munka, midőn valaki termelés végett zabot vet a földbe. 2) A földbe vetett zab, sarjadó állapotában.

ZACSKÓ, fn. tt. *zacskót.* Tulajd. ért. a zsák szónak kicsinzője, s am. zsákocska, vagyis kicsi zsákhoz hasonló erszény, latinul: *sacculus*, németül: *Säckel*. Öszvetéve: *pénzeszacskó*, melyben pénzt tartanak; *dohányzacskó, turózacskó.* Átv. zacskóhoz hasonló takarója valaminek, pl. *tökczacskó, magzacskó* (nemely növényeknél). Más kiejtéssel *zsacskó* (Kál-

dinál is). Túl a Dunán nemely tájakon a z v. zs elhagyásával *acsó*. E szóban a gyökbetű a képző betűjével átvetve ejtetik, minthogy *zsák-csó*-ból változott *zsacsó*- v. *zacsó*-vá; és valóban is eléjön a régieknél *zakcsó* alakban, pl. a Carthausi Névtelenél: „Egy éjjel kedég felkele es méne közikben a szegényeknek egy zakcsó pénzzel.” (Sz. István Legendája). A Régi Magyar Passióban is: „Es monda nekik: Mikoron küldélek titeket *zsacsónál* kil (*zsacsó* nélkül) es tassolynál kil es sarunálkil” (Toldy F. kiadása. 38. l.) mi némely más szóknál is megésik, milyenek: *hásó* = *hágó*; *hágó*; *szöcskő* = *szököső*, *szökeső*; *tamariska* = *tamariksa* a latin *tamarix* után; *talicska* néhutt = *taligesa*; *faricskál* = *faragcsál*.

ZACSKÓALAKU, (*zacsó*-alaku) ősz. mn. l. **ZACSKÓDAD**.

ZACSKÓDAD, (*zacsó*-dad) mn. tt. *zacsókódadot*. Olyan alakú mint a *zacsó* szokott lenni.

ZACSKÓS, (*zacs*-kó-os v. *zsák*-csó-os) mn. tt. *zacsós-t*, v. —at, tb. —ak. *Zacsó*val ellátott. Átv. *zacsó*hoz hasonló tokáju, vagy bögyű, pl. *hürcsök*, *zacsóspók* és némely más állatok.

ZÁDNYA, falu Máramaros m.; helyr. *Zádnýra*, —n, —ról.

ZÁDOKFA l. **SZÁDOKFA**.

ZÁDOR, (1) mn. tt. *zádor-t*, tb. —ok. A székelyeknél: *zándor*, *zándori*, *zándor-ember* = minden semmiséért ingerkedő, czivódó, háborgó. Innen *zándorodik* haragra lobban, mordul. *Essze* (össze) *zándorodtak* = összeveszték; *zándorog* háborog, veszekedik. (Kriza J.). Magyar elemzéssel a *zaj* szótól származtatható, melytől *d* képzővel *zaj-d-ü*, és *zaj-d-ul* is eredtek; tehát *zádor* v. *zándor* annyi volna, mint *zajd-or* = *zajdító*, *zajt* okozó, vagyis czivódó. Képeztetésre egyezik a szintén kedélyállapotra vonatkozó *bátor*, *fondor*, *komor*, *kajtor*, *sündör* melléknevekkel.

Azonban mongolul *zangdur* v. *dzangdur* ige-törzs am. haragosan fenyeget, haragosan kiált, (im Zörne drohen, eine drohende Bewegung machen, menacer, crier de colère, être en colère, être irrité), ennek ismét törzse: *zangda* v. *dzangda* (aufschreien laut schelten, blämer, gronder stb.). Miklosich szerint szerbül *zadoricza* = *jurgium*.

ZÁDOR, (2) falu Somogy, pusztá Pest m.; helyr. *Zádor-ra*, —on, —ról.

ZÁDORFALA, falu Gömör m.; helyr. —*fald-ra*, —n, —ról.

ZÁDORHÁZA, falu Gömör m.; helyr. —*házá-ra*, —n, —ról.

ZAFIR, fn. tt. *zafir-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Világosabb vagy sötétebb kékszinű, igen kemény drágakőfaj, melynek színe a tűzben, és különféle képződésű jégezedésben változni szokott. Görögül: *ζαφειρος*, héberül: *szappír*, khaldeai nyelven: *szampír*, arabul: *szafir*.

ZAFIRKÉK, (*zafir*-kék) ősz. mn. *Zafir*kőhöz hasonló kékszinű, mely a sötét égszínhez közeledik.

ZAFIRRUBIN, (*zafir*-rubin) ősz. fn. *Rubin*faj, melynek vörös színe kékkel vegyes.

ZAG, a Tájosztár szerint Sopron megyében am. *szag*; l. ezt.

ZAGÁRD, pusztá Nyitra m.; helyr. *Zagárd-ra*, —on, —ról.

ZÁGON, erdélyi falu Orbai székben; helyr. *Zágon-ba*, —ban, —ból.

ZÁGOR, erdélyi falu Küküllő m.; helyr. *Zágor-ra*, —on, —ról.

ZAGORHIDA, falu Szala m.; helyr. *Zagorhida-ra*, —n, —ról.

ZAGRA, erdélyi falu Besztercze vid.; helyr. *Zagrá-ra*, —on, —ról.

ZÁGRÁB, Horvátország fővárosa, helyr. *Zágráb-ba*, —ban, —ból. Tájejtéssel betűátvetve: *Zábrág*.

ZÁGRÁBMEGYE v. **ZÁGRÁBVÁRMEGYE**, (*zágráb*-megye v. —*vár*-megye) horvátországi vármegye; határa északról Varasd vármegye, Stájer- és Illirországi; keletről Körösvármegye és Pozsega vármegyének egy része, délről némely határőrvidéki részek, nyugotról Illirországi s a magyar Tengerpart.

ZAGYALÉK l. **ZAGYVALÉK**.

ZAGYVA. (1) fn. és mn. tt. *zagyvát*. 1) Molnár A. érdemnyezése szerint, szittyó, vagy sásos fű, és Szabó Dávidé szerint is császa, bozót, káka v. szittyó; sásas hely. Némelyek véleménye szerint, nem egyéb, mint a *szittyó* módosulata, mintha volna *szityva*, *szatyva*, s rokona a *szittyóból* kötött *szatyor*, és a sáshoz alakra hasonló, galandot jelentő *szatyng*. A *szittyó*, *csuhu* v. *suhu* és *sás* szók valószínűen sziszegő, suhogó tulajdonságuktól kapták neveiket. 2) Mennyiben a szittyós, sásos, csuhus lápok víze zavaros, mocskos szokott lenni, innen *zagyva* különösen a Balaton mellékén jelent összekevert, zavart, tisztátalan, mocskos folyadékot, levet, italt stb., mely *zagyvalék* származékában szokottabb. Szabó Dávid másik értelmezése szerint: elegy-belegy, elegyes, vegyes. *Zagyva* (v. *zagyvalék*) *bor*, *ser*. *Zagyva-leves*. E tulajdonságból értelmezhető a *Zagyva* folyó neve is.

Képeztetésre hasonlók hozzá: *Kotyva*, *golyva*, *mogorva*, *pányva*, *báva*, *dudva*; s némely folyók nevei, mint *Bíva*, *Zzitva*, *Ikva*, *Boldva*, *Romva* stb. Ezen folyó nevekre vonatkozva Bopp Ferencz nál találjuk e következőket: „Góth *ahva* = flumen, régi német *aha*, *affa* az összetett szók végén; szanszkrit nyelven *ap*, latinul: *aqua* (mutatá labiali in gutturalen).“ Megjegyzendő, hogy a szanszkrit *ap* szóval rokon a magyar *hab*.

ZAGYVA, (2) falu Nógrád m.; helyr. *Zagyvá-ra*, —n, —ról. Folyó neve is ugyanott, továbbá Hevesben és a Jászszágban, mely Szolnoknál ömlik a Tiszába.

ZAGYVABOR, (zagyva-bor) ősz. fn. Idegen részekkel kevert, tisztátalan bor.

ZAGYVÁL, (zagyva-al) áth. m. *Zagyvált-t*. Különféle, együvé nem illő, össze nem való folyadékokat, italt, ételt stb. öszvekever, vagy vegyítés által tisztátalanná, zavarossá tesz. *Borokat zagyválni. A tudatlan szakács édeset, savanyút öszvezagyvált.*

ZAGYVÁLÁS, (zagyva-al-ás) fn. tt. *zagyválás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki zagyvált holmit; keverés, öszvezavarás; kutyválás. V. ö. **ZAGYVÁL**.

ZAGYVÁLÉK, (zagyv-al-ék) fn. tt. *zagyválékot*, harm. szr. —a. Kevert, vegyített öszvezavart folyadék, különösen ital, vagy leves étel. *Zagyválék-bor, zagyválékbecsinált*. Hasonló hozzá *kutyválék* v. *kutyfolék*. Sándor Ist. szerint a v kihagyásával: *zagyalék*.

ZAGYVÁLÓ, (zagyva-al-ó) mn. tt. *zagyváló-t*. Aki valamit vagy holmit zagyvált; kutyfoló. V. ö. **ZAGYVÁL**.

ZAGYVÁLT, (zagyva-al-t) mn. tt. *zagyvált-at*. Kevert, zavart, különféle folyadékokból vegyített; kutyfolt, kutyvasztott. *Zagyvált kocsmái bor. Zagyvált leves, becsinált*. V. ö. **ZAGYVA**, (1).

ZAGYVA SZÁNTÓ, falu Nógrád m.; helyr. — *Szántó-ra*, —n, —ról.

ZÁH, (1) *záhol* ige gyöke; 1. **ZÁHOL**.

ZÁH, (2) **MEZŐ**—, erdélyi falu Torda m.; helyr. *Záh-ra*, —on, —ról.

ZAHA fn. tt. *zahát*. Nyelögege-égetés, melyet bizonyos ételek szoktak okozni. Megfelel neki a német *Sodbrennen*, s görög *pyrosis*. Mennyiben ezen bajt a kelletlen vagy mértéktelen vagy a gyomornak nem tetsző étel okozza, rokonnak tekinthető a *zabál* igehez, miszerént *zaha* = *zava*, v. *zaba*. Miklosich-nál olvassuk: *zháha, záha* slovak; izgaga russ.; es soll auch im Nsl. (Neuslavischen) als *zgaga* vorkommen.

ZAHAR, falu Ung m.; helyr. *Zahar-ra*, —on, —ról.

ZAHATKA, falu Bereg m.; helyr. *Zahatká-n*, —ra, —ról. Máskép: *Hátmég*.

ZAHIN, mn. tt. *zahin-t*, tb. —ok. Tata vidéki tájszó, am. zömök, köpezős, izmos, erős.

ZÁHOL, (záh-ol) áth. m. *záholt*. A székelyeknél am. üz, kerget, *Elzáholta a farkas a juhnyáját*. (Krizsa J.). Ugyancsak Krizsa Jánosnak egy írásbeli megjegyzése szerint Udvarhelyszéken rövid *a*-val: *zahol*. A gyök *zäh* v. *zah*, teljesen egyezik a perzsa *za* ige-törzsszel, melynek határtalan módja: *za-dan* v. *za-den* am. *pulsare*, *ferire*, *verberare*; *infligere*, *iniicere*.

ZÁHOLÁS, (záh-ol-ás) fn. tt. *záholás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Üzés, kergetés. V. ö. **ZÁHOL**.

ZÁHONY, falu Ung m.; helyr. *Záhony-ba*, —ban, —ból.

ZAIZON, erdélyi falu Brassó vid.; helyr. *Zai-zon-ba*, —ban, —ból.

ZAJ, fn. tt. *zaj-t*, tb. —ok, harm. szr. —a.

1) Erősebb kitörésű, de tompa és homályos hangok, vagy szószatok keveréke, p. midőn egyszerre sokan fenhangon beszélnek, kiáltanak, perelnek, vitatkoznak stb. Hasonló hozzá, de valamivel gyöngébb a *zsi-baj*, *zsi-vaj*, *zsi-bongás*. V. ö. **ZUGÁS**, **ZENGÉS**. *Zajt ütni*, v. *csapni*. *Sok zaj semmiért*. (Km.). *Micsoda zaj ez?* 2) Szélesb ért. akármily egyes, de tartós, és folytonos kiáltás, lárma, zörgés. 3) Jégdarabok, melyek egymáshoz surlódva, néha egymásra torlódva, némi tompa morajjal, zajogva huzódnak alá a folyón, vagy tolódnak a partra. *A Dunán sok, sürű a zaj. A zaj között nehéz átvergődni a folyón*.

ZAJÁN, falu Torontál m.; helyr. *Zaján-ba*, —ban, —ból.

ZAJDA, fn. tt. *zajdát*. Molnár A. szerint jelent máhát, podgyászt. Szabó D. értelmezései: bútyor, máh, tergenye, czuczolék, köczölék, tüsző, turba. Ma is él Abaúj, Zemplén, Borsod megyékben, midőn kivált az asszonyok, valamit lepedőbe vagy ponyvába takargatva hátokra vesznek.

ZAJDÁS, (zajda-as) mn. tt. *zajdás-t* v. —at. tb. —ak. Zajdával ellátott, máhával, pogyászszal terhelt. *Zajdás vándor, utazó*.

ZAJDÍT, (zaj-d-it) áth. mn. *zajdít-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. Eszközli, okozza, hogy valaki zajogjon; zajgóvá tesz. Képeztetésre hasonló hozzá: *jajdít, zudít, zendít, csördít, zördít*, s több hangutánzó. Egyezik vele *zajgat* azaz *zajogat*.

ZAJDÍTÁS, **ZAJDITÁS**, (zaj-d-it-ás) fn. tt. *zajdítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Zajgóvá tevés. V. ö. **ZAJDÍT**.

ZAJDÚL, (zaj-d-ül) önh. m. *zajdúl-t*. Zajogni kezd, zajossá lesz, zajra fakad, Szabó D. szerint: zendül, rivad, riad stb. *Zajdúl, fölzajdúl a néptömeg*.

ZAJDULÁS, **ZAJDULÁS**, (zaj-d-ül-ás) fn. tt. *zajdulás-t*, tb. —ok, harm. sz. r. —a. Zajossá levés. V. ö. **ZAJDÚL**.

ZAJG, 1. **ZAJOG**.

ZAJGÁS, (zaj-og-ás) fn. tt. *zajgás-t* tb. —ok, harm. szr. —a. Tartós, folytonos zaj, lármázás.

ZAJGAT, (zaj-og-at) gyak. mivel. m. *zajgat-tam*, —tál, —ott, par. —gass. Folytonos zajra vagyis zajgásra ösztönöz, ingerel valakit, vagy többeket. *A lázító szónok zajgatja a népet*.

ZAJGATÁS, (zaj-og-at-ás) fn. tt. *zajgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Miveltetés, mely által eszközli valaki, hogy más vagy mások zajogjanak.

ZAJGÓ, (zaj-og-ó) mn. tt. *zajgó-t*. Aki, vagy ami zajog, zajt üt. *Utczákon zajgó néptömeg*. 2) 1. **SZAJKÓ**.

ZAJGÓDIK, (zaj-og-ó-od-ik) k. m. *zajgód-tam*, —tál, —ott. L. **ZAJOG**.

ZAJGÓS, (zaj-og-ó-os) mn. tt. *zajgós-t*, v. —at, tb. —ak. Zajgó természetű.

ZAJHARANG, (zaj-harang) ősz. fn. Harang, melyet akkor húznak meg, midőn valamely vesztély,

p. tűzvész, árvíz, ellenség közeledése fenyeget; vagy általában, félre vert harang. Máskép: *vészharang*.

ZAJHELY, (zaj-hely) ősz. fn. Hely melyen zaj van, zajongók tanyája.

ZAJK, falu Szala m.; helyr. *Zajk-ra*, —on, —ról.

ZAJKÁNY, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Zajkány-ba*, —ban, —ból.

ZAJLÁS, (zaj-ol-ás) fn. tt. *zajlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A víznek vagyis folyónak, tónak, tengernek azon állapota, midőn jégdarabok keletkeznek, s uszkálnak rajta.

ZAJLIK, (zaj-ol-ík) k. m. *zajl-ott*, htn. —ani. Fris fagyású jégdarabok uszkálnak rajta. *Zajlik a folyó, sűrűen zajlik a Duna, nem sokára befagy.* Udvarhelyszéken: *szejlik*. Átv. mondják a borról, midőn nagy melegben megtörik, megzavarodik.

ZAJLÓ, (zaj-ol-ó) mn. tt. *zajló-t*. Fris fagyású, vagy töredezett jégdarabokkal lepett. *A zajló Dunán veszély közt vergődünk által.*

ZAJOG, (zaj-og) gyak. önh. m. *zajog-tam*, —tál, —ott v. *zajgott*, htn. —ni v. *zajgani*. Zajt üt, zajt csinál, vagyis oly hangon szól, beszél, kiált, perel stb., melyet zajnak nevezünk, *n* közbevetéssel: *zajog*; l. ezt. V. ö. **ZAJ**.

ZAJOGÁS, (zaj-og-ás) l. **ZAJONGÁS**.

ZAJONG, (zaj-ong) gyak. m. *zajong-tam*, —tál, —ott, htn. —ni, v. —ani. L. **ZAJOG**, melynél valamivel nyomatékosabb és nagyobb tartóssága.

ZAJONGÁS, (zaj-ong-ás) fn. tt. *zajongás-t*, tb. —ak, harm. szr. —a. Folytonos zaj, nagyobbsszerű zajgás.

ZAJONGÓ, (zaj-ong-ó) mn. tt. *zajongó-t*. Aki vagy ami zajong. V. ö. **ZAJONG**.

ZAJOS, (zaj-os) mn. tt. *zajos-t* v. —at, tb. —AK. 1) Zajt csináló, ütő; zajjal járó, párosuló. *Zajos nép. Zajos mulatság, lakoma, tanácskozás, vitatkozás.* 2) Átv. jéggel borított; vagy viharos, förgeteges. *Zajos folyó*, melyen jégdarabok uszkálnak. *Zajos tenger*. V. ö. **ZAJ**.

ZAJOSAN, (zaj-os-an) ih. Zajt ütve, zajjal párosulva; lármázva, kiáltozva. V. ö. **ZAJOS**.

ZAJOSODÁS, (zaj-os-od-ás) fn. tt. *zajosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Csendzavaró állapot, midőn zajossá leszen valaki v. valami. 2) A víz színének jégdarabokkal ellepése, jegesedése.

ZAJOSODIK, (zaj-os-od-ik) k. m. *zajosod-tam*, —tál, —ott. 1) Zajossá, zajgóvá leszen, zajra kezd fakadni. 2) Zajló jég keletkezik rajta. 3) Részegségében esze megzavarodván, zajt üt, megkotyogósodik. *Megzajosodik bortól a feje.* (Pázmány Pred. 958. l.)

ZAJTA, falu Szatmár m.; helyr. *Zajtá-ra*, —n —ról.

ZAK, *zakatol*, *zakota*, *zaklat* szók gyöke.

ZÁK, törzs *záka*, *zákály* v. *zákány*, *zákla* v. *záklya* szókban; l. **ZÁKÁNY**.

ZÁKA, (zák-a) fn. tt. *zákát*. L. **ZÁKÁLY**.

ZÁKÁLY, (zák-ály), fn. tt. *zákály-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A hibásan kelesztett és sütött kenyérnek szappanos tésztája, mely kivált a kéreg alatt látszik; máskép: *irgy*, v. *czopáka*, v. *zákla*, *záklya*. Elemzésére nézve l. **ZÁKÁNY**.

ZÁKÁLYOS, (zák-ály-os) mn. tt. *zákályos-t*, v. —at, tb. —ak. Szappanhoz hasonló tésztájú; máskép tájdivatok szerint: *zsengés*, *czopákás*, *irgyes*, *szalonnds*, *záklás*. Mondják különösen kenyérről. *A zákályos kenyér a késhez és foghoz ragad s megfekszi a gyomrot.* V. ö. **ZÁKÁLY**.

ZÁKÁNY, (1) (zák-ány v. zák-a-any) fn. tt. *zákány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Nyálkaféle üledék, söprü, tisztátalanság, mely az állott vízben, vagy romlott borban, sörben képződik, az edény fenekére ülepedik, s ha fölkeverik, foltokban uszkál. Szabó D. szerint: seprő, seprőlék, ally, allyadék, zavar, zavarék, mocsok.

Alapfogalomban egyezik vele *záka*, *zákály*, *zákla*, v. *záklya*, vagyis a rozszúl kelt kenyérnek irgyes, szappanos, czopákás bele, mely megsűrűsödött nyákhhoz hasonló, s kivált a kéreg alatt gyűl össze. Gyöke *zák* talán am. *hák* természeti hangutánzó, s jelent nyálkás, turhás, hurutos pököt. E szerint mind *zákány*, mind *záka*, *zákály* eredetileg nyákot, nyálkát jelentene, és *zákányos víz*, *bor*, *sör*, = nyákos, nyálkás; *zákályos kenyér* = nyákhhoz hasonló ragadós belüli kenyér. Tehát úgy látszik, esetleges találkozás volna — mi a különböző nyelvekben néha megtörténik, — hogy tótul is a zákályos kenyér neve *zákál*; és *za-kalit*, am. zavarai, fölzavarni, bemázolni. Miklosich szerint *csehül*, szlovákul: *zákál* (panis lardum), lengyelül *zakat*.

ZÁKÁNY, (2) fn. tt. *zákány-t*, tb. —ok. Sándor I. szerint valamely szittyai madár neve.

ZÁKÁNY, (3) fn. tt. *zákány-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A moszatok seregébe tartozó, lopvánószó növényfaj, vagyis, apró pölyhök, melyek látesővön nézve sok apró szőrszálból állanak, különösen, az álló vizeken lebegő zöldes színű szálaacsák, *vízvirág-zákány*. Nevét hasonlatnál fogva a nyálkás mocskot jelentő zákánytól kapta; l. fölebb **ZÁKÁNY**.

ZÁKÁNY, (4) falu Somogy m.; helyr. *Zákány-ba*, —ban, —ból.

ZÁKÁNYÍT, v. **ZÁKÁNYÍT**, (zák-ány-it) áth. m. *zákányít-ott* par. —s, hatn. —ni v. —ani. Zákányossá tesz. *Tisztátalan kezelés által zákányítani a bort*, *sört*. V. ö. **ZÁKÁNY**, (1).

ZÁKÁNYKÖRTE, (zákány-körte) ősz. fn. Kresznerics szerint, nagy vörös, hosszukás, nem igen jó ízű körtefaj.

ZÁKÁNYOS, (zák-ány-os) mn. tt. *zákányos-t*, v. —at, tb. —ak. Mondják általában folyadékról, midőn zákány képződik benne, mocskos, nyálkás, söprős üledékű. *Zákányos bor*, *sör*, *víz*, *ecet*. Dugonicsnál átv. ért. *zákányos ember*, részeges, kit a közmondás szerint, elért a nyílas tüszszentés.

ZAKÁNYOSÍT, (zák-ány-os-ít) l. ZAKÁNYÍT.

ZAKÁNYOSODÁS, (zák-ány-os-od-ás) fn. tt. *zákányosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A folyadéknak tisztátalan, romlott változása, midőn zá-kányossá leszen. V. ö. ZAKÁNYOS.

ZAKÁNYOSODIK, (zák-ány-os-od-ik) k. m. *zákányosod-tam*, —tál, —ott. Zákányossá lesz; nyálkásodik, söprűsödik. V. ö. ZAKÁNYOS.

ZÁKÁS, (zák-a-as) mn. tt. *zákás-t* v. —at, tb. —ak. L. ZÁKÁLYOS.

ZAKATOL, (zak-at-ol) önh. m. *zakatol-t*. Zörög, zörgést csinál. *Kapun, ajtón zakatolni*. Keme-nesali szó. Szabó Dávidnál is am. zörög, zörget. „Ne zakatoljatok.” A székelyeknél Kriza J. szerint a bútorokat s más eszközöket hányásvetéssel döntö-getve zajt, zörejt csinál. Magas hangon: *zeketel*. (Lu-gossy J.).

Gyöke *zak* természeti hangutánzó, s képezte-tésre hasonló ezekhez: *habatol*, *hübötöl*, *bírmitel*, *dör-mötöl*, *zsvatol*.

ZAKATOLÁS, (zak-at-ol-ás) fn. tt. *zakatolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Zörgés, dörömbölés, zajos hányásvetés.

ZAKÉLY, falu Bars m.; helyr. *Zakély-ba*, —ban, —ból.

ZÁKLA; ZÁKLÁS, l. ZÁKÁLY, ZÁKÁLYOS.

ZAKLALÓDIK, (zak-lal-ó-od-ik) k. m. *zakla-lód-tam*, —tál, —ott. Eléjön Kresznericsnél értel-mezés nélkül. Alkalmassint am. zaklatásban forgo-lódik. A „zaklat” törzs magában nem fordul elé.

ZÁKLÁSSÁG, (zák-la-as-ság) fn. tt. *záklássá-g*-ot, harm. szr. —a. A rozslu sült kenyér tulaj-donsága, midőn záklás, azaz irgyes, szappanos, czopákás. V. ö. ZÁKÁLY.

ZAKLAT, áth. m. *zaklat-ott* par. *zaklass*. 1) A vonómarhát különösen a lovat sebes menésre sürgeti, hajtja, kergeti. *Rosz úton lassan hajts, ne zaklald a lovat*. 2) Szélesb ért. valakit keményen, szigorún, kinezve sürget, hogy valamit tegyen, dol-gozzék, teljesítsen; erőszakosan gyötör. *Zaklatni a cselédeket, alattvalókat*. Az adóst *zaklatni*, hogy fizes-sen. Továbbá valakit üldöz, kerget. *Úton, útfélen zaklatni az ellenséget*. Szabó D. szerint: kényszerít, ünszol, nyomorgat, kerget.

Ha e szóban alapfogalmul a kergetést vesz-zük, úgy törzsre nézve rokon a *száguld* (v. *szaguld*) *szágódik*, (azaz sebesen nyargal) igével, melynek törzsből lett *száglat* v. *szaglat*, némi hangváltozással: *zaklat*. Egyébiránt v. ö. ZAKATOL; ZAKURÁL.

ZAKLATÁS, (zaklat-ás) fn. tt. *zaklatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) A lónak kergetése, fatás-ra, száguldásra kényszerítése. 2) Gyötör, kínzó sür-getés, üldözés. *Haggy föl már a zaklatással*. V. ö. ZAKLAT.

ZAKLATÓ, (zaklat-ó) mn. tt. *zaklató-t*. Aki lovat, vagy átv. ért. embert zaklat; kergető; üldö-ző; gyötörve sürgető. *Lovakat zaklató kocsis*. *Cselé-deit zaklató kegyetlen úr*. V. ö. ZAKLAT.

ZAKOSZTOLÁN, falu Nyitra m.; helyr. *Za-kosztolán-ba*, —ban, —ból.

ZAKOT, fa. tt. *zakot-ot*. Kresznericsnél, kút-fő-idezés nélkül, am. sövénykerítés. A mennyiben a következő zakota szóhoz igen közel áll, talán je-lenthet általán valami hánytvetettet.

ZAKOTA, fn. tt. *zakotá-t*. Székely tájszó, s jelent szobában rendetlenül összevevissza hányt min-denféle holmit, bútorokat. *A kamara tele van zako-tával*. (Kriza J.). *Zakota ember*, ki mindig láb alatt van. (Ugyanaz). V. ö. ZAKATOL.

ZAKOTÁL, (zakota-al) önh. m. *zakotált*. Bú-torokat s más eszközöket hányásvetéssel döntögetve zajt, zörejt, csinál. Másképp: *zakatol*.

ZAKOTÁS, (1), (zakota-as) mn. tt. *zakotás-t*, v. —at, tb. —ak. Zakotával azaz hánytvetett hol-mival tele levő. *Zakotás ház*. V. ö. ZAKOTA.

ZAKOTÁS, (2), (zakota-as) fn. tt. *zakotás-t*, tb. —ok. Kriza J. szerint háromszéki nyári étel, disznóhússal főzve, sok saláta, tárkony, petrezse-lem, hagymaszár és kevés somborddal, tojással ösz-szevegyítve, és tejföllel föleresztve.

ZAKURÁL, áth. m. *zakurál-t*. Bodroghközi tájszó, s am. valakit az adósság lefizetésére sürget. Talán a *zaklat* szóval egy gyökből (zak) származott; (zakolál, zakulál, zakurál).

ZALA, mváros Somogy m.; *Zalá-ra*, —n, —ról. Néha értik Szala helyett is. L. SZALA, (2).

ZALA-(SZALA)-APÁTI, mváros Szala m. helyr. *Apáti-ba*, —ban, —ból.

ZALABA, falu Hont m.; helyr. *Zalabá-ra*, —n. —ról.

ZALA-(SZALA)-BÉR, falu Szala m.; helyr. *Zalabér-re*, —én, —ról.

ZALACSKA, KIS—, NAGY—, faluk Ung m.; helyr. *Zalacska-ra*, —n, —ról.

ZALA-(SZALA)-EGERSZEG, mváros Szala m.; helyr. *Egerszeg-re*, —én, —ról.

ZÁLAG l. ZÁLOG.

ZALAKNA, erdélyi falu F. Fehér m.; helyr. *Zalakná-ra*, —n, —ról.

ZALA-(SZALA)-LÖVŐ, falu Szala m.; helyr. — *Lövő-re*, —n, —ról.

ZALÁMBOL l. ZALÁNBOL.

ZALA-(SZALA)-MINDSZENT, falu Szala m.; helyr. *Mindszent-re*, —én, —ról.

ZALÁNBOL, önh. m. *zalánbol-t*. Bódult fő-vel ide-oda tekereg, csavarog, bolyong. *Megiszom, ne talán holtom után a lelkem a pohárszék körül zalánbol-jon*, részeg ember mondása. Dunántuli tájszó. Alap-értelemre és törzsre nézve rokonnak látszik vele *zarán-dok*.

ZALÁNY, erdélyi falu Sepsí székben; helyr. *Zalány-ba*, —ban, —ból.

ZALA-(SZALA)-PATAKA, falu Szala m.; helyr. — *pataká-ra*, —n, —ról.

ZALASD, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. *Za-lasd-ra*, —on, —ról.

ZALA-(SZALA-)SZENTLÁSZLÓ, falu Szala m.; helyr. *Szentlászló-ra*, —n, —ról.

ZALÁTA falu Baranya m.; helyr. *Zalátá-ra*, —n, —ról.

ZALATNA, erdélyi mváros A. Fejér m.; helyr. *Zalatná-ra*, —n, —ról.

ZALA-(SZALA-)VÁR, falu Szala m.; helyr. *Zalavár-ra*, —on v. —ott, —ról.

ZÁLHA, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Zálhá-ra*, —n, —ról.

ZALKOD, falu Szaboles m.; helyr. *Zalkod-ra*, —on, —ról.

ZÁLNOK, falu Közép Szolnok m.; helyr. *Zálnok-ra*, —on, —ról.

ZÁLOG, fn. tt. *zálog-ot*, harm. szr. —a, v. —ja. 1) Ingó vagy ingatlan jószág, melyet valaki bizonyos kölcsön vett pénz fejében biztosítás végett a hitelezőnek általad, vagy illetőleg leköt. Pénzt zálogra kölcsönözni. *Holmi drágaságokat zálogba tenni, vetni. A zálogot kiváltani, a reá fölvett pénzt kifizetni. Földbirtokot zálogban birni. Házát zálogul lekötöni.* 2) Ingóság, melyet valakitől bizonyos kártételért elvesznek, s megtartanak, míg az a kellő kárpótlást nem teljesíti. *A tilalmasban legeltetéstől, vadászótól zálogot venni; zálogban elvenni az orvadász puska-ját, a juhász szűrét.* 3) Az úgy nevezett zálogosdi-játékban a játék szabálya ellen vétett társtól lefoglalt valamely tárgy, pl. kendő, keztyű, gyűrű stb., melyet csak bizonyos (játékbeli) büntetés teljesítése után kap vissza. 4) Átv. bizonyos személyek között létező belső viszonynak jegye, jele, vagy eredménye, péld. *a gyermekek a szerelem vagy házasság zálogai. Ez legyen barátságunk záloga.*

„Vajha szívünk szerelmének
Kis zálogi születnének,
S ott állnának hosszú sorral.
A kuczkóban teli borral.“

A csikóbőrös kulacsához. Csokonai.

5) Biztosítás, kezesség. Ez érteményben mondja Szent Pál (Tárkányi B. Józsefnél) az Ephes. irt. levelében I. rész, 14. v. a Szent Lélekről „Ki ami örökségünk záloga.“ Kor. II. lev. I. rész, 22. v. „Ki meg is pecsétel minket és a lélek zálogát adta szíveinkbe.“ Tájéjtással, mint Szabó Dávidnál is: *zálog*, túl a Dunán néhutt *álog*. Egyezik vele a mongol *zolik* v. *dzolik* (Schmidt szerint am. Pfand), törzse: *zoli-khu* v. *dzoli-khu* (pfänden). Miklosich szerint *zalog* régi szláv szó, és utasít *zaszlona* szóra, mely csehül am. függöny (Vorhang). De ez erőtetett származtatás. Innen is megtetszik, mint másutt is érintők, hogy az érintett régi (bolgár) szláv szó is turáni eredetre mutat; mert itt (a mongolban) találjuk a törzset is, *zoli-khu* = zálogol-ni.

ZÁLOGADÁS, (zálog-adás) ősz. fn. Valaminek zálogul adása.

ZÁLOGADÓS, (zálog-adós) ősz. fn. Aki bizonyos zálogra vett föl kölcsönt.

ZÁLOGADÓSSÁG, (zálog-adósság) ősz. fn.

Adósság, melyet a hitelezőnek általadott vagy lekötött zálog biztosít.

ZÁLOGBIRTOKOS, (zálog-birtokos) ősz. fn. Hitelező, aki a kölcsön adott pénz fejében biztosítást zálogot bir.

ZÁLOGHÁZ, (zálog-ház) ősz. fn. Nyilvános intézet, melyben zálogért határozott százalék mellett, és bizonyos időre, pénzt adnak kölcsön.

ZÁLOGHITELEZŐ, (zálog-hitelező) ősz. fn. Hitelező, aki nála letett, vagy neki lekötött zálogra kölcsönöz pénzt.

ZÁLOGHIVATAL, (zálog-hivatal) ősz. fn. Rendes tiszti személyzet hivatala nyilvános zálogházban.

ZÁLOGISTÁLLÓ, (zálog-istálló) l. **ZÁLOGÓL**.

ZÁLOGÍT, (zálog-ít) áth. m. *zálogit-ott*, par. —s, htn. —ni v. —ani. Valamit zálogba tesz. Rendesen el igekötővel jár. *Óráját, gyűrűjét, ezüst edényeit elzálogította.* Maskép: *zálogosít*. V. ö. **ZÁLOG**.

ZÁLOGÍTÁS, **ZÁLOGITÁS**, (zálog-ít-ás) fn. tt. *zálogosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés midőn valaki a kölcsön vett pénzért zálogba teszi, vagy zálogul leköteli valamely jószágát.

ZÁLOGJÁTÉK, (zálog-játék) ősz. fn. l. **ZÁLOGOSDI**.

ZÁLOGJEGY, (zálog-jegy) ősz. fn. A zálog-hivataltól kiadott jegy a zálogba adott és átvett ingó vagyonról.

ZÁLOGJOG, (zálog-jog) ősz. fn. Jog, melynél fogva a hitelező zálogbirtokos a zálogra adott kölcsönt visszakövetelheti.

ZÁLOGJOGI, (zálog-jogi) ősz. mn. Zálogjogon alapuló, azt illető, ahhoz tartozó. *Zálogjogi követelés, kereset.*

ZÁLOGJÓSZÁG, (zálog-jószág) ősz. fn. Ingatlan birtok, melyet valaki kölcsön adott bizonyos mennyiségű pénzért bir, s azt az elzálogosító, szerződés értelme szerint, határozott időben az illető tulajdonosnak visszaadni tartozik.

ZÁLOGKÖLCSÖNY, (zálog-kölcsöny) ősz. fn. Bizonyos pénzmennyiség, melyet valaki zálogra vett kölcsön.

ZÁLOGKÖTÉS, (zálog-kötés) ősz. fn. Szerződés a zálogadás és zálogbirtokos között.

ZÁLOGLEVÉL, (zálog-levél) ősz. fn. 1) Oklevél, mely a zálogbaadós és zálogbavevő közti szerződést foglalja magában. 2) Különösen így hívják a jelzálog- (hypotheca-) bankok által kibocsátott egyes, és kamatszelvevényekkel ellátott levelkéket, melyek a közönségnél akár a bank (mint amely a kölcsönt adja), akár a kölcsönvevő által áruba bocsátatnak, és bizonyos idő leforgása alatt leginkább sorshuzás útján beváltatnak, addig a birlálóknak a kamatok egész vagy félévenként pontosan fizettetvén. Különbözik a *zálogjegy*.

ZÁLOGOL, (zálog-ol) áth. m. *zálogol-t*. 1) Az adósnak bizonyos jószágát biztosítás végett zálogképp lefoglalja, vagy elveszi. 2) Különösen, a kártevőnek valamely ingóját elveszi, hogy őt kár-

pótlásra kényszerítse. *Megzálogolni a tilosba hajtó pádszort vagy kocsi*, azaz, ruháját, szerszámát stb. elvenni. *Megzálogolni az orvadászt*, p. puskáját elvenni. 3) Az ugynevezett zálogosdi játékban a játék szabályai ellen vétőtől valamit elvesz, s annak kiváltására bizonyos föladat teljesítése által kényszeríti.

ZÁLOGÓL, (zálog-ól) ösz. fn. Községi vagy hatósági ól, istálló, melyben a tilosban kapott, vagy kárpótlás végett lefoglalt barmokat a kiváltás idejéig zárva tartják.

ZÁLOGOLÁS, (zálog-ol-ás) fn. tt. *zálogolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valakitől zálogot vesznek. V. ö. **ZÁLOG**.

ZÁLOGOS, (zálog-os) mn. tt. *zálogos-t*, v. —at, tb. —ak. 1) Amit valaki zálogban bir. *Zálogos jószág*. 2) Ahol a zálogban vett ingóságok le vannak téve. *Zálogos kamara*. 3) Gr. Eszterházy M. nádor egyik levelében *zálogos ember* am. megbízható ember: „Rendeljen hadnagyot maga atyafiai közül, az ki zálogos ember legyen, s értse is az dolgot.” (M. Történelmi Tár. VIII. K. 78. l.).

ZÁLOGOSDI, (zálog-os-di) fn. tt. *zálogosdi-t*, tb. —k. A vegyes nemű ifjuság kedvenczjátéka, melyben a szabályok ellen hibázó, vagy vesztes társnak valamely nála levő ingóságát, p. kendőjét, gyűrűjét, szalagját, keztyűjét stb. zálog gyanánt elveszik, s annak kiváltására bizonyos tréfaszerű, dévaj, csintalan, kedves büntetést szabnak.

Képzetése olyan, mint több játéknémé, p. *bujósdí, szembekötősdí, kergetősdí, katonásdi, lovasdi* stb.

ZÁLOGOSÍT, (zálog-os-ít) l. **ZÁLOGÍT**.

ZÁLOGOZ, (zálog-oz) áth. m. *zálogoz-tam*, —tál, —ott. l. **ZÁLOGOL**.

ZÁLOGOZÁS, (zálog-oz-ás) l. **ZÁLOGOLÁS**.

ZÁLOGPÉNZ, (zálog-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet valakinek a tőle vett vagy biztosított zálogért adnak. Továbbá, váltáspénz, melyet az fizet, kit valamely kártételért megzálogoltak.

ZÁLOGPÉR, (zálog-pér) ösz. fn. Törvénykezés valamely zálogban birt jószág kiváltása iránt.

ZÁLOGSZERZŐDÉS, (zálog-szerződés) ösz. fn. Szerződés, valamely ingó vagyont (régebben ingatlan is, de amit a jelen törvény meg nem enged) elzálogosító, s azt zálogba vevő felek között, vagyis, melyben a hitelező a kölcsönzött pénzért bizonyos vagyon lekötése vagy átadása által is biztosíttatik.

ZÁLOGUDVAR, (zálog-udvar) ösz. fn. Községi, vagy az illető hatóság által kitűzött udvar, hová a zálogul lefoglalt lábas jószágot behajtják, s a kiváltásig zárva tartják.

ZÁLOGUL, (zálog-ul) ih. Zálogként, mint zálog v. zálogot. *Zálogul óráját, s arany lánczát tette be. Az orvadász puskája zálogul szolgál. Zálogosdi játékban zsebkendőjét adta zálogul.*

ZÁLOGVÉTEL, (zálog-vétel) ösz. fn. l. **ZÁLOGOLÁS**.

ZALÓNOK, m. város Vas m.; helyr. *Zalónok-ra*, —on, —ról,

ZALUZZSÁNY, FAZEKAS—, RIMA—, faluk Gömör m.; helyr. *Zaluzsány-ba*, —ban, —ból.

ZÁM, Debreczenhez tartozó puszta Bihar m.; helyr. *Zám-ba*, —ban, —ból. A mongolban *zam* v. *dzam* am. út.

ZAMÁNCZ, l. **ZOMÁNCZ**.

ZAMANKÓS, mn. tt. *zamankós-t*, v. —at, tb. —ak. Több vidéken, nevezetesen Hevesben, Csongrádban, mondják zivataros, zegernyész téli időről; néhutt másképp: *zimankós*. Rokan a szláv *zima* (hideg, tél) szóval. V. ö. **ZIVAR**, **ZIVATAR**.

ZAMÁRDI, (Szamárdi) falu Somogy m.; helyr. *Zamárdi-ba*, —ban, —ból.

ZAMARÓCZ, falu Trencsin m.; helyr. *Zamaróc-z-ra*, —on, —ról.

ZÁMAT, fn. tt. *zamat-ot*, harm. szr. —ja. A gyümölcsnek vagy szeszes itálnak, különösen a bornak sajátnevé ize, és szaga, kivált mely az inyekeket kedvesen ingerli. *Szamócza, ananász zamatja. Ezen bornak igen jó zamatja van.* Más kiejtéssel: *szamat*. Átv. ért. ami a kedélyi, szellemi és erkölcsi élvezetet mintegy fűszerezi. *Beszédén a finom társalgás zamatja ömlik el. Vallásos zamatú szónoklat.*

Mennyiben az izlési érzék a szaglásival legszorosabb viszonyban áll, ennél fogva alapértelme és gyökhangra nézve rokonok vele *szag* (Sopron megyében a Tájszótár szerint *zag*), *szamócza, szimat*. V. ö. **SZAG**, **SZAMAT**, **SZIMAT**.

ZAMATOS, (zamat-os) mn. tt. *zamatos-t* v. at, tb. —ak. Aminek sajátnevé ize és szaga van, különösen, inynek kedves, tetszetős izü. *Zamatos meleg éghajlati gyümölcsök. Zamatos borok*. V. ö. **ZAMAT**.

ZÁMOLY, falu Győr és Fehér m.; helyr. *Zámoly-ba*, —ban, —ból.

ZÁMOR, puszta Fehér m.; helyr. *Zámor-ra*, —on, —ról v. *Zámor-ba* stb.

ZAMUTÓ, falu Zemplén m.; helyr. *Zamutó-ra*, —n, —ról.

ZANATH, falu Vas m.; helyr. *Zanath-ra*, —on, —ról.

ZÁNDOR, erdélyi tájszó és m. tt. *zándor-t*, tb. —ok. l. **ZÁDOR**.

ZÁNDORI, mn. tt. *zándori-t*, tb. —ak. l. **ZÁNDOR**.

ZÁNDORÓDIK, (zándor-od-ik) k. m. *zándorod-tam*, —tál, —ott. Zándorra lesz, garázdálkodva összezeörren másokkal. V. ö. **ZÁDOR**.

ZÁNDOROG, l. **ZÁDOR** alatt.

ZÁNGÓHARANG, (zángó-, azaz csángó v. czángó-harang) ösz. fn. A Tájszótár szerint ökörre való nagy, bután hangzó harang; szokottabban: *kolomp*, néhutt: *csatrang*.

ZÁNGOR, fn. tt. *zángor-t*, tb. —ok. A széke-lyeknél (Hétfaluban) és a csángóknál am. mészárszék „Hová, hová? ajz zángorba! Gyere inkább ajz ágyamba.”

Csángó dal.

ZANKA, falu Szala m.; helyr. *Zanká-ra*, —n, —ról,

ZANÓT, fn. tt. *zanót-ot*, harm. szr. —*ja*. Cserje vagy kóróféle növényem, a kétfalkások seregéből és tízhimesek rendéből, csészéje két ajakú; hüvelye a kocsánon fölül elszükült; himszálai némely fajokban mind összenöttek. Levelei hármusak, s virága többnyire sárga. (Cytisus). Többféle faja van, melyek közül a *fái zanót* (C. laburnum) a kecskék kedves eledele. *Siet, mint kecske a zanót után.* (Km.). A Vadszámuszótár szerint másképp: *dögfa* (Bohnenbaum). Miklosich szerint szerbül: *zanovijet*.

ZANOTOS, (zanót-os) mn. tt. *zanotos-t*, v. *at*, tb. —*ak*. A Tájszótár szerint Kemenesalon am. bortól fölhevült, neszes, zajgó. Gyöke *zan* úgy látszik, ugyanaz a *zon* gyökkel *zong* (=zon-og) szóban.

ZANÓTOS, (zanót-os) mn. tt. *zanótos-t*, v. *at*, tb. —*ak*. Zanótot termő, zanóttal benőtt, bővelkedő. *Zanótos völgy*.

ZÁP, (1) fn. tt. *záp-ot*, harm. szr. —*ja*. 1) A keréknek küllője, vagyis fentője, sugara, melynek egyik vége a kerékagyba, másik a keréktalpba megyen. 2) A székéroldálnak, vagy létrának szélesebb lapos fogja, milyen rendesen a két végen és közepett szokott lenni. 3) Az emberek és több állatnemek szájában az őrlő fogak, mint a többinél erősebbek. 4) A hajósoknál vas v. fapeczek, csap, melyvel a járgányt v. egyéb tekerőt a visszaforgástól föl lehet tartóztatni.

E szó a *záp* melléknévvvel semmi fogalmi rokonságban nincs. Különben v. ö. CSAP, és CSÁP. Vámbéry Á. szerint az oszmanli *sap* (*szap*) am. valamely testnek töve, markolata, alsó vastag része.

ZÁP, (2) mn. tt. *záp-ot*. 1) Mondjuk különösen madártojásról, midőn hosszú állás miatt megromlik, megbüdösödik. *Zápon maradt a tojás. Záp tojás, záp tikmony.* Némely tájszólás szerint *áp*, melyből *áporodik*, *áporodott* származtak, s egy jelentésűek a *zápul*, *zápult* szókkal. Ellentétök: *éperédik*, *éperédett*, azaz egészsége megújul, frissülni kezd. Eszerint az ellentétek így állanak: *ép, áp; éperédik, áporodik; éperédett, áporodott*. Rokon vele a görög *σιπω* (szépó) faul machen, in Fäulnisz bringen; szenvedő formában: faulen, verfaulen, modern; ettől lett *szap-r-osz*, faul, stinkend stb. Budenz J. szerint vogul nyelven *sáp* (*száp*) am. rothadt (p. o. fa). A mongolban *dzabi* am. moesok, folt, rozsdá (tache, souillure, rouille); honnan *dzabitu* am. moeskos, rozslás.

ZÁPAGY, (záp-agy) ösz. (?) fn. tt. *zápagy-at*. A leveles mohok egyik neme, melynek kupakja a tokról le nem válik, s vele együtt hull le a kanafról; himvirágai száratlanok. (Phascum.) Fajai Diószegi-Fazekasnál: *simuló, kinyúló, gyökerező zápagy*.

ZÁPFOG, (záp-fog) ösz. fn. Az emberi szájban azon leghátrább fekvő, alul-fölül öt öt, öszvesen husz zömök fog, melyek rendeltetésüknél fogva őrlő fogaknak is nevezetnek. Néhutt a nép nyelven jelent üres, azaz, odvas fogat is. V. ö. ZÁP, (1) és (2).

ZÁPÍT, (záp-ít) áth. m. *zápít-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ni. Záppá, vagyis áporodottá, bűdössé teszi a tojást. V. ö. ZÁP, (2),

ZÁPÍTÁS, ZÁPÍTÁS, (záp-ít-ás) fn. tt. *zápítás-t*, tb. *ok*, harm. szr. —*a*. Záppá vagyis áporodottá tevés. V. ö. ZÁPÍR.

ZÁPLÉG, (záp-lég) ösz. fn. A záptojás bűze; vagy a záptojás bűzéhez hasonló lég.

ZAPÓCZA, fa. tt. *zapóczát*. Növényem az őthimesek seregéből és kétanyások rendéből; ernyője mintegy öt kocsányu; ernyőkegalléri színesek, szélesek; ernyőkei virágrúgók; levelei karéjosak, vagy újjasak. (Astrantia) Fajai Diószegi-Fazekasnál: *hegyi, berki, újjas* zapócza. Köznépiesen a berkit hívják egyszerűen zapóczának.

ZÁPOR, fn. tt. *zapor-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Sürtü, sebes, förgeteges eső. *Hirtelen mint a zapor.* (Km.). *Lehordta mint halmot a zapor.* (Km.). Egyezik vele a székelyeknél divatos *zapora*, mely Gyarmathy szerint záport és szaporát is jelent, honnan *zaporeső* = szapora eső. V. ö. SZAPORA. Képes kifejezéssel: *könyűk zapora* v. *könyűzapor*, am. sürüen omló könyűk. Csúzinál (Trombita) eléfordul: *hőzapor* és *kőzapor*, azaz sürüen hulló hó, vagy kövek.

ZAPORA fn. tt. *zaporát*. L. ZÁPOR alatt.

ZAPORESŐ, (zapor-eső) ösz. fn. Sürtü sebes eső.

„Zaporeső után
Eszterhaj megcsordul.”

Népdal.

ZÁPORKODIK, (zapor-kod-ik) k. m. *zapor-kod-tam*, —*tál*, —*ott*. A Tájszótár szerint Marczal mellékén am. megboszankodik. *Neki záporodik.* A székelyeknél: *áporkodik*.

ZÁPORLIK, (zapor-l-ik) személytelen ige; m. *záporl-ott*, htn. —*ni*. Záporként, zápor módjára hull, ömlik.

ZÁPORLÖVÉS, (zapor-lövés) ösz. fn. Zápor módjára tett v. teendő lövés.

ZÁPOROS, (zapor-os) mn. tt. *zaporos-t*, v. *at*, tb. —*ak*. A miből zápor esik, ömlik, szakad. *Zaporos felhő.* Továbbá, mondjuk időszakról, melyben sok zápor jár. *Zaporos nyár, tavasz.* V. ö. ZÁPOR.

ZÁPORPATAK, (zapor-patak), ösz. fn. Patak, melyet valamely mederben összefutó zápor vize képez.

ZÁPOS, (záp-os) mn. tt. *zápos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek zápféle küllője, sugara van. *Zápos kerék*, különböztetéstül a tömör keréktől. *Zápos székéroldal.* V. ö. ZÁP.

ZÁPOZ, (záp-oz) áth. m. *zápoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Záp nevű sugarakkal, izekkel, küllőkkel ellát, szerel. *Zápozni a malomkereket, a székéroldalt, a létrát.* V. ö. ZÁP.

ZÁPOZÁS, (záp-oz-ás) fn. tt. *zápozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Záppal vagy zápokkal ellátás, szerelés.

ZAPRÓCZ, erdélyi falu B.-Szolnok m.; helyr. *Zaprócz-ra*, —*on*, —*ról*.

ZAPSZONY, falu Bereg m.; helyr. *Zapszony-ba*, —*ban*, —*ből*.

ZÁPTIKMONY, (záp-tik-mony), v. **ZÁPTO-JÁS**, (záp-tojás) l. **ZÁP** (2) alatt.

ZÁPÚL, (záp-úl) önh. m. *zápúl-t*. Mondjuk tojáról, midőn hosszas állásban megavasodik, megáporodik, megbüdösödik.

ZÁPULÁS, **ZÁPULÁS**, (záp-úl-ás) fn. tt. *zápulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A tojáshoz áporodása, büdösödése. V. ö. **ZÁPÚL**.

ZÁR, (1) fn. tt. *zár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Általán, különféle szilárd anyagú, rugótollas, csavaros, peczkes, kajmós, csappantyús, kulesoló, toló stb. eszköz, vagy készület, melylyel valamit becsukunk, s a kinyílás ellen megerősítünk, péld. csatok, csiptetők, kapcsok az erszényeken, karpereczeken, nyaklánczokon, könyveken, vagy kallantyú, kilincs, tolóka, retesz az ajtókon, kapukon. *Vas zár, acélzár, fazár*. Szűkebb ért. mindennemű lakatok, vagy kulccsal fölszerelt csukóművek. *Zárt csinálni, tenni az ajtóra, kapura. Zár alatt tartani a pénzt. Feltörni, leütni, lefogni, kifeszíteni, kinyitni a zárt. Egyszerű, közönséges pléhzár, cigányzár, mesterséges, rejtélyes, titkos zár*. 2) Átv. ért. bírói zár, közhatalósági zár, vagyis törvényes rendelkezés neve, mely szerint valakitől saját vagyonának kezelését jogszerű okokból elveszik, s azt ideiglen némi díjazás és számadási lekötöttség mellett más személyre bizzák. (Sequestrum). *Zár alá tétel v. vétel. A megbukott, a csőd alá jutott kereskedőnek, a pazarló földbirtokosnak vagyongát zár alá fogni, venni. Valakit zár alól fölmenteni v. föloldani. Együttés v. közös zár, midőn többek részére es nevében rendel zárt a bíró. Ugyanezen fn. egyszersmind ige is; l. **ZÁR**, (2). Rokon vele a latin *sera* fn. honnan *sero* áth. ige; továbbá Budenz J. szerint az osztják *tôxr-*, bezárni. Vámbéry A. szerint a csuvasz *sura* (szura) = lakat.*

ZÁR, (2) áth. m. *zár-t*. Zárnemű eszközzel kinyitás, vagy kinyílás ellen erősít, biztosít valamit. *Ajtót, kaput zárni a rablók ellen. Kulccsal, lakattal, retesszel bezárni*. Szabatosan véve különbözik tőle *csuk*, mely szélesebb jelentésű, s közvetlen czélja, hogy bizonyos nyílást, rést, házogat befogjon, péld. a szemet becsukni = behunyni; *csukd be a szád*, szorítsd össze ajkaidat, átv. hallgass, ne beszélj; *becsukni a könyvet* = kitárt oldalait összevajtani; *becsukni az ablakot* = betenni. Ellenben *zárni, bezárni* szorosán véve annyit tesz, mint a becsukottat ezen állapotban zárnemű eszközzel megerősíteni, a végett, hogy ki vagy be ne lehessen rajta járni, hogy, a mit elrejt, hozzá ne lehessen férni, jutni. *A pénzsz ládát nem elég becsukni, de be is kell zárni. A csukott ajtó néha magától is kinyílik, de a bezártat csak a zár elmozdításával vagy erőszakkal lehet kinyitni*. Midőn igekötő van előtte, akkor rendesen a helyet vagy kört határozza meg, a hová menni, férni, jutni, vagy honnan elmenni nem lehet. *A robotkat bezárni. Valakit a házból, a társaságból kizárni. Rázárták a kaput, az ajtót, hogy ki ne mehessen. Lezárták a pinczébe. Elzárták mindenét, hogy hozzá*

ne férjenek. *Össvezárni a czinkostársakat. Egyébiránt a beható ragu viszonyneveknél az illető igekötő, ha nem ezen nyugszik a hangsúly, elmarad. A madarat kalitkába, a gyilkost börtönbe, a pénzt szekrénybe zárni. Rokonságait l. **ZÁR**, (1) alatt.*

ZÁRADÉK, (zár-ad-ék) fn. tt. *záradék-ot*, harm. szr. —a. 1) A beszéd szövegének azon mellékes mondata, tétele, vagy egyes szava, melyet zárjel közé szokás írni. l. **ZÁRJEL**. 2) Különféle okmányok, u. m. törvényczikkek, szerződési kötvények, rendelvények, egyezvények stb. szövegéhez csatolt, s bizonyos kivételt, vagy föltételt, vagy korlátozást tartalmazó toldalék. (Clausula). Régi törvénykönyvünkben nevezetes az Aranybulla harminczegyedek czikkének illető záradéka (az ellentállásról, mely az 1687-ik évi 4-ik törvényczikkben eltöröltetett).

ZÁRAKOZÁS, **ZÁRAKOZIK**, l. **ZÁRKOZÁS**, **ZÁRKOZIK**.

ZARÁND, mváros Arad m.; falu Bihar m.; helyr. *Zaránd-ra*, —on, —ról.

ZARÁNDFALVA, mváros Mozsony m.; helyr. —falván, —ra, —ról. Máskép: *Zsurány*.

ZARÁND MEGYE v. —**VÁRMEGYE**, ösz. fn. határos északról Bihar, keletről Alsó-Fehér, délről Hunyád, nyugotról Arad megyével.

ZARÁNDOK, fn. tt. *zarándok-ot*, harm. szr. —a. Széles ért. gyalog utazó, országokat járó idegen. Szűkebb ért. bucsús szent helyeket látogató jámbor utas. *Rómába, szentföldre utazó zarándok*. Hajdan jelentette magát a bucsujárás, vagy utazás is, honnan, Molnár A. szerint: *zarándokot jár* = peregrinatur. Hangváltozattal: *szarándok*, a Müncheni codexben: *zarandok* (a *z* néha *ž* = *sz*): „Ten magad jeruzsalembe *zarándok* vagy“ (Lukács. XXIV.). A Bécsi codexben *zarandok* némbéri am. *szarándok* nő (Rúth. III.). — Gyökben hasonló hozzá a Sándor I. által följegyzett *szara hora*, azaz járókelő, bujdosó, világkerülő; *zalan-bol* szóban pedig az egész *zarán-* törzs befoglaltatik. Idegen nyelvekre támaszkodva a *zar* v. *szar* gyökkel teljesen egyezik a szanszkrit *zar* gyök, mely am. ire, incedere, progredi; és rokon hozzá a szintén szanszkrit *szal* gyök, mely am. ire (Bopp F.). Továbbá rokonok hozzá arab-persa nyelven *szafar* am. iter, profectio (Vullers); arab nyelven: *szejr* das Einhergehen, Reisen (Zenker); héber nyelven: *súr* ivit, profectus est. (Eichorn, Winer). — Döbrentey Gábor képeztetésre nézve hasonlónak tartja az *ajándok* v. *ajándék*, *nyomdok*, *szerdék*, *hálánték*, *növendék* s több más szókhöz. (Régi M. Nyelvelmékek. III. K. 344. l.). Dankovszky felhossa a *zarándok* szónál a *sztrannik* szót, s ezt illir és oroszoknak mondja, de Miklosich erről hallgat, mint a Dankovszky munkájában eléjövő számtalan más szóról is, melyekre nézve tehát az utóbbi munka megbízható forrásul nem tekinthető.

ZARÁNDOKBOT, (zarándok-bot) ösz. fn. Hosszú, kajmós bot, melyet a bucsujárók hordanak,

ZARÁNDOKKOBAK, (zarándok-kobak) ősz. fn. Kobakféle víztartó edény, melyet a zarándokok magukkal vinni szoktak. V. ö. **KOBAK**.

ZARÁNDOKLAT, (zarándok-ol-at) fn. tt. *zarándoklat-ot*, harm. szr. —a. Utazás, bucsujárás, melyet valaki zarándokképen tesz. „Kierede ő *zarándoklatjának* helyéből ő két menyével.” (Bécsi cod. Ruth. I. fej.) Átv. mulandó földi élet.

ZARÁNDOKNŐ, ősz. fn. Zarándokképen utazó, bucsujáró nőszemély. A Bécsi codexben: *zarándok némbéri*.

ZARÁNDOKOL, (zarándok-ol) önh. m. *zarándokol-t*, v. *zarándoklott*, htn. *zarándokolni* v. *zarándoklani*. Idegen földön gyalog utazik; különösen valamely bucsujáró szent hely látogatására megy. „Elmene ember Judának Betleheméből, hogy *zarándoklana* Moabitidisnek vidékében.” (Bécsi codex Ruth. I. fej.)

ZARÁNDOKOLÁS, (zarándok-ol-ás) fn. tt. *zarándokolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Utazás, melyet valaki zarándokképen tesz; különösen, bucsujárás, szenthelyek látogatása.

ZARÁNDOKOSKODIK, (zarándok-os-kod-ik) k. m. *zarándokoskod-tam*, —tál, —ott. Zarándokképen utazik; szenthelyekre járdogál. Átv. mulandó életet él. *E földön mindnyójan zarándokoskodunk*.

ZARÁNDOKPÁLCZA, (zarándok-pálcza) ősz. fn. Hosszu uti pálcza, milyent a zarándokok viselnek, vagy milyennel őket festeni szokták; zarándokbot.

ZARÁNDOKSÁG, (zarándok-ság) fn. tt. *zarándokság-ot*, harm. szr. —a. Utazási vagy bucsujárási állapot. Átv. mulandó élet. „Aztot meg kell vallani, hogy a mi életünk úgy minden keresztyeneknek is az élete csak zarándokság.” Mikes Kelemen LXXXV. levél.

ZARÁNDOKTARISZNYA, (zarándok-tarisznya) ősz. fn. Tarisznya vagy táská v. turba, melyben a zarándok holmiját viszi.

ZARÁNDOKTÁSKA v. —TURBA, (zarándok-táska, v. —turbá) l. **ZARÁNDOKTARISZNYA**.

ZARÁNK, falu Heves m.; helyr. *Zaránk-ra*, —on, —ról.

ZARÁNY, falu Sopron m.; helyr. *Zarány-ba*, —ban, —ból.

ZÁRÁS, (zár-ás) fn. tt. *záras-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Általán cselekvés, mely által valamit záruuk. *Ajtózárás, kapuzárás*. Igekötésekkel: *bezárás, elzárás, kizárás*. Ellentéte: *nyitás*. V. ö. **ZÁR**, ige.

ZÁRAT, (1), (zár-at) fn. tt. *zárat-ot*, harm. szr. —a, v. —ja. 1) Záró eszköz. 2) L. **ZÁRLAT**.

ZÁRAT, (2), (zár-at) miv. m. *zárat-tam*, —tál, —ott, par. *záross*. Eszközl, meghagyja, okozza, hogy valamit vagy valakit be-, el-, ki- stb. zárjanak.

ZÁRATLAN, (zár-at lan) mn. tt. *záratlan-t*, tb. —ok. 1) Amit kinyitás ellen zárral meg nem erősítették. *Záratlan kapu, ajtó*. Ellentéte: *zárt*. 2)

Amit zár alá nem rejtettek; nyíltan, szabadon hagyott. *Záratlan pénzhez, kincshez könnyen hozzányúl a tolvaj*. 3) Ami zárféle csukóeszközzel fölszerelve nincsen; zár nélkül való. *Záratlan táská, asztalfiók*.

ZÁR-BERÉNY, Kresznerics szerint régi neve Vörös-Berénynek.

ZÁRBESZÉD, (zár-beszéd) ősz. fn. Akár szó-, akár írásbeli előadást, értekezést befejező beszéd, illetőleg irat.

ZÁRCSÉNGETYŰ, (zár-cséngetyű) l. **ZÁR-HARANG**.

ZÁRDA, (zár-da) fn. tt. *zárdát*. Új alkotású szó, a régi, de idegen eredetű *klastrom*, v. *kolostor* helyett. Némelyek szerint jelenti csak az úgy nevezett clausurát vagyis a kolostornak azon belső részét, különösen elzárt folyosóit, s lakszobáit, melyekbe idegeneknek, tilos a bemenet. V. ö. **KOLOS-TOR**, **MONOSTOR**, **ZÁRLAK**.

ZÁRDAFÉLE, (zárdá-féle) ősz. mn. Zárdamódjára alkotott; zárdaiszabályhoz vagy szabályokhoz alkalmazott v. hasonló. *Zárdaféle építmény. Zárdaféle élet*.

ZÁRDAI, (zár-da-i) mn. tt. *zárdai-t*, tb. —ak. Zárdában levő, zárdát illető, ahhoz tartozó. *Zárdaiszerzetesek, cselédek. Zárdai fegyelem, életmód*.

ZÁRDAL, (zár-dal) ősz. fn. Valamely nagyobbféle dalművet befejező zengemény, végdal, végső dal.

ZÁRDANAGY, (zárdá-nagy) ősz. fn. Általán, zárdai főnök, előljáró, p. perjel, gárgyán.

ZÁRDASZERŰ v. —SZERŰ, (zárdá-szerű) l. **ZÁRDAFÉLE**.

ZÁRDASZERŰSÉG, (zárdá-szerűség) ősz. fn. Zárdaszerű minőség.

ZÁRDOKA, puszta Tolna m.; helyr. *Zárdókára*, —n, —ról.

ZÁREMBÉR, (zár-embér) l. **VÉGEMBÉR**.

ZÁRÉNEK, (zár-ének) ősz. fn. Nagyobbszerű énekművet befejező zengemény.

ZÁRERSZÉNY, (zár-erszény). Zárféle csukóval, csappanóval, vagy épen lakatkával ellátott erszény.

ZÁRFA, (zár-fa) l. **TOLÓZÁR**.

ZÁRFAL v. —FALAZAT (zár-fal v. —falazat) ősz. fn. Valamely helyiséget bezáró falazat.

ZÁRFOGÓ, (zár-fogó) ősz. fn. — alakú vas eszköz, melyet a zár ellenében az ajtóragasztóba, vagy falba ütnek, s melynek nyílásába a zár nyelve belezár.

ZÁRFÖLÖLDÁS, (zár-föl-oldás) ősz. fn. Bírói zárnak megszüntetése.

ZARGAT, áth. m. *zargat-tam*, —tál, —ott, par. *zargass*. Ormánsági tájszó Baranyában, s amkerget, üz, abajgat. Eredetére nézve vagy az öszvehúzott *zavargat*, t. i. lovat, *barmot zavargatni*, amkergetni; vagy pedig a *zar* gyök ugyanaz zarándok szónak is elemi részével.

ZÁRGÁT, (zár-gát) ősz. fn. Gát, mely a víznek kiáradását, kifolyását elzárja, elrekeszti.

ZARGATÁS, (zargat-ás) fn. tt. *zargatás-t*, tb.

—ok, harm. szr. —a. Űzés, kergetés. V. ö. ZARGAT.

ZÁRGONDNOK, (zár-gondnok) ösz. fn. 1. ZÁRGONDVISELŐ.

ZÁRGONDVISELŐ, (zár-gond-viselő) ösz. fn. Illető hatóság által kinevezett tisztí személy, ki a bírói zár alá vett vagyon-tömegre gondot visel. Máskép: zárgondnok, zártartó.

ZÁRHANG, (zár-hang) 1. UTÓHANG, 2).

ZÁRHARANG, (zár-harang) ösz. fn. Harang, melylyel valamely községben késő este jelt adnak, hogy a kapukat bezárják. Hasonló czélu a néhány úg nevezett *korhelyharang*, melynek jeladására a korcsmázók, s estveli csavargók haza takarodni kötelesek.

ZÁRHATÁR, (zár-határ) 1. ZÁRHATÁRIDŐ.

ZÁRHATÁRIDŐ, (zár-határ-idő) ösz. fn. Valamely határidőnek végpontja, valamely határidőt bezáró pont. (Präclusivtermin).

ZÁRHATÁRNAP, (zár-határ-nap). Valamely határidőnek végső napja. V. ö. ZÁRHATÁRIDŐ.

ZÁRHÁZ, (zár-ház) ösz. fn. Lakatosok nyelvén azon pléh, vagy lemezburok, mely a zár lényeges részeit, u. m. rugóit, nyelvét takarja.

ZARISÓ, falu Ung m.; helyr. *Zaricsó-ra*, —n, —ról.

ZARIDŐ, (zár-idő) ösz. fn. 1) Határozott estvelő idő, melyben a várak, városok, házak kapuit bezárni kell, vagy szokták. 2) L. ZÁRHATÁRIDŐ.

ZÁRÍTÉLET, (zár-itélet) 1. VÉGÍTÉLET, 1).

ZÁRIZOM, (zár-izom) ösz. fn. Általán gyűrűalakú izmok, melyek valamely nyilást bezárnak, p. a seggnek két zárizma, külső és belső. (Spinter ani externus et internus.)

ZÁRJEL, (zár-jel) ösz. fn. Helyesírási jel (. . .), mely közé rendesen oly szót vagy mondatot, vagy kérdő vagy felkiáltó jelet írunk, mely a folyó szöveggel viszonyban van ugyan, de el is maradhat, a nélkül, hogy az értelem csönkulást szenvedne. *Zárjelbe, zárjel közé tenni, írni, foglalni. Előzárjel, utó-zárjel.*

ZÁRJELENTÉS, (zár-jelentés) ösz. fn. Utósó v. végső jelentés.

ZÁRJELEZ, (zár-jelez) ösz. áth. Zárjelbe v. zárjel közé foglal. V. ö. ZÁRJEL.

ZÁRKAHÁZ, falu Szala m.; helyr. *Zarkaház-ra*, —on, —ról.

ZÁRKAPOCS, (zár-kapocs) ösz. fn. Általán kapocs, melylyel valamit bezárunk. *Zárkapocs az imakönyvön.*

ZÁRKERÉK, (zár-kerék) ösz. fn. Kerék, melynek fogai által valaminek mozgását megakasztják.

ZÁRKÉRŐ, (zár-kérő) 1. ZÁRLATKÉRŐ.

ZÁRKORMÁNY, (zár-kormány) ösz. fn. A bírói vagy hatósági zár alá vett vagyont kezelő több személyből álló valamely testület, bizottság.

ZÁRKOZÁS, (zár-kozá-s) fn. tt. *zárkozá-s*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki ma-

gamagát elzárja, bezárja. *Elzárkozás, bezárkozás.* V. ö. ZÁRKÓZIK.

ZÁRKÓZIK, (zár-kozik) k. m. *zárkozik*, —tál, —ott, par. —zál. Az ajtót, kaput magára zárja, hogy másik hozzá ne jöhessenek. *A magánykedvelő ember zárkozik, bezárkozik, elzárkozik szeret. Hogy meg ne találják, a kályhákba zárkozik.* Átv. elszigeteli magát, nem közlékeny, nem nyilatkozik. *Magába zárkozik.* Különböztetésül v. ö. ZÁRÓDIK.

ZÁRKÓZOTT, (zár-kozik) mn. tt. *zárkozik* —at. Aki magát bezárta, elzárta; elszigetelt; titkolódzó, hallgatag. *Magába zárkozik mogorva ember.* V. ö. ZÁRKÓZIK.

ZÁRKÓZOTTSÁG, (zár-kozik) fn. tt. *zárkozik* —ot, harm. szr. —a. Átv. hallgatag, titkolódzó, magába vonulás, elszigeteltség; érzelmeinek, gondolatainak elrejtése, eltakarása.

ZÁRKŐ, (zár-kő) ösz. fn. Kőművesek nyelvén, ékalakú kő, melylyel a boltozatívet bezárják, bevégezik.

ZÁRKÚP, (zár-kúp) ösz. fn. A kerek vagyis kerekre járó mivek kúpalakú része, mely a kereket megakasztja, p. az órákon, hogy felhúzás után a súly le ne szaladjon.

ZÁRLAK, (zár-lak) ösz. fn. Általán helyiség, melynek lakója másoktól, főkép idegenektől el van zárva. Különösen a zárdának, kolostornak még külön elzárt helyisége. (Clausura). V. ö. ZÁRDA.

ZÁRLÁNCZ, (zár-láncz) ösz. fn. Általán láncz, melylyel bizonyos vonalt elzárnak, hogy az átmenést akadályozzák. *Isteni szolgálat alatt a templom előtt, vagy tanácskozás, bírósáadás alkalmával a tanácsház, törvényszéki terem stb. körül zárlánczot húzni. Zárlánczozal elzárt a kikötőt.*

ZÁRLÁS, (zár-olás) fn. tt. *zárlás* —t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit zárolnak, azaz, elzárnak, bezárnak; vagy átv. ért. zár alá vesznek. V. ö. ZÁROL.

ZÁRLAT, (zár-ol-at) fn. tt. *zárolat* —ot, harm. szr. —a, v. —ja. 1) Általán am. bezárás. 2) Valamely számvitelnek, pl. a kereskedői könyveknél, bezáró befejező része. 3) Hatósági különösen bírói intézkedés, melynél fogva valakinek vagyona zár alá vétetik és az alatt tartatik.

ZÁRLATI, (zár-ol-at-i) mn. tt. *zárlati* —t, tb. —ak. Zárlatra vonatkozó, azt illető.

ZÁRLATKÉRŐ, (zárlat-kérő) ösz. fn. Aki valaki vagyonának zár alá vételét közhatóságnál szorgalmazza v. szorgalmazta.

ZÁRLATSZENVEDŐ, (zárlat-szenvedő) ösz. mn. és fn. Akinek vagyona hatósági zár alatt tartatik.

ZÁRLEMEZ, (zár-lemez) ösz. fn. Lemez, mely a zárházat képezi, vagyis, a zár rugóit és nyelvét takaró pléh.

ZÁRLOTT, (zár-ol-ott) 1. ZÁROLT.

ZÁRMONDAT, (zár-mondat) ösz. fn. A kerekbeszéd utómondata, mely azt mintegy bezárja, vagyis bevégi.

ZÁRMUNKA, (zár-munka) ösz. fn. Munka, mely zárt helyiségben végeztetik.

ZÁR NAP, (zár-nap) ösz. fn. Azon rendelt időnek, mely alatt valamit tenni, véghez vinni kell, utolsó határnapja, pl. fellebbezési zárnap, melyen túl az el nem fogadtatik; máskép: *zárhatárnap*.

ZÁRNOK, (zár-nok) fn. tt. *zárnok*-ot, harm. szr. —a, v. —ja. Személy, aki valamely zárt helyiségre, vagy pedig zár alá vett valamely vagyona felügyel.

ZÁRÓCSAVAR, (záró-csavar) ösz. fn. Záróként szolgáló csavar.

ZÁRÓDÁS, (zár-ó-dás) fn. tt. *záródás*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapot, mód, midőn valami záródik.

ZÁRÓDIK, (zár-ó-d-ik) belsz. m. *záród*-tam, —tál, —ott. 1) Élünk ez igelakkal, midőn a módot, vagy záreszköz nemét határozzuk meg, melylyel valamit zárni lehet. Ezen ajtó, kapu könnyen, nehezen záródik. A bürtön ajtaja kívülről záródik. A házunk kapuja csak belülről záródik. Két fordítással záródik. Visszafelé fordított kulccsal záródik. Kilincsel, kulccsal, lakattal, retesszel, kapocscsal záródik. Nyomás, becsapás által záródik. 2) Mondjuk holmi nyílásokról, midőn összehúzódnak. Szeme az álomtól bezáródik. Bezáródott a szája. Némely virágok kelyhei illetésre bezáródnak. 3) Átv. valaminek folytatása véget ér, megszűnik. A farsangi zajos mulatságok hushagyó kedden bezáródnak. A fürdési időszak bezáródott. Ellentéte: *nyílik, nyitódik*.

ZÁROL, (zár-ol) áth. m. *zár*-ol-t, v. *zár*-olt, htn. *zár*-ol-ni v. *zár*-ol-ani. Zárral a kinyílás, vagy kinyitás, vagy nyitódás ellen erősít; ráfordítja, rátolja, ráteszi a zárt. *Kapukat, ajtókat zár*-ol-ni. Átv. ért. valamely vagyont törvényes zár alá fog v. vesz. V. ö. **ZÁR**, (1).

ZÁROLÁS, **ZÁRLÁS**, (zár-ol-ás) fn. tt. *zárolás*-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn zárrolnak valamit. V. ö. **ZÁROL**.

ZÁROLT, (zár-ol-t) mn. tt. *zárolt*-at. Zárral erősített. Zár alá vett. *Zárolt ajtó. Zárolt vagyon*.

ZÁROS, (zár-os) mn. tt. *záros*-t, v. —at, tb. —ak. 1) Zárral ellátott, felszerelt. *Záros ajtó, kapu, szoba. Záros láda, táska, szekrény, asztalfiók*. Ellentéte: *zártalan*. 2) Valamely időpontot bezáró. *Záros határidő*.

ZÁRPARANCS, (zár-parancs) ösz. fn. Felső-ségi, hatósági parancs, rendelet, mely valamely vagyont törvényes zár alá vétet. V. ö. **ZÁR**, (2).

ZÁRPÉNZ, (zár-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet az éjjelre bezárt házkapu vagy házajtó felnyitásaért illetőleg be- vagy kibocsátásért fizetni szoktak.

ZÁRPONT, (zár-pont) l. **VÉGPONT**.

ZÁRRÚD, (zár-rúd) ösz. fn. Rúd vashól vagy fából, melylyel nagyobb biztosítás végett belülről, vagy kívülről a bezárt ajtót vagy kaput keresztben megerősítik.

ZÁRRUGÓ, (zár-rugó) ösz. fn. Rugó vagy toll, mely a zár nyelvét ide-oda taszítja.

ZÁRSZEG, (zár-szeg) ösz. fn. 1) Szegek, melyekkel a zárt megerősítik. 2) Derékszeg, mely a nyújtóval a szekér első és hátulsó tengelyét össze-köti, vagy mely az álgutaligát az álgutallal összevetartja.

ZÁRSZENVEDŐ, l. **ZÁRLATSZENVEDŐ**.

ZÁRSZÓ, (zár-szó) ösz. fn. A beszédnek vagy előadásnak vége, mely azt befejezi.

ZÁRT, (zár-t) mn. tt. *zárt*-at. Ami v. aki zárva, el-, ki- v. bezárva van; továbbá ahol csak az illető tagok, szakemberek tanácskozhatnak, társalaghatnak. *Zárt ülés. Az eskütt bírák, a törvényszéki tagok zárt ülése. Zárt társulat*, melyben mások mint tagok részt nem vehetnek.

ZÁRTALAN, (zár-talan) mn. tt. *zártalan*-t, tb. —ok. Ami zárral ellátva, felszerelve nincs. *Zártalan, ajtó, kapu, láda, szekrény, asztalfiók, táska*. Ellentéte: *záros*. V. ö. **ZÁRATLAN**.

ZÁRTARTÓ, (zár-tartó) ösz. fn. l. **ZÁRGOND- VISELŐ**.

ZÁRTÉT v. —**TÉTEL**, (zár-tét v. —tétel) ösz. fn. l. **ZÁRMONDAT**.

ZÁRTOLL, (zár-toll) ösz. fn. l. **ZÁRRUGÓ**.

ZÁRTÖRÉS, (zár-törés) ösz. fn. A zárnak jogosítlan megsértése, felbontása, megsemmisítése.

ZÁRTÜSZŐ v. —**TÜSZŐ**, (zár-tüsző v. —tüsző) ösz. fn. Tüsző, mely zárfele kapocscsal, vagy rugóval el van látva. V. ö. **TÜSZŐ**.

ZÁRÜTKÖZŐ, (zár-ütköző) ösz. fn. A lakatnak kajmós v. horgas nyelvhegye, mely zárláskor a fogóba akad.

ZÁRVONAL, (zár-vonal) ösz. fn. Vonal, avagy sorompó, mely a be- vagy kimenetelt, vagy mindkettőt tiltja, elzárja.

ZÁSZÁDHEGY, falu Szala m.; helyr. *Zászád-hegy-re, —én, —ről*.

ZÁSZÁDSZELŐ, falu Szala m., hely. *Zászádszelő-re, —n, —ről*.

ZÁSZLÓ, fn. tt. *zászló*-t, harm. szr. —ja, v. *zászlaja*. Rúdra, póznára akasztott lengeteg szövetdarab, melyet különféle jelül, jelvényül, czimerül, szertartási díszletül stb. szokás kitűzni vagy hordozni. *Nemzeti zászló*, melynek szövete az illető nemzet jelszínét viseli, pl. a vörös, fehér, zöld magyar nemzeti zászló. *Testületek, czéhek zászlóji. Templomi zászlók*, melyeket körmenetek, bucsujárások alkalmával hordoznak. *Egy rudú, több rudú zászlók. Négy-szögű, hosszukás, fecske farkú zászlók. Mérnöki zászló. Tornyokra vásárokon kitűzött zászlók. Tengeren vagy folyókon levő, hajókon lengő zászlók. Kitűzni, lobogtatni, behúzni a zászlót. Kitették a vörös zászlót (km.) tulajdon értelemben am. tűz van; általános ért. ve-*

szély van. *Szép egyesség emeli a zászlót.* (Km.). *Hadi zászló*, mely alá, mint mondani szokás, bizonyos számú katonákból álló sereg esküszik, s melyet hadi gyakorlatok alkalmával és harcban előttök visznek. *Zászló alá esküdni*, ahhoz hűnek maradni. *Elhagyni a zászlót*. *Visszatérni a zászlóhoz*. „Aki zászlóm alá oly véggel jöttek, hogy mindenikünknek mind az győzelem, mind az halál köz legyen.”

II. Rákóczi Ferencz a gyömrői táborban 1705. július 3. A zászló lebegését különösen *lobogás*-nak mondjuk, honnan máskép *lobogó* a neve. *Királyi zászlók lobognak.* (Egyházi ének). Átv. zászlóhoz hasonló, és forgékony nyelvű lemez az épületeken, különösen várak falain, tornyain. Némely tájakon a z elhagyásával: *ászló*. Miklosich rokonításai a cseh *zaszlona*, függöny, továbbá a szlovák *zászlón*, *zászlona* (Jancsovicnál szintén am. függöny). Egyéb-iránt magát a zászló szót Jancsovic *zásztava* szláv szóval fejezi ki.

ZÁSZLÓALLYV. — **ALJ V.** — **ALY** (zászló-ally, v. —alj v. —aly) ösz. fn. tt. *zászlóal-t*, tb. —ak, harm. szr. —a. Bizonyos zászló alá esküdött, és az alatt szolgáló, illetőleg csatázó katonák serege, mely számra nézve a hadseregek más-más szervezténél fogva különböző. *Gyalog zászlóalj*, (Bataillon) milyen egy magyar-osztrák ezredben legalább három, de háborús időben négy, sőt több is szokott lenni. *Lo vas zászlóalj*. (Divisio). *Ezredesi, első őrnagyi, második őrnagyi zászlóalj*, amint azt közvetlenül vagy az ezredes, vagy az őrnagypok vezénylik.

ZÁSZLÓALJPARANCSNOK, (zászló-alj-parancsnok) ösz. fn. Valamely zászlóalj vezénylője.

ZÁSZLÓANYA, (zászló-anya) ösz. fn. A zászlónak ünnepélyes fölszentelésekor egyik főszerepet vivő hölgy.

ZÁSZLÓCSIGA, (zászló-csiga) ösz. fn. Hólyagos csiganem Keletindióban. (Bulla physis.)

ZÁSZLÓHORDÓ, (zászló-hordó) l. **ZÁSZLÓVIVŐ**.

ZÁSZLÓNYEL, v. —**NYÉL**, (zászló-nyel v. —nyél) ösz. fn. Nyel, melyre a zászló lebenyeye kötve van, s melynél fogva azt kitűzik, vagy hordozzák.

ZÁSZLÓÖRS, (zászló-örs) ösz. fn. Örs v. őrség, mely zászló őrzetével van megbízva.

ZÁSZLÓS, (zászló-os) mn. tt. *zászlós-t*, v. *at*, tb. —ak. 1) Zászlóval, vagy zászlókkal ellátott, felszerelt, megjelelt. *Zászlós torony*. *Zászlós bucsujárók*. *Zászlós hajók*. 2) L. **ZÁSZLÓSÚR**.

ZÁSZLÓSARK, ösz. fn. Üreges talap, melybe a zászlót tűzik, vagy bőrből készült öblös tok, mely szíjon a zászlóvivő nyakában lóg, s a zászlónyelet tartja.

ZÁSZLÓSÚR, (zászlós-úr) ösz. fn. A régi magyar védrendszerben így nevezettek mindazon főurak, kik kötelesek voltak saját zászlóik alatt úgynevezett bandériumot vezetni a harcban, köz zászlósúrnak, kiktől különböztek a valódi zász-

lósúrnak (barones regni) vagyis az ország és királyi udvar főhivatalnokai, s méltóságai, u. m. a nádor, országbíró, horvát- és tótországi bán, tárnokmester, továbbá főajtónálló, főasztalnok, főkamars, a magyar testőrsereg kapitánya, és a pozsonyi gróf. Régente e czímet és rangot viselték az erdélyi vajda, a szörényi, macsói, temesi bánok, s az auranai perjel is.

ZÁSZLÓSZENTÉLÉS (zászló-szentelés) ösz. fn. Innepélyes egyházi szertartás, midőn a pap valamely testület újdunúj zászlóját megáldja, s föl-avatja.

ZÁSZLÓTARTÓ, (zászló-tartó) ösz. fn. Ez előtt az osztrák hadseregben föltiszt volt, ki rangra nézve alhadnagy után állott. Jelenleg valamely altiszt, ki az úgynevezett zászlóalj zászlóját viszi.

ZÁSZLÓTISZT, (zászló-tiszt) ösz. fn. Főran-gu tiszt valamely tengeri hajóseregnél, kinek rangjelül zászlója van.

ZÁSZLÓTOK, (zászló-tok) ösz. fn. Tok, melybe a zászló lobogóját összevegöngyölgetve betakarják.

ZÁSZLÓVIVŐ, (zászló-vivő) ösz. fn. Általán, személy aki bizonyos testület előtt a zászlót viszi. *Czélék, tanuló ifjuság, bucsujárók zászlóvivője*. A hadseregben különösen *zászlótartó* a neve. Átv. személy, aki bizonyos merény vállalat, kitűzött czél elérésére vezérül, utmutatóul működik; népies nyelven: *kolompos*.

ZÁSZPA, fn. tt. *zászpát*. Növénynem a hat-himesek seregéből és háromanyások rendéből; csészéje nincs; bokréája hat szirmu; tokja három, sok magvu, (Veratrum). Fajai Diószegi-Fazekasnál: *fejér zászpa*, máskép köznyelven: *fejér hűnyor*, néhutt: *csömörűző fü*; és *fekete zászpa*. Némely régieknél am. a latin *helleborus*, amely Diószegi-Fazekasnál *hűnyor*.

ZÁSZPAKIKERICIS, (zászpa-kikerics) ösz. fn. Kikericsfaj, melynek piros virága ősszel minden levél nélkül buvik ki a földből; levelei a tokkal együtt a következő tavasszal nőnek fel. (Colchicum autumnale.) Máskép köznépiesen a virágáról: *őszike*, v. *ősi kökőrcsin* v. *kikerics*; levele és gyümölcse-ről: *törpe zászpa*, *fejes zászpa*.

ZÁSZTÓ, puszta Pest-Solt m.; helyr. *Zásztó-ra*, —n, —ról.

ZÁTONY, (zát-ony) fn. tt. *zátóny-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Föltorlódott fövény a folyók, tavak-tengerek fenekén vagy fölmagasodó sziklás vízfe-nék, mely valamint egyfelől a meglábolást, átgázo-lást lehetővé teszi, másfelől a hajóknak akadályt v, gátot s néha veszélyt is okoz. *Zátonyon megfeneklett hajó*. *Zátonyra vetett gálya*. *Zátonyra jutni, kerülni*.

A magyarból elemeze a *zát* törzs talán am. *gát*, tehát *zátony* annyi volna mint *gátöny*. Egyébiránt Miklosich szerint szlovákul szinte *zátony* (Sandbank), újszlául pedig *zátón* am. sziget (Insel.) Jancsovic-nál egyik sem jön elé.

ZÁTONYLÁS, (zátóny-ol-ás) fn. tt. *zátonylás-t*,

tb. —ok, harm. szr. —a. Zátónyba ütődés, zátóny fennakadás.

ZÁTONYLIK, (zátóny-ol-ik) k. m. *zátónyolt*, htn. —*ani*. Zátónyba ütődik, zátónyba fenn akad. *A hajó megzátónyolt.*

ZÁTONYOS, (zátóny-os) mn. tt. *zátónyos t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Aminek fenekén zátóny vagy zátónyok emelkednek. *Zátónyos folyó.* V. ö. **ZÁTONY**.

ZATVARKODIK, kemenesali tájszó, s am. patvarkodik, perlekedik, veszekedik. Vagy 'patvarkodik' vagy talán 'zádorkodik' módosulata.

ZAV, pusztá gyök *zavadzál*, *zavakol* és *zavar* szókban. L. **ZAVAR**, (1) végén.)

ZAVADZÁL, (zav-ad-oz-ál) önh. m. *zavadzált*. A Tájszótár szerint barkó szó; s jelentése: láb alatt hentereg v. fetreng. V. ö. **ZAVAR**, (1).

ZAVAKOL, (zavak-ol) l. **ZABAKOL**.

ZAVAR, (1) (zav-ar) áth. m. *zavar-t*. 1) Valamely higgadt folyadékot, melynek söpreje, szemetje, stb. leülepedett, turkálás, keverés, zárás és általán mozgatas által tisztátalanná, homályossá, sűrítvé tesz. *Vizet zavarni, fölzavarni.* Átv. ö nem zavar vizet, tétlen, békés, vagy kevés lelki tehetségű. *Rázás, forgatás által fölzavarni a söprün illo mustot, eczetet, gyógyfűzetet.* 2) Ami bizonyos rendben, vagy nyugott állapotban volt, annak részeit összevisszahányja, forgatja, kellő helyeikből kimozdítja, összebonyolítja, kuszálja stb. *Zavarni a rendet.* 3) Átv. nyugtalanít, háborít. *Zavarni a békét, egyetértést mulatságot. Ezen esemény engem igen megzavart; fejemet, eszemet megzavarta.* 4) Valamit rendetlenül végez. *Zavarja a beszédet, a teendőket.* 5) Ide-oda kerget, üz, zaklat, erőszakosan sürget. *Zavarja a lovakat, erősen hajtja. A gulyát, ménest zavarni, bezavarni az akolba. Valakit vallatás, próbátét alatt megzavarni.*

Ezen ige alapfogalomban oly forgatásra vonatkozik, mely által valami rendes állapotából rendetlenre, vagy rendkívüliire változik. Gyöke *za* v. *zav* azon *csa* és *ka* gyökökkel azonos, melyekből félrehajlást, kigörbedést jelentő származékok erednek, mint, *csák*, *csákó*, *csáklya*, *csámpa*, *kajla*, *kajmó*, *kajsza* stb. Képzőjére nézve azon hasonló képzőjű igeek osztályába tartozik, melyek cselekvése forgatás által történik, mint: *csavar*, *takar*, *facsar*, *kapar*, *hadar*, *teker*, *híder*, *kotor*, *sodor*, *gyötör*, *pödör* stb. Öszvehúzza: *zúr* v. *zür*, honnan ez öszvetételek: *zúrzavar* v. *zürzavar*, *zurjazavarja* v. *zürizavarja*. E tekintetben hasonló hozzá *csürcsavar* v. *csürcsavar*. Azon igeek egyike, melyek ugyanazon alakban, és értelemben főnevek is, mint, *csavar*, *les*, *nyom*, *zár* stb. Alapfogalomban és gyökben rokon *zivar*, *zivatar* szókkal, mennyiben mindegyik bizonyos hanggal járó kavargásra vonatkozik. Továbbá mindkét tekintetben rokonnak tekinthető *hab-ar* és *kav-ar* szókhoz is.

ZAVAR, (2) (zav-ar) fn. tt. *zavar-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Valamely folyadéknak idegen

részekkel, seprűvel, szeméttel stb. kevert, vegyített, tisztátalan, homályos, megsűrűsödött állapota, melyről azt szoktuk mondani; *zavaros*. 2) Fölforgatott, bonyolodott, összevisszahányt, kuszált állapot, vagy mineműség; rendtelenség. 3) Átv. a kedélynek, vagy észnek fölforgatott állapota, midőn nyugtalankodik, háborog, eligazodni, kellőleg intézkedni, magát elhatározni nem képes, midőn valamivel tisztában nincs. *Zavarba jönni, esni. Zavarban lenni. Valakit zavarba ejteni, hozni. Az egész ember csupa zavar. Beszéde merő zavar, melynek se füle, se farka.* V. ö. **ZAVAR**, (1).

ZAVAR, (3) falu Pozsony m.; helyr. *Zavar-ra*, —on, —ról.

ZÁVÁR, fn. tt. *závár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —*ja*. Fából csinált egyszerű zárféle készlet, a közönséges falusi szobák, kamrák, préházak, istállók stb. ajtaján. *Csapó v. billentyűs závár*, mely kilincs gyanánt fölnyomható, vagy leereszthető. *Tolózávár*, melyet záraskor az ajtóragasztóba taszítanak. Eredetere nézve vagy a *zár* szó megnyujtott módosulata, vagy pedig *zárfa* szóból némi áttétellel származott; vagy végre a szláv nyelvek valamelyikéből jött által nyelvünkbe, minthogy Miklosich szerint előjön szerb és szlovák nyelven: *zavor*, cseh nyelven: *závora*. Beregszászi felhozza hasonlítólág a persa *zavár* szót, mely Vullers szerint am. *custos* (aegrotorum vel captivorum).

ZAVARA, fn. tt. *zavarát*. Székely tájszó és fn. Güzsokkal öszvefogalt hasábokból álló kertelet, vagy kapu. Rokonnak látszik *zár*, *závár* főnevekkel.

ZAVARÁS, (zav-ar-ás) fn. tt. *zavarás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn zavarnak, zavarossá tesznek valamit. V. ö. **ZAVAR**, ige.

ZAVARATLAN, (zav-ar-atlan) mn. tt. *zavaratlan-t*, tb. —ok. Ami nincs megzavarva; tiszta, higgadt, ülepedett, söprűtlen. Átv. háborítlan, csendben, békében hagyott. V. ö. **ZAVAR**, (1).

ZAVARÉK, (za-var-ék) fn. tt. *zavarék-ot*, harm. szr. —a. 1) Söprűs, tisztátalan, öszve nem illő részekből vegyített folyadék, kotyvadék. 2) Rendetlenül összevisszahányt, kevert holmi. 3) Midőn melléknévül használtatik, akkor öszvetett szót alkot, s am. zavart, kevert, kotyvasztott. *Zavarékbor, zavarék-leves.* Rokonai: *kavarék, keverék, habarék*.

ZAVARÉKOS, (zav-ar-ék-os) mn. tt. *zavarékos-t*, v. *at*, tb. —ak. Söprűs, tisztátalan, ülepedetlen; zavaros. *Zavarékos víz, bor, sör.*

ZAVARGAT, (zav-ar-og-at) gyak. áth. m. *zavargat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*gass*. Gyakran, folytonosan, ismételve, vagy aprózva zavar valamit. V. ö. **ZAVAR**, (1).

ZAVARGATÁS, (zav-ar-og-at-ás) fn. tt. *zavargatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gyakori, ismételt, vagy aprózva üzött zavarás, háborgatás, nyugtalanítás. V. ö. **ZAVARÁS**.

ZAVARÍT, (zav-ar-it) áth. m. *zavarít-ott*, par. —s, htn. —*ni*, v. —*ani*. Zavarossá tesz; alját, üle-

dékét, söprűjét fölkeveri valaminek. Képzésre hasonló ezekhez: *csavarít, kanyarít, sanyarít, fanyarít, sodorit, pödörít* stb.

ZAVARÍTÁS, (zav-ar-ít-ás) fn. tt. *zavarítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami zavarossá tétetik.

ZAVARODÁS, (zav-ar-od-ás) fn. tt. *zavarodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Állapotváltozás, midőn zavarodik valami. *Víznek, bornak zavarodása*. Átv. háborodás, nyugtalanodás. V. ö. **ZAVARODIK**.

ZAVARODIK, (zav-ar-od-ik) k. m. *zavarodtam, —tál, —ott*. Mondjuk folyadékról, midőn hígadtsága megváltozik, tisztátalanná lesz, midőn söprűje, üledéke fölkeveredik vagy idegen testrészekkel elegyedik. *Áradáskor zavarodik a víz*. Átv. kedélye nyugtalanodik, háborodik, vagy elhatározó tehetsége akadóz, s nem tudja, mitevő legyen, vagy, mint szokás mondani, zavarba jő. V. ö. **ZAVAR**, (2).

ZAVARODOTT, (zav-ar-od-ott) mn. tt. *zavarodott-at*. 1) Rendetlenül összevisszahányt, bonyolodott, fölforgatott; háborodott. *Zavarodott halmazban heverő gyűjtemény. A hazát zavarodott állapotban találni*. 2) Lelki tehetségekre vonatkozva, aminek rendes szabályos működése megszűnt; megbomlott. *Zavarodott fej, ész, elme, kedély*.

ZAVARODOTTSÁG, (zav-ar-od-ott-ság) fn. tt. *zavarodottság-ot*, harm. szr. —a. Átv. zavarodott lelki állapot, vagy tulajdonság. V. ö. **ZAVARODOTT**, (2).

ZAVAROS, (zav-ar-os) mn. tt. *zavaros-t, v. at*, tb. —ak. Folyadékról szólva, holmi söprűs, nyálkás, szemetes, mocskos stb. részek belevegyülése miatt tisztátalan, homályos. *Zavaros víz, bor, sör. Zavaros vizelet. Zavaros vízben jó halászni*. (Km.). *A Tisza, a Duna beh zavaros*. (Népd.). Ellentétei: *tiszta, híg, átlátszó, ülepedett*. Átv. rendetlen, összefüggetlen, kuszált. *Zavaros beszéd*. V. ö. **ZAVAR** (2).

ZAVAROSÍT, (zav-ar-os-ít) áth. m. *zavarosított, par. —s htn. —ni, v. —ani*. Üledékét, söprűjét fölkeverve, vagy idegen részeket belevegyítve zavarossá, azaz tisztátalanná, homályossá tesz valamit.

ZAVAROSÍTÁS, (zav-ar-os-ít-ás) fn. tt. *zavarosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami zavarossá tétetik.

ZAVAROSODÁS, (zav-ar-os-od-ás) fn. tt. *zavarosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A folyadéknak állapotváltozása, midőn zavarosodik. V. ö. **ZAVAROSODIK**.

ZAVAROSODIK, (zav-ar-os-od-ik) k. m. *zavarosodtam, —tál, —ott*. Hígadt állapota, vagy mine-műsége zavarosra változik; süprésődik, homályosodik, sűrűsödik. *Zavarosodik a folyó, midőn az árvíz iszapot hoz bele. A söprűn fekvő must, eczet zavarosodik, midőn megrázzák*. V. ö. **ZAVAROS**.

ZAVART, (zav-ar-t) mn. tt. *zavart-at*. Aminek alja, üledéke, söprűje a hígadt tiszta részekkel

összekeveredett; holmi mocskokkal vegyített. *A zavart vizet csepegtetés által, a zavart bort vizahólyaggal megtisztítani*. Átv. rendetlen, bomlott. *Zavart beszéd. Zavart elme, ész*.

ZAVARTALAN, (zav-ar-talan) l. **ZAVARATLAN**.

ZAVARTAN, (zav-art-an) ih. Zavart állapotban, vagy módon, tulajd. és átv. ért. véve. *Zavartan érkezett borok. Zavartan beszélni*.

ZAVARTSÁG, (zav-art-ság) fn. tt. *zavartság-ot*, harm. szr. —a. Zavart állapot, zavart minőség.

ZAVARÚL, (zav-ar-úl) önh. m. *zavarúlt*. L. **ZAVARODIK**.

ZAVARULTSÁG, (zav-ar-úl-t-ság) l. **ZAVARODOTTSÁG**.

ZAVÁRVÁNY, Zvonáricsnál (M. Postilla. I. R. 28. l.) am. szivárvány.

ZÁVIDFALVA, falu Bereg m.; helyr. —*falvár-a, —n, —ról*.

ZÁVOD, faluk Pozsony és Tolna m.; helyr. *Závod-ra, —on, —ról*.

ZÁVOR, l. **ZÁVÁR**.

ZÁVOZVA, (zav-oz-va) ih. Oldalasan, félre. A Tájszótár szerint barkó szó. Mint alakja mutatja, a divatból kiment *závoz* igéből származott, melynek törzse *zav* rokonnak látszik a szekér oldalának részét tevő záp szóval, tehát mintha volna: *zápozva*.

ZAY-UGRÓCZ, m. város Trencsén m.; helyr. —*Ugróc-z-ra, —on, —ról*.

ZEBE CZKE, falu Szala m.; helyr. *Zebe czké-re, —n, —ról*.

ZE BEGÉNY, falu Hont m.; helyr. *Ze begény-be, —ben, —ből*.

ZE BEGNYŐ, falu Zemplén m.; helyr. *Ze begnyő-re, —n, —ról*.

ZEBRA, fn. tt. *zebrát*. A lovak nemének egyik faja, mely alkatra és nagyságra számárhoz hasonló; szép fényes, fehér szőre van, melyet szabályos fekete csíkok tarkítanak, s déli Afrikában lakik.

ZEBRALÓ, (zebra-ló) ösz. fn. l. **ZEBRA**.

ZECSE, falu Bihar m.; helyr. *Zecse-re, —n, —ról*. Máskép: *Kisháza*.

ZEGERNYE, fn. tt. *zegernyét*. Zivataros, égiháborús idő, förgeteg. Túl a Dunán divatos szó, s Kemencsalon jelent havas esőt is. Máskép: *zehernye*. Valószínűleg hangutánzó, mint *zihar, zivar, zivatar*, s gyökeik is *zeg, zeh, zih, ziv*, valamint törzseik: *ze-ger, zeh-er, zihar, zivar* rokon hangúak.

ZEGERNYÉS, (zegernye-es) mn. tt. *zegernyés-t v. et, tb. —ek*. Zivataros, förgeteges. *Zegernyés idő, eső*. Átv. haragos kedvű, veszekedő, zavargó ember.

ZEGZUG, iker fn. l. **SZIGSZEG**.

ZEHERJE, (1) l. **ZEGERNYE**.

ZEHERJE, (2), falu Gömör m.; helyr. *Zeher-nyé-re, —n, —ról*.

ZEHI, puszta Baranya m.; helyr. *Zehi-be, —ben, —ből*.

ZEJKFALVA, erdélyi falu Hunyad m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ről*.

ZEKE, fn. tt. *zekét*. Erdélyben, különösen a Székelyföldön divatos szó, s jelentése: durva szövettől, daróczból, készült dolmányászűr szabású öltöny, szürkánkó. Tédig erős szűr (Báró Lakos). Haszonjelentésűek: *zekele* (Szabó D.), *czedele* (Kászonban), *szokmány*, v. *zokmány* (Udvarhelyszéken), másutt: *czondra*, *daróc* (Túry Ignác), Molnár A. szerint megfelel neki a latin *sagum*. Mandsu nyelven *szeke* Gabelentz szerint am. Zobel. Arab-persa nyelven: *szikka* v. *szikke* am. indumentum, vestis

(Vullers, az *ω* betű alatt. *سك* 8. pont.)

ZEKEÁRUS, (zeke-árus) ősz. fn. Zekével mint áruval kereskedő.

ZEKERNYE, **ZEKERNYÉS**, 1. **ZEGERNYE**, **ZEGERNYÉS**.

ZEKÉS, (zeke-es) mn. tt. *zekés-t* v. *et*, *tb*. —*ék*. Zekét öltött, zekébe öltözött, kurta mentés.

ZEKEZUKA, (zeke-zuka) tréfás ikerszó, tt. *zekezuká-t*. Holmi didbáb podgyász, ruhaneműiek, eszközök stb. Minden zekezukáját elvitte. (Km.). Hasznoló jelentésűek: *kiczit-kaczat*, *retye-mulya*, *czele-czula*. Ugy látszik, nem egyéb, mint az egy jelentésű *zeke* és *zokmány* szók játékos ikerítése.

ZELEFA, falu Szala m.; helyr. *Zelefá-ra*, —*n*, —*ről*.

ZELEGOR, mn. tt. *zelegor-t*, *tb*. —*ok*. A Székelyeknél jelent veszekedő, zegernyés, részeg embert. Alakjára nézve sajátnevi. Talán *szél* és *gar* szókból van akként öszvetéve, mint szele-verdi. V. ö. **GAR**.

ZELEMÉR, **NAGY**—, **KIS**—, puszták Szabolcs m. helyr. *Zelemér-re*, —*én*, *ről*.

ZELENE, falu Nógrád m.; helyr. *Zelené-re*, —*n*, —*ről*.

ZELLE, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Nyitra m.; helyr. *Zellé-re*, —*n*, —*ről*.

ZELLENIK, falu Nógrád m.; helyr. *Zellenik-re*, —*én*, —*ről*.

ZELLER, fn. tt. *zeller-t*, *tb*. —*ék*, harm. sz. —*e*. Növénynem az őthimesek seregéből és kétanyások rendéből; nagygallérja egy levelű; kiscallérja igen apró vagy nincs is; virági egyenlők, s többnyire termők; gyümölcse tojásdad, karczolt, apró. (Apium). Diószegi-Fazekasnál két faja van: 1) *Petrezselyem-zeller*, a közönséges *petrezselyem* (apium petroselinum), gyökere hosszú alakú; 2) *nagyszagu zeller*, a közönséges *zeller* (apium graveolens), gyökere gumós, zömök alakú, szét ágazó szálcsokkal. Mindkettő általában ételekben használt konyhaszer.

ZELLERÉS, (zeller-és) mn. tt. *zellerés-t*, v. *et*, *tb*. —*ék*. Zellerrel készített, amiben zellert főztek. *Zelleres leves*, becsinált.

ZELLERGYÖKÉR, (zeller-gyökér) ősz. fn. A zellerféle növény zömök gyökere, melyet levesbe, becsináltba, salátának stb. használnak.

ZELLERLEVES, (zeller-leves) ősz. fn. Leves, melynek főalkatrésze zeller gyökérből áll.

ZELLERSALÁTA, (zeller-saláta) ősz. fn. Szeletekre hasogatott, nyers vagy megfőzött zeller-gyökér, saláta módjára, eczettel olajjal elkészítve.

ZELLETSÉG, székely tájszó, mely atyafiságot, vérrokonságot, hozzátartozókat jelent. Talán a *szülöttség* szónak elferditése.

ZELLŐ, **KIS**—, **NAGY**—, faluk Nógrád m.; helyr. *Zellő-re*, —*n*, —*ről*.

ZELNICZE, fn. tt. *zelniczt*. A kéthimesek seregébe, és egyanyások rendébe tartozó fanem, melynek bokrétája négy metszésű, nyakatlan, metszései leögnyöblödnék; bogyója csontárforma, egy magvú. (Phillyrea.) Eredete homályos. A tótban van ugyan *zelenecz*, de ez téli zöldet jelent.

ZELNICZEBOGYÓ, (zelnicze-bogyó) ősz. fn. A zelnice növénynek bogyó forma gyümölcse.

ZELNICZEMEGGY, (zelnicze-meggy) ősz. fn. A meggyek neméhez tartozó növényfaj, melynek fája középserű, levelei aprón fűrészesek, nyelein mindkét felől egy-egy bibircső, virágai fűrtösek, gyümölcse fekete. Másképp népiesen: *kutya*—, v. *vad*—, v. *gerédes cseresznye*, néhutt csak: *zelnicze*. (Prunus padus.)

ZEMENYE, falu Sopron m.; helyr. *Zemenyé-re*, —*n*, —*ről*.

ZEMERD, pusztá Arad m.; helyr. *Zemerd-re*, —*én*, —*ről*.

ZEMES, elavult fn. tt. *zemes-t*, *tb*. —*ék*, Páriz-Pápai, Calepinus és Szabó D. szerint jelentett irhafele bőrt. Lengyelül: *zamesz*, németül: *Sämisch-Leder*, *Gemsleder*, francziául: *chamois*.

ZEMPLÉN, mváros Zemplén, pusztá Torna m.; helyr. *Zemplén-be*, —*ben*, —*ből*.

ZEMPLÉNMEGYE v. **VÁRMEGYE**, az északi Kárpátoktól kezdve egész a Tiszáig hosszan nyúlik le, határai északról Gácsország, keletre Ungh és Zabolcs, délre Szabolcs, Borsod, Abaúj, Sáros vármegyék. Alsó keleti és déli részen van a Hegyalja, hol a világhírű tokaji bor terem.

ZEN, v. **ZËN**, természeti hangszó, melyből *zénig* v. *zeng*, *zendül*, *zendül* az újabb korban önállólag használatba is jött *zene*, és származékaik erednek. Vastaghangon megfelel neki *zon*, melyből *zong*, *zongás*. Másképp: *zön*, *zöng*, *zöngés*. Rokonai: *csén*, *cséng*, v. *csön*, *csöng*, *dön*, *döng*, *don*, *dong*, és a rüt zengést jelentő *csangó* gyöke *csan*. Ugyanezen természeti hang rejlik a latin *sonus*, *tonus*, *sono*, *tono* szókban. Mongolul: *czengge-kü*, am. lustig seyn, sich vergnügen, jubeln, innen *czenggel*, die Freude, Ergötzlichkeit, Jubel. A magyarban gyökhangzója inkább közép *e* mint nyílt *e*, mert származékaiban terjedelmes tájszókás szerint *ö*-vel cseréltetik föl, p. *zöndül*, *zöndít*, *zöndög* stb.

ZEND, törzse a *zendit*, *zendül* igéknek és származékaiknak. Azt tartjuk, hogy a *zeng* szó módosulata, ahonnan *zendít*, *zendül* am. *zengít*, *zengül*, mint *csendít*, *csendül* am. *csengít*, *csengül* stb.

ZENDÍT, (zén-dít v. zen-g-ít) áth. m. *zendített*, par. —s, htn. —ni v. *en*. Tulajdonképp, eszközli, véghez viszi, hogy valami *zengjen*, *zengő* hangon szóljon. A villanyos felhő eget *zendít*. A hegedűt *megzendíteni*. Átv. és szokottabb ért. háborgó, zajos mozgalomra indít, ösztönöz, izgat. Törvényes ura ellen *zendíteni* a népet. Az izgató szónok *fölszendítette* a várost. V. ö. ZÉNG.

ZENDÍTÉS v. ZENDITÉS, (zén-d-ít-és) fn. tt. *zendítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Hatás, cselekvés, mely által valami *zengővé* tétetik; vagy átv. bizonyos népsokaság háborgásra izgatattik.

ZENDÍTŐ v. ZENDITŐ, (zén-d-ít-ő) mn. és fn. tt. *zendítő-t*. Átv. ért. aki vagy ami zajos háborgásra, forradalomra, fölkelésre, ellenszegülésre izgat. *Zendítő szónok*. *Zendítő beszédek*, *röpiratok*. Mint önálló főnév jelent személyt, ki *zendülésre*, *pártütésre*, *forradalomra* izgat.

ZENDÜL, ZENDÜL, (zén-d-ül) önh. m. *zendült-t*. 1) *Zengő* hangon megszólalnak, *zengeni* kezd, *zengővé* lesz. *Zendül, megzendül a hegedű, ha vonóval húzzák*. *Zendülnek füleim*. (Szabó D.). *Megzendült az erdő a kiáltástól*. (Szabó D.). *Zendül, megzendül a villanyterhes felhőtől az ég*. 2) Átv. ért. zajt ütve nyugtalanodni, háborgogni, pártoskodni, lázadni indúl, vagy perbe száll. *Zendül, fölszendül a bujtogatott nép*. A törvényes hatalom ellen *zendülni*. A rossz házas társak gyakran *összvezendülnek*.

ZENDÜLÉS, ZENDÜLÉS, (zén-d-ül-és) fn. tt. *zendülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Átv. lázadási forrongás, háborgás, zajongás, ellenszegülés, fölkelés, pártütés. A *zendülést csillapítani*, *elnyomni*. A népet *zendülésre* izgatni.

ZENDÜLŐ, ZENDÜLŐ, (zén-d-ül-ő) mn. és fn. tt. *zendülő-t*. Aki a törvényes hatalom, vagy felsőség, elüljáróság, hatóság ellen föllázad, pártot üt, háborg, fölkel stb.

ZENE, ZÉNE, (zén-e) fn. tt. *zenét*. Ujabb korban a köz szokásu, de idegen eredetű muzsika helyett divatba jött szó. Egyházi, világi, operai, katonai zene. Vig. andalgó, szomorgó zene. Éjjeli, lakodalmi, tánczene. Szózatos v. énekzene; hangszeres zene. „Megromlott hangszerrel a legnagyobb művész sem idézhet elé harmóniát, de vajjon ebből az következik-e, hogy a zene csak a hangszernek tulajdonítható.” B. Eötvös József. Gondolatok.

„Egy gyöngé csalogany

Csattogja gyász zenéjét.”

Vörösmarty. (Madárhangok).

ZENEBONA, (zene-bona) iker fn. tt. *zenebonát*. Átv. ért. lázongás, zajgó háborgás, forrongás, zavargó perpatvar, pártoskodók viszálykodása. Nagyobb-szerűsége által különbözik tőle forradalom. „Hogy

ha Isten könyörtülne rajtunk . . . és minden zenebona nélkül szabad választástok lenne.” Báthori István király 1578-ban. (Magyar Történelmi Tár. VIII. K. 214. l.) Eredetre nézve a két természeti gyökhang *zen*, *bon* ikerített származéka, melynek ezek is: *dérdin*, *deredara*, *terefere*, *teretura*, *szuszimuszi*, *licslocs*, *tritytroty*, *mendemonda*, *sziszó*, *szíreszóra* stb. Legközelebb áll hozzá a csupán zavaros hangokat jelentő *zenezuma*.

ZENEBONÁS, (zene-bonás) ikerített mn. tt. *zenebonás-t*, v. —at, tb. —ak. Zenebonát indító; a törvényes rend, és felsőség ellen zajosan lázongó, háborgó; a köz csend zavarója. *Zenebonás nép*. *Zenebonás izgató*, *lázító*. V. ö. ZENEBONA.

ZENEBONÁSKODÁS, (zene-bonáskodás) ősz. fn. Zenebonát gyakorló, üző indulatoskodás; lázongó háborgás.

ZENEBONÁSKODIK, (zene-bonáskodik) ikerített gyak. k. m. *zenebonáskod-tam*, —tál, —ott. Zenebonás kihágásokat üz, gyakorol; mint elégtelen pártoskodik, lázong, háborg, a közrendet és csendet nyugtalankodásai által zavarja.

ZÉNEDARAB, (zéné-darab) l. ZÉNEMŰ.

ZÉNEDE, ZÉNEDE, (zén-éd-e) fn. tt. *zenedét*. Tanintézet, melyben a növendékek énekelni, különféle hangszereken játszani tanulnak, vagyis általában zenészetre képeztetnek.

ZÉNEGYLET, (zéné-egylet) ősz. fn. Zenészek társulata.

ZÉNÉG, ZÉNÉGÉS, l. ZÉNG, ZÉNGÉS.

ZÉNÉGTET, (zén-ég-tet) l. ZÉNGET.

ZÉNEKAR, (zene-kar) ősz. fn. Zenehangszerekkel működő zenészek. *Színházi*, *templomi zenekar*.

ZÉNEKISÉRET, (zene-kiséret) ősz. fn. Éneket, dallamot kísérő hangszeres zene.

ZÉNEKÖLTEMÉNY, (zéné-költemény) l. ZÉNEMŰ.

ZÉNEKÖLTŐ, (zéné-költő) l. ZÉNESZERZŐ.

ZÉNÉL, ZÉNÉL, (zén-e-el) önh. m. *zenél-t*. Bizonyos hangszereken játszik, zenét csinál, vagy, mint idegen szóval mondani szokták, *muzsikál*. *Szépén, ügyesen, rosszul zenélni*. *Templomban, színházban, lakoma alatt zenélni*.

ZÉNÉLÉS, ZÉNÉLÉS, (zén-e-el-és) fn. tt. *zenélés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valaki *zenél*; idegen szó után: *muzsikálás*.

ZÉNEMŰ, ZÉNEMŰ, (zéné-mű) ősz. fn. Zenehangokból vagyis zöngékből bizonyos szabályok szerint alkotott s leírt mű.

ZÉNEMŰÁRUS, (zéné-mű-árus) l. ZÉNEMŰKERESKEDŐ.

ZÉNEMŰKERESKÉDÉS, (zéné-mű-kereskédés) ősz. fn. Leírt zeneműveket árulása.

ZÉNEMŰKERESKEDŐ, (zéné-mű-kereskédő) ősz. mn. és fn. Aki leírt zeneműveket árul.

ZÉNEMŰVÉSZ, —MŰVÉSZ, (zéné-művész) ősz. fn. A zenét elméletileg és gyakorlatilag ismerő művész; másképp: *zenész*.

ZENEMŰVÉSZET, —**MŰVÉSZET** (zene-művészet) ösz. fn. Művészet, melynek tárgyát zene és zeneművek teszik; máskép: *zenészet*.

ZENÉÓRA, ösz. fn. Zenélő készüllettel ellátott óra, mely óraütéskor, vagy azon kívül is, ha meghúzzák, bizonyos zeneművet játszik.

ZÉNÉS (zén-ész) fn. tt. *zenész-t*, tb. —*ék*. 1) Általán, zeneművész. 2) Ki egy vagy több hangszeren játszik. Idegen nyelven: *muzsikás, muzsikás. Templomi, tábori, színházi zenészek. Műkedvelő zenész.*

„És jönnek a zenészek:

Pintyőke és a csíz.”

Vörösmarty. (Madárhangok).

3) Rovarfaj, mely zizegő tulajdonságától vette nevét.

ZÉNESZERZEMÉNY, (zene-szerzemény) l. **ZENEMŰ**.

ZÉNESZERZŐ, (zene-szerző) ösz. mn. és fn. Aki zeneműveket alkot, teremt.

ZÉNÉS (zén-ész) fn. tt. *zenészet-ét*, harm. szr. —*e*. l. **ZENEMŰVÉSZET**.

ZÉNÉS (zén-ész) ösz. fn. A zenének hallható kifejezése, am. maga az egyszerű *zene*.

ZENEZUNA, iker fn. tt. *zenezunát*. Haszontalan csevegési zengészongás, tereferé, teretura, deredara, Kriza J. szerint zaj, szózaj.

ZÉNG, v. **ZÉNÉG** (zén-ég) gyak. önh. m. *zénég-tem*, —*tél*, v. —*éttem*. —*éttél*, —*étt*, htn. —*ni*, v. —*eni*. 1) Zeng az ég, midőn villanyos felhőiből a tűz villámolva kipattan; máskép: *dörög*. 2) Általánosan mondjuk a muzsikáról, különösen a vonóval húzott, húros hangszerekről. „Harsogtak a tárogatók, a hegedűk zengének, szólt a duda, tapsolt a táncz, a sarkantyúk pengének.” Kisf. S. (Csobáncz). „Hürod zengjen vésznel szilajabban.” Vörösmarty. (A vén cigány). Áthatólag is: „Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja.” Vörösmarty. (Liszt Ferenczhez). „Enyhülni fogsz, ha kínod visszazengem.” Szemere Pál. (Echo). 3) Mondjuk emberi énekszóról és éneklő madárszóról. *Az egyházi ének szívrehatólag áhítatra buzdítva zeng. A liget madarkái kellemesen zengenek.* „Erdők, mezők, berek, Vig énekek zajától Harsogva fölzeneg.” Vörösmarty. (Madárhangok). 4) Szélesebb ért. zeng minden erősebb emberi szó, vagy ami a bele ütközött hangot viszonozza. Hasonlítás, és különböztetés végett. V. ö. **CSÉNG**, **PÉNG**.

ZENG-BONG, ikerített önh. Többféle éles és tompa hangokat hallat.

ZENGE, **ZÉNGE**, (zén-ég-ő, zén-ég-e) fn. tt. *zengét*. Zenei hang.

ZENGEDÉZ, **ZÉNEDÉZ**, (zén-ég-ed-éz) gyak. önh. m. *zengedéz-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*z*. Folytonosan, vagy bizonyos mérséklettel, s kedves érzésre gerjesztve zeng, hangzik, énekelget. Vonz tárgyesetes viszonynevet is. *Édes, epedő, szomorgó dalokat, éneket zengedezni.*

ZÉNGEDÉZÉS (zén-ég-ed-éz-és) fn. tt. *zengedés-t*, tb. —*ék*. Folytonos, többször ismételt, vagy

gyöngéd mérsékletű, kedves lejtésű zengés, éneklés, hangzás. *Erdei madarak zengedezése.*

ZENGEMÉNY, **ZÉNEMÉNY**, (zén-g-e-mény) fn. tt. *zengemény-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Zenei hangok lejtése, zenében kifejezett hangzat.

ZÉNGÉS (zén-ég-és) fn. tt. *zengés-t*, tb. —*ék*. A hangzásnak azon neme, melyről különösen szoktuk mondani, hogy zéng. *Égzengés, hegedüzengés, madarak zengése, énekezengés. Ikerítve: zengésbongás. V. ö. ZÉNG.*

ZENGET, **ZÉNGET**, (zén-ég-et) mivolt. m. *zenget-tem*, —*tél*, —*étt*, par. *zengess*. Eszközli, okozza, hogy valami zengjen. *A villany zengeti az eget. Képeztetésre olyan miut: penget, csenget, ingat, ringat, renget stb.*

ZENGETÉS, **ZÉNGETÉS**, (zén-ég-et-és) fn. tt. *zengetés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselckvés midőn valaki valamit zenget.

ZÉNGEZUNGA, iker fn. tt. *zengezungát*. Sok apró baja, része, valamely dolognak, sok utánjárás. Székely tájszó. Kriza J. szerint egyezik értelemben *zene-zuna* szóval is; de ugyancsak ő szerinte: *zenge-zungástul* am. minden portékástul, amidőn inkább zeke-zuka volna.

ZENGŐ, **ZÉNŐ**, (zén-ég-ő) mn. tt. *zengő-t*. Ami zeng, vagy zengeni szokott. *Zengő ég. Zengő hegedű. Kedvesen zengő ének, madár.*

ZENGÜL, **ZÉNÜL**, l. **ZENDÜL** 1).

ZENGZET, **ZÉNGET**, (zén-ég-éz-et) fn. tt. *zengzet-ét*, harm. szr. —*e*. A szózatoss és hangszeres zenének hullámzó lejtése. E szónak törzse és önállólag nem divatos *zengzik*.

ZÉNGZETÉS, (zén-ég-éz-et-és) fn. tt. *zengzetés-t* v. —*et*, tb. —*ék*. Hullámzó hanglejtésű. *Zengzetes dallam.*

ZENKÓCZ, falu Vas m.; helyr. *Zenkócz-ra*, —*on*, —*ról*.

ZENTA, m. város Bács m.; helyr. *Zentá-ra*, —*n*, —*ról*.

ZENTELKE, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Zentelké-re*, —*n*, —*ról*.

ZERA, fn. tt. *zerát*. Vadászok nyelvén am. özborju.

ZÉRÉG, tájdivatosan am. zörög; honnan *zérget* am. zörget. *Mégzérget'm a csontodat.* (Kriza J.)

ZERGE, fn. tt. *zergét*. Havasokon lakó vadkecskefaj, melynek szőre rendszeren barnavörös, torán és hasán szennyes fehér, farka rövid, szakála uincs, lábszárai nagyok, szárvai magasak, s végük hátra görbülők. Több faja van, pl. *bival, buvár, indiai, kék, lepenyéses, núbai, szárvá hosszú, sziklaugró, szökő, törpe zerge*. Némely régi írónál: *zeri, zerna*. Mongolul: *zegere, zegeren*, v. *dzegere, dzezeren*. (Capra rupicapra.)

ZERGEBAK, (zerge-bak) ösz. fn. A zergeféle vadkecskének himje.

ZERGEBŐR, (zerge-bőr) ösz. fn. A zergeének bőre nyers és kikészített állapotban véve.

ZERGEFÜ, (zerge-fü) ösz. fn. l. **ZERGE-TARKÖR**.

ZERGEGOLYÓ, (zerge-golyó) ősz. fn. Hosszú-kás gömbölyű s különféle nagyságu golyó, jobbára hamuszínű, sárgabarna, vagy halványzöld, mely néha a zerge gyomrában találatik, s részint a nyálaskor lenyelt szőrszálakból, részint növényrostokból áll, melyek emésztetlenül maradván a gyomor-nyálka által gömbölyű testté képződtek.

ZERGÉSZ, (1), (zerge-ész) fn. tt. *zergész-t*, tb. —*ék*. A ki különösen zergéket vadász.

ZERGÉSZ, (2), (zerge-ész) önh. m. *zergész-tem*, —*tél*, —*étt*, par. —*sz*, Zergéket vadász.

ZERGÉSZET, (zerge-ész-et) fn. tt. *zergész-et-ét*, harm. szr. —*e*. Nyaktörő, veszedelmes vadászat a zergékre, melyek merész szökdelésekkel meredek sziklacsúcsokra csalják a vadászt.

ZÉRGET, tájdivatosan am. zörget; v. ö. ZÉRÉG.

ZERGETARKÖR, (zerge-tar-kör) ősz. fn. Növényfaj a tarkörök neméből; levelei aprófogasak, borzasak, a legalsók szivdedek, nyelesek, főntebb lapiczkás szivdedek, a legfelsők kerek szivdedek. Másképp népiesen: *zergefü, vadkecskefü*. (*Doronicum pardalianches*) V. ö. TARKÖR.

ZERGETEVE, (zerge-teve) ősz. fn. Azon közep állatfaj a szarvas és kecskeneműek között, melynek görög neve *antilope*. Lakik Indiában, nyakát úgy hordozza, mint a teve, s hátán púpjá is van. (*Antilope tragocephalus*.)

ZERGEVADÁSZ, (zerge-vadász) ősz. fn. 1. ZERGÉSZ, (1).

ZERGEVADÁSZAT, (zerge-vadászat) ősz. fn. 1. ZERGÉSZET.

ZERI, fn. tt. *zerit*; 1. ZERGE.

ZERIND, BÉL—, NAGY—, faluk Arad m.; helyr. *Zerind-re*, —*én*, —*ről*.

ZERNA, (1) fn. tt. *zernát*; 1. ZERGE.

ZERNA, (2) erdélyi falu Brassó vidékén; helyr. *Zerná-ra*, —*n*, —*ról*. Másképp: *Zernest, Zirma*.

ZERNEST, ugyanaz Zerna helynévvel; 1. ezt; helyr. *Zernest-én*, —*re*, —*ről*.

ZERNYA, fn. tt. *zernyát*. A Tájszótár szerint Balaton mellékén így nevezik a szürke macskát. A *zernya*, *szürke* és *szölke* (szőke) gyökhangokban egymással rokonok.

ZÉRÓ, fn. tt. *zérót*. Az úgy nevezett arab számításban azon 0 forma számjegy, mely magában vagy más számok előtt semmit jelent, de ha más számok után áll, azokat minden egyes esetben tízzel sokszorozza, pl. 10, 100, 1000, 10,000, 100,000, 1,000,000 stb. Az arab *cifr(un)* szóból eredett, mely am. üres, semmi; magyar neve *üres*, néha *cifra*, az arabhoz közelebb.

ZÉRUS fn. tt. *zérus-t*, tb. —*ok*. 1. ZÉRÓ.

ZERVÁS, erdélyi pusztá A. Fehér m.; helyr. *Zervás-ra*, —*on*, —*ról*. Másképp: *Bekenszeg*.

ZÉRZÚR, (zér-zúr) iker. fn. tt. *zérzúr-t*, tb. —*ok*. Zörgést utánzó természeti hang. Különösen jelent erős zivataros hangot; Szabó D. szerint zivatar, zörgés, ropogás, csattogás.

ZETALAKA, v. ZETELAKA erdélyi falu Udvarhelyszékben; helyr. *Zetalaká-ra*, —*n*, —*ról*.

ZETÉNY, v. ZÉTÉNY, falu Zemplén m.; helyr. *Zetény-be*, —*ben*, —*ből*.

ZÉZÁMFŰ, (zézám-fű) ősz. fn. Egiptusban és a Keleten tenyésző növényfaj, melynek magjából kövér, édes, gyógyszerül is használt olajt sajtolnak. (*Sesamum orientale*). Arab neve: *szemszem*. (Zenker.)

—ZIA, mint képző csak a tájdivatos *csizmazia* szóban fordul elő, csizma-dia helyett. Sínai nyelven *csiàng* am. opifex, artifex. Egyébiránt a *dsi* névképző igen gyakori a tatár nyelvben, pl. az utóbbiban *papus-dsi* am. papucs-csináló, *jol-dsi* utas. A magyarban is előjön: *zubboncsi*.

ZIÁNA, 1. ZOÁNA.

ZICH, (olvasd: *Zics*) falu Somogy m.; helyr. *Zics-re*, —*én*, —*ről*.

ZICHYFALVA, (olv. *Zicsifalva*), falu Torontál, pusztá Fehér m.; helyr. —*falvára*, —*n*, —*ról*.

ZIH, hangutánzó gyök *zihál* és *zihar* szókba. V. ö. ZIHÁL.

ZIHÁL (zih-ál) önh. m. *zihál-t*. Szegedi, göcseji, Balaton melléki szó. Elfáradás után, vagy tüdőbajban szenvedvén nehezen, szakadozva fúj, liheg, halatszólág lélezkzik. *Zihál a kehes ló, a rossz tüdejű ember*. Gyöke a természeti hangot utánzó *zih*, még pedig különösen kiemelendő a *h* lehelési hang, mint *lih*-(ég), *pih*-(ég), *leh*-(el), *köh*-(ög), *keh*-(és) gyökökben is.

ZIHÁLÁS, (zih-ál-ás) fn. tt. *zihálás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Nehéz, szakadozott lélekzés, pihegés, lehelés. V. ö. ZIHÁL.

ZIHÁLÓ, (zih-ál-ó) mn. tt. *ziháló-t*. Nehezen lélekező, pihegő.

ZIHAR, (zih-ar) fn. tt. *zihar-t*, tb. —*ok*. Székely tájszó a közönségesebb *zivatú* zivatar helyett. Néhutt: *zehernye, zegernye*. V. ö. ZIH gyök; továbbá ZIVATAR, VIHAR.

ZILAH, város Közép Szolnok m.; helyr. *Zilah-ra*, —*on*, —*ról*.

ZILAJ, (1) 1. SZILAJ.

ZILAJ, (2) 1. ZILAH. Másképp: ZILAJ, Lenknél: *Szilaj-Szilágy*.

ZILÁL; ZILÁLÁS, 1. SZILÁL, SZILÁLÁS.

ZILÁLTSÁG, (zil-ál-t-ság) fn. tt. *ziláltság-ot*, harm. szr. —*a*. Zilált állapot, v. tulajdonság.

ZILICZ, falu Borsod m.; helyr. *Zilicz-re*, —*én*, —*ről*.

ZILÍZ, fn. tt. *zilíz-t*, tb. —*ék*. Növénynem az egyfalkások seregéből és sokhímeseik rendéből; csészeje kettős, a külső hat vagy kilenczmetesű; tokjai egy magvuk gyűrűs karikákban az anyaszár körül. (*Althaea*, némely növénytanokban: *Alcea*). Fajai közt nálunk nevezetesbek: a *mahola-zilíz*, né-

picse: fehér mályva, mahola, mázola, ziliz (A. officinalis); a rózsaziliz, népiesen: mályvarózsa (A. rosea).

ZILÍZIR v. —KENŐCS, (zilíz-ir v. —kenőcs) ősz. fn. Zilizből készített gyógyír.

ZIMÁND, BÁNKÚT—, ÚJFALU—, faluk Arad m.; helyr. Zimánd-ra, —on, —ról.

ZIMÁND-FAKERT, falu Arad m.; helyr. —Fakert-re, —én, —ról.

ZIMÁND-SZENTLEÁNYFALVA, falu Arad m.; helyr. —falvára, —n, —ról.

ZIMÁNY, falu Somogy m.; helyr. Zimány-ba, —ban, —ból.

ZIMBORA, I. CZIMBORA.

ZIMBRILOVA, falu Bereg m.; helyr. Zimbrilovára, —n, —ról.

ZIMBRÓ, falu Arad m.; helyr. Zimbróra, —n, —ról.

ZIMON, puszta Nógrád m.; helyr. Zimon-ba, —ban, —ból.

ZIMONY, A pétervárad katonavidék területén Nándorfehérvárral szemközt a Száva torkolata fölött fekvő város. (Semlin.) Helyr. Zimony-ba, —ban, —ból.

ZIMFORUS, székely tájszó, s jelent képmutatót. Alkatrészei talán az álképet jelentő *zin*, és a for gyökből származott *forus*, azaz *foros*; tehát tulajdonképp am. *szinforgató*, azaz álszint mutogató ember.

ZIMORA, fn. tt. *zimirát*. Valamely sokaságnak tompa, értetlen hangú zszibongása. Székely tájszó, különben hangutánzó, s gyöke *zim* egyezik e hasonhangú gyökökkel: *ziv* (zivar szóban), *zív* (zsivár szóban) és *zstb* (zszibong szóban).

ZINÁR, fn. tt. *zinár-t*, tb. —ok. Kriza J. szerint romlott erkölcsű, rossz ember. Székely szó. L. ZSINÁR.

ZINK, fn. tt. *zinket*. L. HORGANY.

ZIRCS, falu Bihar m.; helyr. Zircs-re, —én, —ról. Máskép: Feketegyörös.

ZIRCZ, mváros Veszprém m.; hely. Zircz-re, —én, —ról.

ZÍTERÉDIK, (zíter-éd-ik) k. m. *zíteréd-tem*, —tél, —étt. Heves megyében mondják romlott borról, midőn eczetesedik. A *zíter* törzs egyezik *cider* (=almabor) idegen szóval; francziául: *cidre*, közép-latinul: *siçera*, görögül: *szikera*; *Heyse* idegen szótára szerint keleti eredetű; t. i. héberül: *šékár*, arabul *szakar* (=általán részegítő ital). A magyarban egyezik a főntebbiekkel *csiger* v. *csiger* v. *csigere* = löre, szőlőtörkölyre öntött és avval erjesztett savanykás víz.

ZIRMA, ugyanaz Zerna helynévvel, l. ezt; helyr. Zirmán, —ra, —ról.

ZIV, puszta gyök zivar, zivatar szókban; l. ZIVATAR.

ZIVAR. (ziv-ar) fn. tt. *zivar-t*, tb. —ok. Székely tájszó, l. ZIVATAR.

ZIVATAR, (ziv-at-ar) fn. tt. *zivatar-t* tb. —ok, harm. szr. —a. Zszibongó, zajongó, dörgő, fürgeteges idő, égi háború, szélvész, különösen kavargó széllel járó hófuvatag, hózivatar. *Zivatar készül* (km.), mikor a zszembes házi asszony haragosnak látszik. Gyöke *ziv* természeti hangutánzó; s rokona *zih*, *zeg*; l. ZIH; ZEGERNYE.

ZIVATAROS, (ziv-at-ar-os) mn. tt. *zivatáros-t*, v. —at, tb. —ak. Zivatarral járó, fürgeteges, szélvész, égiháborús. *Zivatáros eső, zápor, hó.*

ZIZÉG, (ziz-ég) önh. m. *zizég-tem*, —tél, —étt. Ziz hangot hallat.

„Majd a földre hintik a zizegő szalmát.”

Arany János. (Családi kör).

„Felhöid és zúgó szeled,

A zizegő haraszt, mohar.”

Ugyanaz. (Őszszel).

ZIZIFÜ, (zizi-fü) ősz. fn. Növényem a két főbb hímese seregéből és födetlen magvuk rendéből; csészéje hengeres, hosszú, vékony; bokrétaja ásitó, apró ajakú, felső ajka hátrátüremlett, tojáskerek, épvégű; hímszála kettő; magvai hosszúk, a csészénél rövidebbek. (Ziziphora.)

ZIZON, fn. tt. *zizon-t*, tb. —ok. Az öthímese seregébe és kétanyások rendébe tartozó növényem; ernyő-s ernyőkeocsányai kevesek, egyenetlenek; nagy gallérja mintegy négylevelű, egyenetlen; virágai egyenlők, mind termők; gyümölcse tojásdad, karczott. (Sison).

ZNYÓ-(Znió)-VÁRALJA, mváros Turóc m.; helyr. Váraljára, —n, —ról.

ZOÁNA, ZUÁNA, ZUHÁNA, ZIÁNA, fn. tt. *zoánát* stb. Kriza J. szerint a faggyáért, zsirjáért kifőzött kövér kecskének (némelyek szerint juhnek is) megmaradt húsrésze. *Zuhánás hus. Ményék a zianára kifőző helyre.* Ez utóbbi jelentésben mint kifőző hely egyezik véle a mongol *zughá* v. *dzughá* am. tűzhely.

ZOBÁK, puszta Baranya m.; helyr. Zobák-ra, —on, —ról.

ZOBONY, I. ZUBONY, v. ZUBBONY.

ZOBOR, faluk Nógrád, Pozsony m.; puszta és hegység Nyitra m.; helyr. Zobor-ra, —on, —ról. Nógrádban másképp: Zombor.

ZÓDÉ, mn. tt. *zódét*. Balaton mellékén jelent mohón evőt, zabálót, ételben, italban telhetetlent. Székely nyelven: *zódé*. Ez utóbbi szónál rokonságba hoztuk a latin *sat*, *sat-is*, *sat-ur*, *sat-io*, a német *satt*, a goth *šad* szókat, melyeket Eichhoff és Kaltschmidt a szanszkrit *šādāh* (anfüllen, vollenden) törzsszel hoznak viszonyba. Ugyanezen törzs Boppnál am. *perficere*, *superare*. A khálmuk és mongolban *zódik* v. *dzódik* am. harapós pl. kutya. Irva *zaghudak*, azonban Bálinti Gábor szerint a szó közepén *aghu* a kiejtésben hosszú ó-vá változik, mint több számtalan esetben. (Sajátlag a torokhang kihagyatik, s

a megmaradt két önhangzó egybeolvad, mint *khán* = *khagan*, *bátor* = *baghatur* [magyar *bátor*] szóban is. A törzs *zaghu-* (zó-) *khū* am. harap-ni.

ZODÉN, ZÓDÉSÁG, ZÓDÉSKODIK, 1. SZÓDÉN, SZÓDÉSÁG, SZÓDÉSKODIK.

ZOFÓ, fn. tt. *zofó-t*. Gümörben, kenderet láb-bal tipró, és törő eszköz. Talán am. *zsufó*, *zsúfó*. V. ö. ZSÚFOL. Máskép: *bitó*.

ZOK, fn. tt. *zok-ot*. 1) Tájdivatos szó. L. KÖLÜMALOM. Természeti hangszó, mely a működő mozgásban, ütésben levő kölyük *zok*, *zök* hangját utánozza. 2) Mint puszta gyök egyezik *zök* gyökkel. 3) Mint szintén puszta gyök a sirónak szakadozó, göröcsösen töredező, fuladozó, csukló tompa hangja, melyből *zokog*, s átv. értelemben *zokon*, *zokony*, és összetétellel *zokszó* származtak. Persa nyelven *zakh* am. lamentáció, és *zok* am. susurrus seu admurmuratio ira et indignatione. (Vullers). V. ö. ZOKOG; ZOKSZÓ.

ZÓK, falu Baranya m.; hely. *Zók-ra*, —on, —ról.

ZOKKAN, (zokk-an v. zok-u-an, zok-v-an); ZOKKANÁS; ZOKKANÓ, 1. ZÖKKEN; ZÖKKENÉS; ZÖKKENŐ.

ZOKOG, (zok-og) gyak. önh. m. *zokog-tam*, —tál, —ott. Mély fájdalom keservében göresös, töredezett, csukló hangon sir, szól, kesereg. A megholt kedves koporsója, *strja* fölött *zokogni*. *Zokogva* sirni, *panaszkodni*.

„Lantját letészli csüggedetten
És szíve felzokog.”

Arany J. (A dalnok búja.)

Mongolul: *soksi-khu*, mandsu nyelven *szoksé-me* = schluckzen. V. ö. ZOK.

ZOKOGÁS, (zok-og-ás) fn. tt. *zokogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A sirónak göresös csuklása, midőn *zokog*. V. ö. ZOKOG.

ZOKOGÓ, (zok-og-ó) mn. tt. *zokogó-t*. Aki *zokog*. *Zokogó árvák*, *panaszkodók*. Továbbá, ami *zokogva* történik. *Zokogó sírás*. V. ö. ZOKOG.

ZOKON, (zok-on) ih. Mély fájdalommal, nehezen, keservesen. *Zokon venni*, *fogadni valamely bántalmat*. *Zokon esett neki a szemrehányás*. Gyöke a sirással járó szokott *zok* hang, mely itt átv. értelemben fájdalmat, keserű, fájdalmas érzést jelent.

„Bátya, ne vedd tőlem e hadi cselt zokon!”

Arany J. (Buda Halála).

ZOKONY, (zok-ony) mn. tt. *zokony-t*, tb. —ok. Szegeden am. bántó, sértő, szomorító. *Zokony szó*, *Zokony szavak*. (Tájszótár).

ZOKSZÓ, (zokszó) ősz. fn. Régebben is Sándor Istvánnál jön elé, s am. *zokogó szó*; fájdalmas érzést mutató, bántó szó.

„Zok szóval a multért nem illete senkit.”

„Keserű zok-szóval így feddi meg őket.”

Arany János. (Buda Halála).

ZOLD, falu Krassó m.; helyr. *Zold-ra*, —on, —ról.

ZOLDOG, 1. SZÁDOKFA.

ZOLNA (1) fn. tt. *zolná-t*. Tájnyelven növény-

faj a csucsórok neméből; szára tövistelen, levelei tojásdadok, molyhosak; kocsányi lecsüggők. Máskép: *egyiptomi alma*. Növénytani néven: *tojásdacsucsór*. (Solanum melongena.)

ZOLNA (2), falu Zólyom m.; helyr. *Zolná-ra*, —n, —ról.

ZOLTÁN, (1) személynév, melyet újabb korban keresztnévül is használnak; tt. *Zoltán-t*, tb. —ok. Eredetére nézve 1. ZSOLT.

ZOLTÁN, (2) erdélyi falu Sepsz sz.; helyr. *Zoltán-ba*, —ban, —ból. L. ZOLTÁNY.

ZOLTÁNTÉR, puszta Csongrád m.; helyr. *Zoltántér-re*, —én, —ről.

ZOLTÁNY, erdélyi falu F.-Fehér m.; helyr. *Zoltány-ba*, —ban, —ból. L. ZOLTÁN, (1), (2).

ZÓLYOM, szab. kir. város Zólyomvármegyében; helyr. *Zólyom-ba*, —ban, —ból. Máskép: *Ó-Zólyom*.

ZÓLYOMVÁRALYJA, falu Zólyom m.; helyr. —*Váralyja-ra*, —n, —ról.

ZÓLYOMVÁRMEGYE, (Zólyom-vár-megye) ősz. fn. Bars, Turóc, Liptó és Gömör között fekvő vármegye, melynek székhelye Besztercebánya. ZOMAK 1. ZOMOK, 2).

ZOMÁNCZ, fn. tt. *zománcz-ot*. 1) Sajátlagos vegyületekből készített üvegnemű mázféle tömeg, melyet tűz által holmi arany, ezüst, vas stb. művekre szépítésül ráfuttatnak. *Fekete, vörös, zöld, fehér zománcz*. (Email.) 2) Átv. a fogakat behúzó kemény, üvegnemű, fényes kéreg. *Fogak fehér zománcza*. 3) Képes kifejezéssel, a virágok szírmait tarkító és szépítő színek. Idegen eredetű szó. A források lehetnek az olasz *smalto*, régi franczia *esmail*, *esmail*, franczia provençal *esmant*, középlatin *smaltum*, *esmaletum*. Legközelebb áll hozzá a provençal (provençe-i) *esmant*. A Dankovszky felhozta szláv *zamánecz* és *zámázka* Miklosichnál és Jancsovicsnál nem fordulnak elő.

ZOMÁNCZFESTÉS, (zománcz-festés) ősz. fn. Zománczczal, zománczszínekkel, vagy zománczos alapra festés. V. ö. ZOMÁNCZ.

ZOMÁNCZFESTŐ, (zománcz-festő) ősz. fn. Festő, aki zománczczal, vagy zománczos alapra fest.

ZOMÁNCZFÜ, (zománcz-fü) ősz. fn. Növény-nem a kétfőbbhímesek seregéből és földetlen magvú rendből; bokréája csöves, ötmetszésű, az alsó kiterült; himszála kettő, négy púpos magvú. (Amethystea.)

ZOMÁNCZGALÓCZA, (zománcz-galócza) ősz. fn. A vörös lemezű galócza alneméhez tartozó növényfaj, melynek kalapja lapos, behajlott szélű, egészen fakó, végre rózsaszínre hajlik; lakik erdőkben. (Agaricus vinaceus.)

ZOMÁNCZMŰ, (zománcz-mű) ősz. fn. Általán, zománczczal bevont, futtatott, vagy festett, szépített mű.

ZOMÁNCZOL, (zománcz-ol) áth. m. *zománczolt*. Zománczczal bevont, futtat, fest, szépít vala-mely művet.

ZOMÁNCZOLÁS, (zománcz-ol-ás) fn. tt. *zománczoldás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Bizonyos művesek munkája, midőn zománczolniak valamit. 2) Ezen munkához értő mesterség. V. ö. **ZOMÁNCZOL**.

ZOMÁNCZOLAT, (zománcz-ol-at) fn. tt. *zománczolat-ot*, harm. szr. — *a*, v. — *ja*. Valamely műnek zománczos része.

ZOMÁNCZOLÓ, (zománcz-ol-ó) fn. tt. *zománczolt*. Aki zománczol, aki a zománczolás mesterségét érti, gyakorolja.

ZOMÁNCZOS, (zománcz-os) mn. tt. *zománczos-t*. v. — *at*, tb. — *ak*. Zománczczal bevont, futtatott, szépített, színezett, tarkázott. *Zománczos kard, puská. Zománczos díszművek, edények, ékszerek.*

ZOMÁNCZOSAN, (zománcz-os-an) ih. Zománczozva, zománczos állapotban v. minőségben.

ZOMÁNCZOZ, (zománcz-oz) áth. m. *zománczoztam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. L. **ZOMÁNCZOL**.

ZOMÁNCZOZÁS, (zománcz-oz-ás) l. **ZOMÁNCZOLÁS**.

ZOMÁNCZSZÍN, (zománcz-szín) ősz. fn. A zománcznak különféle színe, különösen, mint legközségesebb, kékelő szín, milyen a puskák zománczaé szokott lenni.

ZOMÁNYKA, az Erdészeti Műszótárban bogárfaj, ú. m. *égerzományka* (Erlenblattkäfer), *nyárzományka* (Pappelnblattkäfer).

ZOMBA, falu Tolnam.; helyr. *Zombá-ra*, — *n*, — *ról*.

ZOMBOR, sz. kir. város Bács, mváros Zemplén m.; **KIS** —, faluk Torontál és Nógrád m.; helyr. *Zombor-ra*, — *on*, — *ról*.

ZOMLIN, NAGY —, **KIS** —, puszták Bihar m.; helyr. *Zomlin-ba*, — *ban*, — *ból*.

ZOMOGY, v. **SOMOGY**, fn. tt. *zomogyot*. A Tájiszótár szerint eszterha alja belül a padláson. *Zomogy alja* (Kemenes alján), máskép: *rag alja* (Balaton mellékén) a padlásnak a koszorúfák mellett levő alacsonyabb része.

ZOMOK, mn. és fn. tt. *zomokot*. 1) Szabó Dávidnál am. zömök. L. **ZÖMÖK**. 2) Ugyanannál zomok (kurta) kigyó. Molbár Albertnél is mindkét jelentésben, különösen az utóbbiban a latin *colubere* nek megfelelő kigyófaj, *zomokkigyó*; némely régi iratokban *zomak* pl. a Bécsi codexben: „És megmarja ötöt *zomak*.” (Ámos. V. Káldinál: „És megmarja ötöt a kigyó”). A Nádor codexben: „Az utolsó napon megmar miképpen az *zomak*.” (128. l.). A Góry-codexben: De az utolsó napon megmar miképpen az *zomak*.” (5. l.)

ZON, természeti hang, mint pusztá gyök *zong* szóban.

ZONCZ, falu Pozsony m.; helyr. *Zoncz-ra* — *on*, — *ról*.

ZONDA, fn. tt. *zondát*. Himező ráma.

ZONG, (zon-og) gyak. őnh. m. *zong-tam*, — *tál*, — *ott*, htn. — *ni*, v. — *ani*. Tompa *zon-féle* hangon szól. Ikerítve: *zongdong*, honnan a *zongódongó* légy, különösen húst beköpő légy neve Gömörben. Mongolul *czanghina-khu* = zongani (sonner stb.) és *czangh*, valamint *czanghinaghor* = czimbalom.

ZONGÁS, (zon-og-ás) fn. tt. *zongás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. *Zon-féle* hangon szólás.

ZONGDONG, l. **ZONG** alatt.

ZONGÓ, (zon-og-ó) mn. tt. *zongót*. Ami *zong*.

ZONGÓDONGÓ, l. **ZONG** alatt.

ZONGORA, (zon-og-or-a), ősz. fn. Köz ismeretű, fémhúrokkal fölkészített billentyűs hangszer. (Clavier, Fortepiano v. Pianoforte). Már Gyarmathi a vogul *šongort* (eine Art Zither) szóval rokonítja. V. ö. **ZONG**.

ZONGORAKÉSZÍTŐ, (zongora-készítő) ősz. fn. Iparos, ki zongora nemű hangszereket szokott készíteni.

ZONGORÁL, (zon-og-or-a-al) áth. m. *zongorált*. L. **ZONGORÁZ**.

ZONGORAMŰVÉSZ, (zongora-művész) ősz. fn. Ki a zongorán zenélést kitünően érti.

ZONGORÁSZ, (zon-og-or-a-ász) fn. tt. *zongorász-t*, tb. — *ok*. Zongorán zenélő, a zongorán zenélést értő.

ZONGORATANÍTÓ, (zongora-tanító) ősz. fn. Személy ki a zongorán zenélés módját s művészetét tanítja.

ZONGORÁZ, (zon-og-or-a-az) őnh. m. *zongoráz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Zongorán játszik, zongorán zenél.

ZONGORÁZÁS, (zon-og-or-a-az-ás) fn. tt. *zongorázás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Zongorán játszás v. zenélés.

ZORÁNY, falu Krassó m.; helyr. *Zorány-ba*, — *ban*, — *ból*.

ZORD, mn. tt. *zordot*. L. **ZORDON**.

ZORDÍT, (zord-ít) l. **ZORDONÍT**.

ZORDON, (zord-on) mn. tt. *zordon-t*, tb. — *ok*. 1) Személyre vonatkozva, durva, nyers, mogorva, barátságtalan, vad, el- v. visszataszító külsejű v. magatartású, túlzó szigorúsága által elriasztó, a finomság, gyöngédség, nyájasság érzelmeit egészen nélkülöző. *Zordon apa. Zordon börtönész*. 2) Mondjuk visszataszító, elriasztó minőségű tárgyakról is. *Zordon hang, zordon beszéd, zordon élet*, igen szigorú, vad, magányba vonult; *zordon idő, zivataros, förgeteges; zordon vidék, tartomány, kietlen, pusztá, melyben semmi gyönyörködtető nincs*. A rövidebb *zord* törzs ugyanazon jelentéssel szintén használatban van.

Alapfogalomra s hangokra hasonlók hozzá: *zérzúr, dérdúr, morcz, mord*, a szanszkrit *harś, hrś* (se erigere, horrere), honnan a latin *horreo, horridus*. (Lat. *horreo* per assim[ilationem] e *horseo*. Bopp). Vámbéry Á. szerint az oszmanli *szerd, szert* am. *zord*, kemény, szigorú.

ZORDONÍT, (zord-on-ít) áth. m. *zordonít-ott*, par. — *s*, hatn. — *ni*, v. — *ani*. Zordonná tesz; durvít, vadít stb. Átv. kietlenít. V. ö. **ZORDON**.

ZORDONKA, (zord-on-ka) fn. tt. *zordonkát*. Némelyek szerint am. a latin *asperugo*, mely Diószegi-Fazekasnál: *magiszák*.

ZORDONKODÁS, (zord-on-kod-ás) fn. tt. *zordonkodás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Durválko-

dás, nyerseskedés, vad, barátságtalan magaviselet. V. ö. ZORDONKODIK.

ZORDONKODIK, (zor-d-on-kod-ik) k. m. *zordonkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Zordonul viseli magát; másokkal vadul, nyersen, durván, túlszigorúan bánt. V. ö. ZORDON.

ZORDONODÁS, (zor-d-on-od-ás) fn. tt. *zordonodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Kedélyváltozás, midőn valaki zordon természetet ölt; vad durvulás, nyersesedés, túlságos szigorodás. Átv. kietlenedés; továbbá, zivatárosodás.

ZORDONODIK, (zor-d-on-od-ik) k. m. *zordonod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kedélye, természete zordonná leszen; nyers, vad, durva indulatúra változik. Átv. kietlenedik; vagy fergetegessé, zivatarossá leszen. *Zordonodik az elpusztult, műveletlenül hagyott vidék. Zordonodik az idő.*

ZORDONSÁG, (zor-d-on-ság) fn. tt. *zordonság-ot*, harm. szr. —*a*. Zordon tulajdonság; vad, mogorva nyersség, mordság; túlzott keménységű szigorúság. Átv. kietlenség, pusztaság, vagy az időnek viharos, förgeteges állapota.

ZORDONUL, (1) (zor-d-on-ul) ih. Zordon módon; vadan, nyersen, durván, mogorván stb. V. ö. ZORDON.

ZORDONÚL, ZORDONUL (2), (zord-on-úl) önh. m. *zordonult*. L. ZORDONODIK.

ZORDSÁG, (zord-ság) l. ZORDONSÁG.

ZORDUL, (1) (zord-ul), l. ZORDONUL, ih.

ZORDÚL, ZORDUL (2) (zord-úl) önh. m. *zordult*. L. ZORDONODIK.

ZORKÓCZ, falu Turóc m.; helyr. *Zorkócz-ra*, —*on*, —*ról*.

ZOVÁNY, falu Kraszna m.; helyr. *Zovány-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZÖCSKÖL, (zök-ös-öl v. zöty-ög-öl) áth. m. *zöcsköl-t*. Holmi nyirkos, leves testeket, különösen gyümölcs-féléket rázás által zökögtet, öszvezúz, s ez által nedveiket kifakasztja, kibugyogtatja. *Almát, szőlőt, szilvát göröngyös úton öszvezúzöcskölni.*

E szónak gyöke talán *zök*, melyből lett a gyakorlatos *zökös*, ebből *zökösöl*, *zöksöl*, átvetve: *zöcsköl*, mint *szöcske*-ből *szöcskő*, *hágcsó*-ból *háskő*, *zsákcso*-ból *zacskó*. Lehető az is, hogy hangváltozattal am. *zöty*, melyből *zötyög*, *zötyten* stb. származtak.

ZÖCSKÖLÉS, (zök-ös-öl-és) fn. *zöcskölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rázás, mely által valami öszvezúzódik, s leve kifakad. V. ö. ZÖCSKÖL.

ZÖCSKÖLÖDIK, (zök-ös-öl-ö-öd-ik) belsz. m. *zöcskölöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Rázkódás, öszveütődés által megzúzódik, s nedve leve kifakad, kibugyog. *Zöcskölödik a gyümölcs, ha rázás uton viszik.*

ZÖD tájdivatosan am. zöld; lezt.

ZÖK, (1) természeti hangszó, melyből *zökken*, *zökkenet*, *zökög*, *zökögés*, *zökögtet* és ezek származékai eredtek. Azon *zökő* mozgás által okozott han-

got fejezi ki, midőn a szárazföldi jármű kereke mélyebb vágásba, gödörbe, árokba stb. bukkan, s megrázódik. V. ö. ZÖTY.

ZÖK, (2), áth. m. *zök-tem*, —*tél*, —*ött*. Göcsejben am. lök, taszít. *Megzöktö* (megzökte) am. megtaszította. (Lugossi J.)

ZÖKKEN, (zökk-en v. zö-kü-en, zök-v-en) önh. m. *zökken-t*. Bukás vagy ütődés által egy izben megrázódik. Kriza J. szerint lejjebb száll, még pedig esve. *Zökken a kocsi, szekér, taliga*, midőn kereke mély kátyolba bukik, vagy a kapusarkba akadva fölvetődik, meg visszaozik. *Nagyot zökkenet*. Mély hangon: *zökkan*. Csekélyebb mérvű megrázodásnál: *zötytyen*. V. ö. SZÖKKEN.

ZÖKKENÉS, (zökk-en-és) fn. tt. *zökkenés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A szekérnek, kocsinak, megrázkódása, midőn zökken. V. ö. ZÖKKEN. *Első zökkenésre eltörött a tengely.*

ZÖKKENT, (zökk-en-t) áth. m. *zökkenet-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Eszközli, okozza, hogy a szekér zökken, s illetőleg, aki vagy ami rajta van, szintén megrázkódik. *A vigyázatlan kocsis megzökkeni a szekeret*. Mély hangon: *zökkan*. „És mind keresztfástul oly igen zökkanak az verembe.” (Régi magy. Passio. Toldy F. kiadása 228. l.)

ZÖKKENTÉS, (zökk-en-t-és) fn. tt. *zökkenés-t* tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés, illetőleg okozás midőn a szekeret valaki, v. valami zökkeni, megzökkeni. V. ö. ZÖKKENT.

ZÖKÖG, (zök-ög) gyak. önh. m. *zökög-tem*, —*tél*, —*ött*. Folytonos bukkanás, föl s alá zökkenés miatt rázódik, hányódik, dőcög. (Szabó. D.) *Göröngyös, kátyolos, zombékos, gödrös úton zökög a szekér*. V. ö. ZÖTYÖG.

ZÖKÖGÉS, (zök-ög-és) fn. tt. *zökögés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A folytonosan vagy gyakran bukkanó szekérnek rázkódása. Lágyabban: *zötyögés*.

ZÖKÖGŐ, (zök-ög-ő) mn. tt. *zökögő-t*. Ami zökög. *Zökögő szekér, kocsi, taliga*. V. ö. ZÖKÖG.

ZÖKÖGÖS, (zök-ög-ő-ös) mn. tt. *zökögős-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Göröngyös, hoportyos, kátyolos, rozsz kövezetű, egyenetlen, görbe, amin a haladó szekér, kocsi stb. zökög; rázás. *Zökögős út*. Mondják rozszul csinált járműről is, mely ráz.

ZÖKÖGTET, (zök-ög-tet) mivel. m. *zökögtet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *zökögtess*. Eszközli, vagy okozza, hogy a szekér zökög, s illetőleg, hogy ami rajta van, megrázkódik. *A rozszul hajtó kocsis a szekeret, ez pedig a rajta ülő zökögteti*. Lágyabban: *zötyögtet*. V. ö. ZÖKÖG.

ZÖKÖTÉS, (zök-öt-e-es) mn. tt. *zökötés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. A székeleknel az útról mondják midőn zökögös. (Kriza J.)

ZÖLD, mn. tt. *zöld-et*. Tájdivatosan: *zöld*. A fő színek egyike, mely a sárga és kék színek vegyülete, s mely számtalan fokozatban, kivált a nö-

vények országában tűnik elé. *Világos, sötét, haragos zöld, füzöld, faközöld, olajszínű zöld, libaszínű zöld, halavány zöld, tengerzöld stb. Zöld ág, v. gally, zöld szín, zöld szőlő, zöld levél, zöld festék, zöld tollak, zöld üveg, zöld viasz, zöld ércz. Örömszöld, a vadászoknál kalapra tűzött zöld gally, szarvas vagy más nagy vad elejtése jeléül. (Bérczy K.). Különösen, a minek ily színű levelei, lombjai, sarjai vannak. Zöld fa, zöld erdő, zöld mező.*

„Nyerve lassan-lassan az élet kezébül
Lombokat és zöld szint.”

Arany János. (Egressy Gábornak).

»Túl a hegyen, Tótországon,
Van egy madár zöld faágon,
Tört vetettem a lábára,
De elrepült a zöld fára.«

Népdal.

A kártyajátékban azon lapok, melyek zöld levelekkel v. szemekkel jegyezvék. *Zölddisznó, zöldkirály, zöldfilkó. Átv. zsenge, fiatal, éretlen, nyers. Zöld borsó, zöld bab. Zöld szilvát, almát enni. „Fiatal zöldében napjainknak, életünknek legszebb virágjában.” (Faludi.). Zöldekét mondani, beszélni, éretlen, sületlen dolgokat. Néha mint fn. jelent zöld mezőt, s a városi élettel ellentétben mezei, külső természeti életet, állapotot. Nagy városi lakók nyaranta szeretnek a zöldben tartózkodni, mulatni.*

„Annyi hegyes sátor terem a fris zöldben,
Mennyi vakondtúrás nincs puha mezőben.”

Arany János. (Buda Halála.)

Legvalószínűbb, hogy a *zöld*, valamint más színek is, oly tárgytól kapta nevét, mely közlést szerént ily színben mutatkozik, milyenek általán a növények. Innen hellenül *χλωρός* = zöld, és *χλόα* v. *χλόη* = nyers sarjadzó fű; latinul *viridis* és *vireo*; németül *grün* = zöld, és a régi német *groan, gruen* = nőni; tótul *zelina* = fű, és *zeleny* = zöld. A magyar zöld e két utolsóhoz hangokban némileg hasonló, azonban Miklosich nem említi. Így a magyarban alapfogalomban és gyökre nézve egyeztethető vele azon *serd* törzs, melyből a növesre, különösen növényi sarjadzásra vonatkozó *serdül*, *serdít* származtak. Némileg hasonlók hozzá szanszkrit nyelven: *harit*, am. zöld, persául: *zard*, am. sárga, törökül: *jesil* am. zöld.

ZÖLDBÉKA, (zöld-béka) ősz. fn. 1) Fák levelein lakó zöld bőrű béka, máskép: levélbéka. 2) L. KATONABÉKA v. KECSKEBÉKA.

ZÖLDBOGÁR, (zöld-bogár) l. KÖRISBOGÁR.

ZÖLDBORSÓ, (zöld-borsó) ősz. fn. Zöld hüvelyű, zsenge, éretlen borsó. *Hüvelyes, fejtett zöld-borsót enni.*

ZÖLDCSÜTÖRTÖK, (zöld-csütörtök) ősz. fn. Nagycsütörtök, midőn új tavaszi zöldséggel készített levest szokás enni.

ZÖLDDINNYE, (zöld-dinnye) ősz. fn. Nehutt így hívják a görög v. görgődinnyét.

ZÖLDED, (zöld-ed) mn. tt. *zölded-et*. Kevezzé, vagy világos zöld, elmosódott zöldszínű, zöldes.

ZÖLDEL, (zöld-el) önh. m. *zöldelt*. L. ZÖLDELLIK.

ZÖLDELLÉS, (zöld-ell-és v. zöld-el-l-és) fn. tt. *zöldelles-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) A növények állapota, midőn zöldszínt öltenek. *Erdők, mezők zöldellése*. 2) Mondjuk általán más testekről is, melyek zöldszíntűek, s oly színben tűnnek elé.

ZÖLDELLIK, (zöld-ell-ik v. zöld-el-l-ik) k. m, *zöldell-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Zöldszínből kiszlik, sarjadzik, leveledzik. *Tavaszkor zöldellni kezdenek, kizöldellnek az erdők, mezők*. Továbbá, bizonyos test zöldszínt játszik. *Zöldellik a tenger*. Némely madarak tollai *zöldellenek*.

ZÖLDELLŐ, (zöld-ell-ő) mn. tt. *zöldellő-t*. 1) Zöldszínből sarjadzó, leveledző. *Zöldellő fák, bokrok*. 2) Ami zöld színben tűnik elé. *Zöldellő mocsárvíz, tenger*.

ZÖLDELTET, (zöld-el-tet v. zöld-el-l-tet) miy. Eszközi, hogy valami zöldelljék.

ZÖLDEN, (zöld-en) ih. Zöld állapotban, vagy minőségben.

ZÖLDENY, (zöld-eny) fn. tt. *zöldeny-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Az Erdészeti Műszótár szerént a sejtekben szemcsék alakjában uszó testanyag, mely a növényeknek zöld színt kölcsönöz. (Blattgrün).

ZÖLDES, (1) (zöld-es) mn. tt. *zöldes-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. L. ZÖLDED.

ZÖLDES, (2) falu Arad m.; helyr. *Zöldes-re*, —*én*, —*röl*.

ZÖLDFARSANG, (zöld-farsang) ősz. fn. Fehérvasárnap után következő tavaszi időszak, midőn a nyilvános menyekzőtartás, mely a nagy böjtön tiltva vala, ismét szabad.

ZÖLDFÉRÉG, (zöld-férég) ősz. fn. L. LEVE-LÉS.

ZÖLDFÜRDŐ, (zöld-fürdő) ősz. fn. Némely zöld füvekkel készített gyógyfürdő.

ZÖLDGÁLICZ, (zöld-gálicz) l. VASGÁLICZ.

ZÖLDHARKÁLY, (zöld-harkály) ősz. fn. Zöld tollakkal ékeskedő harkályfaj, máskép: *zsolna*. Talán ugyanaz a székelyeknél divatos *zöld külü* szóval; l. ez.

ZÖLDIKE, (zöld-i-ke) kics. fn. tt. *zöldikét*. A pintyek neméhez tartozó, zöld tollazatú madárfaj. (Coccothraustes viridis. Klein. Loxia chloris. Lin.)

ZÖLDILONCZA, (zöld-iloncza) ősz. fn. Az ilonczaak neméhez tartozó zöldszínű levelézfaj. V. ö. ILONCZA.

ZÖLDÍT, (zöld-ít) áth. m. *zöldít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*, v. —*eni*. Zölddé tesz, eszközli, okozza, hogy zöldszínből sarjadjozzék; továbbá, zöldre fest, zöldszínűvé tesz. *A tavaszi eső és lágymeleg zöldíti, kizöldíti az erdőket, mezőket*.

ZÖLDÍTÉS, **ZÖLDÍTÉS**, (zöld-ít-és) fn. tt. *zöldítést*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Zölddé tevés. V. ö. ZÖLDÍT.

ZÖLDKERT, (zöld-kert) ösz. fn. Kert, melyben konyhára való zöltséget termesztének. Különbözik tőle az elválasztva írt *zöld kert*, azaz, oly kert melyben a fák s más növények zöldellő állapotban vannak.

ZÖLDKERTÉSZ, (zöld-kertész) ösz. fn. Kertész, ki konyhai zöltségek termesztésével foglalkodik; máskép: *zöltségkertész, konyhakertész*, különböztetvél a *virág- v. díszkertésztől, dohánykertésztől* stb.

ZÖLDKÜLÜ, ösz. fn. Kriza János szerint a székekylknél harkály faja.

ZÖLDLEVES, (zöld-leves) ösz. fn. Holmi zöld ségekkel sajátmüleg fűszerezett, s elkészített le vesétel.

ZÖLDLILE, (zöld-lile) ösz. fn. A lilenuműekhez tartozó madárfaj, mely nedves réteken szeret lakni, földi kukacokkal él, s leginkább esős időben mutatja magát és hallatja szavát. (Charadrius pluvialis.)

ZÖLDLŐ, (zöld-el-ő) fn. tt. *zöldlő-t*. Sárgászöld, s kellemetlen büzü egyszerű vegyelem, mely nedves állapotban minden szerves színeket eloszlat. Újabb vegyész nyelven: *halvány*. (Chlorum).

ZÖLDPIACZ, (zöld-piacz) ösz. fn. Piacz, vagyis vásártér, melyen különösen konyhai zöltséget árulnak, különböztetvél másféle, pl. *kenyér-, baromfi-, gabona-, szénapiacztól* stb.

ZÖLDSÁRGA, (zöld-sárga) ösz. mn. Oly sárga, mely zöltszínbe megyen által, milyen például a kis liba szőre. Továbbá, zöld és sárga színek egymás mellett, mint: *feketesárga, vörösféher* stb.

ZÖLDSÉG, (zöld-ség) fn. tt. *zöltség-et*, harm. szr. —e. 1) Általán, a növények sarjainak, lombjainak, leveleinek stb. zöltszínű tulajdonsága, vagy állapota. 2) Különösen konyhai, konyhába való növények, vagyis főzeléknek, főzni való eledelnek, fűszernek használt némely kerti vagy vadon termő növények, pl. sárgarépa, petrezselyem, saláta, káposzta, sóska stb. A Nádor codexben am. virulás, díszlés. Az irigy embör. . . más embörnek zöltségéből megasz (120. lap.)

ZÖLDSÉGGERT, (zöltség-kert) 1. ZÖLDKERT.

ZÖLDSÉGGERTÉSZ, (zöltség-kertész) lásd ZÖLDKERTÉSZ.

ZÖLDSÉGTERMELÉS, v. —TERMESZTÉS (zöltség-termelés v. —termesztés), ösz. fn. Konyhába való növények termelése.

ZÖLDSZILVA, (zöld-szilva) ösz. fn. 1) Éretlen szilva. 2) Nemesebb szilvafaj, melynek bőre érett korában is zöld marad, s mely befőzve kedves nyalánság. (Ringlotte.)

ZÖLDTAKARMÁNY, (zöld-takarmány) ösz. fn. Zöld vagyis kevésel előbb kaszált v. aratott fűnemű, eleségül valamely barom számára. A tejelő marhának zöld takarmányt adni.

ZÖLDÜL. ZÖLDÜL, (zöld-ül) önh. m. *zöldül-t*. 1) Zölddől lesz, zöld sarjai, levelei nőnek. *Zöldülnek az erdők, mezők, midőn tavaszodik. Eső után szépen zöldülnek a fák.* 2) Zöltszínűre változik. *A réz a penésztől megzöldül.* 3) Tájdívatosan pl. a göcseji nyelvjárás szerint átv. értelemben am. megijed, megretten. (Vass József).

ZÖLDÜLÉS, ZÖLDÜLÉS, (zöld-ül-és,) fn. tt. *zöldülés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Állapotváltozás, illetőleg színesedés, midőn a növény zöldül, vagy valamely más test zöltszínűvé lesz. V. ö. ZÖLDÜL.

ZÖLDÜLŐ, ZÖLDÜLŐ, (zöld-ül-ő) mn. tt. *zöldülő-t*. Zöltszínben sarjadzó, levedező, lombosodó. Továbbá, ami zöltszín vesz magára, ami zöltszínben tűnik elé.

ZÖLDVÁSÁR, (zöld-v vásár) ösz. fn. Vásár, melynek árúczikkei különösen konyhazöltségekből állanak, pl. káposztavásár.

ZÖLDVETÉS, (zöld-vetés) ösz. fn. Zöldjében levő vetés.

ZÖLÖP, fn. tt. *zölöp-öt*, harm. szr. —je. Balaton mellékén am. malomgátnál levert ezövek, gerenda; egyezik vele *czölöp*; l. ezt.

ZÖM, (1) elvont vagy pusztá gyök, melyből közvetlenül zömök, zömöcskös, zömöcsköl származtak. Alapfogalomban oly testre vonatkozik, melynek térfogata (volumen) a benne levő tartalommal fordított arányban áll, vagyis mely mentől sűrűbben öszvetömődött részekből keletkezett. Ennélfogva, hangváltozattal azonos vele *töm*, honnan *tömött* testü = zömök; továbbá *döm*, ezen származékokban: *döme, dömbe, dömsödi, dömöcskös, dömöske*, melyek hasonlóan zömök, tömött termetű embert jelenenek. Vastag hangon: *zom*. L. ZÖMÖK.

ZÖM, (2) fn. tt. *zöm-et*, harm. szr. —e. Újabb korban keletkezett szó, mely valamely sokaságnak különösen, hadseregnek deréktestét jelenti. Az ellenhadak zömét megtámadni, szétverni.

ZÖMLIN, I. ZIMON.

ZÖMÖCSKÖL, (zöm-ös-ög-öl) gyak. áth. m. *zömöcsköl-t*. Gyúrás, tömögítés, nyomdosás által valamely testet, különösen némely lágyabb nemű, leves testeket p. gyümölcsöt öszvevüz. Hangváltozattal azonosak vele: *dömöcsköl, tömöcsköl, gyömöcsköl*, továbbá *gyömöszöl, csömöszöl, csomoszol*. Mindezekben a tömés alapfogalma rejlik, honnan eredeti gyökük: *töm*, melyből háromszoros gyakorlati képzővel lett *töm-ös-ög-öl*, öszvehúzva: *tömösgöl, tömöcsköl*, és e szerint: *zömöcsköl, dömöcsköl, gyömöcsköl*; ket-tős képzővel alakultak: *tömöszöl, gyömöszöl, csömöszöl* és *csomoszol*. Képeztetésre szakasztott mása a *dör* (tör) igétől származott *döröcsköl*, s hasonlók: *tapicskol, méricskel, futosgál, keresgél* stb.

ZÖMÖCSKÖS, (zöm-öcs-k-ös) mn. tt. *zömöcskös-t*, v. —et, tb. —ek. Tömött, zömök, dömszke testalkotásu. *Zömöcskös legény*. Gyöke a *töm*-mel azonos *zöm*, törzse *zömös* v. *zömöcs*, melyhez a *k* tolda-

lékul járult, mint *varacs-k*, *tüvis-k*, *rovát-k* és némely másokhoz; honnan *zömöcskös* képeztetésre olyan mint, *varacskos*, *tüviskes*, *rovátkos*, *poczkos*, *lucskos*, *pocskos* stb.

ZÖMÖK, (zöm-ök) mn. tt. *zömök-öt*. Tömött, vastag testalkatú, alacson, de vállban, derékban jól megtermett. Vastag hangon: *zomok*. Ellentét ei: *nyúlánk*, *vékony* stb. Mondjuk lelketlen testekről is. *Zömök derekú fa*. *Zömök növési csemete*, ha ez erőteljes, dús ágazatú, nem vékony v. nyúlánk, hanem inkább alacsony. (Erdészeti Műszótár.). Vámbéry Á. szerént csagataj nyelven: *csümük*. V. ö. **ZÖM**, (1).

ZÖMÖKSÉG, (zöm-ök-ség) fn. tt. *zömökség-et*, harm. szr. —e. Tömött, vastag termet, testalkat, illetőleg ilyenmű tulajdonság vagy állapot.

ZÖNG; **ZÖNGÉS**; **ZÖNGEDEZ**; **ZÖNGEMÉNY** stb. 1. **ZÉNG**; **ZÉNGS**; **ZÉNGÉS**, **ZÉNGEDEZ** stb.

ZÖNGE, (zön-g-e) fn. tt. *zöngé-t*. Szoros értelemben vett zenehang; más kiejtéssel: *zénge*.

ZÖNGEFOK, (zönge-fok) ösz. fn. Valamely zöngének meghatározott helye a zönge lejtőjén, pl. egyenfok, másod fok, harmad, negyed fok stb.

ZÖNGELEJTŐ, (zönge-lejtő) ösz. fn. A zöngének fokozata, valamely alapzöngétől számítva; ezen fokozatnak, ha írásba fog laltatik, öt párhuzamos vonal szolgál alapúl, melyekre és melyek közé, továbbá melyeken fölül és alul is a hangjegyek v. kóták jönnek. (Scala, Tonleiter).

ZÖNGESOR, (zönge-sor) ösz. fn. A zöngének egymás után következő menete.

ZÖNGETÁV, (zönge-táv) ösz. fn. Két zöngének egymástól fokozatban eltérése. (Intervallum).

ZÖPÖG, (zöp-ög) gyak. önh. m. *zöpög-tem*, —tél, —ött. Sirásközben szuszogva lélekző, vagy csukló *zöp*-féle hangja hallatszík; nem fenhangon, hanem lassan, gyöngén, szakadozva sirdogál, mint a kényeskedve, kelletlenül pityergő gyermekek. Balaton melléki szó.

ZÖPÖGÉS, (zöp-ög-és) fn. tt. *zöpögés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyöngén csukló, szuszogó, lassu hangu sirás.

ZÖR, természeti, erősebb reszketésű hangszó, melynek származékai: *zördt*, *zördül*, *zörej*, *zörren*, *zörög*, *zörget*, *zörgetyű*, *zörgölődik*, *zörömböl* stb. Legközelebbi rokonai: *csör*, és *dör*, mint a *csörög*, *dörög* stb. gyökei.

ZÖRDÍT, **ZÖRDIT**, (zör-d-ít) áth. m. *zördít-étt*, par. —s, htn. —ni, v. —eni. Valamit zörgővé tesz, eszközlí, okozza, hogy *zör*-féle hangot adjon, mi rendesen ütés, rázás által történik. V. ö. **ZÖRÖG**.

ZÖRDÍTÉS, **ZÖRDITÉS**, (zör-d-ít-és) fn. tt. *zördítés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. *Zör*-féle hang eszközlése.

ZÖRDÜL, **ZÖRDÜL**, (zör-d-ül) önh. m. *zördült*. Zörögni kezd, vagy egyes *zör* hangot ad. *Zördül a kapu*, *ajtó*, ha megrúgják, megrázzák. *Zördül a köves uton megindított szekér*. Erős szélről, dlygulóvéstől megzördülnek az ablakok. Átv. öszvezzördülni am. egymással öszvepörölni, szóvitába, pörbe szállani.

ZÖRDÜLÉS, **ZÖRDÜLÉS**, (zör-d-ül-és) fn. tt. *zördülés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Erős, tompa hangzás neme, midőn valamely test *zör*-féle hangot ad. V. ö. **ZÖRDÜL**.

ZÖRDÜLET, **ZÖRDÜLET**, (zör-d-ül-et) fn. tt. *zördület-et*, harm. szr. —e. A zördülő testnek hangzata, zöreje. Az *ablak*, *ajtó* *zördületére fölébredni*, *megrezzenni*.

ZÖREJ, (zör-ej) fn. tt. *zörej-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Folytonos tompa *zör*-féle hang; zörgés. Képzésre olyan mint *moraj*, *robaj*, *zsivaj*, *csörej*, *dörej*, szintén hangutánzók. *Zörejt ütni*. Nagy *zörej*-jel haladó *szekér*.

ZÖRG, *zörgedéz*, *zörgés*, *zörget*, *zörgetyű* stb. szók törzse; egyébiránt ugyanaz *zörög* igével.

ZÖRGE, (zör-ög-e, azaz, zör-ög-ö) mn. tt. *zörge-t*. Ami könnyen zörög. Képzésre hasonló *csörge*, *pörge*, *fürge* szókhoz.

ZÖRGEDÉZ, (zör-ög-cd-éz) gyak. önh. m. *zörgedéz-tem*, —tél, —étt, par. —z. Folytonosan zörög. Oly képzésű, mint *csörgedéz*, *zéngedéz*, *ingadoz* stb.

ZÖRGÉS, (zör-ög-és) fn. tt. *zörgés-t*, tb. —ék, harm. szr. —e. Hangzása oly testnek, mely zörög; zörej. *Zörgésre fölébredni*. *Ajtó*-, *kapu*-, *ablakzörgés*. *Kocsi*-, *szekérzörgés*. Ikerítve: *zörgésbörgés* v. *zörgésbongás*.

ZÖRGET, (zör-ög-et) gyak. áth. m. *zörget-tem*, —tél, —étt, par. *zörgess*. Eszközlí, okozza, hogy valami zörögjön. *Zörgetni az ajtót*, *kaput*, *ablakot*, t. i. ütés által. Használtatik önhatólag is tárgyesetes viszonynev nélkül, s ekkor am. zörejt csinál. *Ki zörget oda künn? Ne zörgessetek*. *Zörget valaki*, *ereszd be*. Átv. bizonyos kérelemre vonatkozó sürgetéssel jelenkezik valakinél. *Ha valamit kapni kívánsz*, *annak idején zörgess*. *A fukar embernél hiába zörgetsz*.

ZÖRGETEG, (zör-ög-ed-eg) gyak. mn. tt. *zörgeteg-et*. Ami könnyen, vagy folytonosan zörög, zörgésre hajlandó, pl. a repedezett rozsz ablak, mely minden szélre, rázkódásra zörög.

ZÖRGETÉS, (zör-ög-et-és) fn. tt. *zörgetés-t*, tb. —ék. Cselekvés, vagyis ütés, rázás, mely által valamit zörgetnek; kopogtatás, koczogtatás. *Ajtó*-, *kapu*-, *ablak*-*zörgetés*. V. ö. **ZÖRGET**.

ZÖRGETYŰ, (zör-ög-et-ö) fn. tt. *zörgetyű-t*, tb. —k. Eszköz, gépecske, mely rázás, forgatás által zörög. Részesülőlől módosított név, mint többek nyelvünkben, p. *csörgetyű*, *csöngetyű*, *pörgetyű*, *patantyű*, *szivatgú* stb. *csörgető*, *csöngető* stb. helyett.

ZÖRGÖDIK, (zör-ög-ö-öd-ik) k. m. *zörgöd-tem*, —tél, —ött. L. **ZÖRGÖLÖDIK**.

ZÖRGÖLÖDÉS, (zör-ög-öl-öd-és) fn. tt. *zörgölődés-t*, tb. —ék, harmadik szr. —e. Folytonos ütkezés, öszveütődés következtében tartó zörgés. Átv. perlekedés, zsörtölődés.

ZÖRGÖLÖDIK, (zör-ög-öl-ö-öd-ik) belsz. m. *zörgölöd-tem*, —tél, —ött. Folytonosan összeütöközve zörög, zörgést csinál. Átv. pörlekedik, haragos zaj-

jal vitatkozik, zörtölődik. *Túl s fazelek összezörgölődnek, hogy ne az emberek?* (Km.).

ZÖRMÖL, (zör-öm-öl) önh. m. zörmölt. Am. zörög, zör-féle hangokat ad.

„Zörömöl a gaz, reng a sűrű.”

Arany J. (Szibinyáni Jank.).

ZÖRMÖLÉS, (zör-öm-öl-és) fn. tt. zörmölés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. L. ZÖRGÉS.

ZÖRÖG, (zör-ög) gyak. önh. m. zörög-tem, —tél, v. zörg-öttem, —öttél, —ött; htn. zörög-ni, v. zörg-eni. Bizonyos ütődés, ütközés, rázás stb. következtében tompa erős zör-féle hangokat ad. *Zörög a szél rásta vagy lábbal rugdalt kapu. Zörög a kocsi. Zörög a haraszt.* Személyre vonatkozva ily nemű zajt csinál. *Valaki zörög az ajtón, ablakon. Ne zörög-jetek!* Átv. ért. perlekedő, lármás hangon beszél, zörgődik, zörgölődik. *Mindég zörög mint a törött fazelek.* (Km.). *Megindult a zörgő malom* (km.) átvitven am. zörgölődni kezd. Ikerítve: zörög-börög.

ZÖRÖMBÖL, (zör-ömb-öl v. zör-öm-b-öl) önh. m. zörömböl-t. Valamit erősebben ütve, rázva, vagy ütődve, rázkódva nagy zörgést csinál. Hasonló képzetetésűek, és érteményűek: csörömpöl, dörömböl, dorombol.

ZÖRÖMBÖLÉS, (zör-ömb-öl-és) fn. tt. zörömbölés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Erősebb folytonos zörrej, vagy zörgetés.

ZÖRÖNYŰ, mn. tt. zörönyű-t. Ami a vizet beszusza, amin a víz átszivárog, átszűröködik, pl. zörönyű homokkő. Szabó Dávidnál zörönyő. Mint jelentése mutatja, nem más, mint a szűr igéből származott szűrönyű változata.

ZÖRREN, (zörren v. zör-ü-en, zör-v-en) önh. m. zörren-t. Egyes ütésre, ütközésre, rázkódásra erős zör hangot ad. *Minden ágyulövésre zörren, megzörren az ablak.* Átv. ért. összezörrenni, egymással szóvitába keveredni.

ZÖRRENÉS, (zörren-és) fn. tt. zörrenés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Erős, de csak futólagosan hallatszó zör-féle hangzás.

ZÖRRENT, (zörren-t) áth. m. zörrent-ett, par. —s, htn. —ni, v. —eni. Ütés, vagy rázás által eszközli, okozza, hogy valami zörrenjen.

ZÖTTYEN, I. ZÖTYTYEN.

ZÖTY, természeti hangszó, melyből zötyög, zötyögtet, zötyty, zötytyen, zötytyent származtak. A zök, döc hangutánzó gyököknél kissé gyöngébb rázódást jelent.

ZÖTYÖG, (zöty-ög) gyak. önh. m. zötyög-tem, —tél, —ött. Csekélyebb v. gyöngébb mérvben zökög.

ZÖTYÖGTET, (zöty-ög-tet) miv. m. zötyögtet-tem, —tél, —ett, par. zötyögtess. Eszközli, okozza, hogy valami zötyög.

ZÖTYTYEN, (zötyty-en, v. zöty-ü-en, zöty-v-en) önh. m. zötytyent. Zöty hangot hallatva egy ízben megrázódik, döczen.

ZÖTYTYENÉS, (zöty-ü-en-és, zöty-v-en-és) fn. tt. zötytyenés-t, tb. —ék, harm. szr. —e. Gyöngébb nemű v. mérvű zökkenés v. döczenés.

ZRÍNYI, fn. tt. zrinyi-t, tb. —k, (nem: ek). Szabóink által elnevezett oly szabásu dolmány, vagy mente, milyent a híres szigetvári hős Zrínyi viselt.

ZUBBON, I. ZUBBONY.

ZUBBONKA, I. ZUBBONYKA.

ZUBBONY, fn. tt. zubbony-t, tb. —ok, harm. szr. —ja. Más kiejtéssel: zubban, zubon, zubony. Különféle gyapjuszövetből, moldonból, flanérból stb. készült, az egész testet befödő, bő, szoknyaformájú köntös, melyent különösen a falusi kis gyermekek viselnek. Szélesb ért. akármiféle szabásu felső gyermeköltöny. Szabó Dávidnál gyapottal tölt ujjatlan köntös. Némely tájakon a z kihagyásával ubony. A magyarországi szerbeknél zubun. Idegen eredetű szó, francziául: jupon (olv. zsüpoñ), jupe, angolul: gippo, spanyolul: jupone, olaszul: giubba, giubbone, németül: Joppe stb. Mindezek, úgy látszik, a régi latin *supparus* v. *supparum* módosulatai. Egyébiránt v. ö. SUBA.

ZUBONYCSI, (zu bbony-csi) ösz. fn. Így nevezik néhutt, különösen Veszprémmegyéjében Pápa vidékén azon mesterembert, ki zubbonyokat, és paplanokat csinál.

E szónak második alkatrésze csi egyezik a csindl, régiesen csidl, cseál igék gyökével, s egy érteményű a csizmadia v. —zia szónak dia v. zia alkatrészevel. L. ZIA.

ZUBBONYKA, (zubbony-ka) fn. tt. zubbonykát. Kicsi gyermeknek való zubbony.

ZUBBONYOS, (zubbony-os) mn. tt. zubbonyos-t, v. —at, tb. —ak. Zubbonyt viselő, zubbonyban járó. Zubbonyos gyermekek. *Mikor még zubbonyos fiú voltam.*

ZUBNA, falu Zemplén m.; helyr. Zubná-ra, —n, —ról.

ZUBOGY, falu Gömör m.; helyr. Zubogy-ra, —on, —ról.

ZUBOLYFA, I. ZUGOLYFA.

ZUBON v. ZUBONY; ZUBONYOS stb. I. ZUBBONY; ZUBBONYOS stb.

ZUBOROG I. ZÜBÖRÖG.

ZUBOROL I. ZÜRBOL.

ZÚDÍT, ZUDIT, (zú-d-it v. zú-g-it) áth. m. zúdít-ott, par. —s. 1) Eszközli, okozza, hogy valami zúg, nevezetesen az erősen toluló víznek vagy levegőnek azaz szélnek szabad rést nyit, hogy zúgva áttör rajta. A szél is zúdítja az erdőt, vizet, midőn erősen neki rohan. „Lezúdítottam a követ a hegyről.” (Szabó D.) 2) Valamely emberi sokaságot felindít, fölingerel, lázít, izgat, hogy haragját, elégtelenségét stb. zúgás, erős zsibongás által nyilvánítsa. *Fölzúdítani a népet. Az egész várost ellenem zúdította.* „Neki zúdítottam az ostromnak a vitézeket.” (Szabó D.). Igekötéssel: bezúdít, fölzúdít, kizúdít, összezúdít, át- v. általzúdít.

ZÚDÍTÁS, ZUDITÁS, (zú-d-ít-ás azaz, zúg-ít-ás) fn. tt. *zúdítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki eszközli, okozza, hogy zúgvalami, hogy zúgás támad; különösen, lázító izgatás.

ZÚDÚL, ZUDUL, (zú d-úl v. zú-g-úl) önh. m. *zúdúl-t*. 1) Zúgva előre nyomulni kezd. Szabó D. szerint nagy hanggal, zúgással indíttatni, —jöni, —esni, —omolni. *Zúdúl az árvis, midőn gátot szakaszt vagy a zsilipet, zúgót fölnyitják. Zúdúl a szél, a fürgeteg. Zúdúl, megzúdúl a vihartól a tenger, a széltől, az erdő.* „Nagy zúdúlva ledől a torony”. „Megzúdult a ház, erdő a nagy kiáltástól.” (Szabó D.). Még, más igekötőkkel: *bezúdúl, fölzúdúl, kizúdúl, öszvezúdúl, átzúdúl*. 2) Bizonyos lázangó, boszús, haragos népsokaság zúgó hangra fakad, s fölindul, megindul, neki rohan valaminek. „Kizúdult a nép az utcára.” (Szabó D.)

ZÚDULÁS, ZUDULÁS, (zú-d-úl-ás, azaz, zúg-úl-ás) fn. tt. *zúdulás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Zúgó hanggal járó erőszakos megindulás; lázadó, boszús, haragos zajongásra fakadás. V. ö. ZÚDÚL.

ZUELLA, falu Zemplén m.; helyr. *Zuellára*, —n, —ról.

ZUG, fn. tt. *zug-ot*, harm. szr. —a. v. —ja. Jelentésére nézve am. szug, de amaz általánosb használatu. „Minden szöget, minden zugot Ugy lel, miképen megszokott.” Arany János. (A Költő Hazája). Ikerítve: *zig-zug*, mint, *szég-szug*, v. *szög-szug*. Több öszvetett szóban jelent a maga nemében hitványat vagy rejtekben működőt, mint *zugírkász, zugiskola, zugnyomda*.

ZÚG, (zú-g, v. zu-og) önh. m. *zúg-tam*, —tál, —ott. 1) Mondjuk erősebb mozgásu, rohanásu, valamely résen áttörő vizről, és levegőről, illetőleg: szélről. *Zúg a viharos tenger.* „Zúgnak a szelek, a sebes folyó vizek.” (Szabó D.) 2) Zúgnak bizonyos testek, midőn erősebb csapás, ütés, szél stb. éri. *Zúg az erdő, midőn erős szél fú. Zúg a malom. Zúg a fűjem, a fülem.* „Zúg az egész ház a rombolástól; a szerüi a cséphadaróktól.” (Szabó D.) 3) Némely tájakon mondják sertésekről, midőn a nemi ösztön felébred bennök, máskép: *görg, görög*. 4) Zúg valamely sokaság, pl. a népsokaság, midőn haragra, boszúra gerjedve lázong, zajong.

Gyöke a hangutánzó *zu* v. *zú*, melyhez a gyakorlatos képző *g* önhangzóval vagy a nélkül járul, valamint a *súg, búg, bög, bég* igékben.

ZUGALKUSZ, (zug-alkusz) ösz. fn. Hitelességgel nem bíró alkusz, ki hatóságilag megvizsgálva s üzletek eszközzésére feljogosítva nincsen. Máskép: *zughajhász*, v. csak: *hajhász*.

ZÚGÁS. (zu-og-ás) fn. tt. *zúgás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Mély tompa hangzás, midőn valami zúg. *Tenger zúgása. Zöld erdő zúgása, vad galamb szólása.* (Népd.) *Fölzúgás, fejjúgás.*

ZUGAT, (zu-og-at) áth. m. *zúgat-tam*, —tál, —ott. Eszközli, okozza, hogy valami zúg. Kriza J. szerint a székelyeknél rebesget (hírt). „Erősen zúgatják. hogy stb.”

ZUGATYÚ, (zu-og-at-ó) fn. tt. *zúgatyú-t*, tb. —k. Csigaforma j átékszer, mely megperditve nagy zúgással forog. Máskép: *búgatyú, brúgatyú*. V. ö. ZÖRGETYŰ.

ZUGGÓ, (1) tájdivatosan am. zúgó; l. ezt.

ZUGGÓ, (2) falu Vas m.; helyr. *Zuggóra*, —n, —ról.

ZUGHAJHÁSZ, (zug-hajhász). l. ZUGALKUSZ.

ZUGIRÁSZ, v. —IRKÁSZ, (zug-írász, v. —irkász) ösz. fn. A kontár irkások legaljasabb faja s gúnyneve; különösen aki írástudatlan köznépi emberek nevében panaszos folyamodásokat gyárt össze, és ezen munkájaért zsarolásokkal terheli őket.

ZUGISKOLA, (zug-iskola) ösz. fn. Gúnyosan szólva oly iskola, melyet valaki felsőségi engedély nélkül nyitott; titkos, mintegy zugban elrejtett iskola.

ZUGKIKÖTŐ, (zug-kikötő) l. ZUGRÉV.

ZUGLIGET, (zug-liget) ösz. fn. Buda nyugot felőli részén erdős, hegyes vidék. (Auwinkel).

ZUGNYOMDA, (zug-nyomda) ösz. fn. Félre-eső, csekély beruházással bíró, jelentéktelen nyomda.

ZÚGÓ, ZUGÓ, (1), (zu-og-ó) mn. és fn. tt. *zúgót*. 1) Általán, ami zúg. *Zúgó víz, tenger, szél. Zúgó malom. Zúgó fülek. Zúgó népsokaság.* „Zúgó pergetyű, játékeszköz.” (Szabó D.) 2) Tavak, folyók stb. partján, vagy töltésén, vagy gátján csinált, s fölvonókapuval ellátott rés, nyílás, melyen a vizet kiereszteni, csapolni lehet. Szabó D. szerint megrekesztett víznek, halastónak kifolyó torka. *Zúgója a tónak*. V. ö. ZSILIP.

ZÚGÓ, ZUGÓ, (2) pusztá Arad m.; hely. *Zúgó-ra*, —n, —ról.

ZÜGÓDÁS, (zu-og-ó-d-ás) fn. tt. *zügódás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Am. zügolódás.

„Adj oly szívet Úr isten, hogy nekik engedhessünk, Hogy zügódás nélkül nekik szolgálhassunk.”

Régi ének. (Thaly K. gyűjt. I. K. 93. l.)

ZÜGÓDIK, (zü-og-ó-d-ik) k. m. *zügod-tam*, —tál, —ott. Am. zügolódik: l. ezt. Előjón a Debreczeni Legendás könyvben, Telegdi s Molnár Albertnél is, pl. az elül említett nyelvemlékben: „Zügódni kezdének a zsidók ellen.” (64. l.)

ZÜGOLÓDÁS, (zü-og-ol-ó-d-ás) fn. tt. *zügolódás-t*, tb. —ok. Haragból, boszuvágyból, vagy panaszos elégtelenségből fakadt folytonos zúgás, zäjongás, lázongó moraj. V. ö. ZÜGOLÓDIK.

ZÜGOLÓDIK, (zu-og-ol-ó-d-ik) belsz. m. *zügolód-tam*, —tál, —ott. Akármiféle felsőség ellen haragra, boszúra gerjedvén, föllázadván, nyilván, vagy alattomban fenyegető hangon zúg, zäjong, morgolódik, lázongva panaszkodik.

„Oh, remélj, remélj egy jobb hazát!
S benne az erény diadalát;
Mert különben sorsod és e föld
Isten ellen zúgolódni költ.”

Arany J. (Fiamnak.)

ZÚGOLÓDÓ, (zu-og-ol-ó-od-ó) mn. tt. *zúgolódót*. Aki vagy ami zúgolódik, lázongva panaszkozik, zajong, mormog. *Zúgolódó alattvaló. Zúgolódó nép, sokaság.*

ZUGOLY, (zug-oly) fn. tt. *zugoly-t*, v. *zugly-ot*, tb. *zuglyok*, harm. szr. *zugoly-a* v. *zugoly-ja*. Am. szu. *goly*; de amaz szokottabb.

„S hol a puszta domb és egyszerű faoszlop,
Mely szentté jelölje a föld egy zugolyját?”

Arany J. (Névnapi Gondolatok).

ZUGOLYFA, (zugoly-fa) ösz. fn. L. CSUBOR.

ZUGRÉV; (zug-rév) ösz. fn. Apróbb naszádokkal vihar elől menekvés, félreeső kis öböl. (Schlupfhafen.)

ZUGSAJTÓ, (zug-sajtó) l. ZUGNYOMDA.

ZUGÜGYÉSZ, v. —ÜGYVÉD, (zug-ügyész v. —ügyvéd) ösz. fn. Oklevéllel nem bíró ügyész.

ZUH, természet hangszó, mely bizonyos lecsett s megütődött testek ilyenmő tompa hangzását utánozza. Származékai: *zuhaj, zuhan, zuhanás, zuhany, zuhant, zuhatag, zuhint, zuhog*. V. ö. **SUH, SUHAN, SUHOG**, továbbá: **SUS, SUSOG**.

ZUHAI, (zuh-aj) fn. tt. *zuhaj-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tompa *zuh-nemű* hangzat. A *sze-kérről, padlásról leesett teli zsák zuhaja*. Hasonló képzésű hangutánzók: *sohaj, robaj, moraj, zsibaj, zörej* stb.

ZUHÁL, (zuh-ál) áth. m. *zuhált*. Valakit vagy valamit úgy ver, hogy zuhog bele. *Megzuhálták a hátát, a ködment*. Máskép: *zupál*.

ZUHÁLÁS, (zuh-ál-ás) fn. tt. *zuhálás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn vki zuhál. V. ö. **ZUHÁL**.

ZUHAN, (zuh-an) önh. m. *zuhan-t*. Magasabb helyről aláesve és megütődve *zuh-nemű* tompa hangot ad. *Alázuhan, lezuhan*. Nagyot zuhant, mint a gyapjuzsák. *Zuhan a víz*, midőn magasról leömlik, lerohan. *Zuhannak a háztetőről leesett gerendák*. *Vízbe, csávéba zuhanni*.

ZUHANÁS, (zuh-an-ás) fn. tt. *zuhanás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Tompa *zuh-nemű* hangzása valamely testnek, midőn valahonnan leesik. *Zuhanása a víznek, esőnek*.

ZUHANÓ, (zuh-an-ó) mn. és fn. 1) Ami v. aki zuhan. „Partokról zuhanó vizek.” (Szabó D.). 2. L. **ZUHATAG**.

ZUHANT, (zuh-an-t) mivel. m. *zuhant-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. Valamit úgy vet le, hogy zuhan. *Földre zuhantani a nehéz terhet, zsákok*.

AKAD. NAGY SZÓTÁR. VI. KÖT.

ZUHANTÁS, (zuh-an-t-ás) fn. tt. *zuhantás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valaki vmit zuhant.

ZUHANY, (zuh-any) fn. tt. *zuhany-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Gépnemű fürdői készüllet, mely a fölszivódott vizet permetegesen vagy vastagon eresztí alá a fürdő, vagy mosakodó testére.

ZUHANYFÜRDŐ, **ZUHANYOSFÜRDŐ**, (zuhany— v. zuhanyos-fürdő) ösz. fn. Fürdői hely, szoba, kamara, mely zuhanynyal van fölkészítve.

ZUHANYOZ, (zuh-any-oz) áth. m. *zuhanyoztam*, —tál, —ott, par. —z. Testét zuhanynyal mosogatja, fürösztí.

ZUHANYOZÁS, (zuh-any-oz-ás) fn. tt. *zuhanyozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A testnek mosogatósa, fürösztése zuhanféle készüllet által.

ZUHATAG, (zuh-ad-ag) mn. és fn. tt. *zuhatag-ot*, harm. szr. —a, v. —ja. 1) Ami folytonosan zuhog, vagy zuh-zuh hangon szól *Zuhatag szélvész, fürgeteg. Zuhatag tenger*. 2) Mint főnév jelent magasról, meredekről hirtelen leomló víztömeget. *Niagarai zuhatag*.

ZUHÉ, (zuh-é) indulatszó melyet *zuhan* helyett használunk, pl. *zuhé a csávéba*, azaz a csávéba zuhan, v. zuhant.

ZUHHAN; **ZUHHANÁS**, l. **ZUHAN**, **ZUHANÁS**.

ZUHINT, (zuh-int) l. **ZUHANT**, melytől egyébiránt némi kicsinzési árnyéklatban különbözik.

„Erre ivott ő is. Azzal kavarintá,
Mind a maradékot oltárra zuhintá.”

Arany J. (Buda Halála).

ZUHINTÁS, (zuh-int-ás) fn. tt. *zuhintás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kicsinzó zuhantás. V. ö. **ZUHINT**.

ZUHOG, (zuh-og) gyak. önh. m. *zuhog-tam*, —tál, —ott. Folytonos, vagy gyakori *zuh-nemű* tompa hangon szól. *Zuhognak a székekről lehányt kévek. Zuhog a meredek szikláról mélységbe szakadó patak, folyam*. V. ö. **SUHOG**.

ZUHOGÁS, (zuh-og-ás) fn. tt. *zuhogás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonos, vagy gyakori *zuh-nemű* tompa hangzás. „Zuhogása a víznek, esőnek.” (Szabó D.)

ZUHOGÓ, (zuh-og-ó) mn. tt. *zuhogó-t*. Ami zuhog. *Zuhogó vízesés*.

ZUHOTA, fn. tt. *zuhotát*. A székegyeknél Kri-za J. szerint am. náthahurut.

ZUN, v. **ZUNN**, hangutánzó gyök *zung* és *zun-nog* szókban.

ZUNG, (zun-g v. zun-og) önh. m. *zung tam*, v. —ottam, —tál v. —ottál, —ott, htn. —ni v. —ani, L. **ZUNNOG**.

ZUNGATYÚ, (zun-g-at-ó) l. **ZÚGATYÚ**.

ZUNNOG, (zun-nog) önh. m. *zun-nog-tam*, —tál, —ott. Krízi J. szerint am. zsi-bongva dong, pl. a méhek háborgatójok körül, a kéz-ből elhajtott he-

gergő lapos kő, vagy ostorhegybe — csapóra — kötve elhajtott kő.

ZUNNOGÁS, (zunn-og-ás) fn. tt. *zunnogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Zsibongva dongás. V. ö. ZUNNOG.

ZUP, természeti hang, mint pusztá gyök *zupál*, *zupog*, *zuppan* szókbán.

ZUPÁL, (zup-ál) áth. m. *zupált*. Tenyérrel, ököllel, vagy valamely ütleggel ver, pufál, pufogat valakit, zuhál.

ZUPÁLÁS, (zup-ál-ás) fn. tt. *zupálás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Cselekvés, illetőleg ütés, verés, midőn valakit zupálnak. V. ö. ZUPÁL.

ZUPOG, (zup-og) önh. m. *zupog-tam*, — *tál*, — *ott*. Ütés v. verés közben *zup*-féle hangot ad. *Zupog a csép* (a levegőben) midőn azzal a gabonát verik.

ZUPOGÁS, (zup-og-ás) fn. tt. *zupogás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. Verés közben okozott *zup*-nemű hangzás, pl. a csép nesze. Balaton melléki szó.

ZUPP, fn. tt. *zupp-ot*. 1) A kallóban azon része a kalapácsnak, v. küllőnek, mely a fészekbe lecsúsz, és kallja a szűrt. Nevét onnan kapta, mert leeséskor nagyot zuppan. *Zupp nyele*, v. *zuppszár*, azon kiálló csúcsa a zuppnak, melynél fogva a gördülő keresztcsein fönnakad; máskép: *zupp szára*. 2) Ugró tánczosokat biztató indulatszó. *Hopp, zupp*. V. ö. CZUPP, HOPP.

ZUPPAN, (zupp-an) önh. m. *zuppan*. Leesve s megütődve *zupp*-nemű egyes hangot ad. V. ö. CZUPPAN, HUPPAN.

ZUPPANÁS, (zupp-an-ás) fn. tt. *zuppanás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. A leesett és megütődött testnek *zupp*-féle hangzása.

ZÚR, I. ZAVAR, (1).

ZURÁNY, mváros Mosony m.; helyr. *Zurány-ba*. — *ban*, — *ból*.

ZURBOL, (zur-b-ol) áth. m. *zurbol-t*. A vizet, különösen halászatkor, rúddal, doronggal zúrjazzavarja, turkálja; máskép: *zurubol*, *zurburol*, *turbokol*, *turbikál*, *csubokol*. Képeztetésre olyan, mint *hőrből* v. *hőrpöl*, *szörből*.

ZURBOLÓ, (zur-b-ol-ó) fn. tt. *zurboló-t*. Aki v. ami zurbol; különösen vizet zavaró rúd v. dorong.

ZUROG; a csangóknál am. zörög; és zurgot = zörget.

„Zurgó mogoróval,
Csattogó gyívóval.“

„Tatár rabja vagyok, térdgyig vaszba vagyok,
Kézemen, lábamon vasz (vas) zurgót zurgatok.“

Csangó dalok. (Erdélyi J. gyűjt.)

ZURUBOL, I. ZURBOL.

ZÚRZAVAR, (1) (zúr-zavar) iker. ige, m. *zúrt-zavart*, htn. *zúrni-zavarni*. Rendetlenül összeveissza kever, elegyít, össze nem illő különmemű testeket, dolgokat egy tömegbe vegyít. Máskép: *zúr-zavar*, htn.

zúrni-zavarni. A persában *sur-idan* am. a latin continuo fundere, spargere (szórni). V. ö. ZAVAR, (1).

ZÚRZAVAR, (2) (zúr-zavar) iker fn. tt. *zúr-zavart*, tb. — *ok*. Különnemű testek, dolgok összeveissza hányt, kevert vegyülete. Átv. megbomlott, erkölcsi, vagy társadalmi állapot, vagy rend. Máskép: *zúr-zavar*. (Chaos.) V. ö. ZAVAR, (2).

ZÚRZAVAROS, (zúr-zavaros) iker mn. Összeveissza hányt, kevert, vegyített, megbomlott rendű, állapotú. *Zúr-zavaros folyadék*. *Zúr-zavaros beszéd*, *előadás*, *tanácskozás*.

ZÚTOR, erdélyi falu Kolos m.; helyr. *Zútor-ba*, — *ban*, — *ból*.

ZUVAT, fn. tt. *zuvat-ot*, harm. szr. — *a*, v. — *ja*. A székelynél divatos szó. 1) Tudakozódási mód, midőn a hallott hírt, vádat, személyről személyre visszamenve addig kutatják, míg végre annak kútfejéhez jutnak. Különösen, ellopott jószágra nézve, *zuvatra vinni a dolgot*, azt jelenti: ha a lopott jószág valakinél megtaláltatván, kimutatja, hogy azt hol s kitől vette, ez ismét urát adván, a harmadik, negyediknél mindaddig puhatolódna, tudakozna, fürkészne, míg azon személyhez jutnak, akin a dolog megfeneklik, vagyis, aki annak urát adni nem tudja, tehát reá bizonyodik, hogy ő az, aki azt ellopta. 2) Szájról-szájra adott mende-monda, hír-harang, rágalmazás.

Míthogy e szónak származékai *zuvatol*, *zuvatos* a szokottabb *szavatol*, *szavatos* szóknak felelnek meg, kétségtelen hogy *zuvat* a szó főnév származéka s eredetileg *szuvat* v. *szovat* vala. És csakugyan a Tájékoztató szerént Cserey Elek a *zuvatos* szót így értelmezi: *szavattyús* azaz *szavatos*.

ZUVATLÁS I. ZUVATOLÁS.

ZUVATOL, (zuvat-ol) áth. m. *zuvatolt*. 1) Midőn valamely szónak, hírnek kibocsátóját, vagy jószágnak eltulajdonítóját személyről-személyre keresik, fürkészik: a kérdett vagy felszólított más valakire utal. Máskép: *zuvol*. 2) Hirt terjeszt, mendemondáz. „Az éjjasszon (ifjú asszony) soha sem dőgozott, hanem csak járt házról-házra zuvatolni.“ (Krizs J. Székely népmesék. XI. mese.)

ZUVATOLÁS, (zuvat-ol-ás) fn. tt. *zuvatolás-t*, tb. — *ok*, harm. szr. — *a*. 1) Tudakozódás, fürkészés, vagy utánjárás alkalmával a kérdett vagy felszólított által más valakire történt utalás. 2) Hírhordás, hírterjesztés.

ZUVATOS, (zuvat-os) fn. tt. *zuvatos-t*, tb. — *ok*. Szavattyús, azaz *szavatos*, aki pl. az ellopott és nála talált vagy keresett portékának mimódon és kitől szerzését igazolni tartozik. V. ö. ZUVAT, ZUVATOL.

ZUVOL; ZUVOLÁS, I. ZUVATOL; ZUVATOLÁS.

ZUZ, I. ZÚZ, (3).

ZÚZ (1) (zú-oz v. zu-oz) áth. m. *zúz-tam*, — *tál*, — *ott*, par. — *z*. Nyomás, szorítás, taposás, tiprás, ütés,

rágás, s hasonló erőszak által valamely szilárdabb állományú, nagy tömör testet őszvelapít, vagy apróra tördel, ronesol, zöcsköl stb. *Kukoriczát zúzni. Bezúzni valaki fejét. Marokkal őszvezézni valamit. Kizúzni a béledet. Körtvélyt, almát, szilvát s más gyümölcsféléket őszvezézni. A követ porrá zúzni, szétzúzni.* „Soknak őszvezézza fejét a földön“ (109. Zsoltár. Tárkányi.)

Alakra hasonlók hozzá: *nyúz* (nyú-oz), *üz* (ü-öz) *néz* (ni-ez) stb.

ZÚZ, (2) fn. tt. *zúz-t*, tb. —ok, személyragozva: *zúz-om*, —od, —a, v. —za stb. Ez alakban mai napság leginkább dunántúli szó. A madarak sajátságos szerkezetű, szilárd tömött izmokból álló gyomra, mely a begybe szedett eledelt magába veszi, s megemésztí. Szabó Dávidnál is *zúz*: „Ki máját, ki zúzzát szereti.“ Így a Bécsi codexben is: „Megszaggatom ő zújjoknak belőlvalóit“ (Et dirumpam interiora jecoris eorum. Ozeas. XII. A Vulgataban XIII.). A madarak rendesen homokot, kőport, vagy apró kavicsot szoktak időnként elnyelni, mely által az emésztést előmozdítják, az eledelt megőrlik, s mintegy őszve-zúzzák; honnan a *zúz* ige és név alapértelemben egyik, mint *les*, *nyom*, *zár* s többek.

Több tájon, különösen a Tisza vidékén divatos szokás szerent megtoldva *zúza* v. *zúzza* (=zúzó); személyragozva: *zúzám*, *zúzád*, *zúzája*. „Gonosz a zúzája.“ „Szereti a zúzzát.“ Közmondatok Erdélyi Jánosnál. „Töröm a zúzáját“ Kisfaludy K. (Mátyás deák).

„Volt szeretőm szép, de hamis,
Hamis még a zúzája is.“

Népdal.

ZÚZ, (3) v. **ZUZ**, fn. tt. *zúz-ot*, harm. szr. —za. Tájdivatosan am. *zúzmara*; származéka *zúzos*, v. *zuzos* általánosabb használata.

ZÚZA, (zúz-a=zúz-ó) fn. tt. *zúzzát*; l. **ZÚZ**, (2) **ZÚZAKÖ**. L. **ZÚZKÖ**.

ZÚZÁS, (1) (zúz-ás) fn. tt. *zúzás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Erőszakos cselekvés, mely által valami zúznak. V. ö. **ZÚZ**, (1).

ZÚZÁS, (2), (zúz-a-as) mn. tt. *zúzás-t*, v. —at, tb. —ok. Zúzával biró. Zúzával készített. *Zúzás madarak. Zúzás étek.*

ZÚZAT, (1) (zúz-at) fn. tt. *zúzat-ot*, harm. szr. —a, v. —ja. Összezúzott valami.

ZÚZAT, (2), (zúz-at) miv. m. *zúzat-tam*, —tál, —ott, par. *zúzas*. Eszközli, hogy valami zúzassék, össze- v. szétzúzassék.

ZÚZDA, **ZUZDA** (zú-oz-da), fn. tt. *zuzdát*. 1) Zúzó mű, zúzó készülék, gép (a bányákban). 2) Helyiség, épület, hol ily zúzóművek léteznek.

ZÚZÉKONY, (zu-oz-ék-ony v. zú-oz-ékony) mn. tt. *zúzekony-t*, v. —at, tb. —ak. Amit könnyen lehet össze- v. szétzúzni; máskép: *zúzható*.

ZÚZHATÓ, (zúz-hat-ó) mn, tt. *zúzhatót*. L. **ZÚZÉKONY**.

ZÚZKÖ, v. **ZÚZAKÖ**, (zúz- v. zúza-kő) ősz. fn. Babszem nagyságu átlátszó kő, melyről azt tartják, hogy a vén kappanok zúzájában terem; innen máskép: *kappankő*.

ZÚZMARA, ősz. fn. tt. *zúzmarát*. Fagyos harmat, dér, székelyesen: hóharmat, mely a fákat, fűveket, s más testeket dara gyanánt belepí. Balaton mellékén *zúzmora*, néhutt csak *zúz*.

E szónak második alkatrészével egyezik a szláv *mráz*, (dér, fagy) és *zmráznik* (zuzmara). A *mráz* magyarosan ejtve *maráz*. L. **ZÚZMARÁZ**.

ZUZMARÁS, (zuzmara-os) mn. tt. *zúzmarás-t*, v. —at, tb. —ak. Amit a zuzmara belepett, hóharmatos. *Zúzmarás fák, fűvek. Zuzmarás bajusz, szakál.* Mondjuk időről is, melyben zuzmara jár, *zúzmarás ködös szél.* Máskép: *zúzmarázos*. „Zuzmarázos éjszaka.“ (Szabó D.)

ZÚZMARÁZ, ősz. fn. A régieknél és tájdivatosan am. *zúzmara*, hóharmat. „Es elveszté köesővel szőlőjeket, és a szederjüket *zúzmarázal*.“ (Káldi, 77. zsolt. 47. v.) L. **ZÚZMARA**.

ZUZMARÁZOS, (zuzmaráz-os) mn. L. **ZUZMARÁS**.

ZUZMÓ, (zuz-m-ó v. zuz-am-ó) fn. tt. *zúzmó-t*. A moszatok seregébe tartózo lopvanősző növényfaj, mely az élő és kiszáradt fákra, néha a kőveken és kőfalakon lelapult kértes varformájú ripacsokban vagy cserneként lecsüggő szalakban tenyészik. Igen sok alneme és faja van. (Lichen).

ZUZMORA, **ZUZMORÁZ**, tájdivatosan am. *zuzmara*, *zuzmarás*; l. ezeket.

ZÚZÓ, (zúz-ó) mn. és fn. tt. *zúzó-t*. Ami v. aki zúz; vagy amivel zúznak. *Zúzó eszköz, zúzó gép.*

ZÚZOL, (zúz-ól) áth. m. *zúzol t*. Kriza J. szerent am. összehurol, finyel, innen: összezúzóldók. **ZÚZÓMŰ**, (zúzó-mű) ősz. fn. Bányai eszköz v. gép, melylyel az érczköveket szétzúzzák.

ZUZORKA, (zuz-or-ka) kicsinző fn. tt. *zuzorkát*. Apróra zúzott, morzsol, reszelt tészta, melyet levesbe szoktak főzni, néhutt: *morzsóka, zsurmóka*, de ezek másutt némileg eltérő jelentésűek.

ZÚZOS, (zúz-os) mn. tt. *zúzos-t*, v. —at, tb. —ak. Zúzzal lepett, hóharmatos, zuzmarás. V. ö. **ZÚZ**, (3).

ZÚZOSAN, (zúz-os-an) ih. Zúzzal lepett állapotban, zuzmarásan.

ZÚZOSODIK, (zúz-os-od-ik) k. m. *zúzosodtam*, —tál, —ott. Zúzossá lesz, zúzossá válik. *Zúzosodik az idő.*

ZÚZOTT, (zúz-ott) mn. tt. *zúzott-at*. Amit zúzza megalapítottak, benyomtak, vagy morzsákra tördeltek stb. *Porrá zúzott kővek. Összezúzott gyümölcs.* V. ö. **ZÚZ**, (1)

ZÚZZA, l. **ZÚZ**, (2).

ZÜBÖRGÉS, (zübör-ög-és) fn. tt. *zübörgés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Zübörgő mozgás. V. ö. **ZÜBÖRÖG**.

ZÜBÖRÖG, (zübör-ög) önh. m. *zübörög-tem*,

—*tél*, —*ött*. htn. *zübörögni* v. *zübörögni*. A folyadék különösen *zübör*-féle hangot ad, mikor zurbolják, vagy folyása közben belsejében valamely akadályba ütközve örvényesen kering.

ZÜCSKŐ, v. **ZÜCSKE**, l. **SZÖCSKŐ** vagyis **SZÖKCSŐ**.

ZÜLLEDT, mn. tt. *zülledt-et*. A Tájszótárban túl a Dunán am. élemlött, meglelt korú, Elemzésére nézve v. ö. **ZÜLLIK**.

ZÜLLESZT, (hihetőleg am. szűr-l-eszt) áth. am. *zülleszt-itt*, htn. —*ni* v. —*ani*, par. *zülleszt*. Am. élemlit, vénit, mintegy megszűr, meg. v. elapaszt, fogyaszt. V. ö. **ZÜLLESZTÉS**; **ZÜLLIK**.

ZÜLLESZTÉS, (szűr-l-eszt-és), fn. tt. *züllesztés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Élemlítés, vénítés; fogyasztás, apasztás. „Vigyázzunk, hogy saját erőnk szétrombolása és szétzüllesztésével ne dolgozzunk ellenségünk kezére.” Klapka György.

ZÜLLIK, (hihetőleg am. szűr-l-ik) k. m. *züllött*. 1) A Tájszótár szerint vénhedik, az öregség felé közeledik, mintegy megszűrődik, szürekedik, fogy, soványodik. 2) *Ellzüllen* valakitől am. elszakadni, elválni.

„Predrag termett. szilaj paripára,
Paripára, harcziás kópjára,
De elzüllött az öreg atyjától,
Ajdukba jár völgyön, hegyeken túl.
Nenád felnőtt anyja örömére,
De elzüllött ő is az anyjától.

(Szerb dal, Kondor Lajos ford.)

ZÜMMÖG, (zümm-ög) önh. m. *zümmög-tem*, —*tél*, —*ött*. *Zümm*-féle tompa hangokat hallat.

»Mint tücsöké pusztán, gyenge szavam zümmög.«
Arany J. (Buda Halála).

ZÜMMÖGÉS, (zümm-ög-és) fn. tt. *zümmögést*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. *Zümm*-féle tompa hangokon szólás.

ZÜR, *zürzavar* ikerszónak előrésze. L. **ZÜRZAVAR**, (1).

ZÜRBÖL, l. **SZÖRPÖL**.

ZÜRANG, v. **ZÜRANG**, **ZÜRANGZAT**, (zürhang v. --hangzat) ösz. fn. Egymással nem egyező fülsértő zavart hangok. (Disharmonia).

ZÜRLIK, szokott kiejtéssel *züllik*, mint *tarló*, *talló*; *sarló*, *salló*; *orló*, *olló* stb. L. **ZÜLLIK**.

ZÜRMÖL, (zür-m öl) személytelen ige, m. *zürmül-t*. A székelyeknél Kriza J. szerint am. szelesen, (zür-ösen, zürzavarosan) havaz.

ZÜRMÖLÉS, (zür-m-öl-és) fn. tt. *zürmölés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Szeles, zürzavaros havazás.

ZÜRÖS, (zür-ös) mn. tt. *zürös-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. L. **ZÜRZAVAROS**.

ZÜRZAVAR; **ZÜRZAVAROS**, l. **ZÜRZAVAR** (1); **ZÜRZAVAROS**.

A Z betűben van 956 czikk.

ZS.

ZS, kisedő alakban *zs* kissé régebben *'s*, negyedik s végső bütű a magyar ábéczerendben, és a más-salhangzók sorában huszonötödik. Az *s* hangnak legközelebbi szervtársa, és lágyabb árnyalata. Ez oknál fogva a kiejtésben és írásban föleserélődik a) s v. *sz* hanggal, mint: *zsélye* *sélye*; *zsajtár* v. *zsétár*, *zsugor* *sugor*; *zsúrol* *súrol*; kivált oly szókbán, melyek idegenekből módosultak, vagy azokkal köz eredetűek, *zsák*, *saccus*, *Sack*; *zsálya*, *salvia*; *zselle*, *sella*; *Zsigmond*, *Sigmund*; *zsínat*, *synodus*; *zsínagóga*, *synagoga*; *zsindely*, *scindula*, *Schindel*; *zsold*, *sold*; *zsemlye*, *Semmel*, *simila*; *zsompor*, *Simmer* v. *Simperl*; *pünközd* (v. *pünköst*) *pentecoste*; *alamizsna*, *elemosyna*, *Almosen*; *kámsza*, *camisia*; *róza*, *rosa*; *Balázs Blasius*; *bazsalikom*, *basilicum*; *József*, *Josephus*; *Erzsébet Elisabeth*; *izsóp*, *hyssopum* stb.; b) ritkábban *z*-vel, mint: *zsacskó*, *zacskó*; *zsvat*, *zuvat*; *zsong*, *zong*, és c) *cs* vel, p. *zsabrák* *csabrág*, *zsámbás*, *csámbás*; d) *d* helyett ezekben: *zsiók* = *diók*; *zsombék* = *dombék*; *zsong* = *dong*. Némely tájakon, nevezetesen Vasvármegyében, a *szók* végén *s* helyett használják, p. *Vasvármegye*, *isz* is, *hüsz* *hüs*. Az *s*, mint középső, kivált gyakorlatos igékben, sokszor *zs*-vel váltakozik, p. *horzsol*, *morzsol*, *dörzsol*, *porzsol*, *torzsa*, *morzsa*, *tömörzsök*, *habzsol* (*habsol*), *lebzsel*, *kapzsi*, *bárszing* (*bárszony*) stb. Általán, midőn a *zs* után a szó közepén közvetlenül kemény mássalhangzó, u. m. *f*, *p*, *k*, *t* következik, akkor az a kiejtésben *s*-nek hangzik, p. *rozsféreg*, így: *rosféreg*, *darázkarcu*: *daráskarcu*, *gúzszekeres*: *gústeker*, *rozspolyva*: *rospolyva*. El-lenkezőleg az *s* lágy mássalhangzók, *b*, *d*, *g*, *gy*, előtt *zs*-nek ejtetik, *dúsgazdag* így: *dúzs-gazdag*, *okosbak*: *okozsbak*; *keresgél*: *kereszgél*, *usdi*: *uszdi*, *mosdik*: *mozsdik*, *rosda*: *rozsdá*, *esdik*: *ezsdik*; *Osgyán*: *Ozsgyán*, *Kosd*: *Kozsd*, *Ormosd*: *Ormözd* stb. E tekintetben az *s* és *zs* oly viszonyban állanak, mint az *sz* és *z*.

A *zs* mint természeti hangutánzó eléfordul több gyökben pl. ezen *szók* gyökeiben, vagy gyökelemben: *zsém* v. *zsimb*, *zsiba*, *zsi-baj*, *zsi-bong*, *zsi-vaj*, *zsi-vít*, *zsi-zsereg*, *zsi-zsi*, *zsi-zsik*, *zsi-örtöl*. Elő-tét a baranyai kiejtésű *zsaszag* szóban, *azsag* helyett.

ZSÁB, gyöke vagy törzse *zsába* és *zsábolyog* szókknak; l. ezeket.

ZSÁBA, fn. tt. *zsábat*. A test valamely részét különösen az idegeket meglepő zsi-bbadásos nyavalya, péld. *farzsába*, az ember vagy ló farának zsi-bbadása. Gyökre nézve hasonló a *zsi-bbad*, *zsi-borog* igékhez.

ZSÁBÁR, falu Krassó m.; helyr. *Zsábár-ia*, —*on*, —*ról*.

ZSÁBOJGÁS, ZSÁBOLYGÁS, (zsáb-oly-og-ás) fn. tt. zsábolygás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. A székelyeknél am. nyavalygás. V. ö. ZSÁBOLYOG.

ZSÁBOJOG, ZSÁBOLYOG, (zsáb-oly-og) önh. zsábolyog-tam, —tál, v. zsábolyog-ottam, —ottál, —ott, par. zsábolyogni, v. zsábolyog-ani. A székelyeknél am. nyavalyog. (Kriza J.). Hasonló hozzá a göcseji zsámbeleg. V. ö. ZSÁBA.

ZSABRÁK, fn. tt. zsabrák-ot, harm. szr. —ja. A Tájszótár szerint montlis zsák (Mantelsack) a katonáknál; különben egyezik csabrák szóval; l. ezt.

ZSACSKÓ; ZSACSKÓS, l. ZACSKÓ; ZACSKÓS.

ZSADÁNY, faluk Abauj, Bihar, Heves, Szatmár, Temes m. ARBONYA—, Zemplén m.; helyr. Zsadányba, —ban, —ból.

ZSADÁNYHÁT, puszta Heves m.; helyr. Zsadányhát-ra, —on, —ról.

ZSAJOG l. SAJOG.

ZSAJTÁR, fn. tt. zsajtár-t, tb. —ok, harm. szr. —ja. Am. sajtár. „Jókor fejéhez csapták a zsajtárt” (km.) hitvány borjuról mondják. L. SAJTÁR.

ZSÁK, fn. tt. zsák-ot, harm. sz. —ja. Szövetből, vagy bőrből való, különféle nagyságra szabott, öblösre, üregesre öszvevarrt, nyílással ellátott, hosszukás, vagy négyszögű takaróféle készítmény, melybe holmit tölteni, tömni, bekötni stb. szoktak. Szörzsák, bőrsák, vászonzsák, csínvatszák. Tartalmuknál fogva gyapjuzsák, szalmazsák, tolluzsák, búzasák, burgonyazsák, liszteszsák, abrakoszsák, montliszsák (Mantelsack), podgyászszák, turózsák. Egy köblös zsák stb. Egy mérős zsák. Párnazsák, bőrmálha, melyben az útasok leginkább ágyneműjüket viszik. Megtölteni, bekötni, vállra venni, kiüríteni a zsákot. Zsákokba mérni, zsákokban szállítani a gabonát. Zsákban csömöszölni a szőlőt. Földdel töltött zsákokból védgátot csinálni. A Nádor codexben: zság. Az ágybeliek zsákhoz hasonló takaróját különösen héjnak nevezik: vónkoshéj, párnahéj, dunnahéj. Ide vonatkozó némely közmondatok, és példabeszédek: Zsák meglette foltját, olajos kanta dugóját, hasonló hasonlival szövetkezett, öszveillenek; jó két madár. Egy avitt zsákból két új tarisznya. Zsákban macskát árulni, nehéz tudni, mi lakik, v. mi van a bekötött zsákban. Majd elvállik, hány zsákkal telik, ha t. i. valamit pontosan megmérnek, mint a garmadában levő gabonát. Tele tölti zsákját, meg nem köti száját. Bekötötték a zsák száját, terhes nőről mondják. Orgazda, tolvaj mind egy zsákba való, hogy a vízbe dobják. Őt sem zsákkal ijesztették. Hol malacot ígérnek, zsákkal for golódjál. Tartja magát mint az üres zsák. Olyat esett mint egy zsák, ha eldőlt. Jobb a foltos, mint a likas zsák. Sütét van, mint a zsáktan. Hosszu zsák könnyen dől. Piros, mint a lisztes zsák, halavány. Nem jó az ó zsákba új búzát tölteni. Barát zsákja, kocsis torka nehezen telnek. Nem sokára a pap zsákjába jut, meghal.

Kiki a maga zsákját hordja a malomba. Zsákkal hordom a sert, szitával a jó bort. (Vöréti vers). Átv.

a) Gyomor, belek. Megtöltötte zsákját. Feneket len zsák, telhetetlen. Szarzsák, eszemiszom ember. b) A régi zsidóknál durva szörkelméből csinált vezeklő és gyászruha. V. ö. ISZÁK, (2), ZACSKÓ, TARISZNYA, TÁSKA.

E szónak ősrégiségére mutat azon körülmény, hogy különböző családú nyelvekben megvan, latinul: *sacc-us*, görögül: *σάκx-ος*, *σάκ-ος*, németül: *Sack*, spanyol és olaszul: *sacco*, lengyelül: *szac*, héberül: *szak*, arabban: *szako*, finnül: *sákki* stb.

ZSÁKA, falu Bihar m.; helyr. Zsáká ra, —n, —ról.

ZSAKARÓCZ, falu Szepes m.; hely. Zsakaróc-ra, —on, —ról.

ZSÁKDA, (zsák-dad) mn. tt. zsákdad-ot. Zsák alakú.

ZSÁKDARÓCZ, (zsák-daróc) ösz. fn. Daróc-féle durva szövet, melyből zsákokat varrnak.

ZSÁKFALVA, falu Köz. Szolnok m.; helyr. —falva-ra, —n, —ról.

ZSÁKHÁLÓ, (zsák-háló) ösz. fn. Zsákhoz hasonló, hosszukás halászháló.

ZSÁKHORDÓ, (zsák-hordó) ösz. fn. Munkás, napszámos, ki gabonával, liszttel stb. töltött zsákokat egy helyről másra vállán hord.

ZSÁKIL, falu Bars m.; helyr. Zsákil-ba, —ban, —ból.

ZSÁKKÉSZÍTŐ, v. —KÉSZÍTŐ, (zsák-készítő) ösz. fn. A ki zsákokat varr.

ZSÁKMADZAG, (zsák-madzag) ösz. fn. Madzag, melylyel a teli zsák száját bekötik.

ZSÁKMÁNY, (zsák-mány) fn. tt. zsákmány-t, tb. —ok harm. szr. —a. Általán, rablás, dúlás által szerzett holmi ingóság, különösen, melyet valaki az ellenségtől ragadott el. Zsákmányt szerezni. A szerzett zsákmányon osztozni.

E szónak gyöke: zsák, mely legalkalmasabb arra, hogy némely ingóságot bele rakjanak s benne szállítsanak. Hogy pedig mány képző nem csak igékből, hanem nevekből is alkot főneveket, mutatják ezek: tokmány, szakmány, sármány, ormány. Hasonló viszony látszik lenni a német *Beute*, és *Beute* között (Adelung).

ZSÁKMÁNY, (2) falu Sáros m.; helyr. Zsákmányba, —ban, —ból.

ZSÁKMÁNYOL, (zsák-mány-ol) önh. és áth m. zsákmányol-t. Zsákmányt szerez, rabol, ragadoz; erő-zakkal, vagy lopva elvesz valamit. Az ellenség földén zsákmányolni. Kizsákmányolni az elfoglalt várost. Átv. szélesb ért. szerez, gyűjt.

ZSÁKMÁNYOLÁS, (zsák-mány-olás) fn. tt. zsákmányolás-t, tb. —ok, harm. szr. —a. Rablás, ragadozás.

ZSÁKMÁNYOLÓ, (zsák-mány-ol-ó) ma. és fn. tt. zsákmányoló-t. Aki zsákmányol; rabló, ragadozó, ellenséget fosztó, dúló.

ZSÁKMÁNYOS, (zsákmány-os) mn. és fn. tt. *zsákmányos-t*, v. —ak. tb. —ak. 1) Zsákmánynyal ellátott, rakott. *Zsákmányos rablók* *Zsákmányos szekerek*, *hajók*. 2) L. ZSÁKMÁNYOLÓ.

ZSÁKÓCZ, falu Szepes m.; helyr. *Zsákócz-ra*, —on, —ról.

ZSÁKOD, MAGYAR—, erdélyi falu Udvarhely székben; **OLÁH—**, Küküllő m.; helyr. *Zsákod-ra*, —on, —ról.

ZSÁKOL, (zsák-ol) áth. m. *zsákol-t*. 1) Valamit zsákba szed, töm, tölt; zsákkal mér. *Zsákolni a gabonát, gyapjút*. 2) Rabol, elragad, mintegy zsákra szedve elvisz. 3) Átv. tréfás ért. megver, megpufoogat, mintegy öszvetekert zsákkal ütöget. Hasonlók: *lazsnakol*, *lazsnakkal ver*, *dorongol*, *lapátol* stb.

ZSÁKOLÁS, (zsák-ol-ás) fn. tt. *zsákolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, midőn valamit v. valakit zsákolnak. V. ö. ZSÁKOL.

ZSÁKUTCZA, (zsák-utca) ősz. fn. Utcza, melybe csak egy nyíláson lehet bemenni, melynek egyik vége el van zárva, avagy be van építve; más-kép: *térmegeutca*, *vakutca*, *forduló utca*.

ZSÁKVÁSZON, (zsák-vászon) ősz. fn. Durvábbféle fonalból való, vagy csinvat, kittölös vászon, melyből zsákokat készítenek.

ZSALOBINA, falu Zemplén m.; helyr. *Zsalobiná-ra*, —n, —ról.

ZSÁLLYA l. ZSÁLYA.

ZSALU, tt. *zsalut*. L. ABLAKREDÖNY.

ZSÁLYA, fn. tt. *zsályát*. Növénynem a két-fübbhímescs seregéből és földetlenmagvuk rendéből; bokréája ásitó; felső ajaka legtöbbször kasza-forma görbe; himszála kettő, néha négy is; levelei apró ripacsosak, virága gyűrűs, füzéres. (*Salvia*). Számos faja van, melyek között ismeretesek a *kerti zsályá* (*salvia officinalis*); *skárlát zsályá*, népiesen: *sebes zsályá* (a régi Nomenclaturában is 1641. Diószegi-Fazekas szerint am. s. sclarea); *lő-zsályá* (s. silvestris), népnelyven másképen is: *mezei skárlátzsályá*, *kakastaréj*. A köznépnél még előjön *mezei fehér zsályá*, növénytani néven: *fejér huny-nyász* (*stachis germanica*).

ZSÁLYABUNDI, (zsályá-bundi) ősz. fn. A bundi (phlomis) nemű növény faja.

ZSÁLYAECZET, (zsályá-eczet) ősz. fn. Kerti zsályával készített eczet.

ZSÁLYAFÜZ, (zsályá-füz) ősz. fn. A füzek szőrös levelű alneméhez tartozó faj, melynek cseréje alacson, övigérő; levelei visszás tojásdadok, hátra görbült hegyesek, fűrészes, fodros végük, fölül zöldék, szőrösök, alul szökek, gyapjasak, ránczos eresek; pálhái fél szív formák, fogasak; tokjai láncsásak, kocsánkásak; bibéji alig szárasak. (*Salix aurita*.)

ZSÁLYA-OLAJ, (zsályá-olaj) ősz. fn. Zsályából kivont olaj.

ZSÁLYÁS, (zálya-as) mn. tt. *zsályás-t*, v. —at, tb. —ak. Zsályával készített, vegyített, fűszerezett. *Zsályás lábvíz*. *Zályás fogpor*.

ZSÁLYASZÜRKE, (zsályá-szürke) ősz. mn. Halavány, elmosódott szürke, milyenek a kerti zsályá levelei.

ZSALYOG, tájdivatosan pl. Szathmárban am. sajog; l. ezt.

ZSÁM, KIS—, **NAGY—**, faluk Temes m.; helyr. *Zsám-ba*, —ban, —ból.

ZSÁMÁND, falu Vas m.; helyr. *Zsámánd-ra*, —on, —ról.

ZSÁMBÉK, mváros Pest m.; helyr. *Zsámbék-ra*, —on, —ról.

ZSÁMBOK, falu Pest m.; helyr. *Zsámbok-ra*, —on, —ról.

ZSÁMBOKRÉT, (1) ősz. fn. L. ZSOMBOKRÉT.

ZSÁMBOKRÉT, (2) falu Turóc m.; **KIS—**, falu Trencsin, **NYITRA—**, mváros Nyitra m.; helyr. *Zsámbokrét-re*, —én, —ról.

ZSÁMISZKA, l. DSÁMISZKA.

ZSÁMOLY, fn. tt. *zsámoly-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Kis székhöz hasonló alacson állvány, melyre a pamlagon, széken stb. ülők fel szokták lábaikat rakni. „Ellenségeidet lábaid zsámolyává teszem.” (109. Zsoltár. Tárkányi). 2) Lépcsőül szolgáló ilyenmü emelvény. *Zsámolyra hágni*, s *levenni valamit a polcra*. Így nevezik különösen azon kerekeken járó talapatot, melyet a folyók szélén a kompok elé tolnak, hogy a bejáróknak hídul szolgáljon; Szabó Dávidnál: *révzsámoly*, v. *rév-sám*. Margit életében előjön *zsámel-szék*, s egyezik vele a latin *scabellum*-ból képzett német *Schämmel*. Egyébiránt figyelmet érdemel, hogy hajdan a *zsámoly* jelentett *gyámolt* is, honnan Kónyinál: *zsámolytani*; e szerint *gyámoly*, *zsámoly* és *támasz* egy gyökből v. törzsből elemezhetők. *Zsám* előjön mint helységek neve Temes megyében. V. ö. GYÁM, TÁM, SÁM.

ZSÁMOLYÍT, (zsámoly-ít) áth. m. *zsámolyított*, htn. —ni, v. —ani, par. —s. Régiesen pl. Kónyinál (Ábel halála 26. l.) am. *zsámolylyal* támaszt, *gyámolit*.

ZSÁMOLYOZ, (zsámoly-oz) áth. m. *zsámolyoztam*, —tál, —ott, par. —z. Előjön Csúzinál (ípszó. 251. l.) L. ZSÁMOLYÍT.

ZSANA, (1) fn. tt. *zsanát*. A székeleyknél Gyarmathi szerint a zsémbes asszony gúnynéve. Hasonló a *zene-zuna* szó utórészéhez (v. ö. ZSANÁL), és rokon *zsémb*, *zsémb* hangutánzókhöz. Miklosich a *žena* (= asszony) szláv szóval hozza viszonyba.

ZSANA, (2) puszta Halas mellett a Kis-Kunságban, helyr. *Zsaná-ra*, —n, —ról.

ZSANÁL, (zsana-al am. zuna-ál?) önh. m. *zsanált-t*. Vén asszony módjára zsémbe, morgolódik. Kriza J. szerint: sok ember, főleg nők, gyermekek összevegyülve s egymás szavára nem ügyelve, zongyva csevegnek, beszélnek. V. ö. ZSANA (1).

ZSANÁLÁS, (zsana-al-ás) fn. tt. *zsanálás-t*,

tb. —ok, harm. szr. —a. Zsémbelés. Zajongva csevegés. V. ö. ZSANÁL.

ZSANU, fn. tt. *zsanut*. L. ZSANA, (1).

ZSAR, *zsarnok*, *zsarol* stb. szók gyöke. L. ZSAROL.

ZSÁR, falu Liptó m.; helyr. *Zsár-ra*, —on, —ról.

ZSARÁT, fn. tt. *zsarát-ot*, harm. szr. —ja. Tüzes hamu vagy pernye v. parázs, apró eleven szén. (Szabó D.) *Zsarátban sült tojás, pogácsa.*

„Szerzegve a zsarát füstöt vette tőle,
Vérharagos lángok csaptak ki belőle.“

Arany J. (Buda Halála.)

Hangutánzóknak látszik, s mint ilyen egyezik *zsizser-eg* és *sercz-eg* szók törzseivel. — Jancsovicznál szlávul *žarni* am. tüzes; és *zora, zjara* am. hajnal. Miklosichnál ez áll: „žerati candens; žerati karbonés, altslavisch.“

ZSARÁTFEDŐ, v. —FÖDŐ, (zsarát-födő) ősz. fn. Födő, vasból, melyet zsaráttal, vagyis parázzsal takarva a lábasra tesznek, midőn valamit sütnék benne.

ZSARÁTNAG, v. szokottabban: ZSARÁTNAK, fn. tt. *zsarát-nak-ot*, harm. szr. —ja. Am. az egyszerűbb zsarát. L. ZSARÁT. „Az ellene állhatatlan nagy erejű tűz hamuba, és *zsarát-nagba* takarta (t. i. a tarczai templomot). Babocsai: FataTarczai.

Átv. értelemben is:

„Ki nem kap a házasságon,
Hiába él e világban.

Álljon faczipős barát-nak
Ha ötet semmi zsarát-nak
Nem hevíti.“

Népdal.

ZSARÁTOL, (zsarát-ol) áth. m. *zsarátol-t*. Zsaráttá tesz, hamuvá, pörnyévé éget valamit.

ZSARÁTSZÍN, (zsarát-szín) ősz. fn. Égő parázshoz hasonló vörös szín.

ZSARLÁS, l. ZSAROLÁS.

ZSARLÓ, l. ZSAROLÓ.

ZSARMOL, (zsar-om-ol), Szeged vidéki szó. L. ZSAROL.

ZSARNÓ, falu Torna m.; helyr. *Zsarnó-ra*, —n, —ról.

ZSARNÓCZA, mváros Bars m. helyr. *Zsarnócza-ra*, —n, —ról.

ZSARNOK, (zsar-nok) fn. tt. *zsarnok-ot*, harm. szr. —a. Ujabb időben alkotott, s általán elfogadott szó a hellen eredetű *tyrannus* kifejezésére, ki tulajdonképp jelentett korlátlan hatalmu urat, fejedelmet, milyenek voltak a régi görögöknél azon egyeduralkodók, kik a köztársaságot elnyomván a felsőségi hatalom gyakorlását kizárólag maguknak tulajdonították. Mai szokott ért. oly személy, aki felsőségi hatalmát illető jobbjai, alattvalói, alárendeltjei stb. irányában kegyetlen önkénnyel üzi, azok személyéről és vagyonáról kénye kedve szerint rendelkezik, őket húzzavonja stb. Innen mint melléknév jelent kegyetlent, dühönczöt, húzóvont,

kínzót stb. *Zsarnok apa*, ki gyermekeivel, *zsarnok férj*, ki nejével, *zsarnok úr*, ki szolgálival kegyetlenül bánik. Eredetére nézve. V. ö. ZSAROL.

ZSARNOKI, (zsar-nok-i) mn. tt. *zsarnoki-t*, tb. —ak. Zsarnok, mint olyan által gyakorlott; zsarnokot terhelő, arra vonatkozó. *Zsarnoki hatalom*, önkény, kegyetlenség.

ZSARNOKILAG, (zsar-nok-i-lag) ih. Zsarnoki módon; korlátlan hatalmú önkénnyel; kegyetlenül. *Zsarnokilag uralkodni*; az alattvalókat *zsarnokilag csigázni*.

ZSARNOKOL, (zsar-nok-ol) önh. m. *zsarnokol-t*. Zsarnoki hatalmat gyakorol. *Alattvalóin, gyermekein zsarnokolni*.

ZSARNOKÖLŐ, (zsarnok-ölő) ősz. fn. Szabadsáért rajongó személy, ki a zsarnokot, mint népnymorgatót megöli.

ZSARNOKOSKODIK, (zsar-nok-os-kod-ik) k. m. *zsarnokoskod-tam*, —tál, —ott. L. ZSARNOKOL.

ZSARNOKOZ, (zsar-nok-oz) önh. m. *zsarnokoz-tam*, —tál, —ott, par. —z. L. ZSARNOKOL.

ZSARNOKSÁG, (zsar-nok-ság) fn. tt. *zsarnokság-ot*, harm. szr. —a. Korlátlan zsarnoki hatalom; az illető alattvalókon üzött kegyetlenség. V. ö. ZSARNOK.

ZSARNÓSZÖG, pusztá Hont m.; helyr. *Zsarnószög-re*, —ön. —ről.

ZSAROL, (zsar-ol) áth. m. *zsarolt*. Valakitől akár fenyegető erőszakkal, akár tolakodva, sürgető kéréssel, kunyorálással, hízélgéssel stb. pénzt, vagy másnemű jöszágot kicsikar. *Zsarolnak a gyermekek*, midőn kéréseikkel kényszerítik szülőiket, hogy adjanak nekik valamit. *Zsarolni a népet*, az alattvalókat, szorongatni. *A tolakodó kéregetők, álbarátok, minden pénzemet kizsarolták, elzsarolták*. Másképp: *zsaromol*.

E szónak gyöke *zsar* alapfogalomban rokon szor gyökkel, pl. *szorít*, *szorongat* szókban.

ZSAROLÁS, (zsar-ol-ás) fn. tt. *zsarolás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valaki zsarol valamit; kicsikarás; erőszakos, tolakodó kérés. V. ö. ZSÁROL.

ZSAROLÓ, (zsar-ol-ó) mn. tt. *zsaroló-t*. Aki valamit zsarol, erőszakosan, vagy kéregetve kicsikar. V. ö. ZSAROL.

ZSAROLYÁN, falu Szatmár m.; helyr. *Zsarolyán-ba*, —ban, —ból.

ZSÁSPA, l. ZÁSZPA.

ZSAZSA, fn. tt. *zsazsát*. Vass J. szerint az Ormánságban am. piszkafa; másképen: *zsazsag*, *azsag*. L. AZSAG.

ZSÁZSA, fn. tt. *zsázsát*. Növény-nem a négy főbbhímese seregéből és táskások rendéből; táskája lapított tojásdad vagy szivforma csorba végű; kopácsi csónakosak; némely fajokban a táska élesebb, másokban tompább karimájú. Vannak kéthímese is. (Lepidium). Valószínűleg a *sás* szónak változata, mennyiben némely fajai sásos levelűek.

Ismertebbek a *nagyzsáza* (l. *latifolium*), népnyelven szintén így, de *szépitőfű*, *borsosfű* is; *kertizsáza* (l. *sativum*) népiesen: *részuka*, *salátatorma*. *Vízi zsáza*, l. **ZSÁZSAZSOMBOR**.

ZSAZSAG, fn. l. **AZSAG**.

ZSAZSAK, fn. tt. *zsazsak-ot*, harm. szr. —*ja*. A Tájszótár szerint Baranyában 1) am. mutatóujj. 2) am. *zsazsig* v. *azsag*.

ZSÁZSAZSOMBOR, (zsázsa-zsombor) ősz. fn. Növényfaj a zsomborok neméből; levelei szárnyasak; levelkéi kerekdedek, vagy szívesek; táskakocsányi hátraszegettek. (*Sisymbrium nasturtium*). Népiesen: *vízi v. forrási torma*, *vízi zsáza*.

ZSADÁNY, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Bars m.; helyr. *Zsádány-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSDJÁR, falu Szepes m.; helyr. *Zsdjár-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSEB, fn. tt. *zseb-ét*, harm. szr. —*e*. Nyílással ellátott táska vagy fiókforma öből több ruhaneműben, melyben holmit tartani, s magunkkal hordani szoktunk. *Köponyegzseb*, *dolmányzseb*, *mellényzseb*, *nadrágzseb*, *szoknyazseb*, *kötényzseb*. *Oldalzseb*, *hátsó zseb*. *Zsebbe dugni*, *zsebre szedni*, *tenni*, *rakni valamit*; átv. ért. azt is teszi, a sértést elégtétel nélkül elszenvedni. *Zsebbe nyúlni*, *pénzt tenni*, vagy *kivenni belőle*. *Én sem dugom zseembe a kezemet*, azaz dolgozom, nem henyélek. *A szó nem fér zsebbe* (km.) a mondott szót eltitkolni nem lehet. *Az én zsebem bánja meg*, átv. én fizetem az árát.

A *z* előhang nélkül lehet am. öb; egyébiránt törökül: *dseb* (Tasche, Sack, Beutel. Zenker).

ZSEBBELI, (zseb-beli) ősz. mn. és fn. tt. *zsebbeli-t*, tb. —*ek* v. —*k*. 1) Amit a zsebben szoktak tartani, vagy ami a zsebben van. *Zsebbeli pénz*, *kés*; 2) Különösen mint főnév jelent *zsebkendő*. *Fehér, tarka, selyem zsebbelit viselni*.

ZSEBE, férfi kn. tt. *Zsebét*. L. **SEBESTYÉN**.

ZSEBEHÁZ, falu Sopron m.; helyr. *Zsebeház-ra*, —*on*, —*ról*.

ZSEBÉL, (zseb-él) áth. m. *zseb-él-t*. 1) Valamit zsebre rak, zsebtölti. 2) Másnak zsebéből kilop valamit; más zsebét kiüríti. *Néptolongásban zsebelnek a tolvajok*. *A kártyázó társak minden pénzét kizsebellték*.

ZSEBÉLÉS, (zseb-él-és) fn. tt. *zsebélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Cselekvés 1) midőn valaki zsebébe rak holmit, zsebtöltés. 2) Lopás, fosztás, midőn valakit kizsebelnek.

ZSEBELY, falu Temes m.; helyr. *Zsebely-be*, —*ben*, —*ből*.

ZSEBERJE, pusztá Somogy m.; helyr. *Zseberje-n*, —*re*, —*ről*.

ZSEBÉS, (1) (zseb-és) mn. tt. *zsebés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Zsebbel ellátott, amibe, vagy a mihez zsebet varrtak. *Zsebes kötény*, *szoknya*. Ellentéte: *zsebtelen*.

ZSEBÉS, (2) falu Abauj m.; helyr. *Zsebés-re*, —*én*, —*ről*.

ZSEBFALU, falu Sáros m.; helyr. —*faluba*, —*ban*, —*ból*.

ZSEBHEGEDÜ, (zseb-hegedü) ősz. fn. Kisbb-szerű lapos hegedüféle hangszer.

ZSEBETLEN, (zseb-et-len) mn. tt. *zsebtelen-t*, tb. —*ék*. Amin zseb nincsen. *Zsebtelen szűr*, *bunda kötény*.

ZSEBKALENDÁRIOM, (zseb-kalendáriom) ősz. fn. Kisded alakú kalendáriom, melyet zsebben lehet hordozni.

ZSEBKENDŐ, (zseb-kendő) ősz. fn. L. **KEZKENŐ**.

ZSEBKÉS, (zseb-kés) ősz. fn. Csukló pengéjű kés, melyet zsebben lehet és szokás hordani.

ZSEBKÖNYV, (zseb-könyv) ősz. fn. Általán kisded rétű könyv, melyet zsebbe lehet dugni. Különösen, naptárral ellátott, évenként megjelenő v. megjelenni szokott, s némely elbeszéléseket, verseket, s egyéb mulattató czikkeket tartalmazó díszkönyvecske. (Almanach).

ZSEBMETSZŐ, (zseb-metsző) ősz. fn. Átv. ért. a zsebtolvajról mondják, aki mások zsebéből ennek alattomos fölmetszése által csen el egyet más, leginkább pénzt.

ZSEBÓRA, (zseb-óra) ősz. fn. Kisded óra, melyet magunkkal zsebben szoktunk viselni.

ZSEBORV, (zseb-orv) l. **ZSEBTOLVAJ**.

ZSEBÖK v. **SEBÖK**, férfi kn. tt. *Zsebököt*; l. **SEBESTYÉN**.

ZSEBÖL, (zseb-öl) ősz. fn. Több együvé függesztett részekből álló s hüvelykekre osztott hossz-mérték, melyet öszve lehet hajtogatni, és zsebbe dugni, milyen az ácsok és kőművesek zsebéle.

ZSEBPÉNZ, (zseb-pénz) ősz. fn. Kinek kinek módjához mért mennyiségű pénz, melyet némely apróbb mindennapi kiadásokra zsebben szokás hordozni.

ZSEBPISZTOLY, (zseb-pisztoly) ősz. fn. Zseb-be dugható kis pisztoly; máskép: *mordály*.

ZSÉBRE, néhutt: **ZSEBRE**, fn. tt. *zsébrét* v. *zsébrét*. Gyomorhajtól eredni szokott szájbetegség, vagyis, csipős, égető fehér foltok, illetőleg daganatok a nyelven, szájpadláson, nyeldeklőben stb. (Aphth). Máskép: *zsébrék*.

Gyöke *zseb* v. *zseb* vagy a testi sérvet jelentő *seb* vagy a *zseb* gyök változata. Miklosich a régi szláv *зѣбъ* (dens) szóval hozza viszonyba.

ZSEBRÉK l. **ZSÉBRE**.

ZSEBRÉT, (zseb-rét) ősz. fn. Nyolczadrétünél rendszerént kisebb könyvalak, melyet t. i. a zseb-ben lehet hordozni.

ZSEBSZÓTÁR, (zseb-szótár) ősz. fn. Kisded szótár, t. i. 8-ad rétnél kisebb, pl. 12, 16 od rétből nyomtatott szótár, melyet alkalmilag pl. utazáskor magunkkal zsebünkben is hordozhatunk.

ZSEBTOLVAJ, (zseb-tolvaj) ősz. fn. Tolv ki különösen a zsebeket szokta fosztogatni; máskép: *bicskás*, *zsebmetsző*.

ZSEBTOLVAJSÁG, (zseb-tolvajság) ösz. fn. A tolvajságnak azon neme, mely a mások zsebeinek fosztogatásával foglalkodik; bicskásság.

ZSEBTÜKÖR v. —TÜKÖR, (zseb-tükör) ösz. fn. Zsebben hordozható, rendszerént tokba zárt tükröke.

ZSEDÁN, erdélyi falu Gyergyó székbén; BÉKÁS—, Csiksz.; helyr. *Zsedán-ba*, —*ban*, —*ból*. Máskép: *Zsadán*, *Zsadány*.

ZSEDCZELSZÉK, Heltainál; némely régiéknél *zetzelszék*, *setzelszék*, *sétzelszék* nem más mint a német *Sessel* v. latin *sedile* és magyar *szék*-ből összetett szó; de ezen elnevezések mai nap — legalább tudunkra — nincsenek szokásban.

ZSEDÉNY v. ZSÉDÉNY, falu Vas m.; helyr. *Zsedény-be*, —*ben*, —*ból*.

ZSEFŐ, Balaton mellékén am. fejősajtár, fejkanna. Némelyek azt tartják, hogy a német *Scheffel* v. *Schaffel* után képzett szó. Egyébiránt l. SAJTÁR.

ZSEGENYE, fn. tt. *zsegenyét*. Szeged táján jelent kisdud vizerecskét vagy vízfokot. Talán a *zsenge* szónak változata, mintegy gyenge vízér, gyengén fakadó v. folyó vízér.

ZSEGNYE, falu Sáros m.; helyr. *Zsegnyé-re*, —*n*, —*ről*.

ZSEGRA, falu Szepes m.; helyr. *Zsegrá-n*, —*ra*, —*ról*.

ZSÉJE l. ZSELLE.

ZSEJKE, pusztá Győr m.; helyr. *Zsejké-re*, —*n*, —*ről*.

ZSEJP, fn. tt. *zsejp-ét*, harm. szr. —*je*. Kriza J. szerint a székekelyeknél különösebben Hétfaluban am. (fölszelt) hant v. homp. Talán am. szelő, szelv azaz szelt valami.

ZSEJPÉL, (zsejp-él) áth. m. *zsejpélt*. Hantol, hompol. V. ö. ZSEJP.

ZSEJPÉLÉS, (zsejp-él-és) fn. tt. *zsejpélést*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Hantolás, hompolás. V. ö. ZSEJP.

ZSEJT l. SEJT.

ZSEJTALOM, (zsejt-alom) ösz. fn. Diószegi-Fazekas szerint növény-nem az együttnevezők seregéből és egyenlőnösök rendéből; csészéje nyolczszögű, nyolcz pikkelyű; bóbítája a felső magvakon sok réti hártya, a belsőkön pelyhes, száras, vaczka zsejtes v. sejtes, honnan a neve. (Thrinicia).

ZSEJTÁR, l. SAJTÁR.

ZSELÉB v. ZSELÉP l. ZSILÍP.

ZSELÉZ v. ZSÉLÍZ, falu Bars m.; helyr. *Zseléz-én*, —*re*, —*ről*.

ZSELICZ-KISFALUD, falu Somogy m.; helyr. —*Kisfalud-on*, —*ra*, —*ról*.

ZSELICZ-KISLAK, falu Somogy m.; helyr. —*Kislak-on*, —*ra*, —*ról*.

ZSELICZ-SZENTPÁL, falu Somogy m.; helyr. —*Szentpál-on*, —*ra*, —*ról*.

ZSELLE, v. ZSÉLLE v. ZSÉLLYE, fn. tt. *zsel-*

lét. A latin *sella*-ból képzett, s kényelmesebb ülésü, háttas karos széket jelentő szó, máskép: *zselleszék*, továbbá: *séllye*, *zsélye*, *zséllye*, *zsölle* és *selyeszék* stb. A székekelyeknél *zséje* Kriza J. szerint három, négy darab deszkából v. tutajgerendából készült híd. Továbbá ugyanő írja egyik levelében: »*Zséje* Udvarhelyszéken a kis gyerekek számára készített lapos födelü koporsó.“ Heltai írja: »Zséllyébe tevék a testet és bé szurkozák azt minden felől.“ Némely régiéknél halottas ágy v. székfélét jelent., pl. a Debreczeni Legendáskönyvben (85. l.): »Mikoron az ő testét az egyházi népek a zsélyébe tették volna“; ezután ez áll: »És elvégezvén a szent misét, nagy tisztósággal drága koporsóba . . . eltemeték.“ Tehát, úgy látszik, itt *zséllye* és *koporsó* különböző jelentésü.

ZSÉLLÉR, fn. tt. *zséllér-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. 1) Molnár A. szerint megfelel neki a latin *inquilinus*, azaz, minden lakos, aki akár tulajdon házában, telkén stb. akár a másén lakik, vagyis székel. De ezen jelentése már jóformán elavult; ámbar átv. ért. még mondjuk: az erdők, lombok *zséllerei*, azaz madarak. 2) Szűkebb ért. aki bizonyos haszonbér fizetése mellett másnak házában tart lakást. *Zsélleket fogadni a házba*. *Kiadni a zsélleken*. 3) A régi urbéri rendszerben, jobbágyhelységben lakó személy, kinek jobbágytelke nem volt, s ellentéte: *telkes* v. *helyes* jobbágy, gazda. *Házas zséllér*, házszal, illetőleg belső telekkel bíró, ellenkezőleg: *háztalan zséllér*.

Valószínűnek látszik, hogy törzse a széket jelentő, s a latin *sella* után képzett *zséle* v. *zsölle*; honnan *zséllér* am. bizonyos helyen *székelő*, lakó, mi az *inquilinus* (Fabri Thesaurus'-a után quasi *incolinus*) szónak leginkább megfelel. Miklosich ezt mondja róla: »*Zeljar* neuslavisch, (magy.) *zséllér*, *zséllér* Kleinhausler, Inwohner. Rumenisch: *želerju* aus dem Magyarischen. Fremdw. 137.“

ZSÉLLÉRHÁZ, (zséllér-ház) ösz. fn. 1) Oly ház, melyet bérben szoktak a lakóknak kiadni. 2) A hajdani jobbágyhelységekben oly ház, illetőleg belső telek, melyhez ugynevezett jobbágytelek (sessionalis fundus) nem tartozott.

ZSÉLLYE, v. ZSÉLLYE, v. ZSÉLLYE és ZSÉLLESZÉK, l. ZSELLE.

ZSÉLY, falu Nógrád m.; helyr. *Zsély-be*, —*ben*, —*ből*.

ZSÉLYE, l. ZSELLE.

ZSÉLYÉB, Bodrogházban am. *zsilip*, l. ezt.

ZSÉLYI, falu Pozsony m.; helyr. *Zsélyi-be*, —*ben*, —*ből*.

ZSELYK, erdélyi falu Besztercze vidékén; helyr. *Zselyk-re*, —*én*, —*ről*.

ZSÉMB, (1) fn. tt. *zsémb-ét*, harm. szr. —*je*. Ingerlékeny, elégtületlen, gáncsolódní szerető természetből eredni szokott szenvedélyes pörölés, panaszos szemrehányás, feddés stb. V. ö. ZSÉMBÉS.

Változattal *zsimb*, s gyöke *zsem* v. *zsim* rokonnak látszik a *zsib*, *zsv* hangutánzókkal, minthogy a *zsemb* nem egyéb, mint rosz kedélyből származó gyakori *zsibaj*, *zsvaj*, *zsbongás*. Képeztetésre hasonlók hozzá a szintén *m* véggyökhanguakból származottak: *gomb*, *lomb*, *csomb*, *romb*, *domb*, *tomb*, *doromb*, *himbál* stb.

ZSÉMB, (2) törzse *zsembeleg* szónak, s egyezik *zsib* gyökkel, *zsbbad*, *zsbbadoz* szókban. L. **ZSÉMBELEG**.

ZSÉMBEL, (zsemb-él) önh. m. *zsembélt*. Szenvedilylyé vált rosz kedélyből perel, feddődik, panaszkodik, zúgolódik, morog stb.

ZSÉMBÉLÉG, (zsemb-él-ég) önh. m. *zsembélegtem*, *zsembéleg-tél*, v. *zsembéleg-éttem*, —*éttél*, —*étt*, htn. *zsembéleg-ni* v. *zsembéleg-eni*. A Tájsszótár szerint a göcseji tájszólásban a nehéz betegség által elgyengült tagok erőtlensége miatt nehezen, kedvetlenül jár; hosszas betegségben sínlődik, úgy hogy a beteg gyógyulást nem remél, se meg nem halhat. Hasonlók hozzá gyökben *zsb-ad*, *zsb-adoz*, az örsegi *zsib-orog* és a székely *zsáboj-og*.

ZSÉMBÉLÉS, (zsemb-él-és) fn. tt. *zsembélés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Rosz kedélyü kifakadás, midőn valaki zsembel. V. ö. **ZSÉMBEL**.

ZSÉMBELGÉS, (zsemb-él-ég-és) fn. tt. *zsembélgés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Nyavalygó, zsábojgó állapot. V. ö. **ZSÉMBÉLÉG**.

ZSÉMBÉLÖDÉS, (zsemb-él-ö-öd-és) fn. tt. *zsembélődés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. Gyakori, folytonos, indulatosabb zsembelés. V. ö. **ZSÉMBÉLÉS**.

ZSÉMBÉLÖDIK, (zsemb-él-ö-öd-ik) belsz. m. *zsembélöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Folytonosan, gyakran, megrögzött rosz szokásból zsembel, mérgelődve perlekedik, panaszkodik stb.

ZSÉMBÉR, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Hont m. helyr. *Zsembér-be*, —*ben*, —*ből*, v. —*re*, —*én*, —*ról*.

ZSÉMBÉS, (zsemb-és) mn. tt. *zsembés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Mondjuk különösen úgy nevezett rosz természetű, rosz kedélyű, türelmetlen, minden apróságon fönnakadó, ingerlékeny emberekről, nevezetesen asszonyokról, vénekről, s mind oly személyekről, kik mások fölött bizonyos felsőségi parancsnoki hatalmat igényelnek és a velők viszonyban levők tetteit roszallani, feddeni, korholni szeretik, kik minduntalan morognak, zúgolódnak stb. *Zsémbes feleség*, *zsémbes vénember*, *zsémbes felügyelő*, *nevelő*.

ZSÉMBÉSKÉDÉS, (zsemb-és-kéd-és) l. **ZSÉMBÉLÖDÉS**.

ZSÉMBÉSKÉDIK, (zsemb-és-kéd-ik) l. **ZSÉMBÉLÖDIK**.

ZSÉMBÉSSÉG, (zsemb-és-ség) fn. tt. *zsembés-ség et*, harm. szr. —*e*. Zsémbes kedélyi tulajdonság; perlekedési, morgolódási, zúgolódási stb. hajlandóság. V. ö. **ZSÉMBÉS**.

ZSÉMBÖK, (zsem-b-ök) mn. és fn. tt. *zsembök-öt*. Kinek a zsembelés második természete; nagy mértékben zsémbes. Képzője *ök* (*ók*) az alapfogalmat nagyobbitja, mint ezekben: *szemök* nagy szemű, *pirók* igen piros, *szájók* nagy száju, *pofoók* nagy pofájú, *piyók*, *iszák*, nagy iható.

ZSEMENYE, pusztá Baranya m.; helyr. *Zsemenyére*, —*n*, —*ról*.

ZSEMLÉR, falu Bars m.; helyr. *Zsemlér-be*, —*ben*, —*ből*.

ZSÉMLYE, (1) fn. tt. *zsemlyét*. A sütők v. az úgynevezett pékek, fehér pékek által búzalisztből sült kis czipó vagy más alakú kenyérféle sütemény, mely sajátos íze nézve is a közönséges házi fehér kenyértől különbözik. Gömbölyű, hosszukás *zsemlye*. Császárs *zsemlye*. Szabott ára van, mint a *zsemlyének*. (Km.)

Közvetlenül a német *Semmel*, közvetőleg a latin *simila* után módosult szó.

ZSÉMLYE, (2) falu Komárom m.; helyr. *Zsemlyé-re*, —*n*, —*ról*.

ZSÉMLYECZIPÓ, ösz. fn. Czipóalakú gömbölyű *zsemlye*.

ZSEMLYÉK l. **SEMLYÉK** v. **SELYMÉK**.

ZSÉMLYEKOVÁSZ, (zsemlye-kovász) ösz. fn. Kovász, melyel a zsemlyének való lisztet beava nyítják. V. ö. **KOVÁSZ**.

ZSÉMLYELISZT, (zsemlye-liszt) ösz. fn. Különféle minőségű, finomságú búzaliszt, melyből *zsemlyét* szoktak sütni; meg szokták különböztetni: *montliszt*, *lángliszt*, *császárliszt* stb.

ZSÉMLYÉS, (zsemlye-és) mn. tt. *zsemlyés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. Zsemlyével készített, zsemlyével bővelkedő, amiben zsemlyét tartanak. *Zsemlyés gombóc*. *Zsemlyés bott*, *kosár*. Mint főnév jelent zsemlyesütőt, s ekkor tárgyese —*t*, tb. —*ék*.

ZSÉMLYESÜTÉS, (zsemlye-sütés) ösz. fn. Úgy nevezett péksütemények készítése. V. ö. **KENYERSÜTÉS**.

ZSÉMLYESÜTŐ, (zsemlye-sütő) ösz. fn. Sütő, fehérpék, ki zsemlyéket süt.

ZSÉMLYETÉSZTA, (zsemlye-tészta) ösz. fn. Saját módon elkészített tészta, melyből zsemlyét sütnék.

ZSENA, falu Krassó m.; helyr. *Zsenára*, —*n*, —*ról*.

ZSENDÉJ, **ZSENDÉLY**, l. **ZSINDÉLY**.

ZSÉNDICZE, fn. tt. *zsendiczt*. Oltott juh tejnek még édes savóját frissiben felforraltják; ez által a még benne maradt turó v. orda különválnak a savótól, s a kettő együtt, kivált melegen a köznépek kedvelt eledele, palóc vidékeken: *zsinczicza*, Kemenesalon: *zsongata*.

A mennyiben a *zsemdicze* szó is használatban volna, mint Ballagi szótárában láthatjuk: a *zsemdicze* szótól származtatnók. Miklosich így ír róla: „*Žičice* eigentlich durch die *Žiuka* (häutene Lappen)

durchgeseiht *tschisch*, (magy.) *zsinczicza*, *zsendicze*, *caseus secundarius*, *Käsewasser*, *Molke* (Kresznerics). Rumänisch *žintic* *Molke*; *žintuč*, aus dem Käse gepresste fette *Molke*. Kleinrussisch *žen-tica* (Ungern), *žyntýca* (Galizien); polnisch *žyntya*.

ZSENDICZÉZ, (zsendicze-ez) önh. m. *zsendicéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Zsendiczét eszik.

ZSENDÍT, (zsen-d-ít v. zsen-g-ít) m. *zsendít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni* v. —*eni*. Ezközli, okozza, hogy bizonyos növény vagy gyümölcs jó korán, előre érjék, vagy általában érésnek induljon, érni kezdjen. *A lgy nyári napok, harmatos éjek, csendes esték zsendítik a gabonát, gyümölcsöket.* Elemzésére nézve 1 ZSÉNGE.

ZSENDÜL, ZSENDÜL, (zsen-d-ül v. zsen-g-ül) önh. m. *zsendült*. Idején, jó korán, másokat megelőzve érni kezd, vagy növekszik, folsarjadzik. *Tavaszzal zsendül a cseresnye. Nyár elején zsendül az őszi árpa, a rozs. Kikeletkor zsendül a fű.* V. ö. ZSÉNGE.

ZSENDÜLÉS, ZSENDÜLÉS, (zsen-g-ül-és) fn. tt. *zsendülés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A növények és gyümölcsök korai érése; gyöngye sarjadzás, kihajtás, növekedés. *Zsendülésnek induló fű, gabona, gyümölcs.*

ZSENDÜLŐ, ZSENDÜLŐ, (zsen-g-ül-ő) mn. tt. *zsendülőt*. Korán, jókor, eleve érő; sarjadzásnak virulásnak induló. *Zsendülő vetemények.*

ZSENDÜLT, (zsen-g-ül-t) mn. tt. *zsendült-et*. Ami korán, jókor, eleve megérett, érésnek indult, vagy sarjadzott. *Zsendült gabona, gyümölcs. Kizsendült jó mag, szép virág.* (Pázmány. Kal.)

ZSÉNGE, (zsen-g-e v. zsen-ég) gyak. önh. m. *zséng-tem* v. —*éttem*, —*tél*, v. —*éttél*, —*ett*, htn. —*ni* v. —*eni*, v. *zsen-gni*. Erő állapotban van, vagy sarjadzik, virul, folytonos ifju növekedésben létezik. *Ha zsenghet idv belőle* (Horvát Cirill. Tirus). Különbözik tőle *zsendül*, mennyiben ez a növekedésnek, érésnek kezdetét, amaz pedig folytonosságát jelenti. Hasonló viszony van a velök egy képezetési igék között, melynek: *pendül, peng; zendül, zeng; rendül, reng; indul, ing; mozdul, mozg* stb.

ZSÉNGE, (zsen-g-e v. zsen-ég-e) mn. és fn. tt. *zséngét*. 1) Eleve érő, ami épen érésben van; friss, gyöngye, új, fiatal hajtású, sarjadzású, virulású. *Tavaszi zsenge fű, sarj, növény. Zsenge gabonaszemek, gyümölcsök.* Átv. *zsenge ifjuság, zsenge kor.* 2) A folyó évszakban első érésű gyümölcs, vagy más termény. *A cseresnye zsengéje nem oly jó, mint utóbbi érése. Gabona zsengéje. Szőlő zsengéje.* Szabó Dávidnál eléjönnek: „A munkának zsengéje. Még most van zsengéjében: kezdetén. Mindjárt zsengéjében kiveszett.”

„Itt hágy szép tavaszom: még alig izleli
Nektárját ajakam: még alig illetem

Egykét zsenge virágait.”

Berzsenyi.

Azon mellék- és főnevek osztályába tartozik, melyek *g* képzőjű gyakorlatos igékből származnak, s illetőleg azok részesülőjének módosulatai, melynek *perg, pergő, perge; sürg, sürgő, sürge; ferg, fergő, ferge* (ferde) *peng, pengő, penge; zeng, zengő, zenge; czinég, czinégő, czinege* stb. és így, *zseng, zsengő, zsenge*; továbbá, valamint amazok némelyikéből lett a *g*-nek *d*-re változtatással *perdül, perdít; ferdül, ferdít; pendül, pendít; zendül, zendít*: hasonlóan a *zseng*-ből lett *zsendül, zsendít*.

Mennyiben a *zsenge* a maga nemében valami újat fiatal jelent, rokon vele a magyarban *gyenge* v. *gyöngye*. L. GYÖNGE és v. ö. GYÖN elvont gyök. ZSÉNGEHERING, (zsen-ge-hering) ősz. fn. Korai fogású, fiatal, gyöngye húsu, tejetlen, illetőleg ikrátlan hering.

ZSÉNGÉS, (zsen-ég-e-es) mn. tt. *zséngés-t*, v. —*et*, tb. —*ék*. 1) Korai érésű, aminek még némi nyers íze, szaga van. 2) Korai, gyöngye, ki nem felett sarju, hajtású. *Zséngés kerti vetemények.* 3) Mondják keletlen, zakkas, czopákás, nyirkos, irgyes kegyerről, melynek téstája, átvittén szólva, kiszakasztásra meg nem érett, máskép: *zakkas, záklás, záklályos, irgyes, czopákás.* 4) Átv. a maga nemében valami új, nem rég keletkezett, ki nem felett. *Zséngés új lelki tanítók.* (Csúzi Tromb.).

ZSÉNGÉS, (zsen-ég-és) fn. tt. *zséngés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A növények illetőleg termények, gyümölcsök stb. azon állapota, midőn zsenge-nek; azaz, folytonos érés, fiatal sarjadzás, növekedés, virulás. L. ZSÉNG.

ZSÉNGEZŐLD, (zsenge-zöld) ősz. mn. Oly színű zöld, milyen a zsenge növények sarjai, levelei szoktak lenni; a maga nemében friss, a szemeknek kedves színű zöld.

ZSÉNGICZE, I. ZSENDICZE.

ZSÉNGÜL, I. ZSENDÜL.

ZSENNYE, ZSENNYE, falu Vas m.; helyr. *Zsennye-re*, —*n*, —*ről*. L. SENNYE.

ZSENNYEFA, I. SENNYEFA.

ZSENNYEHÁZA, I. SENNYEHÁZA.

ZSÉRCZ, falu Borsod m.; helyr. *Zsércz-re*, —*én*, —*ről*.

ZSÉRE, falu Nyitra m.; helyr. *Zséré-re*, —*n*, —*ről*.

ZSERÉB, fn. tt. *zseréb-et*, harm. szr. —*je*. Kriza J. szerint pászma a felmótoltat fonatban = 20 ige, minden ige három szál, tehát egy zseréb fonat 60 szál. Ezen szóhangokban egyezik a *seréb* szóval; de ez a Tájosztárban hivatolt tekintélyek (Gyarmathi Sámuel, Derzi Mózes) szerint csak feléből vagyis 30 szálból áll. L. SERÉB.

ZSÉRTÉLŐDÉS; ZSÉRTÉLŐDIK, L. ZSÖRTÖLŐDÉS; ZSÖRTÖLŐDIK.

ZSÉRÜLT, mn. tt. *zsérült-et*. Kemenesalján mondják holt részeg emberről, aki már többé nem képes inni. Valószínűleg a *sérült* szónak

átv. értékenyi módosulata. Ugyanott a Tájszótár szerént azt is teszi: sôtartó faedény; továbbá: fejőke. Ez utóbbi jelentésekben alkalmasint a *zséter* szó fordítése.

ZSÉTÁR, v. ZSÉTER, l. SAJTÁR.

ZSETTEK, falu Sáros m.; helyr. *Zsettek-re*, —én, —ről.

ZSIB, (1) természeti hang, melyből *zsiba*, *zsi-baj*, *zsi-bog*, *zsi-bong* származtak. Rokonok hozzá e hangutánzó: *ziv*, honnan: *zivaj*, *zivajog*; — *siv*, honnan: *sivt*; — *sivalkodik*, *sip* honnan: *sipít*, *sipog*; — *süv* honnan: *süvölt* stb.

ZSIB, (2) fn. tt. *zsi-bot*. Kiavult szó, valamint származéka a *zsiság* is. Hajdan jelentett álarozos bohócot, szemfényvesztőt. Eléfordul Molnár Albert-nél, Szabó Dávidnál. Szláv nyelven *žibal*, Jancso-vicsnál am. dévaj, kópé, csintalan; s amaz is talán ebből kölcsönözött; vagy pedig a hitványat, alávalót, semmirevalót, haszontalant jelentő *dib-dáb* ikerszó első részének változata.

ZSIB, (3) elvont pusztá gyök *zsi-bég*, *zsi-bejég* szókban. Rokon jelentésűek ezekkel némely szójárásban a mély hangú: *zsi-bog*, *zsi-borog* szók is. L. ezeket.

ZSÍB, v. ZSIB (4). Csak öszvetételekben, u. m. *zsi-báru*, *zsi-bárus*. *zsi-bvásár*, *zsi-bvásáros* divatozik, melyek nyomán úgy értelmezhetjük, hogy holmi ócska ütött kopott, rongyféle ruhát, szerszámot, eszköz stb. jelent, s ennél fogva megfelel neki az ikerített *dib-dáb*, első része, mely egészben am. ringy-rongy, hiábavaló, becsesl nem bíró, akár anyagilag, akár erkölcsileg véve, hitvány valami.

ZSIBA, (zsi-b-a) hangutánzó fn. tt. *zsi-bát*. Túl a Dunán divatos. Eléjön Szabó Dávidnál is. Am. lúdfi, liba. A mongolban *sibau* Kowalewskinál am. petits enfants.

ZSIBAJ, (zsi-b-aj) hangutánzó fn. tt. *zsi-baj-t*, tb. —ok. harm. szr. —a. Beszélő több embernek kevert, homályos hangja. Hasonlók hozzá a szintén hangutánzó: *sohaj*, *moraj*, *zörej*, *dörej*, *csörej*, *zsi-vaj*. L. ZSIVAJ.

ZSIBAJKODÁS; ZSIBAJKODIK, ormánsági s tolnagegyei szók; l. ZSIBONGÁS, ZSIBONG.

ZSIBAJOG (zsi-b-aj-og) l. ZSIBOG, (1), ZSIBONG.

ZSIBÁR, (zsi-b-a-ár v. zsi-b-ár) mn. tt. *zsi-bár-t*, tb. —ok. Sovány, idétlen, se nem beteg, se nem egészséges. Szegedi szó. Rokon jelentésű vele a székelyeknél divatos *libár*, első bötüik úgy váltakozván, mint a *liba* és *zsiba* szókban, s amazok is ezektől származtathatók. Lehet gyöke azon *zsi-b* is, melytől *zsi-bég* v. *zsi-bog* erednek, s melyhez a *zsi-bbad*, *zsi-bbaszt* szók *zsi-bb* gyöke is hasonló.

ZSÍBÁROS; ZSÍBÁROSKODÁS stb. l. ZSÍBÁRUS, ZSÍBÁRUSKODÁS stb.

ZSÍBÁRU, (zsi-b-áru) ösz. fn. Holmi a maga nemében alávaló, viseltes, ócska, kopott, ringyrongy,

dibdáb jószágból álló áru, p. ilyféle kelmék, ruhameitiek, szerszámok, eszközök, bútorok, edények stb. V. ö. ZSÍB, v. ZSIB, (4).

ZSÍBÁRULÁS, (zsi-b-áru-lás) ösz. fn. Zsibáruk eladása.

ZSÍBÁRUS, (zsi-b-árus) ösz. fn. Kurta, félkék kalmár, ki holmi zsi-bárukkal üzérkedik. V. ö. ZSÍBÁRU.

ZSÍBÁRUSBOLT, (zsi-b-árus-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben zsi-bárukat adnak vesznek.

ZSIBÁRUSKODÁS, (zsi-b-áruskodás) ösz. fn. Vevési és eladási üzérkedés, holmi zsi-bárukkal.

ZSIBÁRUSKODIK, (zsi-b-áruskodik) ösz. gyak. k. Zsi-bárukkal üzérkedik, kereskedik.

ZSIBÁRUSNŐ, (zsi-b-árus-nő) ösz. fn. Nőszemély, ki zsi-bárukat öszvevásárol és árul.

ZSIBÁRUSSÁG, (zsi-b-áru-ság) ösz. fn. Kereskedés vagy üzérkedés neme, melyet valaki zsi-bárukkal üz.

ZSÍBÁRUSSÁTOR, (zsi-b-árus-sátor) ösz. fn. Sátor, melyben zsi-bárukat adnak vesznek.

ZSIBB, elvont v. pusztá gyök *zsi-bbad*, *zsi-bbaszt* szókban; l. ZSIBBAD alatt.

ZSIBBAD, (zsi-bb-ad) önh. m. *zsi-bbad-t*. Mondjuk testünknek valamely részéről, midőn rendes vérforgása akár belső okokból, akár külső nyomás, ütés, szorítás stb. miatt megzavarodik, megakad, s ez által merev, érzéketlen állapotba esik. *Nehéz tehát zsi-bbad, elzsi-bbad a kar. Tartós kényelmetlen ülésben elzsi-bbadnak a lábak.* Szélesbés átv. ért. valamely megerősítés következtében a testi vagy szellemi életnek működési ereje lankad, fogyatkozik, tompul, ideiglen tehetetlen lesz.

E szó *zsi-bb* gyöke hangutánzó, s rokon az egyszerűbb *zsi-b* gyökkel *zsi-bég*, *zsi-bejég* stb. szókban; továbbá a fordított *bízs* gyökkel, melyből *bízseg*, *bízserég* származtak.

ZSIBBADÁS, (zsi-bb-ad-ás) fn. tt. *zsi-bbadás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az állati testnek, nevezetesen a tagoknak azon kóros állapota, midőn zsi-bbadnak; senyvedés, semmedés; lankadás. V. ö. ZSIBBAD.

ZSIBBADOZ, (zsi-bb-ad-oz) gyak. önh. m. *zsi-bbadoz-tam*, —tál, —ott, par. —z Folytonosan, vagy ismételve, tartósan zsi-bbad; senyvedez. V. ö. ZSIBBAD.

ZSIBBADOZÁS, (zsi-bb-ad-oz-ás) fn. tt. *zsi-bbadozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Folytonos gyakori, tartós zsi-bbadás; senyvedezés.

ZSIBBADSÁG, (zsi-bb-ad-ság) fn. tt. *zsi-bbadság-ot*, harm. szr. —a. A testnek zsi-bbadó állapota. *Zsi-bbadságban szenvedő lábak, karok.*

ZSIBBADI, (zsi-bb-ad-t) mn. tt. *zsi-bbadi-t-át*. A vér rendes kerengésének megzavarodása miatt senyvedő, merevedő, érzéketlen. *Zsi-bbadi kéz, láb.* V. ö. ZSIBBAD.

ZSIBBADTSÁG, (zsi-bb-ad-t-ság) l. ZSIBBADSÁG.

ZSIBBASZT, (zsibb-asz-t) áth. m. *zsibbaszt-ott*, par. *zsibbaszsz*, htn. *zsibbasztni* v. —*ani*. Eszközlí, okozza, hogy a test, illetőleg némely tagja zsibbad, senyveszt, semmeszt, merevít, ideiglen érzéketlenít, eltompít. *A nagy ütés, nyomás, erős szorítás* stb. *elzsibbasztja a testet*. Szélesb ért. fáraszt, erőtlenséget okoz. *Az erős munka a testi és lelki erőt elzsibbasztja*.

ZSIBBASZTÁS, (zsibb-asz-t-ás) fn. tt. *zsibbasztás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, illetőleg okozás, mely által a test zsibbadttá tétetik, senyvesztés, merevítés, tompító érzéketlenítés; fárasztás, erőtlenséget.

ZSIBBASZTÓ, (zsibb-asz-t-ó) mn. tt. *zsibbasztó-t*. Ami az állati testet, illetőleg annak tagjait zsibbasztja, senyveszti, merevíti, ideiglen érzéketleníti stb. V. ö. **ZSIBBASZT**.

ZSIBBASZTÓHAL, (zsibbasztó-hal) l. **ZSIBBASZTÓRÁJA**.

ZSIBBASZTÓRÁJA, (zsibbasztó-rája) ősz. fn. Tengeri halfaj a ráják neméből, mely villanynemű erejével a hozzá közeledő más halakat érinti, zsibbadásba ejti. Szabó Dávidnál: *zsibbasztóhal*.

ZSIBÉG, (zsib-ég) önh. m. *zsibég-tem*, —*tél*, —*élt*. A székelyeknél am. sajog, pl. az ütés helye, a fájós seb. (Kriza J.). Másképp ugyanott: *zsibejég*, *zsibog*. Magyarországon hasonlók hozzájuk: *bizseg*, *pizseg*, *bizsereg*, *pizsereg*.

ZSIBEJÉG, (zsib-ej-ég) l. **ZSIBÉG**.

ZSÍBKAMRA, ősz. fn. Kamra, vagy szurdikféle rejtkehely, hová a rendes használatra nem való, vagy elkopott, elviselt holmi ruhákat, díbdáb eszközöket, edényeket, bútorokat, szóval zsibnemű jószágot a szemek elől elrakni, elrejtteni szokás; másképp: *lomkamara*.

ZSIBLÁDA, (zeib-láda) ősz. fn. Láda, melybe a zsióféle retyemutyt, ringyetrongyot, kiczitkacza tot, ócska holmit behányják.

ZSIBÓ, mváros Köz. Szolnok m.; helyr. *Zsibó-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSIBOG, (zsib-og) gyak. önh. m. *zsibog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Éles vékony susogásu *zsib*-féle hangokon szól, mint a zsiók v. libák, s némely más madárfiak. Mondják emberi sokaságról is, midőn ilyféle zaja, vagy homályos értelmű vegyes hang szöszata hallik. *Zsibog a vásári nép*. 2) L. **ZSIBÉG**.

ZSIBOGÁS, (zsib-og-ás) fn. tt. *zsibogás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. 1) Zsibogó hangzás, zajongás. 2) Zsibegés. V. ö. **ZSIBOG**.

ZSIBONG, (zsib-ong) gyak. önh. m. *zsibong-tam*. —*tál*, —*ott*, htn. —*ni* v. —*ani*. A *zsibog* szótól annyiban különbözik, hogy emennek jelentését nagyítja, és nyomosítja, különösen a *zsibogó* sokaság illetén hangjára vonatkozik. L. **ZSIBOG**, (1).

ZSIBONGÁS, (zsib-ong-ás) fn. tt. *zsibongás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Erősebb, nagyobb, tartósabb zsibogás.

ZSIBORGÁS, (zsib-or-og-ás) fn. tt. *zsiborgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Pizsergés, sajgás. V. ö. **ZSIBOROG**.

ZSIBOROG, (zsib-or-og) gyak. önh. m. *zsiborog-tam*, —*tál*, *zsiborgott*. A vér a senyvedő, zsibbadó testben izseg-pizseg, pizsereg, sajog. Élnék e szóval a vasvár megyei őrségek. A székelyeknél: *zsibejég*. Alapfogalomban és gyökre nézve rokon vele *zsibbadoz*.

ZSIBOT, falu Somogy m.; helyr. *Zsibot-ra*, —*on*, —*ról*.

ZSIBRÁK, l. **ZSOBRÁK**.

ZSIBRIK, (1) férfi kn. tt. *Zsibrik-ét*. A német Siegfried, latinosan: Sigefridus. A német nyelv után am. győzelemmel békeszerző.

ZSIBRIK, (2) falu Baranya m.; helyr. *Zsibrik-re*, —*én*, —*ról*.

ZSIBRITÓ, falu Hont m.; helyr. *Zsibritó-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSIBSÁG, (zsib-ság) fn. tt. *zsibság-ot*, harm. szr. —*a*. 1) Ócska, ringyrongy, retyemutya-féle díbdáb zsiójóság. 2) Elavult ért. álarozos bohóc-ság, szemfényvesztőség. V. ö. **ZSIB**, (2); és (4).

ZSIBSÁGTEVŐ, (zsibság-tevő) ősz. fn. Régi szó. L. **ZSIB**, (3).

ZSIBSZER, (zsib-szer) ősz. fn. l. **ZSIBSÁG**, (1).

ZSIBVÁSÁR, (zsib-vásár) ősz. fn. Vásár, vagy piac, melyen holmi zsiárukat adnak, vesznek. Átv. ért. valamely sokaságnak zsiabogó lármája.

ZSIBVÁSÁROS, ősz. fn. l. **ZSIBÁRUS**.

ZSID, **ALSÓ** —, **FELSŐ** —, faluk Szala m.; helyr. *Zsid-ra*, —*on*, —*ról*.

ZSIDAHEGY, falu Vas m.; helyr. *Zsidahegy-re*, —*én*, —*ról*.

ZSIDÁNY, **HORVÁT** —, **NÉMET** —, faluk Sopron m.; helyr. *Zsidány-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSIDE CZ, székely tájszó, és fn. tt. *zsidecz-et*. Jelent magas part alatti lakhelyet. (Szabó Elek).

ZSIDÓ, fn. tt. *zsidót*. Tulajdonképp, a Judától nevezett régi Judakirálysághoz tartozott, vagy onnan leszármazott személy, különböztetésül némileg az izraelitától, mely néven sajátlag Jákób másképp Izrael ivadékait értik. Mindkettejük közneve: *héber*. Azonban szélesb és szokott ért. az ó-szövetségi Szentírás szerint a zsidók általában Ábrahám maradékai és mind a három nevezet hason értelemben vétetik. *Régi zsidók*, kik hajdan saját országukban és kormányuk alatt Ázsiában éltek. *Új zsidók*, kik országuk elpusztulása után a világon elszéledtek, s maiglan Mózes vallását követik. Átv. gúnyos ért. 1) jelent hamisan nyereszkedő, csaló, uzsorás embert. *Ugyan ne légy oly zsidó. Nagy zsidó vagy. Zsidónak is szent asszony Mária*, vagy: *zsidó is szereti Máriát a körmöczi aranyon*. (Km.) *Zsidó van a házban*, gyermeknek mondják, midőn a szobában kalapját vagy pipkáját fején tartja. *Voltra v. voltért nem ad a zsidó semmit*. 2) Mondják olyan kártyáról,

melynek képes lapja keverés közben fölfelé van fordulva. Mint melléknév jelent oly valamit, ami zsidót illet, zsidóra vonatkozik stb. *Zsidó nyelv, zsidó vallás.*

E szó a *Juda* szóból képeztetett, mely Jákób negyedik fiának neve volt; héber nyelven: *Jehúddák* am. magasztalt (der Gepriesene); innét a héber *jehúdi*, török *jahudi*, arab *jahudidse*, persa *dsahúd*, *dsuhúd*, latin *judaeus*, német *Jude*, régebben: *Jüde*, román, szláv *zsidov*, olasz *giudeo* (olvasd: *dsudeo*), franczia *juif* (olv. *zsvif*), angol *jew* (olv. *dsú*) stb.

ZSIDÓ, (2) faluk Pest és Vas m.; helyr. *Zsidó-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSIDÓADÓ, (zsidó-adó) ősz. fn. Adó neme, melyet a zsidók, bizonyos országokban türelmi adó czíme alatt, fizetni tartoztak vagy tartoznak.

ZSIDÓBIDÓ, ikerített fn. Gúnyos neve a zsidónak.

ZSIDÓBŐR, (zsidó-bőr) ősz. fn. Kifőzött taplógomba.

ZSIDÓCSERESNYE, (zsidó-cseresnye) ősz. fn. 1. MOHARCZ.

ZSIDÓENYV, 1. HOLTENYV, FÖLDISZUROK.

ZSIDÓFÖLD, falu Vas m.; helyr. *Zsidóföld-re*, —*ön*, —*ról*.

ZSIDÓGYANTA, (zsidó-gyanta) 1. HOLTENYV.

ZSIDÓHAL, (zsidó-hal) 1. MÁRNA.

ZSIDÓISKOLA, (zsidó-iskola) ősz. fn. Iskola, a zsidó növendékek számára. Átv. trefás ért. valamely sokaságnak, gyülekezetnek egymást nem értő, egymásra nem hallgató zajos beszéde. Ugyan ily érteményben használtatnak: *zsidóvásár*, *zsidóvecsernye* és *zsinagóga*.

ZSIDÓKŐ, (zsidó-kő) ősz. fn. Olajbogyóhoz hasonló alakú, hosszukás gömbölyű kis kövek, melyek tulajdonkép nem egyebek, mint a tengeri borz megkövült tüskéi. Nevét onnan kapta, mert először Palesztinában találták.

ZSIDÓMEGGY, (zsidó-meggy) ősz. fn. más-kép: *zsidócseresnye*. 1. MOHARCZ.

ZSIDÓNYELV, (zsidó-nyelv) ősz. fn. 1) Régi hébernyelv, a sémi törzs egyik ága. 2) A zsidók mai nyelve, mely nálunk sajátos kiejtéssel és némely héber szók keverésével csak a német nyelv.

ZSIDÓORSZÁG, (zsidó-ország) ősz. fn. A hajdani Júdea v. Palästina, Jeruzsálem fővárosával.

ZSIDÓOSKOLA, 1. ZSIDÓISKOLA.

ZSIDÓS, (zsidó-os) mn. tt. *zsidós-t*, v. —*at*, *tb*. —*ak*. Zsidónál divatos erkölcsökre, szokásokra, módra mutató. *Zsidós viselet*, *öltözködési mód*. *Zsidós beszéd*, *köpködés*. Gúnyos ért. piszkos, fősvény szokásu, uzsorás, csalással nyerészkedő. *Zsidós keresetmód*, *alkudozás*.

ZSIDÓSÁG, (zsidó-ság) fn. tt. *zsidóság*-ot,

harm. szr. —*a*. 1) Zsidókból álló népsokaság, zsidónép; a zsidók együtt véve. *Bizonyos városban, országban, egész világon lakó zsidóság*. 2) Zsidói tulajdonság, különösen uzsoráság, piszkos kapzsiság, nyerésztség. *Némely keresztény üzérek, kalmárok is gyakorolják a zsidóságot*.

ZSIDÓSÁN, (zsidó-os-an) ih. Zsidók módjára, szokása szerint. *Zsidósan öltözködni, viselni a szakált*. Gúnyos ért. mocskosan, piszkosan; uzsorásan, fősvényen. V. ö. ZSIDÓS.

ZSIDÓSKODÁS, (zsidó-os-kod-ás) fn. tt. *zsidóskodás-t*, *tb*. —*ok*, harm. szr. —*a*. Gúnyos ért. piszkos nyerészkedés, fősvénykedés, uzsoráskodás, csalárd üzérkedés.

ZSIDÓSKODIK, (zsidó-os-kod-ik) k. m. *zsidóskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Piszkosan alkudozik, nyerészkedik, üzérkedik, uzsoráskodik.

ZSIDÓSZUROK, (zsidó-szurok) 1. HOLTENYV.

ZSIDÓTANODA, (zsidó-tanoda) ősz. fn. 1. ZSIDÓISKOLA, 1).

ZSIDÓTARJAG, (zsidó-tarjag) ősz. fn. A lopvanósző moszatok seregében való tarjagfaj, melynek felomlása fejelő, s vonásai fekete terepélyen elágazók; lakik kösziklákon. (Verrucaria hebraica.)

ZSIDÓTÖMJÉN, (zsidó-tömjén) ősz. fn. A styrax v. storax nevű fának kövér, szívos, barna-vörnyeges balzsama.

ZSIDÓUL, (zsidó-ul) ih. Zsidó nyelven, héberül. *Zsidóul tanulni, olvasni, írni, érteni, tudni*.

ZSIDÓVÁSÁR, (1), (zsidó-vásár) ősz. fn. 1) Vásárhely v. —*piacz*, melyen, nagy részben zsidók árulnak. 2) Gúnyos átv. ért. zsidobongó, zavargó zaj, lármá, melyet a vásáros vagy zsinagógájában birmittelő zsidók ütni szoktak. Ez utóbbi értelemben másképp: *zsidóvásár*.

ZSIDÓVÁSÁR, (2) falu Krassó m.; helyr. *Zsidóvásár-ra*, —*on*, —*ról*.

ZSIDÓVECSENYE, (zsidó-vecsernye) ősz. fn. Zsidók estéli ajátatoskodása valamely imahelyen. Átv. ért. 1. ZSIDÓVÁSÁR.

ZSIDOVIN, falu Krassó m.; helyr. *Zsidovin-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSIDÓZ, (zsidó-oz) önh. m. *zsidóz-tam*, —*tál*, —*ott*, *par*. —*z*. 1. ZSIDÓSKODIK.

ZSIDÓZÁS, (zsidó-oz-ás) 1. ZSIDÓSKODÁS.

ZSIGA, férfi kn. tt. *Zsigát*. 1. ZSIGMOND.

ZSIGÁRD, falu Pozsony m.; helyr. *Zsigárd-ra*, —*on*, —*ról*.

ZSÍGER, (1) fn. tt. *zsíger-t*, *tb*. —*ek*, harm. szr. —*e*. Szegedi szó. Általán, mind az ember, mind más állatok, különösen a vágómarhák belső részei, aprólékjai, milyenek a tüdő, máj, belek, vese, lép, szív stb. Rokon vele a persi *dsiger* (iecur, cor; medium cuiusvisrei), persi-török *dseger*, (Zenker szerint így olvasandó: *dsejir* v. *dsijer*; jelentés: die inneren Theile des menschlichen und thierischen Körpers). Ide sorozható a latin *iecur* is.

ZSIGER, (2), puszta Pert m.; helyr. *Zsiger-re*, —*én*, —*ról*.

ZSIGERDGYULÁS, (zsiger-dugulás) ösz. fn. Dugulás nemű kórallapot a zsigerekben.

ZSIGERÉS, (zsiger-és) mn. tt. *zsigerés-t*, v. —*et*. Zsigerrel bíró. Zsigerre vonatkozó.

ZSIGERÉL, (zsiger-er-él) áth. m. *zsigerél-t*. Az embernek vagy más állatnak, nevezetesen a vágó baromnak zsigereit kimetszi. Így képződött a *here* szóból *herél*, azaz a herét kivágja, kiveszi.

ZSIGERGYULADÁS, (zsiger gyuladás), ösz. fn. A zsigereket bántó lobos kórallapot.

ZSIGERIDEGÉK, (zsiger-idegék) ösz. fn. A zsigerekben létező idegek.

ZSIGERKEMÉNYÉDÉS, (zsiger-keményedés) ösz. fn. Kóros keményedés, mely a zsigereket bántja.

ZSIGMOND, férfi kn. tt. *Zsigmond-ot*. Németül: Siegmund, latinosan: Sigismundus. A német nyelv után jelentése: győzelmes őtalmazó v. mentő. Kicsinezve: *Zsiga*, *Zsigus*.

ZSIGMONDFALVA, falu Torontál m.; helyr. —*falvá-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSIGMONDHÁZA, faluk Torontál és Trencsin m.; helyr. —*házá-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSIGORA, fn. tt. *zsigorát*. Székely tájszó, s am. kutyákat bántani szokott görcsös nyavalya, melytől testök öszvekuczorodik v. zsugorodik. Egy eredetű a *zsugor* szóval. V. ö. ZSIKORA.

ZSIGORÁS, (zsigora-as) mn. tt. *zsigorás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Zsigorában sinlődő.

ZSIGRA, l. ZSEGRA.

ZSIGUS, férfi kn. tt. *Zsigus-t*, tb. —*ok*. L. ZSIGMOND.

ZSÍK, fn. tt. *zşik-ot*, harm. szr. —*ja*. Széles, lapos, lemezforma sodrony, melylyel némely miveket beszegni szoktak. Rokon vele a német *Secken*. V. ö. SÍK v. SIK (1).

ZSIKAVA, falu Bars m.; helyr. *Zsikavá-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSÍKHUZÓ, (zşik-huzó) ösz. fn. Drótesináló mives, ki különösen zşikokat készít. V. ö. ZSÍK.

ZSIKORA, fn. tt. *zšikorát*. Szatmári tájszó, s jelent tőpörtőt, azaz öszveszugorodott, tőpörödött szalonnát. Egy eredetű a *zsugor*, *zsugorodik* és *zsugora* szókkal. V. ö. ZSIGORA, ZSUGOR.

ZSILIP v. ZSILIP, fn. tt. *zsilip-et*, harm. szr. —*je*. 1) Válufurma csatorna fából, vagy emeltebb deszkapallózat, mely a folyónak, pataknak, tónak öszveszorított vizét a malomkerekekre viszi. 2) Szélesb ért. rekesz, mely a viz menetét fölfogja, s annak idején kinyitva, vagy fölemelve a vizet szabadon folytatja; másképen: *felvonó zsilip*. A *gátok mentében zsilipeket csinálni*. Változattal: *zsilib*, *zsilép*, *zselép*, *zseléb*, *seléb*.

Miklosich szerint újszlávlul: *žleb*, szlovákul: *žleb*, *žlab*, románul: *žilip*.

ZSILIPÉS, (zsilip-és) mn. tt. *zsilipés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Zsilippel ellátott, amire zsilipről foly le a víz. *Zsilipes gátok*, *malmok*. V. ö. ZSILIP.

ZSILIPESÉS, (zsilip-esés) ösz. fn. 1) A zsilip közé szoruló víznek aláfolysa; vagy annak gyorsasága. 2) A zsilip medrének a vízszinhez mért alantiséga.

ZSILIPMESTER, (zsilip-mester) ösz. fn. Zsilipeket készítő, s azokra felügyelő mester, ki annak idején a zsilipeket fölnyitja, vagy elzárja, pl. vízáradás előtt, és után, rétöntözéskor stb.

ZSILIPKAPU, (zsilip-kapu) ösz. fn. A zsilipnek kapuforma elrekesztő része, melyet a víz lebochtásakor kinyitnak.

ZSILIPREKESZ, (zsilip-rekesz) l. ZSILIPKAPU.

ZSILIPSZEG, (zsilip-szeg) ösz. fn. Szegek, melyekkel a bezárt vagy leeresztett zsilipkaput megerősítik.

ZSILIPTISZTÍTÁS, v. —TISZTÍTÁS, (zsilip-tisztítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn a zsilipből a leülepedett iszapot, földes v. kavics v. köves részeket stb. elbáritják, kiszedik.

ZSILIPTISZTÍTÓ v. —TISZTÍTÓ, (zsilip-tisztító) ösz. mn. és fn. 1) Személy, aki zsilipet tisztítja, v. tisztítani szokta. 2) Eszköz, melynek segélyével a zsilipet tisztítják, tisztogatják. V. ö. ZSILIPTISZTÍTÁS.

ZSILIPVÁM, (zsilip-vám) ösz. fn. Vám, melyet a hajókázható, és zsilipekkel ellátott csatornákon az átmenetelért fizetni kell.

ZSILIPVÉGKAPU, (zsilip-vég-kapu) ösz. fn. A malomzsilipek végére illesztett kapuféle deszkamű, melyet kellő időben fölhúzni, vagy lebochtítani, illetőleg általa a vizet megereszteni, vagy föltartóztatni lehet.

ZSILLAMAT, (zšir-am-at) fn. tt. *zšillamat-ot*, harm. szr. —*a*, v. —*ja*. A székeleyknél Háromszékben am. zširféle. (Kriza J.). Kétségtelenül am. *zširamat*, mely Ferenczi J. szerint szintén a székeleyknél zširadékot jelent.

ZSIMÁR, baranyai tájszó, l. ZSINÁR.

ZSIMB; ZSIMBÉL; ZSIMBÉS l. ZSÉMB, ZSÉMBÉL; ZSÉMBÉS.

ZSIMBELEG l. ZSÉMBELEG.

ZSINAGÓGA, fn. tt. *zšinagógát*. A zsidó hitvallásnak imaháza, temploma. Átv. ért. l. ZSIDÓVÁSÁR. A gyülekezetest, öszvegyülést jelentő helyen *συναγωγή* után módosult idegen szó.

ZSINÁKOL, a Tájszótárban mint szatmárvideki szó jelentés nélkül áll. Talán am. zsinatol v. zsanákol azaz zsanál.

ZSINÁR, (zšinár) mn. tt. *zšinár-t*, tb. —*ok*. 1) Molnár A. és Szabó Dávid szerint am. alaváló, haszontalan, hivalkodó, koszlóbar. 2) Sándor Istvánnál fősvény, zsugori, kupori. 3) Szegeden romlott erkölcsű, csaló, rossz ember. Másképen külön ö

sen a székelyeknél Kriza J. szerint: *zinár* (= romlott erkölcsű ember), Cserey Elek szerint *sinár* (= fősvény), Baranyában Tóbi Antal szerint *zsinár* (= fősvény), Sándor Istvánnál: *zsinárd*. Elemzésére nézve l. SINÁR.

ZSINÁRD, (zsinár-d) mn. tt. *zsinárdot*. L. ZSINÁR. Hasonlata: *csalárd*.

ZSINÁRKODÁS, (zsinár-kod-ás) fn. tt. *zsinárkodást*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Fősvénykedés, zsugoriskodás. 2) Csalárdkodás, cigánykodás.

ZSINÁRKODIK. (zsinár-kod-ik) k. m. *zsinárkodtam*, —tál, —ott. 1) Fősvénykedik, zsugorkodik, pénzkuporgatással foglalkodik. 2) Csalárdul, hamisan üzérkedik. V. ö. ZSINÁR.

ZSINÁRSÁG, (zsinárság) fn. tt. *zsinárságot*, harm. szr. —a. Fősvénység, zsugoriság. Csaló, hamis üzérség.

ZSINAT, fn. tt. *zsinatot*, harm. szr. —a, v. —ja. Egyházygyűlés, melyre a püspökök, s egyéb egyházi főnökök a keresztény hit s erkölcs ügyének és az egyházi fegyelemnek elintézésére, a fenforgó kétes kérdések elhatározására törvényes meghívás szerint összevgyűlni szoktak. A görög-latin *synodus*-ból képzett szó. Közönséges v. egyetemes *zsinat* (concilium oecumenicum) melyre az egész kath. egyház püspökei meghívataknak. *Tartományi zsinat*, *püspökmegyei zsinat*. Átv. ért. lármás néptömeg. v. sokaság.

ZSINATHÁZ, (zsinat-ház) ősz. fn. 1) Ház melyben zsinatot tartanak. 2) Zsidó templom.

ZSINATI, (zsinat-i) mn. tt. *zsinati-t*, tb. —ak. Zsinatot illető, arra vonatkozó. *Zsinati határozat*.

ZSINATOL, (zsinat-ol) önh. m. *zsinatolt*. Zsinatot, vagyis egyházi gyűlést tart. Átv. gúnyos ért. sokaságról v. néptömegekről mondják, midőn ez nagy zajt üt, lármáz, versenyző szavakat vált.

ZSINATOLÁS, (zsinat-olás) fn. tt. *zsinatolást*, tb. —ok, harm. szr. —a. Zsinattartás, egyházygyűlés. Átv. gúnyos ért. zajongás, versenyző szóváltás.

ZSINDEL, ZSINDELÉS; ZSINDELÉZ, l. SINDÉL, SINDÉLÉS; SINDÉLÉZ.

ZSINDELÝ stb. l. SINDÉL stb.

ZSINEG, fn. tt. *zsineget*, harm. szr. —e, v. —je. Kenderből, szőrből, gyapotból, selyemből stb. font, vert, sodrott vékonyabbnemű, s madzaghoz hasonló kötelke, vagy zsinór, melylyel különösen bolmit bekötni, málházni, megszorítani stb. szoktak. *Selyem zsineggel megkötni valamit. Zsineggel megfajítani valakit. Kertészek zsinege*, melylyel egyenes vonalakat húznak. *Zsinegen fölereszteni a papírossádkányt. A malacz lábára zsineget kötni.*

Miklosichnál cseh nyelven *žínka* härener Lappen, Strick, besonders von Rosshaar. Rokontható a görög ζώνη (der Gürtel, Gurt) szóval is, melynek kicsinzője ζώνιον, v. ζωνόριον (ol. zónion v. zónarion am. övecske); s ezen görög zóné-ből lett a la-

tin zona is; különösen pedig a kicsinző zónár-ion-nal egyezik a magyar zsinór is; l. ezt.

ZSINEGÉL, (zsineg-él) áth. m. *zsinegél-t*. 1) Zsineggel összevgyűl, megszorít. 2) Egyenes vonal húzása végett valamely bútort vagy épületfát kétfelől meghuzott, frissen festett zsineggel megjelöl, megcsaptat. 3) Zsineggel megfojt.

ZSINEGÉLÉS, (zsineg-él-és) fn. tt. *zsinegélést*, tb. —ék, harm. szr. —e. Cselekvés, midőn valamit zsineggel megkötnék; vagy megjelölnek; vagy valakit megfojtának. Ez utolsó ért. a törököknél szokásban volt halálbüntetés.

ZSINEGHÉNGÉR, (zsineg-héngér) ősz. fn. Fából csinált kis henger, melyre a zsinógot rátekerni szokták; továbbá, hengeralakban öszvetekert hosszabb zsinegszál.

ZSINGÁS, Balaton melléki tájszó; l. ZSENGÉS.

ZSINÓR, fn. tt. *zsinórt*, tb. —ok, harm. szr. —ja. Más kiejtéssel: *sinór*. 1) Bizonyos testek p. kender, len rostjaiból, kanafjaiból, vagy gyapot-, gyapju-, szőr-, haj-, selyemszálakból sodrott, fonott, kötött, vizsált stb. zsinegféle mű, mely a közönséges kötélthöz részint finomabb volta, részint vékonyabbsága által különbözik. *Ácsok, kőművesek, kertészek mérőzsinórja. Ónos v. ólmos zsinór. Csapózsinór. Zsinór igazában, v. egyenességében, v. ö. ZSINÓREGGENESSÉGÜ.* 2) Szűkebb ért. selyemszálakból vagy szőrből készített gombkötő munka, melyet más czélokra is, de kiváltképen öltönyök, s bizonyos butorok díszítésére szoktak használni. *Fehér, vörös, sárga, fekete, kék, zöld zsinór. Lapos, széles, keskeny, gömbölyű zsinór. Zsinórt verni, sodrani, fonni, kötni. A gombkötőzsinórok nevezetesebb nevei: fonás, néhutt: fonyás, mely széles és lapos; sujtás, keskeny lapos; sodrás, vékony gömbölyű; kötés, pl. vitézkötés, vastag gömbölyű, v. négyszögű; lánczolás, horgolva készített stb. Zsinórban hajtott az agár, a vadászok akkor mondják, ha történetesen egymás mellé esik két agár; ilyenkor — ha a két agár közt nagy különbség nincs — hol az egyik megy előbb egy lépéssel, hol a másik, ezen huzalkodást nevezik zsinórban hajtas-nak. Zsinórban felkapta, midőn az agár a nyulat, anélkül, hogy fordítana rajta, egyenes vonalban, mint a laptát felkapja. (Bérczy K.).*

Rokon vele a görög zónarion (övecske) újjörög zónári, persa zonnár (funis), mely szó Vullers szerint az arabban is használtatik, s ugyanő azt öszszeveti a görög zónarion szóval is. Ide tartozik a német *Schnur*, s a szláv šnura (Jancsovicznál.).

ZSINÓREGYENESSÉGÜ, (zsinór-egyenességű) ősz. mn. Oly egyenes, mint a feszítve kinyújtott zsinór, vagyis ami elejétől végig, a kiindulási ponttól a végpontig legkevesebbé sem hajlik el. *Zsinóregyenességű út, házior.*

ZSINÓRKA, (zsinór-ka) kies. fn. tt. *zsinórkát*. Kis vékony zsinór. Más kiejtéssel: *sinórka*.

ZSINÓRMÉRTÉK, (zsínór-mérték) ösz. fn. Tulajd. ért. mérték, melyet kinyújtott, kifeszített zsínór-szállal vesznek. Átv. határozott szabály, irány, mód, példa stb. mely szerint valamit célirányosan tenni, véghez vinni, melyhez alkalmazkodni kell. *Zsínórmértékül szolgálnak a következő szabályok.*

ZSINÓROCSKA, (zsínór-ocs-ka) l. **ZSINÓRKA**.

ZSINÓROS, (zsínór-os) mn. tt. *zsínóros-t*, v. —at, tb. —ak. Zsínórral kivarrott, cifrázott, borított, sujtásozott. *Zsínóros nadrag, csizmaszár, sipka, dolmány, szűr, mellény.* Továbbá, zsínórral megkötött, zsínóron lógó. *Zsínóros pipaszár. Zsínóros óra* stb.

ZSINÓROSAN, (zsínór-os-an) ih. Zsínórral kivarrtan, cifrázottan stb. V. ö. **ZSINÓROS**.

ZSINÓROZ, (zsínór-oz) áth. m. *zsínóroz-tam*, —tál, —ott, par. —z. 1) Zsínórral borít, beszeg, cifráz, kivar, sujtásoz, megköt. *A magyar szabású öltönyöket zsínórozni.* 2) Zsínórral megfojt. 3) Gúnyos átv. ért. mondják vendéglősökről, pinczékekről, kiny vendégeiket nagyon meghúzzák, zsarolják, kopasztják.

ZSINÓROZÁS, (zsínór-oz-ás) fn. tt. *zsínórozást*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valamit v. valakit zsínóroznak; különösen a törököknél halálbüntetés, vagyis zsínórral megfojtás.

ZSINÓROZAT v. **ZSINÓRZAT**, (zsínór-oz-at) fn. tt. *zsínórozat-ot*, harm. szr. —a. Öltönyökre, vagy más varrási művekre varrott zsínórok összvege; zsínórból álló cifrázat, diszmunka.

ZSINÓRVERŐ, (zsínór-verő) ösz. fn. l. **GOMBKÖTŐ**.

ZSINÓRZAT l. **ZSINÓROZAT**.

ZSIÓK, fn. tt. *zsiók-ot*, harm. szr. —ja. Szegeden am. vízi dió, vízi gesztenye. — E szó vagy a magyar *dió* szónak toldalékos változata, mely tájdivatosan, különösen a barkóknál: *gyiő*; mintha volna *gyiők*; vagy pedig az az arab-török *dseviz* v. *dseviz* szóból módosult. „Nem etették azt zsiókkal, hanem korpával.” (Dugonics Jolánka, 49. l.) Más-kép l. **SULYOM**.

ZSIP, falu Gömör m.; helyr. *Zsip-ra*, —on, —ról.

ZSIPFALVA, falu Somogy m.; helyr. —falvá-ra, —n, —ról.

ZSIPPÓ, puszta Somogy m.; helyr. *Zsippó-ra*, —n, —ról.

ZSÍR, **ZSIR**, (1) fn. tt. *zsír-t*, tb. —ok, harm. szr. —ja. 1) Azon fehéres, vagy sárgás, enykes, ideg nélküli, s ennél fogva érzéketlen részek az állati testben, melyek a fölösleges tápnedvektől elválnak, s vékony hártával behúzódnak, milyenek különösen a haj, fodorhaj, szalonna, faggyú; különösen az állati testtől elválasztott s kifőzött vagy kiolvasztott állapotban. *Disznózsír, ludzsír, kutyazsír, nyulzsír, halzsír. Fris, olvasztott, avas zsír. Zsírral főzni, sütni, kirántani, berántani valamit. Zsírral kenni, bemocskol-*

ni holmit. 2) Átv. kövér, ragadós, nyálkás, olajos nedv, mely bizonyos növények, vagy ásványokból kiszivárog, vagy azok felszínét ellepi. p. *ganaj zsírja, dohány zsírja, zsírkő, zsírbogár, repülő zsír*, gyógyke-nőcs neme, *hamuzsír* stb. 3) Képes kifejezéssel vala-minek java, sikeres, televényes, tápláló része; valaki-nek testi, anyagi, szellemi ereje. *Föld zsírja. Kihuzni a föld zsírját. Saját zsírjába fúl*, táplálkozás, tulbő-ség által elvész. *Kiszíni a haza zsírját. Az uzsorások mások zsírján élőködnek.* 4) Boszorkányzsír, babonás kenőcs, melylyel ha valaki hónalját és talpát meg-keni, a balga hitűek szerint, a hová tetszik, elrepül.

Menyiben a zsír olvadékony, enykes testet je-lent, alapfogalomban rokonok hozzá a magyar *ír* kenőcs, *író*, a vajnak sűrű leve, *nyír*, *nyírok*, *nyers* (nyirs) és *virics*. Egyébiránt rokon vele a görög *στέαρ* (sztear = Fett), honnan a stearin-gyertya; továbbá a persa *sír* (am. tej). Miklosiehnál ezt olvassuk: *žír* Mast neuslavisch, *žír* čech, slovakisch, *žír* pingvedo russisch. Jancsovicnál (mint szlovák szó) nem jön elé.

ZSÍR, **ZSIR**, (2) falu Abauj m.; helyr. *Zsir-ra*, —on, —ról; v. —ba, —ban, —ból.

ZSIRA, falu Sopron m.; helyr. *Zsirá-ra*, —n, —ról.

ZSIRADÉK, (zsir-ad-ék) fn. tt. *zsiradék-ot*, harm. szr. —a. Általában minden zsirnemű, vagy amit az ételek készítéséhez zsír helyett használnak, p. a vaj, az olaj. *Elfogyott a zsiradék*, se zsírja, se szalonnája, se hája, se vaja stb. nincsen.

ZSIRADÉKÁRÚ, (zsiradék-áru) ösz. fn. Zsi-radékféle árucikk.

ZSIRADÉKÁRULÁS, (zsiradék-vásár) ösz. fn. Zsiradékneműek eladása.

ZSIRADÉKÁRUS, v. —**ÁROS**, (zsiradék-árus v. —áros) ösz. fn. Aki zsirt, szalonnát, vajat stb. vagyis általán véve zsiradékot árul.

ZSIRADÉKVÁSÁR, (zsiradék-vásár) ösz. fn. 1) Zsiradék adása-vevése. 2) Vásárhely, melynek egyik fő, vagy különös árucikkei zsiradék-neműek, u. m. szalonna, olvasztott zsír stb. teszik.

ZSIRAMAT, székelj tájszó és fn.; máskép ugyanott: *zsillamat*; l. ezt.

ZSIRANY, (zsir-any) fn. tt. *zsirany-t*, tb. —ok. A zsirnak az olajos részekről megtisztított szilárd anyaga, melyből a zsiranyaggyertyákat (Stearinker-zen) készítik. Némelyek faggyany-nak nevezik. L. **FAGGYANY**.

ZSÍRÁRÚ, (zsír-áru) ösz. fn. l. **ZSIRADÉK-ÁRU**.

ZSÍRATLAN, (zsír-atlan) mn. tt. *zsíratlan-t*, tb. —ok. A minek zsírja nincsen, sem tulajd., sem átv. ért. véve; sovány, nem hizott; terméketlen, meddő. *Zsíratlan sörtés, lúd. Zsíratlan föld.* Továb-bá, amit zsírral el nem készítették, le nem öntöttek, be nem kentek, be nem rántottak, izessé, csúszóssá nem tettek; száraz, fojtós. *Zsíratlan pogácsa, rétes, metélt, csusza, pirítos.*

ZSÍRBOGÁR, (zsir-bogár) ősz. fn. 1. **ISTEN TEHENKÉJE**.

ZSÍRFOLT, (zsir-folt) ősz. fn. Folt, vagy peccsét, vagy mocskok, mely a ruhán, vagy más testen, ráceppent zsirtól támadt, és látszik, *A ruhából, szövetből, padolatból kivenni a zsirfoltokat.*

ZSÍRFOLTOS, (zsir-foltos) ősz. mn. Amit zsirfolt vagy foltok mocskitanak. *Zsirfoltos kalap, sipka, asztal, ruha.* „Félretaszítja fején zsirfoltos házi sipakját.” (Versegi. Baktai paraszt.)

ZSÍRGÖDÖR, (zsir-gödör) ősz. fn. Vadászok nyelvén a borz farkának tövében levő nyílás, melyet téli barangolásában szopogat.

ZSIRKA, (zsir-ka) kicsinző fn. tt. *zsirkát.* Göcsejben jelent kisütött szalonnaszeletet.

ZSÍRKŐ, (zsirkő) l. **SZALONNAKŐ**.

ZSÍRNEMŰ, v. —**NEMŰ**. (zsir-nemű) ősz. mn. Általán, minden zsírféle, vagy zsirhoz hasonló. *Zsirnemű kövérség, nedvek, olajok, kenőcsök.*

ZSÍROS, **ZSIROS**, (zsir-os) mn. tt. *zsíros-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Kövér, hájas, faggyas, szalonnás testű, belrészü, zsírral bevont, zsírral bővelkedő. *Zsíros hús, koncz, falat. Zsíros disznó, lud.* 2) Amit zsírral főztek, sütöttek, leöntöttek, kirántottak, be-rántottak. *Zsíros káposzta, pogácsa, gombóc, csusza, derellye, kása. Zsíros étkek.* Szélesb ért. ide veszik a vajast is. 3) Zsírral bekent. Zsirtól foltos, mocskos. *Zsíros kötény, padolat. Zsirstarisznya v. táska. Zsíros szájú átv. értelemben is: aki a zsíros ételt szereti. Közmondatok: Aki sok zsírost eszik, elcsapja a hasát. A zsíros borsó elcsapta a gátot. Addig tart a barátság, míg zsíros a konyha. Sokszor a zsíros táskából ugrik ki a szép kulács. Ezen közmondatt: so-vány de zsíros, ellentétes szójáték.* 4) Zsirnemű, vagy zsirhoz hasonló nedvekkel bővelkedő, olajos; földre vonatkozva am. televényes, sikeres, trágyázott. *Zsíros szántóföldek.*

ZSÍROSAN, **ZSIROSAN**, (zsir-os-an) ih. 1) Zsírral készítve, megzsírozva. *Zsírosan szereti az ételt.* 2) Zsírral bekenve, bemocskolva, zsirfoltos állapotban. *Zsírosan viseli a ruhát. Amit tisztán kapott, zsírosan adta vissza.*

ZSÍROSÍT, **ZSIROSIT** (zsir-os-it) áth. m. *zsírosít-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. Zsírossá, kövérré, hájassá, faggyassá tesz, hizlal. *A makkolás, kukoriczaevés zsírosítja a disznót.* Átv. a földet televényessé, termékenynyé teszi, trágyazza. V. ö. **ZSÍROZ**.

ZSÍROSÍTÁS, **ZSIROSÍTÁS**, (zsir-os-it-ás) fn. tt. *zsírosítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által zsírosítanak valamit. V. ö. **ZSÍR**.

ZSÍROSODÁS, **ZSIROSODÁS**, (zsir-os-od-ás) fn. tt. *zsírosodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. A test növekedési állapota, midőn zsírosodik; kövéredés, faggyasodás, hájasodás, szalonnásodás. V. ö. **ZSÍROSODIK**.

ZSÍROSODIK, **ZSIROSODIK**, (zsir-os-od-ik) k. m. *zsírosod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Zsírja növekedik, szaporodik, u. m. hájasodik, faggyasodik, szalonnásodik, illetőleg hízik, kövéredik. 2) Zsirtól foltosodik, mocskosodik. *Zsírral bűnönak keze, ruhája zsírosodik.*

ZSÍROSSÁG, **ZSIROSSÁG**, (zsir-os-ság) fn. tt. *zsírosság-ot*, harm. szr. —a. 1) Zsíros állapot, vagy tulajdonság, illetőleg hízottság, kövérség, hájasság, faggyasság. 2) Zsirtól származó mocskosság, foltosság. V. ö. **ZSÍROS**.

ZSÍROZ, **ZSIROZ**, (zsir-oz) áth. m. *zsíroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —z. 1) Az ételt zsírral elkészíti, zsírral leönti, leforrázza, bekeni stb., hogy azt izessé, csuszóssá tegye. *Zsírozni a kását, csuszát. Vajazd meg neki, zsírozd meg neki, hadd legyen jó íze.* (Népd.) 2) Zsírral mocskoz, foltoz, mázol. *Bezsírozni a kezeket, az asztalkendőt, a ruhát.* 3) Átv. ért. a földet trágyazza.

ZSÍROZÁS, **ZSIROZÁS**, (zsir-oz-ás) fn. tt. *zsírozás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által zsíroznak valamit. V. ö. **ZSÍROZ**.

ZSÍRPÉCSÉT, (zsir-pécsét) l. **ZSÍRFOLT**.

ZSÍRPIACZ, (zsir-piacz) ősz. fn. Piacz, melyen zsírneműeket, u. m. olvasztott zsírt, szalonnát, hajat árulnak.

ZSÍRPILLE, (zsir-pille) ősz. fn. 1) A zsíradékot meglepni szerető, s azon elégedelő pillefaj. 2) Kövéres hólyagcsa, mely néha a víz színén uszkálni látszik.

ZSÍRSAV, (zsir-sav) ősz. fn. Vegyészti ért. sav, melyet a zsíros állati részekből vonnak ki.

ZSÍRSAVAS, (zsir-savas) ősz. fn. Zsírsavat tartalmazó. *Zsírsavas állati részek.*

ZSÍRSEJT, (zsir-sejt) ősz. fn. Sejt nemű részecke az állati zsírban.

ZSÍRTALAN, (zsir-talan) l. **ZSÍRATLAN**.

ZSISKU, l. **ZSIZSKU**, és **ZSIZSIK**.

ZSITÁR, fn. tt. *zsitár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a, v. —ja. Kriza J. szerint Kereszturfiszékben am. határpásztor; Gyarmathi S. szerint am. marhahajtó, máskép: *zsibtar*, románul: *zsitáru*.

ZSITFA, **ALSÓ**—, **FELSŐ**—, faluk Somogy m.; helyr. *Zsitfára*, —n, —ról. Némely kiejtés szerint pl. Kresznericsnél: *Zsitva*.

ZSITFAMAJOR, puszta Somogy m.; helyr. —*major-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSITKÓCZ, falu Szala m.; helyr. *Zsitkócz-ra*, —on, —ról.

ZSITTIN, falu Krassó m.; helyr. *Zsittin-be*, —ben, —ből.

ZSITTNA, falu Trencsin m.; helyr. *Zsittná-ra*, —n, —ról.

ZSITVA, 1) L. **ZSITFA**. 2) Folyó Komárom megyében, mely Nyitra és Bars vármegyék közt határt csinálva, Udvardnál ömlik a megyébe és Zsitvától szakad a Dunába. Ennek torkolatánál (in castris inter Danubium et fluvium Sitva positis) kötött 1606-ik évi nov. 11-ikén II. Rudolf császár és a török szultán között az úgy nevezett *Zsitvato-*

roki Béke, mely a magyar Törvénytárba is be van iktatva.

ZSITVA-GYARMATH, falu Bars m.; helyr. —*Gyarmath-on*, —*ra*, —*ről*.

ZSITVATÓ, pusztá Komárom m.; helyr. *Zsitvató-re*, —*n*, —*ről*.

ZSITVA-ÚJFALU, falu Bars m.; helyr. —*Új-falu-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSIV, *zsivaj*, *zsivajog* stb. szók gyöke. Egyezik *zsi*b gyökkel. L. ZSIB, (1).

ZSIVAJ, (zsi-v-aj) fn. tt. *zsivaj-t*, tb. —*ok*. Beszélő, nevetkérező, lármás, versenyző több embernek kevert, homályos hangja, tompa moraja.

„S távolról haj! már hallható,

S közelíteni gyanítható

A töröknek robajja,

Vért zsomjazó zsi-bajja.

Kisfaludy S. (Dobozi Mihály és hitvese).

ZSIVAJGÁS, (zsi-v-aj-og-ás) fn. tt. *zsivajgás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Több egyszerre beszélőnek, versenyzőnek zavaros szöszata; zsi-bongás. V. ö. ZSIB, (1); és ZSIBONGÁS.

ZSIVAJGÓ, (zsi-v-aj-og-ó) mn. tt. *zsivajgót*. Akik *zsivajognak*, *zsi-bongva* beszélnek, versenyznek. *Zsivajgó nép*, *gyermekcsoport*.

ZSIVAJOG, (zsi-v-aj-og) gyak. önh. m. *zsivajog-tam*, —*tál*, v. *zsivajg-ottam*, —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni*, v. *zsivajgani*, *zsivajgni*. Zavaros, egymás szavába vágó hangon kiáltoz, *zsi-bong*.

ZSIVAJOGÁS l. ZSIVAJGÁS.

ZSIVÁNY, fn. és mn. tt. *zsivány-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*, v. —*ja*. Pusztákban, erdőkben tanyázni, s kalandozni szokott utonálló, rabló; más-kép: *bajnyik* v. *bujnyik*. V. ö. HARAMIA. Szélesb és valamivel szelidebb ért. gonosz, csaló, ravasz, húzavona, furfangos. Nagy *zsivány* ő kelme. *Zsivány* uzsorás. Engem ugyan rászédett a *zsivány*.

Mennyiben a *zsiványok* pusztákban s erdei magányokban szoknak bujdoskolni; innen valószínű, hogy a *zsivány* név a pusztát jelentő *sivány*, *sivatag* szókkal egy eredetű, s tulajdonképp *pusztait*, *pusztai* bujdosót jelent. Képzetetésre hasonlókk hozzá: *hit-vány*, *mokány*, *silány*, *sovány*, *szökevény* stb.

ZSIVÁNYBARLANG, (zsivány-barlang) ösz. fn. Pusztai vagy erdei barlang, illetőleg rejtekhely, melyben *zsiványok* tanyáznak. Szélesb ért. akár-mely ház, melyben az egy czimboraságba tartozó tolvajok, rablók bujdosdi menhelyet kapnak.

ZSIVÁNYFÉSZÉK, (zsivány-fészék) ösz.fn. 1) l. ZSIVÁNYBARLANG. 2) Oly helység, vagy vidék, erdőség v. pusztaság, hol sok *zsivány*, tolvaj, rabló tartózkodik, hol a *zsiványság* apáról fiúra száll.

ZSIVÁNYHAD, (zsivány-had) ösz. fn. *Zsiványok* csoportja; különösen valamely család, melynek tagjai *zsiványok*, *zsiványkodásból* élnek.

ZSIVÁNYKODÁS, (zsi-v-ány-kod-ás) fn. tt. *zsiványkodás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. *Zsivány*

életmód gyakorlása; rablószkodás, haramiáskodás. V. ö. ZSIVÁNYKODIK.

ZSIVÁNYKODIK, (zsi-v-ány-kod-ik) k. m. *zsiványkod-tam*, —*tál*, —*ott*. *Zsivány* életmódot űz; utonállással, rablással foglalkodik; tolvajkodik, haramiáskodik.

ZSIVÁNYNYELV, (zsivány-nyelv), l. TOLVAJNYELV.

ZSIVÁNYSÁG, (zsiványság) fn. tt. *zsiványság-ot*, harm. szr. —*a*. Élet- vagy keresetmód, melyet a *zsiványok*, mint olyak gyakorolnak; utonállás, rablás, fosztogatás, tolvajság. *Zsiványt* v. *zsiványkodást* bélyegző tett.

ZSIVÁNYUL, (zsi-v-ány-ul) ih. *Zsiványok* módjára, rabolva, fosztogatva

ZSIVÍT; ZSIVÍTÁS, l. SIVÍT; SIVÍTÁS.

ZSIZS, természeti hang mely különösen a forrásban levő *zsi*rnak vagy más nedvnek, olvadéknak, továbbá a *nyirkos* fa égésének illető hangját utánnozza, más-kép: *izs*, *bizs*, *pizs*, *sis*, honnan e rokon jelentésű származékok: *zsiség*, *zsisérég*, *izség*, *bizség*, *izsérég*, *bizsérég*, *pizség*, *pizsérég*. V. ö. ZSÍZSIK.

ZSIZSÉG, (zsisz-ég) gyak. önh. m. *zsiszég-tem*, —*tél*, —*ett*. *Zsisz-féle* hangokat hallatva forr, vagy ég. *Zsiszeg* a tűzön olvasztott *zsi*r, vaj, háj. *Zsissege* egy a *nyirkos* fa. V. ö. ZSIZS.

ZSIZSÉGÉS, (zsisz-ég-és) fn. tt. *zsiszégés-t*, tb. —*ek*, harm. szr. —*e*. Holmi égő forrásban levő folyadéknak, vagy tűzre tett *nyirkos* fának *zsisz-féle* folytonos hangja, *zsiszsergése*, *sisergése*.

ZSIZSÉK, (zsisz-ék) fn. tt. *zsiszék-et*, harm. szr. —*je*. Kemesali szó; l. ZSÍZSIK.

ZSIZSEKSZER, falu Szala m.; helyr. —*szer-re*, —*én*, —*ről*.

ZSIZSÉRÉG, (zsisz-ér-ég) gyakor. önh. m. *zsiszérég-tem*, —*tél*, *zsiszérég-ett*. Erősebben hallatszó *zsiszér* hangot adva forrong, vagy ég. *Zsiszereg* a *zsi*r a *serpenyőben*.

ZSIZSÉRGÉS, (zsisz-ér-ég-és) fn. tt. *zsiszér-gés-t*, tb. —*ék*, harm. szr. —*e*. A tűztől forró folyadéknak, vagy égő *nyirkos* fának *zsiszser-féle* hangzása; *bizsergés*, *sisergés*.

ZSIZSI, (zsi zsi v. zsi-zse) iker. fn. tt. *zsiszi-t*, tb. —*k*. Így nevezik dajkanyelven, vagyis gyermekbeszédben a tüzet. Ne bántsd fiam, *zsiszi*, megéget. A *zsiszeregve* égő tűznek természeti hangját utánnozza s egyike azon szavainknak, melyek gyermeknyelven szoktak előfordulni, milyenek: *tüti*, *ital*, *víz*; *papa*, *pép*, *étel*; *bibi*, *seb*, *fájás*; *csecse*, *szép*; *kaka*, *csúnya*, *rosz*; *cziczi*, *csecse*; *pipi*, *tyúk*, *csibe*; *gag*, *lúd*; *czoczo*, *ló*; *gyagya*, *madárfaj*, s több más. Sínai kuan-khua nyelven *zsi* napot, mint tüzelő testet jelent. *Sü-l*, *sü-t* szók eleme is egyezik a *zsi* gyökkel.

ZSÍZSIK, ZSIZSIK, (zsisz-ik) fn. tt. *zsiszik-ét*, harm. szr. —*je*. Pilleféreg fajja, melyek a magtárakban tenyészni, és a gabonában s hüvelyes ve-

teménymagokban, p. borsóban, lencsében nagy kárt szoktak tenni. Van *fehér, fekete és vörös zsiszik*.

Hangváltozattal: *zsuzsok, zsüzsök, zsiszék, és zsiszku v. zsiszku*, s gyöke *zsizs* rokon az élénk mozgásra, peszésre vonatkozva *izseg, pizseg, bizseg, nyüzög* szókhoz, mennyiben a zsiszik is elszaporodván csak úgy pizseg és nyüzög. Egyezik gyökben a héber *szosz* (tinea), hellen *σίς* (Motte)szókkal. „Sunt, qui derivent a *סִיס* (szisusz) exsultare“ (Eichorn-Winer). Miklosich ezt írja róla: „žizak serb. Wurzel ist žug in der Bedeutung summen, daher ursprünglich ein summendes Thier; mit derselben Wurzel hängt vielleicht rum. žiganie insectum zusammen, obwohl auch živin insectum bedeutet.

ZSIZSIKÉS, (zsisz-ik-és) mn. tt. *zsiszikés t, v. —et, tb. —ek*. Amiben zsiszikek teremnek, pizsegnek. *Zsiszikés gabona, lencse, borsó*.

ZSIZSIKÉSEDÉS, (zsisz-ik-és-éd-és) fn. tt. *zsiszikésédés-t, tb. —ek*. harm. szr. —c. A gabonának romlandó állapota, midőn zsiszik esik bele.

ZSIZSIKÉSEDIK, (zsisz-ik-és-éd-ik) k.m. *zsiszikéséd-tem, —tél, —étt*. Zsiszikessé lesz, a zsiszik bele esik. *Zsiszikesedik a gabona, ha nedves helyen tartják, ha nem forgatják, nem szellőztetik*.

ZSIZSKU I. ZSISKU és ZSIZSIK.

ZSOBRÁK, (1), mn. és fn. tt. *zsobrák-ot*, harm. szr. —ja. Fösvény v. zsugori ember, ki alávaló módon, csalva stb. gyűjti vagyonát, s azt mintegy markában szorítva tartja, belőle se magára se másra nem költ. *A zsobrák ember még azt is sajnálja, amit megesezik*. (Km.). Néhutt: *zsebrák, zsubrák, zsubri és sobrák*. Régi iratokban előjön *koldus* értelemben. „Értetted szerelmes fiam én tölem sokszor, hogy az Szered Gáspár engemet sobrákká tön annyira, hogy az sok adósságból ennyi örökség után fel nem vehettem magamath, merth én tölem . . . hamissan tolvaissággal másfél ezer forintára marháknokth vetete el.“ Levél 1550-ből. (Szalay Ág. 400 m. l. 68. l.).

Úgy látszik, hogy a szláv *zsebrák*-ból kölcsönöztetett, mely koldust jelent, mint főtebb sobrák is. „Žebrák mendicus čechisch, džebračti serbisch. (Miklosich.). De ez nem egészen ütven össze a szokott mai jeletéssel; innen némely vélemény szerint sobrák v. zsobrák a *sovány v. soványgó* szónak változata volna. Ha ez áll: akkor kettős eredetű *zsobrák-ot* kellene föltennünk.

ZSOBRÁK, (2) puszta Abaúj m.; helyr. *Zsobrák-ra, —on, —ról*.

ZSOBRÁKBORIFŰ, Molnár Albertnél am. (kerti) koriándrom; (Éder kiadásában: *sobrákborifű* nyomdahiba lesz.). Diószegi-Fazekasnál mint népies szó így van írva: *sobrabori*; máskép szintén népiesen: *kolandrán, cigánypetrezselyem*.

ZSOBRÁKSÁG, (zsobrák-ság) fn. tt. *zsobrákság-ot*, harm. szr. —a. Piszkos, kuporgató, zsugorgató fösvénység.

ZSOBRÁKUL, (zsobrák-ul) Zsobrák módon; fösvényen, zsugorilag.

ZSÓFI, I. ZSÓFIA.

ZSÓFIA, női kn. tt. *Zsófiát*; kicsinezve: *Zsófi* tt. *Zsófit*. Hellen-latinul sophia, am. bölcsesség.

ZSOLCZA, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Borsod m.; helyr. *Zsolczá-ra, —n, —ról*.

ZSOLD, fn. tt. *zsold-ot*, harm. szr. —ja. Széles ért. díj, bér, melyet valakinek az általa tett szolgálatért fizetnek; továbbá valamely tetteért vett jutalom, avagy büntetés. „A bűnnek zsoldja a halál.“ (Sz. Pál. Rom. VI. 23. Káldi.). Szorosb ért. azon határozott díj, melyet a hadi szolgálattevő személyeknek, vagyis katonáknak adni szokás. *Kijár a zsoldja. Fölemelni, leszállítani, pontosan fizetni, elhúzni a katonák zsoldját. Átv. szolgálat. Idegen hatalom zsoldjába állani*.

Idegen eredetű szó; olaszul: *soldo*, francz. *solde*, spany. *suelto*, németül *Sold* stb. Eredetije a latin *solvo*-tól: *solutio*.

ZSOLDNAP, (zsold-nap) ösz. fn. Határozott nap, melyen a katonák járandósági zsoldját fizetik.

ZSOLDOS, (zsold-os) mn. tt. *zsoldos-t, v. —at, tb. —ak*. Aki zsoldot húz, akinek zsoldot fizetnek, zsoldért, bérért szolgáló. *Zsoldos hadak, seregek*. Mint önálló fn. jelent ily fizetési, vagyis díjért szolgáló személyt, s ekkor többese —ok. *Zsoldosokat toborzani, fogadni. Zsoldosokat vezetni az ellenségre*. Gúnyos értelemben aki fizetésért nem helyeselhető tette vagy tettekre is kész és képes.

ZSOLNA. (1) fn. tt. *zsolnát*. 1) Kúszó rendi harkályfaj. (Grünspecht.) L. KÜLLŐ, (1) alatt.

„A zsolna is ha férget fog magának,
Féltékenyen körülnéz s azt hiszi,
Hogy a világon ez legjobb falat.“

Madách Imre. (Az Ember Tragédiája).

E madárnak sárgazöld tollai vannak, s innen valószínű, hogy a magyar *zöld* vagy tót *zeleni* szókál egyeredetű.

ZSOLNA, (2) mezőváros Trencsén vármegyében; erdélyi falu Besztercze vidékén; helyr. *Zsolná-ra, —n, —ról*.

ZSOLNÓFALU, falu Nyitra m.; helyr. —*faluba, —ban, —ból*.

ZSOLOSMA, fn. tt. *zsolozsmát*. Régies szó. Máskép: *solosma, solozsma, szolosma, szolozsma*. Žahourek és Dankovszky szerint előjön a szláv nyelvben is, de se Mikloschich se Jancsovics nem említi, Jancsovicsnál csak mint magyar szó van meg, *aria* értelmzéssel. Mint *solosma* szónál megérintettük, eredetije a hellen-latin *celeusma* (κέλευσμα = Zuruf, Ermunterung, Geheisz, Befehl, Gebot. Rost szótára) Páriz-Pápainál: felkiáltás, üvöltéssel valamire kiáltás, indítás. Fabri Thesaurusában pedig a következő foglaltatik: „Celeusma, clamor nautarum, quo se hortabantur facientes opus ad remos, Schiffgeschrei . . . 2) (másodszer) Christianis pro celeusmate hymni et psalmi fuerunt, quos saepe repetitis vo-

cibus *Halleluja* et *Amen* canere solebant.“ A magyarban is leginkább ez utóbbi értelemben fordul elő, mint szent ének. „E” nőmös doktor nagy sok könyveket szerze, és miséket, szolozsmákat, melyek az ő egyházába mind ez ideig olvastatnak.“ Debreczeni Legendásk. 20. l.

„De nem használ miseszolgáltatásunk
Utálatos sok szolozsmatartásunk.“

Feddő Ének a XVI. századból. (Thaly K. gyűjteménye).

L. még SOLOSMA.

ZSOLT, (1) a névtelen jegyzőnél *Zolta*, a Budai kronikában *Zoltan*, Árpád fia, és Taksony atyja (Árpád genuit *Zoltan*, *Zoltan* genuit *Taxun*. *Chronicon Budense*). Mongol nyelven *zoltai* v. *dzoltai* v. Bálinti szerint az *ai* ikerhang a kiejtésben á-vá olvadván össze, *zoltá* am. szerencsés, *zol* v. *dzol* szótól, mely am. szerencse s jakut nyelven is előjön.

ZSOLT, (2) mezőváros Pest Zsolt m.; helyr. *Zsoltra*, —on, —ról. Más kiejtéssel: *Solt*.

ZSOLTÁR, fn. tt *zsoltár-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja. Így neveztetnek szent Dávid proféta énekei, szám szerint százötvenen; hellen-latinul *psalmo* am. énekek, ettől lett *psalma* v. *psalmus*, azaz, ének szent ének, és *psalterium*, énekekből álló gyűjtemény, s az utóbbiból módosult magyarosan *zsoltár* a magyar ajknak nehézkéjű *psallér* helyett. *Zsoltárokat énekelni*.

„Szivvidámításra Isten a bort adta,
Amint a zsoltárban szent Dávid mondotta.“
Lakadalmi vőféltvers.

ZSOLTÁRÉNEK, (zsoltár-ének) ősz. fn. Ének, melynek tárgya, illetőleg szövege valamely zsoltár.

ZSOLTÁRÉNEKLÉS, (zsoltár-éneklés) ősz. fn. A zsoltároknak ájtatos egyházi énekszóval elzengése. Kresznerics szerint Szili püspöknél: *zsoltárlás*.

ZSOLTÁRÉNEKLŐ, (zsoltár-éneklő) ősz. mn. Aki zsoltárokat énekelve ájtatoskodik, *Zsoltár-éneklő hívek, szerzetesek*.

ZSOLTÁRIRÓ, ZSOLTÁRKÖLTŐ, (zsoltár-író v. —költő) ősz. fn. Szoros ért. Dávid proféta, mint a bibliai szent zsoltárok szerzője. Szélesb ért. aki azokhoz hasonló szellemű szent énekeket szerz.

ZSOLTÁRKÖNYV, (zsoltár-könyv) ősz. fn. Az ő szövetségi Bibliának azon könyve, mely Dávid proféta zsoltárait, számra százötvenet, foglalja magában. Továbbá, templomi ájtatos használatra készített, s hangjegyekkel ellátott könyv, melyből a buzgó hívek, szerzetesek stb. szent zsoltárokat énekelnek.

ZSOLTÁRLÁS, (zsoltár-ol-ás) fn. tt. *zsoltárlás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. ZSOLTÁRÉNEKLÉS.

ZSOLTÁROL, (zsoltár-ol) őnh. m.; *zsoltárolt*. Zsoltárokat zengedez, énekel. V. ö. ZSOLTÁRÉNEKLÉS.

ZSOLTÁROS, (zsoltár-os) mn. tt. *zsoltáros-t*, v. —at, tb. —ak. Zsoltárokat tartalmazó, vagy ami-

ben zsoltárokat énekelnek. *Zsoltáros könyvek. Zsoltáros ájtatosság, vecsernye*.

ZSOLTÁROZ, (zsoltár-oz); ZSOLTÁROZÁS, (zsoltár-oz-ás) l. ZSOLTÁROL; ZSOLTÁRLÁS.

ZSOLTINA, fn. tt. *zsoltinát*. Növénynem az együttnevezők seregéből s egyenlőnösök rendéből; vaczka szőrös, vagy polyvás; fészke hengerded, hegyes, de tövistelen födelékű pikkelyekkel; bóbítája pelyhes, vagy sertefogas; virága veres, ritkán fehér. (*Serratula*).

Talán ezen *serratula* szóból módosult. Ismerőbb fajtái: *festő zs.* (serr. *tinctoria*), népiesen: *festőfü, fűrészevelű fü* v. csak *zsoltina*; *aszottas zsoltina* (serr. *arvensis*), népiesen: *aszottas, zabtövis*.

ZSOLTINABÁRCS, (zsoltina-bárcs) ősz. fn. A bárcsok neméhez tartozó növényfaj, levelei láncsásak, szemszörösek, alul borostásak; gyökérlevelei kikanyarítottak; szára elágazó; fészkeinek pikkelyei hosszudak láncsásak, kigörbült végűek, szákahegyűek. (*Cnicus Serratuloides*. Waldstein. *Carduus serr.* Linné. Gönczy Pálnál: *cirsium paunonicum*).

ZSÓLYA, fn. tt. *zsólyát*. Faczipő. A német *Sohle* szóból módosult.

ZSOMÁNCZ, l. ZOMÁNCZ.

ZSOMB, törzs, melyből *zsombék* v. *zsombik* v. *zsombok*, és *zsomboly* szók származnak. Egyezik *homp*, és rokon *domb* szóval.

ZSOMBÉK; ZSOMBÉKOL; ZSOMBÉKOS, l. ZSOMBIK; ZSOMBIKOL; ZSOMBIKOS.

ZSOMBIK, (zsomb-ik) fn. tt. *zsombik-ot*, harm. szr. —ja. 1) Így nevezzük az ingoványos, sötétedkes, semlyékes, lápos, mocsáros réteken, lapályokon helylyel közszel földomporodó hantokat, s a vízi növények gyökerei körül és gyökereiből képződött, valamivel szilárdabb állományu dombocskákat. *Zsombikról zsombikra hágva jární, átmenni az ingoványon*. 2) A réteken, legelőkön befűvedzett vakandturás. 3) Néhutt így nevezik a földomporodott hangyafészket is: *hangyazsombik*. (Szabó D.)

Változattal, *zsombék, zsombok, zsombély, zsám-bok*, honnan *Zsámbokrét* helynév = *zsombikrét*. Rokon vele jelentésben *handsék*. Törzse *zsomb* egy eredetű *homp*, s rokon *domb* szóval. V. ö. TOMBÁCZ. Képeztetésre hasonlók hozzá: *szurdék* v. *szurdik* v. *szurdok*, továbbá *poczuk, kuczik* stb.

ZSOMBIKFÜ, (zsombik-fü) ősz. fn. Mocsárfü, mely a zsombikokon szokott teremni.

ZSOMBIKOL, (zsomb-ik-ol) áth. m. *zsombikolt*. Zsombikkal, vagy gyeses hanttal kirak, kijelöl határol valamit, hancsikol. *A rétek, legelők határait, az utak mellékét zsombikolni*. V. ö. HANCSIKOL.

ZSOMBIKOS, (zsomb-ik-os) mn. tt. *zsombikos-t*, v. —at, tb. —ak. Aminek fölszínén itt-ott zsombikok emelkednek; továbbá, vakandturásos. *Zsombikos lép, semlyék, ingovány, rét, legelő*.

ZSOMBOK, l. ZSOMBIK.

ZSOMBOKRÉT, (zsombok-rét) ősz. fn. Zsombikoktól hoportosan ellepett rét. Egy jelentésűek, vele a Zsámbokrét nevű helységek.

ZSOMBOLY, (1) (zsomb-oly) fn. tt. *zsombolyt*, tb. —ok, harm. szr. —a. L. ZSOMBIK. Képeztesre hasonló ezen rokon gyöküekhez: *gomboly*, *gömböly*, *csomboly*.

ZSOMBOLY, (2) m. város Torontál m.; helyr. *Zsomboly-on*, —ra, —ról. Másképp: *Zsombolya*; helyr. *Zsombolyá-n*, —ra, —ról. (Németül: Hatzfeld.)

ZSOMBOLYA, I. ZSOMBOLY.

ZSOMBOR, (1), fn. tt. *zsombor-t*, tb. —ok, harm. szr. —a v. —ja-1) A négy főbbímesek se-regébe és táskások vagy beczősök rendébe tartozó növény-nem; csészelevei és szirmai szétnyílnak; be-czője némely fajokban csak táskasforma, többekben hosszú, sugár, feszes; kopácsi alúlról hasadnak föl és egyenesek. (Sisymbrium). 2) I. ZSÖMPOR.

Úgy látszik, hogy e név a hellen latin eredeti-ből (sisymbrium) képeztetett; ámbár az is lehető, hogy a *zsombik* szóval egy származásu, minthogy né-mely fajai tavakban, zsombékos mocsároknak ten-yésznek.

ZSOMBOR, (2) férfi kn. tt. *Zsombor-t*. Másképp: *Zombor*. Latinosan: *Somborius*.

ZSOMBORGÁS, (zsombor-og-ás) fn. tt. *zsombor-gás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kunyorálás. V. ö. ZSOMBOROG.

ZSOMBOROG, (zsombor-og) önh. m. *zsomborog-tam*, —tál, v. *zsomborog-ottam*, —ottál, —ott. htn. *zsomborogni*, v. *zsomborog-ani* v. —ni. Győr vidéki szó, s am. kunyorálva, kéregetve forgolódik valaki körül. Másképp I. SOMPOLYOG, SOMPORDÁL.

ZSÖMPOR, fn. tt. *zsömpor-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Dunán túl, a nyugoti megyékben divatos szó, s jelent kenyérszakasztó kosarat, vagy véka nagyságu szalmakosarat. Hihetőleg a szomszéd né-metektől, vagy hienezektől kölcsönözött, s magya-rossá alakított *Simperl*.

ZSONG, (1) (zson-og) gyak. önh. m. *zsong-ott*, htn. —ni, v. —ani. 1) A *dong* igének valamivel lá-gyabb változata. *Zsonganak a méhek*. 2) A *zsong* ige mély hangú módosulata. Ily értelemben olvassuk a „Koszorú”-ban: *életre zsong*. V. ö. ZSÉNGE.

ZSONG, (2), fn. tt. *zsongot*. Újabbkori szó, az élettani értékenyű hellen-latin *tonus* kifejezésére, mely az izmok, idegek stb. szilárd, rugalmas fesz-eségét (németül: Spannung, Spannkraft) jelenti. Ro-kon az új, fiatal erő s élénkség fogalmát rejtő *zsong* szóval, s hihetőleg a *zsongáta* szónak is törzse. Valamint a föntebbi hellen-latin *tonus* nem annyira a hangot jelentő latin *tonus* szóval azonos hanem inkább *τείνω*, *tendo* (azaz, kinyújtom, kifeszitem) szók származéka: úgy e magyar *zsong* szó is közelebb ily értelemben veendő. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy valamely han-goztatott tárgynál pl. a hegedű-, zongorahúr-nál is hangadásra szintén bizonyos rugalmasság, feszített-

ség kívántatik. Ily feszesítő, közelebből: élénkítő, újító erő rejlik a *zsong* szóban is. V. ö. ZSÉNG.

ZSONGÁS, (zson-og-ás) fn. tt. *zsongás-t*, tb. —ok, hrm. szr. —a. Lágy, vékony dongás, csendes zugás.

„Hadd nyugodjam erdők árnyán,
Hadd nyugodjam magas bérczen,

• • • • •
Hol a lég és föld zsongását
Menyörgés kiáltja túl.”

Gyulai P.

V. ö. ZSONG, (1).

ZSONGÁTA, fn. tt. *zsongátát*. Dunán túli kü-lönösebben balatonmelléki és kemenesali tájszó. Am. zsendicze, l. ezt. Származására nézve vagy a felhangu *zsendicze* = *zsongító*, vagy a *zsongit*, régies képzővel *zsongajt* igéből am. *zsongajtó*, *zsongító* azaz feszesítő v. erősítő, újító, élénkítő vagy elevenítő.

ZSONG-BONG, ikerített önh. m. *zsongott-bon-gott*, htn. *zsongani-bongani*, v. *zsongni-bongni*. Ismétel-ve vagy folytonosan zsong.

ZSONG-ERŐ, (zsong-erő) ősz. fn. Az izmok, inak szilárd, rugalmas feszességü ereje. V. ö. ZSONG, (2).

ZSONGÍT, ZSONGIT, (zsong-it) áth. m. *zsong-it-ot*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. Feszessé, rugalmassá tesz, illetőleg élénkít, erősít, szilárdít.

ZSONGÍTÓ, ZSONGITÓ, (zsong-it-ó) mn. tt. *zsongító-t*. A mi zsongit, élénkít, szilárdít, fesze-sít. V. ö. ZSONGÍT.

ZSONGSZER, (zsong-szer) ősz. fn. Minden-ne-mű szerek, gyógyszerek, melyek az izom-, idegrend-szert szilárdít, feszessé, rugalmassá teszik. V. ö. ZSONG, (2).

ZSONKIL, fn. tt. *zsonkil-t*, tb. —ok, v. ZSON-KILNÁRCZIS (zsonkil-nárczis) ősz. fn. Növényfaj a nárczisok neméből; burka sokvirágú; piliskor-nája rövid, harang- vagy félgolyóbisforma, csipkés száju; levelei félhengerek, árformák. Némelyek szerént: *disznárnárcis*. (Narcissus Jonquilla.)

ZSONKILNÁRCZIS, I. ZSONKIL.

ZSOTÁR, gömri tájszó; I. SAJTÁR.

ZSÓTÁR, I. ZSOLTÁR.

ZSOZSÁNY, (Krajnikfalu) falu Bihar m.; helyr. *Zsozsány-bá*, —ban, —ból.

ZSÖDÖR, (zsöd-ör) áth. m. *zsödört*, v. *zsödörött*, htn. —ni, v. *zsödreni*. Fonalat peder. Megfelel neki mély hangon: *zsodor*, *sodor*, s vékonyhangon: *sédér*.

ZSÖGÖD, erdélyi falu Csik székben; helyr. *Zsögöd-re*, —ön, —ről.

ZSÖLLE; ZSÖLLESZÉK I. ZSÉLLE; ZSÉL-LESZÉK.

ZSÖLLÉR; ZSÖLLÉRKÉDIK; ZSÖLLÉR-SÉG, stb. I. ZSÉLLÉR; ZSÉLLÉRKÉDIK; ZSÉL-LÉRSÉG stb.

ZSÖMLE v. ZSÖMLYE; ZSÖMLYÉS stb. I. ZSÉMLYE; ZSÉMLYÉS stb.

ZSÖMLÉR, pusztá Veszprém m.; helyr. *Zsöm-lér-re*, —én, —ről, v. —be, —ben, —ból.

ZSÖMÖK, székelyes tájjejtéssel am. a közösebb diyatú *zömök*; ugyanott *zémék* és *zomok* is.

ZSÖNDÜL; ZSÖNGE stb. l. ZSÉNDÜL; ZSÉNGE stb.

ZSÖR, falu Gömör m.; helyr. *Zsör-re*, —ön, —ről v. —be, —ben, —ből.

ZSÖRK, pusztá Veszprém m.; helyr. *Zsörk-re*, —ön, —ről.

ZSÖRT, törzse *zsörtöl*, *zsörtölődik*, *zsörtös* szónak. Gyöke *zsör* azonos *zör* gyökkel. L. ZSÖRTÖS alatt.

ZSÖRTÖL, (zsör-t-öl) önh. m. *zsörtölt*. L. ZSÖRTÖLÖDIK.

ZSÖRTÖLÉS, (zsör-t-öl-és) fn. l. ZSÖRTÖLÖDÉS.

ZSÖRTÖLÖDÉS, (zsör-t-öl-ö-öd-és) fn. tt. *zsörtölődés-t*, tb. —ek, harm. szr. —e. Szorosabb viszonyban élők, péld. házastársak, cselédek, laktársak közötti perlekedés, surlódás, czivakodás; más kiejtéssel: *zsörtelődés*. V. ö. ZSÖRTÖLÖDIK.

ZSÖRTÖLÖDIK, (zsör-t-öl-ö-öd-ik) belsz. m. *zsörtölöd-tem*, —tél, —ött. Mással öszvekokozanva, öszvezördülve perlekedik, czivakodik; más kiejtéssel: *zsörtelődik*. Hangutánzó gyökből származik, valamint a hason érteményü *zörgölődik*. V. ö. ZSÖRTÖS.

ZSÖRTÖS, (zsör-t-ös) mn. tt. *zsörtös-t*, v. —et, tb. —ek. Mondják oly emberről, ki a vele szorosabb viszonyban levőkkel hamar öszvezörren, perel, czivakodik. *Zsörtös feleség*. Gyöke a hangutánzó *zsör*, azaz *zör*, és törzse *zsört*, mint *hóbort*, *csipert*, melyekből lett *hóbortos*, *csipertes*.

Miklosich a szlovák és lengyel *žart* szóval rokonítja, de ez tréfát jelent és sehoggy sem illik a magyar *zsörtöl*, *zsörtös* jelentéseire.

ZSÖRTÖSKÖDÉS; ZSÖRTÖSKÖDIK, l. ZSÖRTÖLÖDÉS; ZSÖRTÖLÖDIK.

ZSÖRTÖSSÉG, (zsör-t-ös-ség) fn. tt. *zsörtösség-et*, harm. szr. —e. Egymással öszvezördülők, czivakodók, perlekedők tulajdonsága.

ZSUBRÁK, l. ZSOBRÁK.

ZSUBRI, fn. tt. *zsubrit*. L. ZSOBRÁK.

ZSÚF, palócz tájjejtési fn. l. ZSÚP.

ZSUFÁ, (1) mn. tt. *zsufát*. 1) Molnár A. értelmezése szerint latinul *gilvus*, mely sárgaszinben menő fakót jelent, honnan *zsufa* lé am. sáfrányos lé. Ilyféle sárga az úgy nevezett szalmaszin is. *Zsufa* ló, világos, mintegy elmosódott, halvány sárgaszínű, mint a szalma. Ennélfogva hihető, hogy e szónak törzse a palócz *zsuf* am. *zsúp*, és így *zsufa* = zsúpszínű. T. i. Eger tájékán a palóczok a zsúp-ot ekkép ejtik: *zsuf*. 2) Gyarmathi S. 'leves' szóval értelmezi és a német *Suppe* szóval rokonítja. A *borzsufa* szóban csakugyan levest (rendszerént bor-, cukor- és tojás sárgájával habart és megfűszerezett levest) jelent; midőn az, mint fn. a *zsufa* melléknévtől különbözni látszik. Más kiejtéssel: *sufa*; l. ezt.

ZSUFÁ, (2) fn. L. ZSUFÁ (1) szónál, 2).

ZSUFÁ-FAKÓ, (zsufa-fakó) ösz mn. Lórál

mondják, melynek fakó szőre homályos halvány sárgába megyen át, vagyis, véleményünk szerint, a zsúp színéhez hasonló.

ZSUFASÁRGA, (zsufa-sárga), ZSUFASZINŰ (zsufa-színű) ösz. mnevek. L. ZSUFÁ.

ZSUFÁS, (zsufa-as) l. SUFÁS.

ZSÚFOL, (zsúf-ol) áth. m. *zsúfol-t*. Bizonyos gyümennyiségnek egyes részeit a lehető legszűkebb helyre öszveszorítja, vagy, mint különösen a pénzről mondani szokás, élére veri, egymással szoros érintkezésben hozza. Különösen valamely zárt téren péld. teremben, templomban, színházban sok személyt teljes teltig öszvegyűjt, midőn azt az illető személyek megtöltik.

Véleményünk szerint átv. ért. szó a palóczos kiejtésü *zsúf* azaz *zsúp* szótól, azon hasonlat alapján, hogy ami zsúfolva van, hasonló a kévébe szoritott, kötött avagy a házfödélén tömötten összevert zsúpszalmához.

ZSÚFOLÁS, (zsúf-ol-ás) fn. tt. *zsúfolds-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Szorongásig megtöltése valamely helynek, különösen emberek, vagy más állatok sokaságával. *Nagy ünnep alkalmával zsúfolásig tele szokott lenni a templom*.

ZSÚFOLT, (zsúf-ol-t) mn. tt. *zsúfolt-at*. Szorongásig töltött, telidestele rakott. *Zsúfolt tánczterem, színház*.

ZSUGÁSZTRA, falu Kővár vidékében; helyr. *Zsugásztrá-ra*, —n, —ról.

ZSUGOR, (zsug-or) mn. tt. *zsugor-t*, tb. —ok. 1) Aki v. ami össze van húzva, ránczosodva, görcsösödve. *Zsugor tagok*. *Zsugor arczbőr*. 2) Átv. fősvény, ki a pénz, vagyon után görcsösen, öszveszorított kezekkel kap, s azt öszvekoporgatja. Szabó D. szerint: magát igen megvonó, somfánál főző. Egyébiránt önállólag kevésbbé van szokásban, hanem csak származékaiban: *zsugorog*, *zsugorgat*, *zsugori*, *zsugorodik* stb.; más kiejtéssel: *sugorog*, *sugorgat*, *sugori*, *sugorodik* stb. Mi eredetét illeti, gyöke *zsug* nem egyéb, mint *zug*, *szig*; s az egész rokon *szigor* szóval. V. ö. SZIGOR.

ZSUGORA, (zsug-or-a) mn. tt. *zsugorát*. L. ZSUGORGÓ, 2). V. ö. ZSUGORGAT.

ZSUGOREK, (zsug-or-ék) fn. tt. *zsugorék-ot*, harm. szr. —ja. Általán oly test, különösen állati bőr, inak, vagy növények héjai, levelei stb., melyek rugalmas nyerseségüket elvesztvén megránczosodtak, öszvetöpörödtek, illetőleg göres által öszvehuzódtak stb. V. ö. ZSUGOR.

ZSUGORGÁS, (zsug-or-og-ás) fn. tt. *zsugorgást*, tb. —ok, harm. szr. —a. 1) Az állati vagy növényi test részeinek öszvehuzódása, görcsösödése, különösen a nagy melegség vagy hidegség miatt. *Fázó ember zsugorgása*. 2) Átv. fősvénykedő, szegényül szigorgó, magát öszvehuzó életmód, koplalás, tengődés.

ZSUGORGAT, (zsug-or-og-at) gyak. áth. m. *zsugorgat-tam*, —tál, —ott, par. —gass. Fősvényen

pénzt s más vagyont öszvegyűjtöget, takargat, kuporgat, s magánál tartogat, elköltéstől megőriz. *Mennél vénebb, annál inkább zsugorgat.*

ZSUGORGATÁS, (zsug-or-og-at-ás) fn. tt. *zsugorgatás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Pénznek s más jószágoknak fősvénykedő gyűjtögetése; kuporgatása.

ZSUGORGÓ, (zsug-or-og-ó) mn. tt. *zsugorgó-t*. 1) Ami zaugorog, vagyis, ránczosan, göresösen, töpörödve öszvehuzódik; különösen aki nagy hideg miatt didereg, magát öszvehuzza. *Fütetlen szobában zsugorgó szegények.* 2) Átv. ért. fősvényen, szegény módon, nélkülözve éldegélő, tengődő. *Zsugorgó fősvény uzsorás. Ehen szomjan zsugorgó koldus.*

ZSUGORI, (zsug-or-i) mn. és fn. tt. *zsugori-t*, tb. —k, v. —ak. Pénzt, vagyont fősvény módon gyűjtő, szűk marku fősvény ember, zsubrák.

Azon i képzőjü mellékevek osztályába tartozik, melyekben gúny, csúfolódás, vagy kicsinylés alapfogalma rejlik, mint: *vigyori, ácsori vicsori, kukori, lödöri, bodri, kondri, csitri, czudri, tatri, vaksi, buksi, töksi* stb. Elemzésére nézve l. **ZSUGOR**.

ZSUGORISÁG, (zsug-or-i-ság) fn. tt. *zsugoriság-ot*, harm. szr. —a. Pizskos, szűk markú fősvénység.

ZSUGORÍT, (zsug-or-it) áth. m. *zsugorít-ott*, par. —s, htn. —ni, v. —ani. Ránczosra, göresökre öszvehúz, vagy töpörít. *Újjait öszvezsugorította a göres, a fagy, a szalonnabürkét a tűz melege.* Átv. pénzt s más jószágot fősvényen öszvegyűjt, s markába szorítva tart, kuporít.

ZSUGORÍTÁS, ZSUGORITÁS, (zsug-or-it-ás) fn. tt. *zsugorítás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Cselekvés, mely által valami zsugorodóvá tétetik; ránczosítás, göresösítés, töpörítés, kuporítás.

ZSUGORKÁL, (zsug-or-kál) áth. m. *zsugorkált*. Kemenesali szó; l. **ZSUGORGAT**.

ZSUGORKODÁS, (zsug-or-kod-ás) fn. tt. *zsugorkodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Kuporgatás, szűk marku fősvénykedés, szigorkodás; pénzes láda melletti éhezés, szomjazás, koplalás, rongyoskodás, fázkodás.

ZSUGORKODIK, (zsug-or-kod-ik) k. m. *zsugorkod-tam*, —tál, —ott. Pizskosan, szűk markúan, a szükségéseket önmagától is megvonva fősvénykedik, nyomorúan tengődik.

ZSUGORODÁS, (zsug-or-od-ás) fn. tt. *zsugorodás-t*, tb. —ok, harm. szr. —a. Az állati vagy növényi testnek ránczos, göresös, töpörödő öszvehuzódása. *Újjak, karok, lábak zsugorodása.*

ZSUGORODIK, (zsug-or-od-ik) k. m. *zsugorod-tam*, —tál, —ott. Göres által öszvehuzódik, töpörödik, fonnyad; gyűrűsen, tekervényesen, gúszolódva öszvegy. *Keze lába zsugorodik. Újjai a nagy hidegtől öszvezsugorodtak. Zsugorodnak a falevelek, midőn a nagy hőségtől fonnyadnak s tekerednek. Zsugorodik a vén ember arczbőre, tűzön a szalonnabürke. Összezsugorodik, mint a tengeri csiga maga haj-*

lékában. (Km.) Átvetve: *guzsorodik*, vagyis gúsz gyanánt szorosra, szűkre tekeredik.

Hasonló képeztetésűek: *bodorodik, kondorodik, kunyorodik, göndörödik, töpörödik, pëndéredik, széndéredik, hentéredik* stb.

ZSUHÁNY, falu Krassó m.; helyr. *Zsuhány-ba*, —ban, —ból.

ZSUJTA, falu Abauj m.; helyr. *Zsujtá-ra*, —n, —ról.

ZSÚKÓ, falu Bereg m.; helyr. *Zsúkó-ra*, —n, —ról.

ZSUGOROG, (zsug-or-og) gyak. önh. m. *zsugorog-tam*, —tál, v. *zsugorog-ottam*, —ottál, —ott, htn. *zsugorogni* v. *zsugorg-ani*, v. —ni. 1) Fázás miatt tagjai öszvehuzódnak; didereg. 2) Átv. fősvényen, pénze s vagyona daczára szigorog, éhezik, szomjazik, fázik; zsugori módon tengődik.

ZSUKOTOL, székely tájszó. Elemezve: *súgot-ol*. L. **SUGDOS, SUTTOG**.

ZSUMM, hangutánzó gyök *zsummog* szóban és származékaiban.

ZSUMMOG, (zsumm-og) gyak. önh. m. *zsummog-tam*, —tál, —ott. Valami nem tetszvéen neki magában dörmög, dunnyog, duhog, értetlen orrhangon zsong. Gyöke *zsum* v. *zsumm* természeti hangutánzó.

ZSUMMOGÁS, (zsumm-og-ás) fn. tt. *zsummogás-t*, tb. —ok. Haragos dunyogás, duhogás, értetlen orrhangon, s félig nyílt, vagy zárt ajakkal dörmögés.

ZSUMMOGÓ, (zsumm-og-ó) mn. tt. *zsummogót*. Dunnyogó, duhogó.

ZSUNY, falu Nógrád m.; helyr. *Zsuny-ba*, —ban, —ból.

ZSUNY-ALMÁS, puszta Nógrád m.; helyr. —*Almás-ra*, —on, —ról.

ZSÚP, v. **ZSUP**, fn. tt. *zsúp-ot*, harm. szr. —ja. A kicséptelt gabonának, különösen rozsnak hosszas csomóba kötött szalmája, mely csomóban a szalma kalászos végei szintén együtt vannak mint a cséplés előtt kötött kévékben. *Zsupból szecskát metszeni. Zsuppal földni a házat, megtölteni az ágybavaló zsákok. Zsuppot vetni alomul a lovak alá. Zsuppal kirakni a jégverem oldalait. Mielőtt kicsépelik, kéve a neve. Tájdivatosan: zsupp.*

Egyezik vele a német *Schoß* v. *Schaub*, holland *schoof*, melyekben alapfogalom a csomó („Der Begriff der Verbindung, vielleicht auch der Masse der Ausdehnung in die Länge, Breite und Dicke ist der herrschende Begriff.“ Adelung.). Innen Adelung a *Haufe* szóval is rokonítja. Eger táján hangváltattal *zsupf*. A nép szájából ezt is hallani: *zsuppon elvitték, elszállították*; de ezen esetben a zsupp a német *Schub*-nak felel meg, mely (*schieben* igétől) odább tolást jelent, midőn t. i. a gyanús, csavargó idegeket az illető hatóság születési helyökre visszaviteti, rendőri újabb nyelven: toloncoztatja.

ZSÚP — v. ZSUP-APÁTHI, puszta Abaúj m.; helyr. — *Apáthi-ba*, —*ban*, —*ból*.

ZSÚPFÖDÉL, v. — FÖDÉL, (zsúp-födél) ösz. fn. Épületfödél, házfödél, melyet zsuppal tetőztek; más anyagokból: nádfödél, cserépfödél, rézfödél stb.

ZSÚPFÖDELES, (zsúp-födeles) ösz. mn. Ami zsúpfödéllel van takarva, tetőzve. *Zsúpfödeles paraszt házak, aklok, ólak.*

ZSÚPKÉVE, (zsúp-kéve) ösz. fn. Nem helyes elnevezés, mert a zsúp is már csomóba van kötve; kéve pedig még csépeletlen csomót jelent.

ZSUPKÓ, falu Bars m.; helyr. *Zsupkó-n*, —*ra*, —*ról*.

ZSÚPLÉCZ, (zsúp-lécz) ösz. fn. Azon lécek a házfödelen, melyekre a zsúpot gúzsolják, s mint mondani szokás, sulyokkal fölverik.

ZSÚPOL, ZSUPPOL (zsúp-ol v. zsupp-ol) áth. m. *zsúpolt*. 1) A kicséptelt rozsszalmát kévébe köti. 2) Zsuppal fűd. *Házat, aklot, ólat zsúpolni*. 3) A gabonát kévében csépli, midőn különösen sürgős a dolog. Innen 4) a székelyeknél Kriza J. szerint a kévékből csak félig csépli ki a szemet. 5) Ver, megver, mint a zsúpot szokták verni.

ZSÚPOLÁS, (zsúp-ol-ás) fn. tt. *zsúpolás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés, midőn valaki zsúpol. V. ö. ZSÚPOL.

ZSÚPOZ, (zsúp-oz) áth. m. *zsúpoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Zsuppal födelez, tetőz, vagy behint, betakar valamit.

ZSÚPOZÁS, (zsúp-oz-ás) fn. tt. *zsúpozás-t*, tb. —*ok*, harm. szr. —*a*. Cselekvés midőn valaki zsúpoz.

ZSÚPOZÓ, (zsúp-oz-ó) v. ZSUPPOZÓ, fn. tt. *zsúpozó-t*. Parragi v. falusi mesterember, ki az épületeket zsuppal fűdi; máskép: *zsúpverő*.

ZSUPP, (1) tájdivatosan am. zsúp; 1 ezt.

ZSUPP, (2) indulatszó, ikerítve: *hoppzsupp*, melyet a tánczosoknak biztatólag szoktak kiáltani, s am. ugorj magasra és üsd meg a földet talpaddal.

ZSUPPA, falu Krassó m.; helyr. *Zsuppá-ra*, —*n*, —*ról*.

ZSÚPSZALMA, (zsúp-szalma) ösz. fn. Kicséptelt, kizupált, megzsúpolt, s jobbára töretlen száru szalma, különböztetésül a nyomtatott és türekszalmától.

ZSUPTEKERCS, (zsúp-tekeres) ösz. fn. Tekerés zsúpszalmából.

ZSURÁL, (szúr-ál? v. zsúr-ál?) önh. m. *zsúrált*

B. Lakos szerint, a székelyeknél am. temondál, ösz. szebeszélget, valakiről rosszul szól. Általánosabb divatu szóval: *pletykál*.

ZSURK, falu Szabolcs m.; helyr. *Zsurk-ra*, —*on*, —*ról*.

ZSÚRLÁS, l. SÚRLÁS.

ZSÚRLÓ, v. ZSURLÓ, (zsúr-ol-ó) mn. és fn. 1) Aki zsúrol v. amivel zsúrolnak. 2) Növénynem a lopvanőszök seregéből és harasztok rendéből, melynek ismeretesb faja népiesen: *zsúrlófű*, v. *kannamosó*, növénytani néven: *kannamosó zsúrló*. (Equisetum). Más kiejtéssel: *súrló*.

ZSÚRLÓDÁS; ZSÚRLÓDIK, l. SÚRLÓDÁS; SÚRLÓDIK.

ZSURM, törzs *zsurma*, *zsurmol*, *zsurmóka* szókban. Áttétellel egyezik *morzs* törzsszel.

ZSURMA, (zsúr-m-a) l. MORZSA, melylyel némi áttétellel hangokban is egyezik.

ZSURMÓKA, (zsúr-m-ó-ka) kics. fn. tt. *zsurmókát*. Keményebbre gyúrt tészta, melyet vagy újak között, vagy reszelővel apróra morzsolnak, s levesbe vagy becsináltokba főznek be. Balaton melléki szó. Néhatt: *zsurmolka*.

ZSURMOL, (zsúr-m-ol) l. MORZSOL.

ZSURMOLKA, (zsúr-m-ol-ka) l. ZSURMÓKA.

ZSÚROL; ZSÚROLÁS, l. SÚROL; SÚROLÁS.

ZSURZSOVA, falu Krassó m.; helyr. *Zsurzsovára*, —*n*, —*ról*.

ZSUVAT, l. ZUVAT.

ZSUZSA, női kn. tt. *Zsuzsát*. l. ZSUZSÁNNA alatt.

ZSUZSÁNKA, fn. tt. *Zsuzsánkát*. Népies neve a *gamandor tarorja* (teucrium chamaedrys) nevű növényfajnak. Máskép szintén népiesen: *gamandor*, *kiscserlevelű fű*, *kis sarlós fű*.

ZSUZSÁNNA, női kn. tt. *Zsuzsánnát*. Latino-san: *Susanna*. Héber eredetű, *súsan* v. *súsánnáh* am. lilium. Kicsinezve a magyarban: *Zsuzsa*, *Zsuzsi*, *Zsuzska*, *Zsuska*.

ZSUZSI, tt. *Zsuzsit*. l. ZSUZSÁNNA alatt.

ZSUZSIKA, v. ZSUSKA női kn. tt. *Zsuzsikát* v. *Zsuskát*. l. ZSUZSÁNNA alatt.

ZSUZSOK, tt. *zsuzsukot*; l. ZSIZSIK.

ZSUZSOL, (sus-ol azon sus gyöktől, melyből susog is származik). önh. m. *zsuzsolt*. l. ÖSZVESÚG.

ZSÜREST, falu Krassó m.; helyr. *Zsürest-re*, —*én*, —*ról*.

ZSÜZSÖK, tt. *zsüzsököt*; l. ZSIZSIK.

A Zs betűben van 593 czikk.

A VI-ik kötetbeli cikkek öszvege.

A	T	betűben	van	6323	czikk.	
A	Ty	"	"	85	"	
Az	U	"	"	693	"	
Az	Ú	"	"	406	"	
Az	Ü	"	"	594	"	
Az	Ű	"	"	48	"	
A	V	"	"	5944	"	
A	Z	"	"	956	"	
A	Zs	"	"	593	"	
															Öszvesen	15642	czikk.

Mind a hat kötetben levő cikkek száma.

Az	I.	kötetben	van	18857	ezikk.
A	II.	"	"	24262	"
A	III.	"	"	19791	"
A	IV.	"	"	14513	"
Az	V.	"	"	17719	"
A	VI.	"	"	15642	"
Mind a hat kötetben van													110784	ezikk.

V É G S Z Ó. *)

Az akadémiai Nagy Szótár, későbbi néven : A Magyar nyelv Szótára ez idő szerint be van fejezve. Ez idő szerint mondom, mert még mostani szerkezetében, mint alább eléadom, egy toldalék fog hozzá járulni.

A jelen munka, ide értve az Előbeszédet is, áll hat kötetből, 570 ívből, s maga a Szótár 110,784 czikkből, vagyis némi kivétellel, leginkább a betűk, pusztá gyökök és törzsek, s a ragok és képzők kivételével, csaknem ugyanannyi egyes szó följegyzése-, illetőleg értelmezéséből.

Elveinket az adott utasítások folytán is egy terjedelmes Előbeszédben terjesztettük elé.

Miként igyekeztünk azokat a részletes eljárásban érvényesíteni, ennek némi rajzolása a jelen sorok czélja.

A munkához 1845-ben fogtunk. S kivéve a zavaros forradalmi korszakot, és Czuczor társam fogsági idejét — összesen három évet — munkálatunk tizenkét év alatt kéziratban a körülményekhez képest elkészült. A körülményekhez képest, igenis, mert már időközben hatalmas lendületet vőn a magyar nyelvészkedés, részint nyelvünk sajátságainak fűrkészése, részint a többé-kevésbé rokon-nyelvekkel összehasonlítás, részint végre számosabb régi nyelvm emlékek megjelenése által.

Azön időben tehát, ez előtt mintegy tizennégy évvel, midőn az akkori mű kéziratban már befejezve áll vala előttünk, egymással tanakodánk, mitevők legyünk. Ha a kéziratot legott nyomtatni kezdjük, nagyon hiányosan fogna az kiütni. Ha pedig a munkát ismét elül kezdve, a magyar nyelvészetnek már akkori állásához képest is, az újabb anyagot szintén feldolgozni akarjuk, újabb működésünk megint 10—12 évet vesz igénybe. És ha csak ez után fogunk a munka nyomtatásához, kérdés egy részről, hogy mi, kiknek életkorunk a századdal jár vala, megérjük-e a nyomtatásnak csak megkezdését is, más részről, ha a várt 10—12 év alatt úgy fog haladni a magyar nyelvészet, mint a megelőzőtt években, fogunk-e akkor is kielégítő — legalább viszonylag kielégítő — munkát adhatni.

Tanakodásunk eredménye az lőn, hogy a nyomtatásnak megkezdésére hívtuk fel az Akadémiát, s ez azt el is határozta. De egymás közt abban állapodánk meg, hogy folytonosan működve, kutatva, jobbitva, a kéziratot, mely különben is jó nagy halmazra nevedezett volt, csak részletekben adjuk át a nyomtató intézetnek. Más részt előre látván, hogy így is sok hiány maradhat a munkában, sőt a szakgatott működés közepett hibák is csúszhatnak abba, indítványozók s az Akadémia indítványunkat el is fogadá, szólíttassanak fel az egész hazában azok, kiket a magyar nyelv ügye érdekel, hogy a koronként megjelenő füzeteket, illetőleg köteteket áttekintve, észrevételeiket az Akadémiához küldjék be.

A felszólítás több ízben is megtörtént, de annak az óhajtott módon kevés sikere lett. Azonban nyomtatásban megjelent némely művekben, egyre másra figyelmesekké tétettünk.

Czuczor társam újabb munkásságunk derekán 1866-ban a szótári ügynek is kipótolhatlan veszteségére más hazába költözött. S én árván maradtam. A munkának most már, mint legelül érintém, ez idő szerint bevégeztét tudathatni, zajos életem legnagyobb szerencséjének tartom.

Ami a részletes eljárást illeti:

*) Felolvastatott a magy. tud. Akadémiának 1874. ötödik 18-ikán tartott ülésében.

Feladatunknak kitűzött célja részint eredetileg, részint később általunk ajánlva s az Akadémia által is elfogadva, négy fő irányban foglalható össze, s ezek valának

- 1) az egyes szók és szórések egybegyűjtése;
- 2) azok nyelvtani sajátosságainak följegyzése;
- 3) lehető bő értelmezések;
- 4) elemzésük, vagyis az úgy nevezett szófejtés, és ezzel kapcsolatban az idegen nyelvekbeli rokon szókkal egyeztetés vagy hasonlítás.

Az egyes szók összegyűjtésére nézve feladatunk főleg az irodalmi nyelv vala, de némi részben a tájnyelv és körülményeinkhez képest a régi nyelv is.

Az irodalmi nyelvre nézve 1846-dik évben a XVII. nagy gyűlés a csupán tudománybeli használatban levő műszókat a Nagy Szótárból kirekesztendőeknek határozta (l. Előbeszéd 12. l.). Mi azokat, melyeket a szakférfiak már általában elfogadtak s annyira megállapítottak volt, hogy jóformán a közönség használatába is átmentek, pl. a vegyészeten az elemi testeknek és legközelebbi összeköttetéseknek nevei, a növénytani műszók és nevezetek; vagy melyek nagy részben magából a közéletből merítve csak nagyobb szabatosságot nyertek vala, mint a törvénykezési, kereskedelmi, vadászati, hajózási stb. nevezetek, a Szótárba fölveendőeknek véltük s a szokatlanabbaknál a kútfőket is, honnan átvevők, megemlítettük.

A tájnyelvet illetőleg eleintén alig vala más forrásunk, mint az Akadémia Tájyszótára, és némi részben Szabó Dávid Kisded Szótára (e néven egész munkánkban mindenütt Baróti Sz. D. értendő); de erre nézve is kezdetben azt gondolók, hogy a Nagy Szótárban csak az irodalomba is fölvehetőeknek volna helyök. Később és már csak a nyomtatás alatt járultak ahhoz, különösebben szófejtés tekintetében igen becses adatok, ú. m. Vass József jutalmazott értekezése a Dunán túli nyelvjárásról a Magyar Nyelvészet V. kötetében; Kriza Jánosnak »Vadrózsák« című munkája a székely népköltésről és népnyelvről; Lőrinczi Károly s idős Mándy Péter közleményei; legújabbán pedig az Akadémia utaztatása folytán Budenz József és Szarvas Gábor gyűjteményeik, s a Magyar Nyelvőrben időnként közlött népnyelvi adatok.

Szabad legyen itt a népnyelv és irodalmi nyelv közötti különbséget azon okból is kiemelnem, minthogy merültek föl nézetek és szózatok, melyek azon esetekben, midőn a kettő közt valamely eltérés mutatkozik, az irodalmi nyelvet határozottan rosallják; sőt nekünk is hibául rovák föl, hogy rosallásunkat többször nem nyilvánítottuk, mint valóban nyilvánítottuk.

Általában tekintve is a dolgot, kicsoda kételkedhetik, hogy valamint a régi, úgy a ma élő nyelvekben is, ahol az irodalom jelentőségre jutott, az írói nyelv és a köznépi nyelve között nevezetes különbségek állának elé? Ki merné állítani, hogy pl. Cicero, Quintilian, Tacitus úgy írtak, mint a római köznép beszélt, vagy a római köznép úgy beszélt mint Cicero, Quintilian, Tacitus írtak? Hiszen Cicero (De Oratore) maga különbséget tesz a latin beszédbeli *urbanitas* et *rusticitas* között. És hozzánk legközelebb is tudjuk, tapasztaljuk, hogy a német irodalmi nyelv tetemesen eltér bármely egyes német népfaj nyelvétől.

Nem akarom, hogy félreértessenem.

A nyelv valódi szellemétől egyetlen egy író sem térhet el. De egy részről épen az a legnehezebb kérdés: miben áll valamely nyelv szelleme? más részről a népies szójárások terén is számosak az eltérések és határozatlanságok, melyekre nézve az írónak, ha művészileg akar megfelelni feladatának, a szókban és szóalakokban nemcsak válogatással kell foglalkodnia, hanem bizonyos rendezési és izlési érzékkel is kell bírnia, sőt már a műveltebb élő, ú. m. finomabb társalgási, különösen szónoklati beszéd is szabatosság és csín tekintetében nagyobb gondot igényel. Aztán a mindennapi élet körén túl mennyi fogalomra, eszmére van még szüksége a tudományos világnak, melyek a köznép gondolkodásmódjában elé nem fordulnak, elé nem fordulhatnak! Ezeket tehát a tudomány emberének vagy idegen nyelvekből kell pótolnia, sőt azok végett egészen idegen nyelvet használnia, mint használtatott nálunk a közel múltban a latin nyelv, vagy ha a nemzeti nyelvet választja közegül, de ezt idegen szókkal, szólásokkal tarkítani, díszteleníteni s olykép elárasztani nem akarja, hogy elvégre több lesz iratában az idegen elem, mint azon nyelv, melyen működni, hatni akar, magából az adott nyelvből kell sokat, igen sokat fejlesztenie. Az anyagot ugyan a népnyelv szolgáltatja, ideértve a régibb nyelvm emlékekben fennmaradt nyelvi anyagot is, mely kivált az eredeti — nem fordított — művekben a népnyelvhez közelebb állott, mint a tudományokban, művészetekben már előbbre haladt írói nyelv, de az anyag még nem minden, annak feldolgozása, szabatosítása, csinosítása — hogy úgy mondjam kicsiszolása — művelt s kivált irodalmi nyelvben fensőbb törvények alapján történik. S ekkor a népnyelv mint anyag és annak a finomabb társalgásban s irodalomban és tudományban alkalmazása közt olyan lesz a különbség, mint az ugyan olyan anyagból

épült ház és ház között. Miként ezeket már többször is igyekvém kifejteni, sőt Quintilian tanaival is támogatni, ki a gondos irányt Praxiteles márványművéhez hasonlítja, a kidolgozatlan vagy legalább nem művészileg kidolgozott márványdarabbal ellentétben.

Most egy-két példával szolgálok annak igazolására, hogy az irodalomban s finomabb társalgásban már állapotásra jutott egyes szókat sőt szóalakokat, habár a népnyelvtől eltérők, nem tartottuk föladatunknak megtámadni.

Kegyelmed. Kend. Ön stb.

A régi általános magyar nyelvben, mint régi levelezésekben olvasható, alig találunk más tisztelő megszólításokat mint *kegyelmed* és ritkán *nagyságod*. Még gr. Eszterházy Miklós nádor is Rákóczy György erdélyi fejedelmet, és viszont, a magyarban csak *kegyelmed* szóval czímezi. Később a *kegyelmed* (néhutt ma is *kigyelmed*) *kelmed*-re, majd *kemed*, *kend* (= *kemd*), *kied*, *kjed*, *ked*-re stb. rövidült. Már Mikes Kelemen is csak *ked*-et használ. De későbbben czifrábnál czifrább czímezések: *excellentiád*, (magyarosan: *kegyelmes úr* vagy *nagyméltóságod*), *méltóságod*, *uraságod*, *tekintetes*, *tisztelendő* stb. jöven divatba, különösen a társalgási nyelvben kívánatos lön valamely általánosan elfogadható czímezés használhatása. A régi czímezések erre nem valának többé alkalmasak. Ha gr. Széchényi István társalgás közben vagy valamely levelében a *kend* szót használja, bizonyosan azt mondják róla: ejnye beh parasztosan beszél. Ha pedig *kegyelmed* szóval szólít meg valakit, akkor azt mondhatják: Széchényi István már mindenkit *excellentiáz*. Széchényinek az újabb korban keletkezett *kegyed* szó sem tetszett, részint mert hozzá szokván művelt európai nyelvekben a *you*, *vous*, *Sie* rövid megszólításokhoz, hosszalta azt, részint azt mondá: hány ember van, kinek *kegyére*, bármiként értelmezzük is azt, nem hivatkozhatunk; pl. vajjon a büntető bíró hívhatja-e a büntetett vádlottat *yagy* a miatt épen elítéltet akár *nagyságos*, akár *tekintetes úrnak*, akár csak *kegyednek* is? És csakugyan Széchényi vala az, aki e tekintetben is merész újítással állott elé. T. i. utóbbi korban a *maga* czímezés is nagyon divatossá lett a népnél, mely ha nem *maga* szőrü emberrel volt vagy van dolga, de még sem tekintetessel vagy *nagyságossal* stb., azt *maga* szóval tisztelő és tiszteli meg. Nagyobb polgári állásban levők, némelyek alattok, vagy náloknál alantabb állókat szintén magáztak. Ezt sem lehetett általánosan czímezési szóvá tenni. Igen, de azt mondá: *maga* és *ön* némileg együvé tartozó szók, miért ne lehetne az utóbbit is mint az elsőt, önállólag használni? Tehát legyen *ön* a megszólító általános cím, rövid is, nincsen is egy vagy más értelemben elköptatva. És lett *ön*, melyet a nép, tudtomra soha és sehol nem használt, s ma már ország-szerte elterjedett.

Vajjon meg kellett volna e e szót, mely bizon csak önkényen alapúl, és a melyet némelyek mindjárt kezdetben s újabb korban is megróttak, szintén megrónunk? Mi azt hittük, hogy nem.

Elölülő. Elnök.

Midőn a hivatalos nyelv magyar kezdett lenni, a praesident, praeses kifejezésére *előülő* jött divatba. Az *előjáró* hasonlatára, mely már a régieknél pl. Molnár Albertnél is *eléjőn*, helyesen alkotott szó. Amde kiejtése elretentő, kivált idegen ajkúak előtt. Későbbben *előnök*, majd rövidebb hangzással (az *első* hasonlatára, mely a Müncheni codexben: *elölső*) *elnök* szülemlett. A *nök* képzőre ugyan azon észrevétel tétetett, hogy az se nem szép, se nem magyar, legalább kétes magyarságu. Nem szép, mert a magyarban túlságosan előforduló *k* végzeteket ismét egygyel szaporítja; kétes magyarságu, mert a hasonló képzőjű honosított szók, mint *pohárnok*, *udvarnok* stb. a szlávból jöttek át nyelvünkbe, a *bajnok*, *tárnok* szókat is a szlávok magokénak vallják (az *első* Miklosich szerint szerint szerbül: *bojnik*); és ha *álnok* (némely régieknél: *álnak*) kifogástalan magyar szó is, de tudunkra csak egyedül áll nyelvünkben, mert a *csarnok* szó is a török csardak szóval látszik egyezni. Eléjőn a persában is *nak* képző, hanem hát ez is idegen. Ezen okokból is egyik társunk *elémbér* (= *elő-ember*) szót hozott javaslatba, mint a *némbér* (= *nő-ember*) hasonlatára helyesen alakultat és egészen magyart. Senki se fogadta el. De széles e hazában elmaradt az *előülő*, és nem hallunk mást mint *elnök*, melyet mind rövidege, mind további képzékenysége is (*elnök-i*, *elnök-ség*, *elnök-öl*, *elnök-i-leg*, *elnök-l-et*) ajánlának.

Vajjon megrovandó lett volna ez is a Szótárban?

Ragaszték. Rag.

A latin suffixumnak megfelelő magyar szó régebben *ragaszték* vala, még az akadémiai munkálatokban is. Ma helyette *rag* divik, még az új szóknak és gyökök önállósításának legnagyobb ellenségeinél is.

Növényntani nevek.

E század elejétől egészen a mai napig alig találunk merészebb szóalkotásokat, mint Diószegi-Fazekaséit az 1807-dik évben megjelent »Magyar Fűvész Könyv«-ben. De a merészen alkotott új szók között egyetlen egy sincs, mely a jó vagy kellemes hangzásba ütköznék. S nem is tudom, hogy közel 70 év óta merész alkotásaik ellen valahol kikelték volna. Csak egy, pl. a *b* betüből idézve az új alkotásu szókat: baltaczim, baktopp, bajnóca, berze, bibetyü, bodonpót, boglárpót, bogyópikk, bordalap, bordamag, borzon, bögreotok, bundi, mind ezek eléggé igazolják jó hangzásu voltukat.

Azonban elemezzünk ezen munkából egy némely új alkotásu nevet.

Libatopp görög-latin néven *chenopodium*, épen az, a mi a német Gänsefusz, angol goosefoot. Ha most magyaritná valamelyikünk, alkalmasint lúdláb-at vagy libaláb-at írna. De tessék kiejtésére figyelni, nem okoz-e a két *l*—*l* a közvetlenül egymás után következő két szó vagy szótag elején kellemetlen hangzást? Hát ha még *l*-en kezdődő újabb szó járul hozzá, pl. lúdláb levele? Ugy látszik, észlelték ezt a finom nyelvérzéssel bíró tudósok és alkoták a jobb hangzásu libatopp szót, habár *topp* mint toppan szó gyöke vagy törzse főnévként alig van általános szokásban (a székelyeknél hallható: egy toppot sem menek), legalább láb jelentésben sehol nem hallható.

Kötör latinul *saxifraga*. Ha most magyaritnók, kétségenkívül kötör-öt íránk. A szerzőknek a sok *ö* nem tetszván, a legnagyobb merészséggel *kötör*-t írtak, melyet ma el nem fogadnánk s nem is tanácsolhatjuk senkinek a hasonló alakítást; úgy hogy gondolkoztam róla, nem kellene-e legalább kötöri-nek igazítani (mint a népies marka-köpi am. marka-köpő), de nem bátorkodám.

Hasonló alkatu szó a *kinincs* (= ki-nincs), görög-latinul: *amorpha*. Ma hihetőleg az alakatlan vagy formátlan szót használnók.

Egyébiránt az irodalomban, bármi tekintetben akár jelentésénél akár alakjánál fogva helytelenül használt szókat mi is rosztaltuk, milyenek: *képvisel*, *közepette* (alany eset mellett), *külszenvedő* igéknek szélitiben való ferde használata, *termelni* igének az általános producere értelmében a nyelvérzést bántó alkalmazása, *ujdondász* stb. stb.

Ami a régi nyelvet illeti, iparkodtunk időnk s erőnk korlátoltságához képest mind azon szókat fölvenni, vagy ismertetni, melyek eddig részint az Akadémia útján, részint némely magánosok, különösen Toldy Ferencz, Thaly Kálmán, s némi részben Mátyás Flórián szorgalmukból napvilágot látott emlékekben eléfordúlnak, és akár alakjuk, akár jelentésöknek fogva a mai köznyelvtől elütnek. S hogy ezek a szófejtésre is mily befolyással lehetnek, im egy-két példa: *egyetlen* Katalin Verses legendájában e helyett áll: *egyiglen*, régiesen: *egyéglen*, (mint esmégből is lett ismét), tehát ama szóban az *etlen* nem fosztó képző. *Heon* v. *héon* későbbi iratokban *hévon* am. üresen, pusztán, csupán, tehát *hiu*, a Münchener codexben *heju* szótól annyi mint *hiuan*, mely szintén éléjőn a régiségben.

A legközelebbi multban alakult, mint a Nyelvörben olvasható, némely társaink buzgalmából egy számos tagból álló — közel 50 számot tevő — s még mindig szaporodható társulat, mely nyelvtörténeti szótár létesítését tűzé ki czélul. Ez az igazi út, ennek már régen kell vala így történnie.

Feladatunk másik tárgyát tette az egyes szók nyelvtani sajátságainak följegyzése. Ide tartoztak a lényeges és irányadó szóalakok, melyek a többi alakításokban vezérfonalul szolgálnak, még pedig azon minőségben, miként azok a magyar népség nagyobb részénél divatosak és az Akadémia által, illetőleg az irodalomban általánosan elfogadvák. Ezek fő- és mellékneveknél az egyes számbeli tárgyeset, s ahol ettől eltérés van, a többes szám alanyesete is, továbbá, de már csak utóbbi füzetekben, a személyragozásra vonatkozólag, az egyes harmadik személyrag, a mennyiben ez némely főnevekhez *j*-vel vagy a nélkül, vagy mindkét módon járul, pl. ház-a, kalap-ja, kert-e v. kert-je; megjegyezvén itt, hogy az irodalmi nyelv a *j*-t gyérebben használja, mint azt akár a mai népnyelvben tapasztaljuk, akár a régi nyelvemlékekben találjuk. Rendkövető igéknél hasonló följegyzések a (teljes v. független) mult, a szükséghez képest nemcsak a harmadik (mint tö-), hanem az első s 2-ik személyben is, továbbá a határtalan mód, s a *j* hasonulása esetében a parancsoló mód is.

A városok, faluk, puszták neveinél, melyekre nézve a -*ra*, -*re* helyragok czikke folyamában általános szabályokat is kísérlénk megállapítani, mindenütt fölirtuk, de ezen szabályoktól a tájszokás néha eltér, melyet az egész haza minden egyes helységére nézve nem ismerhetünk s vajha legalább e tekintetben nyertünk volna helyreigazításokat

A szók értelmezésénél, mint legfőbb feladatunknál, minden lehető elköveltünk, hogy mind tulajdon, mind átvitt jelentéseket, és úgy egyenként vagy önállóan, mint viszonyított állapotjukban, mentől több példával felvilágosítsuk: először és kiváltkép a köz életből, hová különösen a közmondatok is számíthatók, 2-odszor jelesebb íróinkból, 3-adszor a régibb, 4-ed-szer a tájnyelvből.

Háttra van még szólanom a szóelemzés vagy szófejtésről, s ezzel összeköttetésben az idegen nyelvekbeli rokon hangzásu és jelentésü szókkal egyeztetés- vagy összehasonlításról, mint kitérőt munkásságunknak minden tekintetben legnehezebb részéről; nemcsak azért legnehezebből, mert ezen téren csak újabb, mondhatni legújabb időben történtek jelentékenyebb mozgalmak, s ez okból is ezen eljárás két ember tehetségét — bárkik legyenek azok — határtalanul felülmulja, hanem azért is, mert ez már régibb s teljesebb külföldi buvárlatokban kitűnő íróknál is tetemes részben csak hypothesiseken — föltevéseken — alapszik, úgy hogy pl. a nagy hírű Bopp Ferencznek »Glossarium Comparativum«-ában mind untalan e kifejezésekkel találkozunk: ut mihi videtur, forsitan, probabiliter.

Azonban munkánkban a szófejtés kikerülhetlen vala, már csak azért is, mert a magyar helyesírás a szófejtésen alapszik. De más részről az gyakran világot vet az értelmezésre is.

Az idegen nyelvekbeli hasonló szók rokonítását pedig már nyelvészetünk újabbkori jelentékeny fejlődése is hangosan követelte. S ide számíthatjuk különösebben Hunfalvy Pál, Fábian, Budenz, Vámbéry s a külföldiek közül Schott Vilmos munkálatait.

Azonban a szófejtésben és hasonlításban nemcsak tárgyilag egyes szókkal volt dolgunk, hanem mindennek fölött nyelvbuvár honfitársaink nagy részének egymással ellenkező elveivel is kellett, egy vagy más tekintetben küzdenünk.

T. i. némelyek épen nem akartak más kűtfőt elismerni nyelvünk elemzésében, mint csak magát saját nyelvünket. Még a jelesbek is így szólának: családósítsuk elsőben nyelvünk összes szavait, elemeit, és csak azután bocsátkozzunk az idegen nyelvekbeli szókkal rokonításba.

Mások épen ellenkezőleg azt vitatják, legalább vitatták: semmit se elemezzünk saját nyelvünkben, csak ha fejtegetéseinket rokon nyelvekből birjuk igazolni vagy támogatni. És itt is csak bizonyos nyelvfajokra szorítkozzunk.

Az első osztálybeliek közül is némelyek minden szófejtés alapjául csak a régi nyelvet tekintik es annyira mentek és mennek, hogy pl. Döbrentei s mások is irataikban a viláért sem használtak, vagy használnának mássalhangzós multat, mert a régieknél többnyire önhangzós multat találnak; holott ez legfőlebb a fordításokra nézve áll, az eredeti magyar iratokban pedig — kezdve a Szentpéteriek Végzésétől Pázmányig s ezen innen még inkább — mindkét mult vegyesen fordul elé; sőt a régi bibliafordításokból, vagyis azok nagyobb részéből — mint egyik értekezésemben fejtegetém — jeles és elvitázhatatlan szabályokat alkothatunk magunknak.

Vannak továbbá, kik a régi iratokban eléjövő nyelvet idegen hittanítók hibás fordításának, majd Káldi György, Pázmány Péter korában s ehhez közelebb az uralkodó latinismusként tulajdonítják, melyet a XVIII. és mostani században szerintők a germanismus váltott fel stb. — De az egész régi nyelv épen nem csupa latinismus és germanismus, főleg amikre én sokat tartok, az eredeti művek s levelezések.

Van olyan is, aki semmi más tekintélyt el nem ismer, mint a népnyelvet, még pedig csak az élő népnyelvet. Neki régi nyelvemlékek, jeles írók munkái, amennyiben a jelen élő népnyelvtől eltérnek, — megjegyzendő csak azon népnyelvtől, melyet körében ismer, mert hiszen az összes népnyelvet ő nem ismeri, nem ismerheti — mind semmi. S kívánja, hogy maga az Akadémia által ekkép a népnyelv ellen elkövetett hibákat az Akadémia igazítsa ki. Ily módon bajos volna vele vitatkozni is, de szerencsénkre vagy az ő szerencséjére (mert talán el fogja tévedését ismerni) maga magát czáfolja meg. Ott találjuk egyik munkájában (Magyarosan) e szókat: rag, névrag, személyragozás, irodalom, ismétlés, elemzés, eszme, érzelem, szabály, szellem, észlel, idom, viszony, viszonyít, árnyalat, tájékozás, rokonszeny stb. és ki nem tudja, hogy ezek valamennyien a szófejtés és szóhasonlat — analogia — alapján, tehát épenséggel nem a nép ajkán szülemlettek. — A többi közt a *sem* ellen így szól: »A magyar semmit se tud a *sem* és *se* közti különbségről, mindenkor *se*-vel él. Azonban e vitatás közben is *semmi* és *senki* szókat ír, nem *se-mi*-t és *se-ki*-t. Holott ha nincs *sem* a magyarban akkor *sem-mi* (*sem-mi*) *senki* (= *sem-ki*) *sem* lehet, pedig a nép is mindenütt így hangoztatja. A *se* rövidebb alakot mi is ajánljuk, de főleg euphóniai okból, amidőn t. i. még egy más *sem* vagy *nem* fordul elé ugyan-

azon mondatban pl. se nem, semmit se, de a sem létezését tagadni lehetetlen. — Szerénte *ban ban* sínes, hanem mindenütt és mindig csak *ba be*. Ha mi a régiségre hivatkozunk, hogy ben mellett gyakran nem be, hanem bele, pl. menyországbele, vagy bel volt pl. beltelik, ha azt mondjuk, hogy bele viszonyosztól származva,bólból helyett is sok régi iratban balól, belől található, hogy a XVI-dik századbéli eredeti levelekben, melyek az akkori népnelyven írvák, mert többnyire nem tudósok írták, ban ben olvasható, azt feleli: Hja, akik azon leveleket, nyelvellekeket írták, mind nem tudtak magyarul. Csak az élő nép és Gyergyai tud magyarul. Tehát ha mi és minden most élők, még Gyergyai polgártársam is, elköltözünk ez árnyékvilág-ból, az ő elve szerént az utánunk jövők, kell hogy minket elhúnytakat, már ennélfogva is a tudatlanok közé sorozzanak! — Mintegy 140 nyomtatott lapon írtó harezot ví a külszenvedő igék ellen: hogy *tatik tetik (atik etik)* nincs a magyarban, hanem csak *ódik ödik* az igazi szenvedő; s hogy *tat tet, at et* csak mivellettő s az Akadémia saját munkáiban is ezeket: fölcseréltetik, fokoztatik, ragoztatik, használtatik, kitétetik stb. ha magyarosan akar írni, mindenütt igazítsa ki ekképen: fölcserélődik, fokozódik, ragozódik, használódik, kitevődik. Sokszor a kiigazítás az ige többes 3-dik személyében is történhetik; ami áll, de vajjon elősegíti-e mindig a szabatossgát, más kérdés, pl. ezt: a titkár jelentése felolvastatott, ekképen igazítja ki: a titkár jelentését felolvasták. — Már pedig valamint e kifejezések: azt mondják, azt beszélük, több személyre vonatkoznak; úgy ez is: felolvasták. Csak azt nem tudom, ha többen egyszerre olvasták-e fel vagy egymás után! A Hiszekegyet nem igazította ki, pedig érdekes lett volna hallani a fogantódék, szülődék, megfeszítődék, eltemetődék szokat. *Születik* külszenvedőt ő is ismeri, hogy létezik a nép nyelvében, én még a *találtató* szót is hallottam az ország legtöbb vidékében a Maros mentétől a Dunáig. Nem is arról van szó, hogy derűre-borúra használjuk a külszenvedőket — a szerzőnek s némely más nyelvészeinknek is szokásuk a találtakon kívül még számtalan példát csinálni magoktól is, hogy jobban elrettentsenek bennünket, de ez túllövés a célón — hanem arról van a szó, hogy megvannak azok nyelvünkben s annak helyén lehet is, kell is azokat használni. — Végül még azt is mondja: »Hogy azon egy rag két viszonyt jeleljen, e(z) kifecizamodás, ily bénaság egy nyelvben nem lehet.« Szolgállok vele. A mandsu nyelv szintén ugyanazon képzőt használja, mely *bu* alakú, mind szenvedő (passiv), mind mivellettő (factitiv, transitiv) igék alkotásában, pl. *khôasa-me* = táplálni, *khôasabu-me* = tápláltat-ni, (*être nourri*, és: *faire nourrir* v. *ordonner de nourrir*); így *ili-me* = állá-ni, *ilibu-me* = állít-ni régiesen állat-ni; továbbá: visszatartóztat-ni, és: magát visszatartóztat-ni (*stellen*, *auf-*, *hin-*, *feststellen*; *aufhalten*, *zurückhalten* és: *sich enthalten*). Hasonló *foro-me* = fordít-ni, (*ab-*, *umwenden*), *forobu-me* = fordított-ni, és fordúl-ni (*wenden lassen* és *sich wohin wenden*). Maga a *bu-me* ige am. adni.

Mi tehát, röviden egybefoglalva, azt tartottuk: »Mind ezen elszámlált elvek együtt véve, ú. m. nyelvünk sajátsága, még pedig mind a régi nyelvellekekben, mind az élő s különösen tájbeszédekben, továbbá az idegen nyelvekbeli rokonságok a hasonjelentésű és hangzatu szókban és szóalakokban, még pedig itt is nem csak a közelebbinek vélt, hanem távolabbi nyelvfajban vagy családban is, megbecsülhetetlen kincsányák nemcsak az egyes nyelvekbe és néptörténelembe hatolás, hanem általában az emberi szellem bővebb megismerése tekintében is. De ha kiszakítva, valaki a nyelvészetben, különösen a szőfejtésben csak egyik vagy másik elvet vagy szakot vallja egyedül irányadónak, ez félszogség, vagy, ha tetszik, egyoldalúság. Válasszson valaki tanulmánya tárgyául egy vagy más szakot, csak azt ne higgye, hogy egyedül ő jár az idvezítő úton. Csak mindnyájunkközt feloszlott, és együttes munkásság juttat a kívánt czélhoz.

Ezen általános elveket illetőleg, úgy hiszem, alig találunk jelesb nyelvészeink többségénél kifogásra vagy ellenkezésre.

Más kérdés, ha a részletes végrehajtásban megfeleltünk-e csak félig-meddig is e feladatnak?

Határozottan felelek reá, hogy: nem.

A Grimm testvérekkel, kiknek saját nyelvkörökbéli képessége és képzettségéhez leg-távolabbról sem hasonlíthatom magamat saját körömben, már kezdetben nyolczvannál több tudós szövetekezett szótárak készítése végett oly nyelvben, melyben már annyi előzmények, annyi gyűjtemények állnak vala rendelkezésökre. S mily kis, porszem valánk mi ketten azon hatalmas szövetekezők mellett, mily kis porszem vala azon anyaggyűjtélék, mely a mi rendelkezésünkre állott, midőn működni kezdünk! És mégis nemcsak nálunk szükséges egy toldalékkal pótolni a hézagokat és kiigazítani a hibákat; hanem az említett szótárhoz is épen most gértetik kiegészítésül két kötetnyi munka. (Hoch- und Nieder-Deutsches Wörterbuch der

mittleren und neueren Zeit zur Ergänzung der vorhandenen Wörterbücher, insbesondere des der Brüder Grimm. In zwei Bänden von Lorenz Diefenbach und Ernst-Wülcker).

A Szanszkrit szótár készítői roppant előkészületeik és hasonlíthatlan készségek mellett még a munka teljes befejezte előtt u. m. az V-ik kötetben közel 50 ívnyi javításokat és pótlékokat adtak (»Verbesserungen und Nachträge« czímen).

Még a szöfejtés némely részletezését kell egy-két szóval megemlítenem.

A szöfejtésben vagy elemzésben, mindenek előtt a gyökkel van dolgunk. A gyök Heyse Nyelvtudományi Rendszerében annyi mint »a szónak elemzési ősz alakja« (Etymologische Urform des Wortes). A magyar nyelvben kétféle gyököt lehet megkülönböztetni: először mint önállót, vagyis önmagában is használt szót, melyet alig lehet tovább elemezni, pl. ad, becs, begy, dal, ég (ige és név), ér (ige és név), fa stb. stb. Az emberi test részei, kivált a külsők v. láthatók igen jellemzőleg nagy részben ily egyszerű szóból állanak pl. agy, fő v. fej, arcz, kép, haj, szem, fül, orr, száj, iny, fog, nyak, kar, kéz, ujj, hát, far, láb, bőr, hús, vér stb. A más-
sik nemü gyök pedig az, melyet önálló szóként nem használunk, s neve lehet pusztá v. tiszta gyök v. elvont gyök, pl. csör (csör-d-ül, csör-d-it, csör-ög, csör-ömp-öl, csör-tet származékokban). Némelyek amaz elsőt élő, ezen utóbbit holt gyöknek hívják. A neveken nem akadunk fenn.

Nagyobb bajnak látszik, hogy némelyek a pusztá gyökökig elemzést nem helyeslik. Azonban külföldön a legjelesebb nyelvtudósok, több kevesebb megszorítással, s több kevesebb szerencsével, de mindenkor figyelemmel vannak szöfejtéseiknél a gyökökre. Ilyenek a többek közt Bopp, Benfey, Pott, Heyse, Curtius, Vullers (az utolsó, persa szótára végén: Index radicum verborum persicorum) stb. A magyarban is nem mi voltunk a kezdők. Kresznericsnek jelesnek ismert és koszorúzott munkája a gyökrendszeren alapul.

Hogy alig van nyelv, melyben az elemzés egyszerűbb volna mint a magyarban, bajosan fogja valaki tagadhatni, kivált ha tudja, hogy régibb nyelvemlékeinkben, kezdve a XII-ik vagy akárcsak a XV. századtól a ma élő nyelvig, gyökök tekintetében alig van lényeges eltérés. A külföldiek közül legyen szabad a nagyon ovatos Curtiusnak egyik kiválólag feltüntetett példáját idéznem. »Vegyük adott példaként — úgy mond — a görög $\epsilon\tau\iota\theta\epsilon\tau\omicron$ szóalakot: a nyelv-
tan ezen alaknak minden más részét kimutatja, t. i. ϵ jelenti a multat, a kettőztetési $\tau\iota$ a jelen-
törzset vagyis a tartóst, $\tau\omicron$ egyes harmadik személy a media formában, tehát szembeötlőkép $\theta\epsilon$ a gyök«. Eddig Curtius.

Ha már most tekintetbe vesszük, hogy ezen $\theta\epsilon$ gyök, ily tisztán nem mindenütt jön elé az egész $\tau\iota\theta\eta\mu\iota$ szó hajtogatásában, mert vagy többnyire kíséri őt a $\tau\iota$ szórész, vagy pedig a gyök rövid ϵ je egybeolvasztás által hosszú η -vé változik; és ha a magyar rokon hangzásu és jelentésű te v. $té$ gyököt állítjuk vele szembe, azt találjuk, hogy a magyar $té$ a ragozásokban alig szenved valamely változást, u. m. a mutató mód jelenében csak $sz-et$ vesz magához: $té-sz$ (a harmadik személyben $tész-én$ is), a többi időkben, módokban, és formákban pedig az $sz-et$ elhagyva csak a $té$ gyök szerepel u. m. első mult $té-v-e$ (régiesen $tön=té-e$ ön), 2-ik mult: $té-tt$, jövő $té-end$, parancsoló és kapcsoló mód $té-gy$ de a többi személyekben szokottabban szintén rövid e -vel: $té-gy-ek$, $té-gy-én$, határtalanban $té-n-ni$, a tehető módban: $té-het$, a miveltetőben: $té-tet$ v. $té-tet$ stb. Ki nem látja a magyar elemzés egyszerűbségét a görögé fölött?

A rokon nyelvnek segítségével pedig a kétesebb gyökök is világitást nyernek, pl. $\ddot{u}ldöz$ szó mellett megvan ugyan a régi Halotti beszédben az $\ddot{u}ldet$ (ebben: $\ddot{u}ldet-vé-től$ azaz $\ddot{u}ldet-jé-től$) s ha elvonjuk a képzőket mindkettőből marad az $\ddot{u}ld$ szórész, de ezt legalább tudomra önállóan nem használja nyelvünk; ámde használja a mongol, mely mint ige azt jelenti amit a magyar $\ddot{u}ldöz$. $Zálog$ szónak, melyet Miklosich szláv szónak bélyegez, megfelel a mongolban $zolik$ vagy $dzolik$, de itt a törzs $zoli$ mint ige szintén használatban van s azt jelenti elzálogosítani (verpfänden). $Busás$ -nak nem tudjuk bizton a törzsét vagy gyökét, de $busa$ a mandsuban am. sok (viel), és úgy hiszem elvitázhatlan törzse a $busás$ szónak. Így a mandsu $g\ddot{o}ni-me$ = gondol-ni.

Némely társaim ez előtt 40 évvel készült munkám miatt, melyet ha mai napság írnék, megvallom, másként írnám, azon aggódának, hogy bölcselmi s metaphysikai elvekbe bocsátkozunk. Azonban állíthatom, hogy ezeket teljesen mellőztük. Legfőlebb inductio útján és csak a magyar nyelvre szorítkozva érintettünk meg egyet mást.

Heyse ugyan azt mondja, hogy a bölcséleti nyelvészet nem állapodik meg a történelmi nyelvtényeknél, hogy ezek az ő számára csak az alapot alkotják, melyre ő tovább épít; s különösen kiemeli e tekintetben Humboldt Vilmos és Steinthal nyelvtudósokat. De mi ilyesekbe, mint érintém nem bocsátkoztunk s ilyenre képeseknek nem is tartottuk magunkat; a mi kevés pl. a Személynévmás czikk végén elé is jön, ezt is Heyse okoskodásai nyomán írtuk, s reá világosan is hivatkoztunk.

Legtöbb hibát követhettünk el azon szóknál, melyeket egy vagy más nyelvész idegen eredetűeknek tart. S leginkább eljőn ezen eset az igazi vagy vélt szláv szóknál. Azonban e tekintetben legújabbán egy kitűnő tudós — Miklosich — munkáját bírjuk, kinek tekintélyére építve egy toldalékban némelyeket kiigazíthatunk, noha ő sem fejt ki mindenütt részletesen az egyes cleméket, és könyve címe daczára, némely szláv szokat is a magyarból származottnak vall.

Már föntebb sejdítettém, hogy a külföld példájára is e munkához egy Toldaléknak kell járúlnia. Részemről följajnlám hátralevő napjaimban még csekély erőmet egy ily Toldalék készítésére, azon reményben, hogy az eddigi jeles anyaggyűjteményeken kívül polgár- és tagtársaim közül azok, kiket ez ügy érdekel, s kiket közvetlenül meg fogok keresni, segéd kezdet nyújtanak.

Még egy kellemetlen körülményt kell megpendítenem. Meg kell pedig pendítenem Czuczor tiszta dicső emléke tekintetéből is. T. i. Czuczor és én a külföld előtt, az »Allgemeine Deutsche Encyclopaedie« című munkában bevádoltattunk, hogy a történelmi hasonlító nyelv-buvárlat ellenségei vagyunk. Aki a cikket közölte, nem tudá, mi volt vitatkozásunk tárgya. Valamin' minden félszezség vagy egyoldalúság, úgy az ellen is, hogy egyedül csak rokon nyelvekben s itt is csak némelyekben keresendő az üdvösség, azon elvekkel összhangzásban, melyeket föntebb kifejték, felszólaltunk; felszólaltunk volt pedig ismételve mindaddig, míg a tárgyilagosság teréről le nem szoríttatánk. De hogy ellenségei voltunk volna a történelmi hasonlító nyelv-buvárlatnak, azt munkálatunk csaknem mindenik lapja megczáfolja.

Végül a Tisztelt Akadémia irányában azon kimondhatatlan becsü bizalomért, hogy ily nagyszerű munkálattal engem is megtisztelni méltóztatott, örök hálámát nyilvánítván, bátorodom megérinteni, hogy részemről is elkövettem mindent, hogy a bizalomnak éltem más bokros teendői között is erőmhöz képest megfelelhessenek; s merem állítani, hogy erre nézve 26 év alatt kedvem e munkában soha nem lankadott. Az előttem töretlen, göröngyös út mentse ki a teljes siker hiányát. Egyébiránt a magyar nyelvre vonatkozva százszor nagyobb igazsággal elmondhatom magamról, amit egy nagynevű szótáríró — Vu'lers — mondott ön magáról a persa ige-gyökök fejtegetésénél:

»Accipe igitur, lector benevole, hosce conatus, tamquam exiguum symbolam, quae affertur studio linguae (hujus) investigandae et accuratius cognoscendae, et si quid boni in libro inveneris, Deo honorem tribue, errori autem indulgeas quaeso, quum errare humanum esse optime scias.«

Budapest, 1874-ik évi ötödik hóban.

Fogarasi János.

NYOMDAI NAGYOBB HIBÁK A VI-dik KÖTETBEN. *)

TACSAK, 2. sor. takacsos olvasd : tacsakos.

TELI, utóbbi kikezdés : Gyöke a *telik* ige, olv. : Gyöke : *tel* mint a *telik* igében is.

— TEN, 4. és 5. sor. emberimneh olv. emberimnek.

TINTATARTÓ, 1. sor. KAKAMÁRIS olv. KALAMÁRIS.

TISZTBELI, 3. 4. sor. *tiszteletbeli* olv. *tiszibeli*.

TISZTEL, 5. sor. *süvegelve* olv. süvegvéve.

TISZTESFŰ, 3. sor. kesebbek olv. kisebbek ; 6. sor. közt néven olv. köznéven.

TISZTESEN, végsor. ddv. Emb. olv. Udvari Ember.

TISZTTARTÓ, 12. sor. *uradni* olv. *uradnyik*.

A 21—27. iv. k első lapján alul VII. kötet. olv. VI. kötet.

TIZENKÉTHÍMES, kipótlandó : (tizen-két-hímes) ösz. mn. és fn. A növénytanban azon sereg, melyben a hímek 12-től fo, va 19-ig találtatók.

TOBOZ, 5. sor. mérésekge olv. megérésekor.

TÖKÉL, a 394. lapon 5. sor. *erke egész* olv. *erke tegész*.

TÖLGY, (1) utóbbi kikezdés 1. sor. sziárd olv. szilárd.

TÖRÖKNYELV, 2, 3. sor. Ázsiáap olv. Ázsiában.

TÖRVÉNY, 2-ik kikezdés 6. sor. tövény olv. törvény.

TRÓN, 2-ik kik. 12, 13. sor. fejedelm-széket olv. fejedelmi széket.

TURBA, 3. sor. *o turbát* olv. *a turbát*.

TURBOLYA, 1. sor. törlendő : (tur-b-oly-a) ; a 2-ik kikezdésben 5. sor. Mikloisch olv. Miklosich.

TUSZ, (2), 506. lapon. 6. sor. tuzsúl olv. tuszúl.

TŰZ, (1), 536. lap. utósó sor : estus olv. aestus.

TŰZ, (3), 10. sor. valamint olv. valamit.

ÚGY, 615. lap. 14. sor. ezek olv. ezen.

— ŰL, — ŰL, (1), véginenső előtti sor. mint olv. mind.

ÜLDÖGÉL, 1. sor. üld-ög-él olv. ül-öd-ög-él.

ÜLDÖGÉLÉS, 1. sor. üld-ög-él-és olv. ül-öd-ög-él-és.

VÉKA, 902 l. 8. sor. néha olv. véka.

VILÁG, 1031. lap. 31. sor. *másik viládd* olv. *másik világ*.

* A megjelenendő Toldalékban az összes munkában előforduló hibák ki fognak igazíttatni.

